T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜNYADA TERÖR, ALGISI, ÖRGÜTLERİ: EL KAİDE VE IŞİD

ÜMRAN GÜNEŞ
1168229202

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. CEMİLE ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ

EDİRNE 2020

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

07/07/2020
Ümran GÜNEŞ

Tezin Adı: Soğuk Savaş Sonrasında Dünyada Terör, Algısı ve Örgütleri: El Kaide ve IŞİD

Hazırlayan: Ümran GÜNEŞ

ÖZET

Her yüzyılda varlığını gösteren terörizm 21. yüzyılın en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Önceki yüzyıllardaki varlığına göre etki alanını, kapsamını ve etkinliğini gelişen teknoloji ve silahların yanında ideoloji faktörü ile oldukça arttırmıştır. Önceleri yerel ve bölgesel düzeyde karakter gösteren terörizm, zamanla uluslararası bir niteliğe bürünmüştür. Kökleri bir önceki yüzyılda atılan ve gittikçe etkisi artan din eksenli terörizm ise 21. yüzyıla damgasını vurmuştur. Bu yüzyılda din eksenli terörizm söz konusu olduğunda El Kaide ve IŞİD hem ideolojileri hem de örgüt varlıkları bakımından dikkat çekmektedir.

Afgan direnişiyle temelleri atılan El Kaide yüzyılın en büyük saldırısını gerçekleştirerek dünyada bilinir hale gelmiştir. 11 Eylül saldırıları olarak dünya tarihinde büyük yer sahibi olan bu saldırılar din eksenli terörizmin ne kadar güçlendiğini de ortaya koymuştur. Liderleri Usame bin Ladin'in ABD tarafından öldürülmesiyle eski gücünü kaybeden örgüt neredeyse yerini bölgede yaşanan gelişmelerle bir başka din eksenli terör örgütü olan IŞİD'e bırakmıştır.

El Kaide'den farklı olarak IŞİD, bir devlet olma yolunda ilerlemek istemiş ve bir noktaya kadar başarı göstermiştir. Bölgede başlayan Arap Baharı süreci ise IŞİD için kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Ancak zamanla uluslararası mücadelenin etkinliği sonucunda IŞİD bölgesel varlığını kısmen yitirmiştir.

Bu tezin amacı; El Kaide ve IŞİD gibi din eksenli terörist grupların Ortadoğu coğrafyasında varlık göstermelerinin nedenlerini bölgenin karakteristiği ve yeni uluslararası sistemin temel özellikleri çerçevesinde tartışarak aralarındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu çerçevede meşruluğunu bölgeden alan bu terör örgütlerinin, bir bölgeye ait olmaktan çıkıp uluslararası terörizmin konusu haline dönüşmesinde dünyanın başat aktörleri ile olan ilişkileri de ayrıca analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası İlişkiler, Terörizm, El Kaide, IŞİD, Soğuk Savaş*.

The Name of Thesis: Terror, Its Perception and Organizations in the World After the Cold War: Al Qaeda and ISIS.

Prepared by: Ümran GÜNEŞ

ABSTRACT

Terrorism, which exists in every century, is one of the most important problems of the 21st century. Compared to its existence in previous centuries, it has increased its scope, area of effect and effectiveness considerably due to developing technology and weapons and ideologies. Terrorism, which previously had character at the local and regional level, has acquired an international character over time. Religion-based terrorism, which has its roots in the previous century and has an increasing influence, marked on the 21st century. Al-Qaeda and ISIS draw attention both in terms of their ideologies and organizational presence.

Al-Qaeda, the foundations of which were laid with the Afghan resistance, became known throughout the world by carrying out the biggest attack of the century. These attacks, which have a great place in the history of the world as the attacks of September 11, also revealed how strong religion-based terrorism has become. The organization, whose leaders lost their former power with the killing of Osama bin Laden by the USA, has almost been replaced by ISIS, another religious-based terrorist organization with the developments in the region.

Unlike al-Qaeda, ISIS wanted to progress towards becoming a state and has achieved success to a certain extent. The Arab Spring process, which started in the region, has been a facilitating factor for ISIS. However, as a result of the effectiveness of the international struggle over time, ISIS has partially lost its regional presence.

The purpose of this thesis is; To reveal the relationship between the religion-based terrorist groups such as Al-Qaeda and ISIS in the Middle East geography within the framework of the characteristics of the region and the basic features of the new international system. In this context, the relations of these

terrorist organizations, which have taken their legitimacy from the region, with the world's leading actors in the transformation of belonging to a region and becoming a subject of international terrorism, were also analyzed.

Key words: International Relations, Terrorism, Al Qaeda, ISIS, Cold War.

ÖNSÖZ

Doktora ders dönemim ve tez çalışmam boyunca desteklerini, bilgilerini ve tecrübelerini esirgemeyen Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü hocalarına, tezime yaptıkları katkılarından dolayı Doç. Dr. İbrahim Kâmil'e ve Prof. Dr. Hasan B. Dilan'a, tezimin tüm aşamalarında akademik anlamda danışmanlığının yanında pek çok tecrübesini de paylaşan tez danışmanım Doç. Dr. Cemile Arıkoğlu Ündücü'ye, desteklerini her zaman hissettiğim dostlarıma ve son olarak bu uzun yolda her zaman ve her koşulda maddi ve manevi anlamda yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Ümran GÜNEŞ

2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
TABLOLAR, GRAFİKLER VE HARİTALAR ..... **viii**
KISALTMALAR ..... **x**

GİRİŞ **1**
Analitik Yapı 2
Yazın 3
Yöntem 5
Teorik Çerçeve 5

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE **15**
1. Terör Kavramı 16
2. Terörizm Kavramı 19
3. Terörist Kavramı 24
4. Terörizm Tanımlama Sorunu ve Terörizm Algısı 27
5. Terörizmin Sınıflandırılması 35
6. Terörizmin Tarihi 39

II. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASI TERÖRİZM **51**
1. Soğuk Savaş Dönemi Terörizm 51
1.1. İdeolojik Kökenli Terörizm 54
1.1.1. Marksist-Leninist Kökenli Terörizm 61
1.1.1.1. Kızıl Ordu Fraksiyonu 63
1.1.1.2. Kızıl Tugaylar 67
1.1.1.3. Devrimci 17 Kasım Örgütü 70
1.2. Din Kökenli Terörizm 74

1.2.1. Müslüman Kardeşler 78
1.2.2. Hizbullah 80
1.2.3. Hamas 82
2. Soğuk Savaş Sonrası Terörizm 83
2.1. Afrika'da Terörizm 89
2.2. Asya'da Terörizm 93
2.3. Avrupa'da Terörizm 95
2.4. Ortadoğu'da Terörizm 97
2.5. Latin Amerika'da Terörizm 99

III. BÖLÜM: ORTADOĞU, DİN, EL KAİDE VE IRAK ŞAM İSLAM DEVLETİ (IŞİD) 104
1. Ortadoğu Coğrafyası 104
2. Sosyolojik Olarak Dinin Etkisi 120
2.1. Din, Şiddet ve Terörizm 125
2.2. İslam ve Terörizm 132
2.3. Cihat ve Şehit Kavramları 136
3. El Kaide 142
3.1. El Kaide'nin İdeolojsi ve Kuruluşu 145
3.1.1. El Kaide'nin İdeoloji Kaynakları 146
3.1.1.1. İbn Teymiyye 146
3.1.1.2. Seyyid Kutub 148
3.1.1.3. Abdullah Azzam 150
3.1.1.4. Usame Bin Ladin 152
3.1.2. El Kaide'nin Kuruluşu 154
3.2. El Kaide'nin Finansal Kaynakları 168
3.3. El Kaide ve ABD İlişkileri 178
3.4. El Kaide'nin Eylemleri, Değerlendirilmesi ve Etkileri 182
3.4.1. 11 Eylül 183
4. Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) 186
4.1. ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Dayandığı Temeller 194
4.1.1. İsrail'in Güvenliği 195

4.1.2. Petrolün Güvenliği 196
4.2. Büyük Ortadoğu Projesi(BOP): Ortadoğu'nun Parçalanması 197
4.3. ABD'nin Irak'ı İşgali 199
4.4. Arap Baharı: Suriye'nin Parçalanması ve Güç Dengesi 206
4.5. IŞİD ve ABD İlişkileri 215
4.6. IŞİD ve Batı İlişkileri 219
4.7. IŞİD'in İdeolojisi ve Kuruluşu 221
4.7.1. IŞİD'in İdeoloji Kaynakları 222
4.7.1.1. Selefilik 222
4.7.1.2. Vahhabilik 224
4.7.2. IŞİD'in Kuruluşu 226
4.8. IŞİD'in Finansal Kaynakları 239
4.9. IŞİD'in Eylemleri, Değerlendirilmesi ve Etkileri 241

SONUÇ 243
KAYNAKÇA 247

GRAFİKLER, TABLOLAR, HARİTALAR ve FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: Etkin oldukları dönemlerde Marksist-Leninist örgütlerin saldırı tipleri 72
Grafik 2: Etkin oldukları dönemlerde Marksist-Leninist örgütlerin saldırı hedefleri.....73
Grafik 3: Etkin oldukları dönemlerde Marksist-Leninist örgütlerin kullandıkları saldırı araçları 74
Grafik 4: SPLA örgütünün etkin olduğu yıllarda gerçekleştirdiği eylem sayısı.....92
Grafik 5: SPLA örgütünün etkin olduğu yıllarda gerçekleştirdiği eylemlerin hedefleri ve yöntemleri 93
Grafik 6: FARC terör örgütünün etkin olduğu yıllarda kullandığı saldırı yöntemleri, silah tipleri ve seçtiği hedefler.....102
Grafik 7: Ortadoğu ülkelerinin 2018 yılı gayri safi yurt içi hasılaları 115
Grafik 8: Ortadoğu ülkelerinin 2017 yılı işsizlik oranları 115
Grafik 9: Dini terör örgütlerinin yükselişi 128
Grafik 10: 2000-2012 yılları arasında dini terörizm olaylarının sayısı.....129
Grafik 11: El Kaide'nin yapısı.....162
Grafik 12: 1998-2011 yılları arasında El Kaide'nin gerçekleştirdiği saldırı sayısı 165
Grafik 13: El Kaide'nin saldırılarının bölgesel olarak dağılımı 166
Grafik 14: 1998-2011 yılları arasında yaptıkları saldırılarda El Kaide'nin saldırı tipleri ...166
Grafik 15: 1998-2011 yılları arasında yaptıkları saldırılarda El Kaide'nin hedefleri.....167
Grafik 16: 1998-2011 yılları arasında yaptıkları saldırılarda El Kaide'nin silah tipleri.....167
Grafik 17: 2008-2014 yılları arasında El Kaide'ye ülkeler tarafından ödenen fidye 177
Grafik 18: Yıllara göre küresel ısınma 191
Grafik 19: IŞİD'in yapısı.....236
Grafik 20: 2013-2017 yılları arasında IŞİD'in gerçekleştirdiği saldırı sayısı.....236
Grafik 21: 2013-2017 yılları arasında yaptıkları saldırılarda IŞİD'in saldırı tipleri.....237
Grafik 22: 2013-2017 yılları arasında yaptıkları saldırılarda IŞİD'in saldırı hedefleri.....237
Grafik 23: 2013-2017 yılları arasında yaptıkları saldırılarda IŞİD'in silah tipleri 238

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Ortadoğu'da petrol rezervleri 113
Tablo 2: Ortadoğu'da doğal gaz rezervleri 114

Tablo 3: Ortadoğu ülkelerinde kişi başına düşen milli gelir (SAGP cinsinden) 116
Tablo 4: Ortadoğu ülkelerinin 2018 yılı şehir-köy nüfus oranları 117
Tablo 5: Ortadoğu'da bazı ülkelerin eğitim ile ilgili istatistikleri.....120
Tablo 6: Dinsel ve dinsel olmayan terör örgütlerinin özellikleri 131
Tablo 7: El Kaide'nin yirmi yıllık stratejik planı.....160
Tablo 8: Çeşitli El Kaide saldırılarının yaklaşık olarak maliyetleri.....171
Tablo 9: Yıllara göre mülteci ve sığınması sayıları 188
Tablo 10: Kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 189
Tablo 11: Kuruluşundan günümüze IŞİD'in kullandığı isimler.....226

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: 1914'te Ortadoğu.....107
Harita 2: Sykes-Picot Antlaşması'na göre Ortadoğu.....108
Harita 3: Günümüzde Ortadoğu 109
Harita 4: Dinlere ve dini gruplara göre Ortadoğu'da dağılım-1993 118
Harita 5: El Kaide'nin yaklaşık olarak belirlenen terörist sayısı.....165
Harita 6: Büyük Ortadoğu Projesi'n göre Ortadoğu haritası 199
Harita 7: Suriye'deki aktörlerin bölgesel haritası.....214
Harita 8: IŞİD haritası 234
Harita 9: IŞİD'in toprak kaybı.....235

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1: Usame Bin Ladin 152
Fotoğraf 2: Eymen ez-Zevahiri.....159
Fotoğraf 3: Ebu Musab Ez-Zerkavi 227
Fotoğraf 4: Ebu Bekir El Bağdadi 230
Fotoğraf 5: IŞİD bayrağı.....234

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AHİV- AHIF: Al Haramain İslam Vakfı/Al Haramain Islamic Foundation

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

AUC: Kolombiya Birleşik Öz Savunma Kuvvetleri/United Self-Defence Forces of Columbia

BM: Birleşmiş Milletler

BOP: Büyük Ortadoğu Projesi

BR: Kızıl Tugaylar/Brigate Rosse

BR/PCC: Komünist Savaşçı Partisi/Communist Combatant Party

CIA: Merkezi İstihbarat Teşkilat

COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi/Council For Mutual Economic Assistance

CPM: Büyükşehir Siyasi Kolektifi/Colettivo Politico Metropolitan

çev.: Çeviren

der.: Derleyen

ed: Editör

ELN: Ulusal Kurtuluş Ordusu/The National Liberation Army

FARC: Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri/The Revolutionary Armed Froces of Columbia

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

HTŞ: Heyet Tahrir el Şam

IEK: Irak El Kaidesi-İki Nehir Arası El Kaide

İİD: Irak İslam Devleti

IPCC: Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli/Intergovernmental Panel on Climate Change

IRGC: İslami Devrim Muhafızları/Islamic Revolutionary Guard Corps

IŞİD: Irak Şam İslam Devleti

İD: İslam Devleti

İHK- IBC: İslami Hayırseverlik Komitesi/Islamic Benevolence Committee

KBRN: Kimyasal, biyolojik, radyoaktif ve nükleer

MC: Milletler Cemiyeti

MDL-MWL: Müslüman Dünya Ligi/Muslim World League

M.Ö.: Milattan Önce

MRTA: Tupac Amaru Devrimci Hareketi/Tupac Amaru Revolutionary Movement

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü/North Atlantic Treaty Organization

NCSROF: Suriye Devrimci Ulusal Koalisyonu ve Muhalif Kuvvetleri/National Coalition for Syria Revoluitonary and Opposition Forces

ÖSO-FSA: Özgür Suriye Ordus/Free Syrian Army

PKK: Kürdistan İşçi Partisi/Partiya Karkerên Kurdistanê

RAF: Kızıl Ordu Fraksiyonu/Rote Armee Fraktion

RO-17N-17N: Devrim 17 Kasım Örgütü/Revolutionary Organization 17 November

RZ: Devrimci Hücreler/Revolutionäre Zellen

s.: Sayfa

SBKP: Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SDG: Suriye Devlet Güçleri

SDI: Stratejik Savunma Girişimi/Strategic Defence Initiatives

SDP: Sosyal Demokrat Parti

SDS: Alman Sosyalist Öğrenciler Federasyonu/Sozialistischer Deutscher Studentenbund

SL: Aydınlık Yol/Sendero Lumnoso-Shining Path

SP: Proleter Sol/Sinistra Proletaria

SPLA: Sudan Halkının Özgürlük Ordusu/Sudan People's Liberation Army

SPLM: Sudan Halkının Özgürlük Hareketi/Sudan People's Liberation Movement

ss.: Sayfa sayısı

TCÖ: Tevhid ve Cihad Örgütü

UHK- BIF: Uluslararası Hayırseverlik Kurumu/Benevolence International Foundation

UHŞ- IBC: Uluslararası Hayırseverlik Şirketi(International Benevolence Corporation

UİYÖ- IIRO: Uluslararası İslami Yardım Örgütü/International Islamic Relief Organization

GİRİŞ

Terörizm olgusu insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar uzanır. Toplum, coğrafya, kültür ve kavramları algılama ve yorumlama tarihsel süreçler içinde değişime uğrarken terörizm de bu değişim içinde yerini almıştır. Önceleri çok geniş kitlelere ulaşmasa da bulunduğu toplumlar içinde şiddetli etkileri olan eylemler olarak ortaya çıkmıştır. Silahlı eylemler, suikast eylemleri, adam kaçırma eylemleri şeklinde görülen terörizm gelişen teknoloji ve küreselleşme ile daha farklı tekniklerle daha geniş kitleler üzerinde etkili hale gelmiştir. Terör konusu kavramsal olarak devletlerde ve toplumlarda güvenlik, kimlik, din, politika gibi olgularla ilişkilendirilerek anlam kazanmıştır.

Sosyal bilimlerde pek çok kavram üzerinde ortak bir tanım yapma güçlüğünden terörizm kavramı da nasibini almıştır. Farklı algılar ve bu algılarla yapılan farklı tanımlar terörizm konusunda ortak bir tanımın olmasını engellemektedir. Bu durum teorik olarak bakıldığında belirli durumlar ve süreçler içinde tanım yapılmasından kaynaklanmaktadır. Tanımların durumlardan, süreçlerden ve algılardan etkilenmesinin yanında farklı kavramlarla da karıştırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda terör, terörizm, şiddet, özgürlük savaşçısı, anarşizm, gerilla savaşları, terörist ve savaş gibi kavramlar farkına ve ayrımına varılması gereken kavramlardır.

Pek çok farklı araç yoluyla, farklı amaçlar doğrultusunda ve farklı bölgelerde meydana gelmiş olması terörizmin tarih, politika, din, kültür gibi olguların tamamında yer bulmasına neden olmuştur. Bu nedenle terörizm tarihsel süreçteki bu uzun yolculuğunda farklı biçimlerde algılanmış ve tanımlanmıştır. Etkinliği özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısında artarken artmıştır Soğuk Savaş ortamının kısıtlı ve daha çok bölgesel terör olayları Soğuk Savaşın bitiminin ardından 21. yüzyılın hemen başlarında oldukça ses getirir bir hale gelmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne karşı meydana gelen İkiz Kulelere yönelik saldırılar ile terörizme dönük yeni bir algının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kendisini bu saldırı ile birlikte oldukça popüler hale getiren El

Kaide ve daha sonraki yıllarda bunu devam ettiren Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) terör algısındaki değişimin vücut bulmuş örnekleri olmuştur.

Analitik Yapı

Tarihsel süreçte terörizm nasıl ortaya çıktı, bu yönde örgütlenmeye ve terör eylemlerine neden ihtiyaç duyuldu, terörizm nasıl değişti, bu değişimin gerçekleşmesine neden olan olaylar nelerdir, terör ve terörizm kavramları kime göre ve nasıl tanımlanmıştır, bu değişim olurken devletlerin, toplumların ve örgütlerin algısı nasıl olmuştur, El Kaide ve IŞİD terör örgütleri belirli bölgelerin mi özelliğidir ve dünya tarihindeki etkileri nelerdir gibi sorular çalışmada cevaplanmaya ve aydınlatılmaya çalışılacaktır.

11 Eylül 2001 terör saldırıları ve saldırıların sonrasında meydana gelen gelişmelerle terör konusunda yapılan çalışmaların sayısı artmıştır. Bu dönemden sonra yapılan çalışmalarda sınır ötesi müdahale, Birleşmiş Milletler (BM), uluslararası hukuk, küreselleşme gibi kavramlar dikkat çekmektedir. Ülkemiz yazınında ise ya genel bir terörizm olgusunu kavramsal düzeyde açıklama yoluna gidilmiş ya da Partiya Karkerên Kurdistanê-Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütü bağlamında çalışmalar sunulmuştur. Bu bağlamda, bu tez çalışması terörizm kavramını, terörizmle mücadele stratejilerini, bölgesel ve evrensel değerleri realizm perspektifinden analiz ederek literatürdeki bir eksiği kapatacaktır. Buna ek olarak örneklendirdiği din eksenli (İslamcı) El Kaide ve IŞİD terör örgütlerinin geniş kapsamlı analizleri ile Türkiye'de bu örgütlerle ilgili yapılan az sayıda kapsamlı çalışmalara kaynaklık ederek Türkiye'deki literatüre önemli katkıları olarcaktır.

Çalışmanın temel hipotezi; özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmelerle terörizm algısında zamanla değişimler gerçekleşmiştir ve bu algının uluslararası alanda ortak olarak El Kaide ve IŞİD terör örgütleri üzerinden oluşmasında dini unsurların kullanılması önemli bir husus olmuştur. Tarihin pek çok döneminde farklı dini temellere sahip terör hareketlerinin görülmesinin yanında küreselleşme etkisiyle 11 Eylül 2001 saldırıları ile uluslararası kamuoyu gündeminde İslamiyet'in terörizme eşit olarak görüldüğü düşünce yoğun olarak ortaya çıkmıştır.

Bu saldırıların ardından terörizmle mücadeleye uluslararası bir boyut kazandırılmaya çalışılırken, izleyen yıllarda IŞİD ortaya çıkmış ve mücadelenin boyutu genişletilmeye ve derinleştirilmeye çalışılmıştır. El Kaide etkinliğini koruyamamış olsa da IŞİD günümüzde varlığını hala sürdürmektedir.

Çalışmada çalışma yönteminin ve teorilerinin ortaya konulduğu giriş bölümünden sonra ilk bölümde kavramsal çerçeve ile metnin anlamsal altyapısı oluşturulmuştur. Ayrıca tarihi arka plan sunularak konunun anlaşılması hedeflenmiştir. İkinci bölümde Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında terörizm konusunda meydana gelen gelişmeler ve değişmeler açıklanmıştır. Üçüncü bölümde bölgesel olarak büyük bir önemi olan Ortadoğu coğrafyası ve bu coğrafyanın dinamikleri ele alınmıştır. Ardından El Kaide ve IŞİD terör örgütleri detaylı olarak analiz edilmiştir. Bölge ve örgütler ile ilgili başta ABD olmak üzere Batı dünyasının ilişkileri ve tutumları incelenmiştir. Sonuç bölümünde metnin bir analizi yapılarak konu üzerine çalışmanın hipotezi bağlamında elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Yazın

Terör konusu uzun yıllardır pek çok yönüyle ele alınmakla beraber ülke yazınında özgün eserler çoğunlukla PKK terör örgütü ile ilgili olarak verilmiştir. Uluslararası terörizm konusunda daha çok genel olarak tanımlamalar ve tarihsel süreç incelemeleri yapılmıştır. Yılmaz Altuğ'un *Terörün Anatomisi,* Suat İlhan'ın *Terör: Neden Türkiye,* Faruk Örgün'ün *Küresel Terör* adlı eserleri ülke yazınında terör ve terörizmin tanımlanması konusunda verilen ilk eserler arasında yerini almaktadır. Ancak geniş kapsamlı olmamaları yalnızca tanımlama noktasında başvuru yapılacak eserler arasında kalmalarına neden olmuştur. Ayrıca Osman Şen'in *Din, Terörizm ve El Kaide* adlı eseri de bu konuda kısa ama öz denilebilecek bir eserdir. Konuların kavramsal ve tarihsel dönüşüm içinde anlatılması konusunda rehber bir kitap olarak alan çalışmacılarına yardımcı olmuştur. Noam Chomsky, Edward S. Herman ve Gerry O'Sullivan tarafından oluşturulan *Terörizm Efsanesi* adlı eserde terör konusunun nasıl ele alınacağı yönünde yol gösterici bilgilere yer verilmiştir. Geniş kapsamlı tarihsel bir anlatıma sahip olan Gerard Chaliand ve

Arnaud Blin tarafından hazırlanan *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD*'e adlı eserde terörün tarihsel gelişimi ve dönüşümü neredeyse boşluk bırakılmadan aktarılmıştır. Bu esere benzer bir başka tarihsel anlatımı güçlü eser ise James M. Lutz ve Brenda J. Lutz'un birlikte kalem aldıkları *Terrorism: Origins an Evolution* adlı eserdir. Tarihsel kıyaslamaların yanında sınıflandırma ve analizlerle de alan çalışmacıları için başvuru eserleri arasındadır. Walter Laqueur'in birçok yayınının yanında *A History of Terrorism* 1977 tarihli olması dolayısıyla alanda verilen ilk ve rehber eserlerden olduğundan incelenmesi gerekmektedir. Kapsamlı bir kavramsal eser olarak ise Gus Martin'in *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar* adlı eseri kaynak olarak faydalanılacak eserlerin başında gelmektir. Son zamanlarda hazırlanmış olması eserin günümüze kadar uzanan en güncel eser olmasıyla beraber kavramsal dönüşümün ve literatürde oluşan gelişmelerin de görülmesi bakımından etkili bir kaynaktır. Alex P. Schmid'in editörlüğünde 2011 yılında yayınlanan *The Routledge Handbook of Terrorism Research* kitabı tanımlama konusunun ön planda olduğu ayrıca terörizmle ilgili pek çok başlığı bulunduran önemli bir eserdir. *Terrorism and The Liberal State, Political Terrorism* ve *Terrorism versus Democracy* adlı eserleriyle Paul Wilkinson terörizm araştırmalarında incelenmesi ve analiz edilmesi gereken tüm konuları kavramsal, tarihsel ve dönüşümsel olarak incelemiştir. Bu bağlamda eserler yazın bakımından oldukça önemlidir. David J. Whittaker ise *Terrorists and Terrroism* adlı eserinde teröristlerle ilgili olarak gruplaşma, motivasyon, etik, ahlak, taktik ve yöntem gibi konuların analizini yapmıştır.

Örgütlerle ilgili geniş bir anlatıma ve tarihsel süreç hakimiyetine sahip olan Michael Weiss ve Hassan Hassan tarafından kaleme alınmış olan *IŞİD: Terör Ordusunun İç Yüzü* adlı eser bu noktada önemli bir eksiği gidermektedir. Kitapta örgüte dair ideolojik gelişmeler de ayrıntıyla açıklanmıştır. Bu nedenle konunun kavranması ve bazı noktalardan ayrıştırılması bakımından araştırmacılar için önem taşımaktadır. Jason Burke'nin kaleminden çıkan *El Kaide: Terörün Gölgesi* adlı eserde tek bir odak ve kişi üzerinden örgütü açıklamak yerine İslamiyet'in köklerine uzanan bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda konuya daha geniş ve derin bir anlam katmaktadır.

Kitapların yanında önemli makaleler de söz konusudur. Boaz Ganor'un *Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?* adlı çalışmasında terör ve terörizm konularının bölgeden bölgeye, devletten devlette hatta kişiden kişiye bile değişkenlik gösterebileceğini vurgulamıştır. Bir başka önemli çalışma olarak ise David C. Rapoport'un terörle ilgili aşamalandırma yaptığı *The Four Waves of Modern Terrorism* çalışması söylenebilir. Bu çalışmada terörizm dalgalarına yer verilerek dönüşümün dinamikleri analiz edilmiştir.

Yöntem

Çalışma için öncelikle kaynak taraması yapılmıştır. Eser konusunda fakir denilemeyecek bir konuda çalışma ortaya koyarken var olan eserlerin tamamını süzebilmek oldukça güçtür. Bu nedenle birincil kaynaklara önemle ve titizlikle ulaşılmaya çalışmıştır.

Çoğunlukla birincil kaynaklara ulaşılmış ancak mekânsal erişimlerde yaşanan sıkıntılar dolayısıyla bazen ikincil kaynaklarla yetinilmiştir. İnternet kaynaklarına da dönem içinde raporlara, haberlere ve söylemlere erişilmesi gerektiğinde başvurulmuştur. Hem yerli hem yabancı yazarların makalelerinden ve kitaplarından yararlanılmıştır.

Kavramların tanımlanarak ve analiz edilerek, konunun akışının sağlanması için kullanılacak teorilerle nedensellik bağı kurularak hem yerli hem de yabancı kaynaklara erişilerek elde edilen verilerle konunun çözümlenmesi yapılacaktır.

Teorik Çerçeve

Terör ve terörizm kavramları genel anlamlarıyla bakıldığında bir hedef veya bir ideoloji doğrultusunda şiddet kullanılmasıdır. Bu durumda şiddet, hedef, ideoloji gibi kavramlar güç, çıkar, üstünlük, düşman gibi olgularla ilişkilendirilebilir. Açıktır ki bu olgular realizmin ana öğeleridir. Bundan dolayı terörün ve terörizmin ortaya çıkması konusunu en doğru şekilde analiz edebilecek ve anlaşılır kılabilecek teori olarak bu kavramları açıklayan realizm görünmektedir.

1929 Ekonomik Buhranı ve Birinci Dünya Savaşı'nın kaybeden devletleri uluslararası sistemin gidiş yönünün değişmesine neden olmuştur. Büyük Buhran ile ekonomik sistem ABD'den başlayarak tüm dünyayı saran bir çözülmeye neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda kaybeden Almanya ve Japonya gibi devletlerde milliyetçi unsurların ön plana çıkmasıyla, mevcut düzende değişim yapma çalışmaları uluslararası ilişkilerde tansiyonu yükseltmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kalıcı barışın devam ettiği uluslararası sistem amacında olan idealizm perspektifi eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlanmıştır. Kalıcı barışın temini için kurulan Milliyetler Cemiyeti (MC)'nin etkisiz kalması, idealizm içinde doldurulamayacak boşluklar oluşturmuştur. Bu gelişmeler 1930'lu yıllarda realizmin temellerinin atılmasını sağlamıştır.[1]

Uluslararası sisteme ve uluslararası ilişkilere dair olgulardaki farklılaşmalar realizm ve idealizm arasında en net haliyle görülmektedir.[2] Uluslararası ilişkilerin ana unsurları olan savaş, barış ve çıkar gibi olgular disiplinlerin farklılaşmasının ana nedenlerindendir. İdealistler askeri çatışmaların nedenini savaş eğilimli uluslararası çevre değil, herhangi bir sebebi olmayan irrasyonel toplumsal çöküş olarak belirtirler. İdealizmin bu yorumu eleştirel olarak realizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[3] İdealizm kimsenin istemediği savaş koşullarının yeniden oluşmasından kaçınmaktan ilham alır. Realistler de bazen savaşın dış politika gerekliliği olduğunu savunsalar da savaş olgusunu sınırlama arzusuyla motive olmuşlardır. İdealizm 19. yüzyılın temel prensibi olarak ılımlılığı ön plana çıkardı ve savaşın bundan sonra siyaset aracı olmadığını düşünerek bu prensibi yeni bir bağlamda uygulamaya çalıştı. Bu sebeple kolektif bir güvenlik sistemi uygulanması amaçlanmıştır. Realizm ise uluslararası siyaseti savaş olgusuna uyarlamak için çabalamıştır.[4] Realizm, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tam olarak kalıcı barış arzusuyla gelişen idealizme karşı

[1] Atilla Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İhsan H. Dağı vd., İletişim Yayınları, 13.Baskı, İstanbul 2011, s.68-69.
[2] R. B. J. Walker, "Realism, Change and International Political Theory", *International Studies Quarterly,* Vol.31, No.1, 1987, s.69.
[3] Stefano Guzzini, *Realism in International Relations and International Political Economy*, Routledge, New York 1998, s.15-16.
[4] Stefano Guzzini, *a.g.e.*, s.19.

olarak ve uluslararası siyasetin yapısının nasıl düzenleneceği konusunda liberalizme alternatif olarak ortaya çıkmıştır.[5]

Realizme göre insan doğuştan kötüdür ve kendi çıkarları her şeyden önce gelir. Devletler de aynı insanlar gibidir ve bu durum sonucunda da devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde de çatışmacı özelliği ortaya çıkarılmıştır.[6]

Homo homini lupus (insan insanın kurdudur) betimlemesiyle insan doğasının iyi olmadığını ifade eden[7] realizme Leviathan eseriyle temel kazandıran en önemli temsilcisi Thomas Hobbes'tur. Hobbes'a göre insanın doğasında bulunan güç, şöhret, güvenlik ve kazanç gibi arzular devletlerde de görülür.

İnsanların arzularını sınırlandırabilmesi için devlet hâkimiyeti altında yasalar ve kurallar yoluyla yönetilmeleri gerekir. Doğal yaşamda insanı dizginleyebilecek herhangi bir mekanizma bulunmadığı için kuralların ve yasaların olduğu sistem gereklidir. Bu durum uluslararası sistem için düşünüldüğünde yani sistem içinde devletleri doğal yaşantıdaki insanlar kabul edersek; yönetilmeleri, bir üst güce bırakılmaları Hobbes'a göre imkânsız görünmektedir. Hobbes'a göre devletlerarası ilişkilerde; devletler kendi varlıklarını diğer devletlerden daha öncelikli görür. Her devlet birbirine zarar verebilecek bir potansiyele sahiptir; dünya kaynakları devletler için çatışma ve rekabet nedenidir. Çatışma içinde olmaları rekabeti getirir ve Hobbes'a göre bu durum vatandaş faydasının artacağından önemlidir. Rekabet eden devletler açgözlü bir hale gelir ve uluslararası sistemde sürekli bir tehdit oluşur; bu durumda her devlet önleyici ya da saldırgan bir tutumla tedbir halinde bulunur.[8]

Realistler düzen konusunda etkili merkezi gücün her şeyi çözeceğini düşünür. Ülke sınırlarını koruyan, yasaları uygulayan ve vatandaşları gözeten

---

[5] Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt:1, Sayı:1, Bahar 2004, s.34.

[6] Yücel Bozdağlıoğlu, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*, Haydar Çakmak(ed.), Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s.118.

[7] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2005, s.108-109.

[8] Ali Balcı, "Realizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kuram ve Konular*, Ali Balcı-Şaban Kardaş(ed.), Küre Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2015, s.123-124.

hükümetler iç politikalarında dış politikalarından daha barışçıl ve farklılardır.[9] Realistler aynı şeyi yetenekler konusunda da savunur ve güç ile paralel bir anlayışı benimser. Ancak gücün etkileriyle ilgilenmezler. Gücün etkisini kavrayabilmeleri için güçten etkilenenlerle güçlü olanlar arasında psikolojik ve anlık olmaktan ileri kaynak barındıran bir ilişki söz konusu olmalıdır.[10] Psikolojik ve toplumsal yönden eksik veya zayıf görünen herhangi bir ilişkiye girmeyen realizm, yalnızca güvenlik söz konusu olduğunda askeri yeteneklerin yanı sıra müttefiklik ilişkisine önem vermektedir.

Yine insanın yapısından hareketle inceleyecek olursak güvenlikleri açısından insanların da kolektif yaşam biçimini seçtikleri görülmektedir. Bunun devletlere yansıması için ise milliyetçi akımlara karşı Avrupa Uyumu süreci yerinde bir örnek olacaktır. Kendi çıkarları ve güçleri doğrultusunda hareket eden devletler ortak bir tehlike karşısında birlikte hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Ancak bu durum realizmin tamamen iş birliği görüşünü benimsediğini kanıtlamaz. Yalnızca güvenlikleri ve çıkarları söz konusu olduğunda bu yönde bir eğilimde olacaklarını ortaya koyar.

Realistler, uluslararası sistemi her zaman bir çatışma ve mücadele barındıran, iktidarın yerine gelmek isteyenlere ya da onu ortadan kaldırmak isteyenlere karşı duran bir güç mücadelesi olarak tanımlamaktadır.[11] Realizme göre barış durumu savaş olmaması değil; güç dengesinin bozulmaması demektir.[12] Realizmde güç dengesini kendi lehlerinde korumak isteyen ve dengenin değişmesini istemeyen devletler için barış durumu savaş olmaması değil; güç dengesinin -savaşı barındırsa dahi- devam etmesidir.

Realizmin uluslararası ilişkilerde yükselmesini sağlayan önemli isimler *The Twenty Years Crisis 1919-1939* eseriyle E. H. Carr ve *Politics Among Nations* eseriyle Hans J. Morgenthau'dur. Carr, Çıkarların evrensel uyumunu, güç fikrinin

[9] Richard Ned Lebow, "Classical Realism", *International Relations Theories,* Tim Dunne vd.(ed.), Oxford University Press, 2013, s.61.
[10] Richard Ned Lebow, *a.g.m.*, s.65.
[11] Stefano Guzzini, *a.g.e.*, s.27.
[12] Robert Gilpin, "No One Loves A Political Realist", *Security Studies,* 5:3, 1996, s.6.

korunması olarak açıklamıştır. Ancak bu durum idealizmin ya da realizmin tam karşıtlığı olarak açıklanamaz.[13]Carr'a göre güç; egemen devletlerin sahip olduğu bir şeydir. Sistemde bir çatışma söz konusu olduğunda bu çatışma için çözüm uluslararası kuralların uygulanması değil; çatışan devletlerin çıkarları için pazarlık yapmaları olacaktır. Yine de yalnızca tarafların anlaşmalarının yeterli olmayacağını savunan Carr, etkili bir güç kullanımını da gerekli görmektedir.[14]

Carr idealizmi realizmin oluşması için bir dönem olarak görür. Sistemler esas haline dönüşmeden önce bir oluşma ve çözülme süreci yaşarlar. Bu oluşma ve çözülme realizm için idealizmin varlığıydı. Ayrıca Carr, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan idealist kalıcı barış politikalarını da kazananları ebedi kazanan, kaybedenleri ise ebedi kaybeden olarak sisteme yerleştireceği düşüncesiyle eleştirir.[15]

Realist kuramın bir diğer önemli ismi olan Morgenthau uluslararası siyasetin insan doğasındaki güç, çıkar, mücadele, çatışma gibi yasalarla şekillendiğini ve yönetildiğini vurgular. Asıl önemli olan tema ise çıkarlardır.[16] Realizmin ana teması olan çıkar kavramı siyasetin özüdür ve yer ve zaman faktörlerinden etkilenmez.[17] Ayrıca uluslararası sistemin aktörleri olan devletler için evrensel ahlâk yasaları geçerli değildir. Devletler her zaman sorumluluğunda olan halk için en doğru tutumu, devlet çıkarları söz konusu olduğunda göstermeyebilir. Evrensel ahlâk yasaları uygulanmayacağı gibi herhangi başka bir ulusun ya da örgütün tanımlarına ve kurallarına göre hareket etmesi de beklenemez. Tüm bu söylenenlerle beraber uluslararası siyasetin temel analiz düzeyi devletin çıkarlarıdır.[18]

Morgenthau, ulusal çıkarları devletlerin ilişkilerinde açıklamaktadır. Devletlerarası özellikle güç ilişkilerinde ulusal çıkarların etkili olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre ilişkilerde çıkarlar sabit ve devamlı olmayı güç ise esnek

---

[13] Stefano Guzzini, *a.g.e.,* s.30.
[14] Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.,* s.110.
[15] Atilla Eralp, *a.g.m.,* s.70.
[16] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations,* Third Edition, Knopf, 1960, s.4-5.
[17] Hans J. Morgenthau, *a.g.e,* s.8.
[18] Hans J. Morgenthau, *a.g.e.,* s.10-11.

ve değişken olmayı ortaya koymaktadır. Buradan hareketle devletin ulusal çıkarları güçleriyle orantılı şekilde oluşturulmalıdır. Yalnızca güçleriyle elde edebilecekleri çıkarları ortaya koyup savunmaları gerekmektedir. Morgenthau için belirtilmesi gereken bir başka nokta ise akıldır. Morgenthau aklı idealistler gibi ilerlemeci olarak değil, ekonomik anlamda oluşturur. Kıt kaynaklar ve sınırsız ihtiyaçlar anlamında bir denge siyaseti oluşturmak bunun ana noktasıdır.[19]Bu denge kaynakların paylaşımını yapacak olan gücü elinde tutanlar arasında kurulmaktadır.

Bazı noktalarda birbirlerinden farklı olsalar da Carr ve Morgenthau idealizm eleştirisi ile iktidara ve onun siyasetine verdikleri öncelik bakımından ortak düşüncededirler. Burada idealizm ve realizm ayrımı yapılmasının önemi şudur: idealizm basitçe realistler tarafından eleştirildi veya yanlışlandı ve bir şekilde dönemsel olarak sona erdi. Ancak realizm bakıldığında genellikle üzerine geliştirilerek kötüler ya da gericiler tarafından kullanılarak tarihsel olarak farklı yerlere taşındı.[20] Realizm, barındırdığı ve savunduğu güç, savaş, rekabet gibi kavramlar dolayısıyla korkutucu ve tehlikeli olarak görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemde önemli değişimler meydana gelmiştir. Analiz biriminin ulus-devlet olmasının belirleyiciliği, Asya ve Afrika halklarının Batı sömürgeciliğinden kurtulma ve ekonomik ve teknolojik olarak kalkınma isteğinde olmaları ile uluslararası ilişkiler disiplininin Batı merkezli hareketleri sorgulanmaya başlanmıştır.[21] Realizmde bazı farklı bakış açıları ve analizleri ortaya çıkmıştır. Bir tür realizm güncellemesi olan neorealizm bu anlamda varlık göstermiştir.

Genel olarak neorealistler problem odaklı araştırmaya önem verirler. Realizmin önermelerinin mantığını açıklamayı ve bunları genişletmeyi amaçlarlar. Genel teorileri test etmek, olayları açıklamak ve hipotezler oluşturmak için örnek

[19] Atilla Eralp, *a.g.m.,* s.74.
[20] Stefano Guzzini, *a.g.e.,* s.31.
[21] Mehmet Ali Tuğtan, "Güç, Anarşi ve Realizm", *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Evren Balta(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.121.

olay yöntemini kullanırlar. Farklı değişkenleri barındırır. Dış politika ve ulusal davranış konusunda önemli noktaları incelerler ve toplu bir bilgi yapısı üretirler.[22]

Neorealizm teorisinin öncüsü Kennet N. Waltz'dır. Waltz'a göre siyasal yapı, birimlerin birbirleriyle nasıl ilişkilendikleri, siyasal işlevlerin nasıl tahsis edildiği ve gücün nasıl dağılım gösterdiği sorularının yanıtlarıyla tanımlanır.[23] Waltz uluslararası sistemin ayırt edici özelliği olarak yapısal özelliğinden dolayı anarşi kavramını söyler. Uluslararası sistemde anarşik yapı, eşit egemen rasyonel aktörler ve değişik kabiliyetlerle girişilen hayatta kalma mücadelesi olarak sistemde üç belirleyici boyut görür. Waltz'un uluslararası ilişkilere en önemli katkısı 1954'te yayınlanan *"Man, the State and War"* adlı eseri olmuştur. Bu eserinde Waltz, savaşın nedenlerini araştırmakla beraber savaşı sona erdirecek öneriler getirirken soruna üç ayrı düzeyden bakar. Bu düzeylerde insan doğasını, devlet iç yapılarını ve uluslararası sistemin anarşik yapılarını merkez olarak alır. Yalnızca devletin ve onun iç yapılarının karakterlerini ve davranışlarını inceleyerek uluslararası sistemi yorumlayan teoriler Waltz tarafından kısır döngü ve sonu gelmeyecek değişken üretici olarak görülür.[24]

Waltz sistemin nasıl bir düzeni olduğunu açıklamaya çalışır. İç siyasal sistemlerin merkezi ve hiyerarşik yapıda; uluslararası siyasal sistemlerin ise anarşik yapıda olduğunu vurgular. İç siyasal sistemdeki düzenin alt-üst ilişkileri ile gerçekleştiğini; uluslararası siyasal sistemdeki düzenin ise her biri birbirine eşit olan aktörlerin oluşturduğu bir düzen ile gerçekleştiğini söyler.[25] Bu bağlamda Waltz için uluslararası siyasal sistem düzen bakımından merkezsiz ve anarşiktir.

Waltz daha sonra birimlerin karakterlerini analiz eder. İç siyasal sistemlerde birimler alt ve üst olarak bir itaat ilişkisi içindedirler. Uluslararası siyasal sistemlerin birimleri olan devletler, işlevleriyle birbirlerinden farklılaşmazlar. Sadece örgütlenme prensiplerindeki ya da birimlerin kabiliyetlerindeki değişimlerle

---

[22] Randall L. Schweller, "The Progressiveness of Neoclassical Realism", *Progress in International Relations Theory*, Colin Elman-Miriam Fendius Elman(ed.), MIT Press, 2003, s.317.
[23]Jack Donnelly, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri,* Scott Burchill vd., Muhammed Ağcan-Ali Aslan(çev.), Küre Yayınları, İstanbul 2015, s.59-60.
[24] Mehmet Ali Tuğtan, *a.g.m.* s.122.
[25] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics,* Adison-Wesley, 1979, s.88.

farklılaşırlar.[26] Waltz birimlerin arasındaki kabiliyet dağılımı konusunda da analizler yapar. Devletlerin farklılıkları işlevleri değil, kabiliyetleridir.[27] Bu nedenle bir sistemin yapısı yeteneklerin dağılımındaki değişimlerle değişir. Bu yapısal değişim sistem birimlerinin davranışlarını, etkileşimlerini ve beklentilerini de değiştirir.[28] Kabiliyetlerin dağılımı büyük güçlerin değişen durumları ile farklılık gösterebilir. Önemli olan ve değişimin en etkili faktörü sistemin kaç farklı gücü yani kutbu barındırdığıdır.[29]

Realizm ve neorealizm arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Neorealizm için realizmin güncellenmiş hali demek çok yanlış bir ifade olmayacaktır. Realizmde güç askeri merkezliyken, neorealizmde ek olarak ekonomik ve teknolojik kapasite de önemlidir. Realizmde iç ve dış politika temelleri aynı kabul edilirken; neorealizmde iç politika hiyerarşik, dış politika ise anarşiktir. Realizm sistemi oluşturan birimlerin kapasitelerine yoğunlaşırken neorealizm uluslararası sistemin içindeki güç dağılımının yapısı üzerinde durmuştur. Realizm devlet odaklıyken; neorealizm ise diğer yapıları da kabul ederek geniş bir perspektif benimsemiştir.

Realizm ve neorealizm bağlamında terör ve terörizm kavramlarına ve şekillenmesine bakıldığında sistemle birlikte etkilendiği görülmektedir. Realizmin güç, çıkar ve askeri yetenekler üzerine kurulu çatışmacı sistem anlayışı tarihsel süreç içinde neorealizmin gelişmesini sağlamıştır. Bu dönüşümle birlikte sistem algısı değişmiştir ve aynı zamanda terör ve terörizm kavramlarının kullanılması, terör hareketlerinin uygulanması ve etkileri de büyük dönüşümleri barındırmıştır.

Fransız devrimi ile başlayan terör hareketleri siyasal anlamda bir etkililik oluşturma için kullanılmıştır. Ardından Napolyon dönemi ile başlayan savaş sürecinde başarılı olunamamış ve yükselen milli hareketlere karşı bir uyum sürecine girilmiştir.[30]

---

[26] Kenneth N. Waltz, *a.g.e.,* s.93.
[27] Kenneth N. Waltz, *a.g.e.,* s.96.
[28] Kenneth N. Waltz, *a.g.e.,* s.97.
[29] Jack Donnelly, *a.g.m.,* s.60.
[30] Selim Kanat, "Terörizmin Dünü, Bugünü, Yarını: Siyasal Gerçekçi Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C.19, S.3, 2014, s.201.

Milliyetçilik hareketlerinin yükselmesi ve sağ-sol ideolojilerin ortaya çıkması, toplumları ve devletleri şiddet eylemlerine yönlendirmiştir. Bu durum da terörizm olarak tanımlanmıştır.[31] Avrupa'da milli birliklerin sağlanması ile güç dengesinde bozulmalar başlamıştır. Bununla beraber anarşizm gibi yükselen bazı ideolojiler bu bozulmanın hızlanmasına neden olmuştur. Anarşizm de terörizmi araç olarak kullanıp hedefe ulaşmaya çalışmıştır.[32] Anarşizmin terörüne karşı devlet terörü eski iktidarın izlerini silmek ve muhalefeti ortadan kaldırmak olarak hedeflenmiştir.[33] İkinci Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıkan baskıcı rejimler terörü araç olarak kullanarak toplumsal korkuyu oluşturmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'nda atom bombası saldırıları da 20. yüzyıl terörizminin en büyük etki alanı olan psikolojik etkinin iyice yerleşmesini sağlayan ve sivil toplum üzerinde korkuyu oluşturan önemli bir ivme olmuştur. Sömürgeciliğe karşı kazanılan bağımsızlıklar ve İkinci Dünya Savaşı'nın ağır sonuçlarla sona ermesi terörizmi kısmen durdurmuştur.[34]Bölgesel düzeyde belirli konularda faaliyet gösterse de Soğuk Savaş döneminde terör ve şiddet hareketleri iki kutuplu sistemin doğurduğu dehşet dengesi içinde hapsolmuştur.

Soğuk Savaşın sonlarından günümüze kadar terörizmde yeni bir dalga olarak din gündeme gelmiştir. İran İslam Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'a girmesi ile başlayan din eksenli mücadele El Kaide ve IŞİD ile devam eden terör kaynağı haline gelerek günümüzde son dönem terör dalgasının temelini oluşturur.[35] Gelişen silahlar ve teknoloji terörizmin boyutunu daha da ileri taşımıştır. Soğuk Savaş sonunda güç dengesinin bozulması ve küreselleşme terörizmin etkilerinin daha yoğun hissedilmesine neden olmuştur.[36] Küreselleşme ve medya etkisi, terör gruplarının küçük bir noktada hareket etse dahi tüm dünyada reaksiyona neden olabilme yeteneğinin önünü açmıştır.

---

[31] Gerard Chaliand-Arnaud Blin, "Terörizmin 'Belle Epoque'u", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, s.214.
[32] Selim Kanat, *a.g.m.,* s.202.
[33] Gerard Chaliand –Arnaud Blin, "Stalin ve Devlet Terörizmi", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, s.250.
[34] Selim Kanat, *a.g.m.,* s.203*;* Gerard Chaliand-Arnaud Blin, "Stalin ve Devlet Terörizmi", s.257.
[35] Selim Kanat, *a.g.m.,* s.204.
[36] Selim Kanat, *a.g.m.,* s.205.

Terör ve terörizm realist olgularla açıklandığında çıkarlar doğrultusunda terör yorumunun tarihsel olarak dönüşümlere uğradığı görülmektedir. Terör önceleri siyasi ve devlet güvenliği anlamında bir kavram iken daha sonraları dini bir niteliğe bürünmüştür. Bununla beraber yetenekler anlamında da teknolojinin gelişmesi ve terör örgütüne katılımlarda sayısal olarak kişi artışının da olması terör örgütlerinin elini güçlendirmiştir. Hem terör örgütleri hem de terör örgütleriyle mücadele içinde olan aktörler amaçları doğrultusunda teknolojik, askeri ve maddi anlamda güçlenerek girdikleri savaşı kazanmaya çalışmışlardır. Örneğin Kıbrıs'ta Kıbrıs Rum Millî Mücadele Örgütü (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston/EOKA)'nün Enosis'i gerçekleştirmeye yönelik şiddet faaliyetleri karşısında Kıbrıs üzerinde hak sahipliği politikaları yürüten bir Türk direnişi oluşmasına neden olmuştur.[37] Örgütler kendi amaçları doğrultusunda ve devletler ve diğer mücadele içinde olan aktörler ise örgütlerin amaçlarına ulaşamaması için her aşaması için belirli gücü ellerinde bulundurmaya çalıştıkları karşılıklı bir savaş içine girerler. Bu bağlamda terörizm ve terörizmle mücadelede realizm önemli ve açıklayıcı bir perspektif sunmaktadır.

[37] Bayram Akdemir, *Kıbrıs -Acılardan Cumhuriyete-*, Güloğlu Yayıncılık, İstanbul 2013, s.117; Etienne Copeaux-Claire Mauss-Copeaux, *Taksim! Bölünmüş Kıbrıs,* İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.42.

I. Bölüm: Kavramsal Çerçeve

Terör ve terörizm kavramları çok uzun yıllardır siyasal, toplumsal ve kültürel alanda yer etmiştir. Son yıllarda terör ve terörizm gündemi oldukça yoğunluk kazanmıştır. Terör ve terörizm konusunda 1940-1959 yılları arasında 9, 1960-1979 yılları arasında 220, 1980-1999 yılları arasında 1152, 2000-2007 yılları arasında 10893 kitap yayınlanmış[38] olması da bu yoğunluğun ne denli olduğunu gösteren sayısal verilerdir.

Terörizm, 11 Eylül 2001 olaylarıyla daha çok yoğunlaşsa da farklı şekillerde –uçak kaçırma, bombalı eylemler, rehin alma, insan kaçırma, kitlesel eylemler-[39] farklı yerlerde –Pakistan, Endonezya, İngiltere, Mısır, İspanya, Ürdün, Hindistan, İtalya ve Türkiye- yaşanan olaylar terörizmin coğrafyası, dini, dili, ırkı ve kültürü olmadığını ve terör faaliyetlerinin küresel nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.[40]

Dünya üzerinde neresi olursa olsun gazetede, televizyonda, günlük hayatta, akademik yazında ve politik söylemlerde mutlaka terör ve terörizmle ilgili bir konu gündeme gelmektedir. Hem kullanım alanlarının oldukça geniş olması hem de kavramların -özellikle terörizmin- tam olarak tanımlanamamış olması bu iki kavramın pek çok kez birbirinin yerine kullanılmasına neden olmaktadır. Ancak iki kavram alışılagelmiş olarak bu şekilde kullanılsa da anlamsal ve niteliksel farklılıklardan dolayı tam olarak ifadelerin karşılığını sağlayamamaktadır. Çalışma bakımından öncelikli olarak aydınlatılması gereken nokta hangi kavramın neyi ifade ettiği olacaktır. Bu bağlamda terör, terörizm, terörist gibi kavramların tanımlarının ortaya konulmasıyla çalışmaya başlamak, çalışmanın anlaşılabilir olmasında ve kurgusunun kavranmasında önemli bir noktadır.

---

[38] Rajiv Desai, "Terrorism", *http://drrajivdesaimd.com/2013/06/01/terrorism/*, Erişim Tarihi:12.02.2018

[39] Gabriel Weimann, "Terrorists of Freedom Fighters? Labeling Terrorism in the Israeli Press", *Political Communication,* 2:4, 1985, s.434.

[40] Brett Bowden, "The Terror(s) of Our Time(s)", *Social Indentities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture,* 13:4, 2007, s.541-542.

1. Terör Kavramı

Terör kelimesinin kökeni Latince ‘terrere’ kelimesinden gelmektedir. Korkutmak, sindirmek, dehşete kapılmak gibi anlamları barındıran bu köken, günümüze değin bu anlamlar doğrultusunda farklı durumların tanımlanmasında kullanılarak varlığını sürdürmüştür.[41]Terör ile terörizm arasındaki farkın anlaşılması için kelimelerin sözlük anlamlarına bakıldığında; terör, birinden ya da bir şeyden duyulan korku olarak tanımlanırken terörizm ise siyasal amaçlarla sivil insanların öldürülmesi olarak tanımlanmaktadır.[42]Terör kelimesinin Türkçe’deki kısa tanımı olarak Arapça dehşet sözcüğünden türeyen ‘tedhiş’ olduğu söylenebilir.[43]

Dehşet sözcüğü düşünüldüğünde akıllara aynı şeyin gelmesi oldukça olağandır. Şiddet, korku, endişe, panik gibi çoğunlukla olumsuz yükleri içeren anlamlar, günlük olayları ve durumları tanımlarken de kullanılmaktadır.

Örnek verilirse; çok sayıda ölüm ya da yaralanma ile sonuçlanan trafik kazaları, linç olayları, hırsızlıklar, kapkaç olayları sayıca arttığında ya da yine sayıca fazla kişiyi etkilediğinde toplumun genelinde bir panik ve korku durumu oluşacağından bu durumlar da terör olarak nitelendirilebilir. Kısaca söylenirse; korkuya ve paniğe neden olan ve siyasi amacı olmayan eylemler terördür.[44]

Şiddet sözcüğü terör tanımı yapılırken önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bundan dolayı analiz edilmesi gerekmektedir. Şiddet kelime anlamında sert davranış, kaba tutum, ödüllendirme ve cezalandırmada abartılı hareket etmek olarak anlaşılabilir. Şiddet eylemleri ise yasalara aykırı davranmak, kişilere hakaret etmek, zarar vermek, kişilerin gururunu zedeleyecek durumlara yol açmak, toplumun huzurunu kaçırmak ve aşırıya kaçacak şekilde öfkenin gösterilmesi olarak tanımlanabilir.[45] Bir şeye zarar vermek veya bir kişiyi yaralamak için fiziksel güç

---

[41] Faruk Örgün, *Küresel Terör,* Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001, s.13.
[42] Miranda Steel(ed.), *Oxford Wordpower Dictionary,* Oxford University Press, Oxford 2000, s.678.
[43] Suat İlhan, *Terör, Neden Türkiye?,* Golden Print, Ankara 1998, s.8.
[44] Ünal Acar, *A’dan Z’ye Terörizm,* Kripto, Ankara 2012, s.111.
[45]*Güvenlik Terimleri Sözlüğü,* T.C. İçişleri Bakanlığı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Birinci Baskı, Ankara 2017, s.667.

kullanmak, duygu yoğunluğu, doğal olaylardan kaynaklanan yoğun veya yıkıcı eylem, kutsal şeylere saygısızlık olarak şiddet tanımı yapılabilir.[46]

Şiddetin olumlu yönde kullanılan anlamı da vardır. Bir isim olarak aşırılık anlamında olduğu gibi davranış veya eylem sözcüklerinin önüne konulduğunda bütün olarak pejoratif bir ifadeye dönüşmektedir. Şiddet eylemleri, şiddet davranışları söz konusu edildiğinde çoğunlukla ilk algılanan olumsuz bir içeriktir. Bu bağlamda şiddetin ifade olarak kullanımına bakılırsa aslında toplum bilincinde yüklenen anlam, onun korku, tehdit ve kötü niteliklerinden oluşmaktadır.

Şiddet hem güçlü hem güçsüz gruplar tarafından kullanılmaktadır. Şiddetin bu farklı gruplar tarafından kullanılıyor olması onun hayatın her aşamasına, her anına sızmasına neden olur ve bununla beraber etkisi ve kalıcılığı da artmaktadır.[47]Şiddet zor kullanmak, baskı yapmak, yıkıcı hareketlerde bulunmak, huzura zarar vermek gibi farklı şekillerde görülebilir. [48] Kısaca zora başvurmak olarak tanımlayabileceğimiz şiddet; kullanan tarafın karşısındaki tarafı baskı ve hâkimiyet altına alma amacını ifade etmektedir.[49]

Terör kavramı, hissedilen duygunun yoğunluğu veya oluşan zararın büyüklüğü ile ölçülen korku, dehşet veya endişedir. Böylelikle şiddetin teröre dâhil olması sağlanır. Terörün oluşmasındaki en etkili yollardan biri verdiği büyük zararlar dolayısıyla şiddet eylemleridir.[50]

Şiddet kavramının en etkili yönü seyirci olanları etkilemektir.[51] Hem etki olarak hem de eylem olarak terörün ve şiddetin iç içe olmasının kaynağı buradadır. Terör, şiddeti bir araç olarak kullanırken terör de şiddetin farklı bir şekli olarak ortaya çıkmaktadır.

---

[46] Philip Herbst, *Talking Terrorism: A Dictionary of The Loaded Language of Political Violence,* Greenwood Press, London 2003, s.180.
[47] Doğu Ergil, "Uluslararası Terörizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt:47, Sayı:3, Ankara 1992, s.140.
[48] Yavuz Erten-Cahit Ardalı, "Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", *Cogito,* Sayı:6-7 (Şiddet Özel Sayısı), İstanbul 1996, s.143.
[49] Gülay Kıroğlu, "Şiddet, Terör ve Toplum", *Terör, Şiddet ve Toplum,* Firdevs Gümüşoğlu (yay. haz.), Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s.19.
[50] Carl Wellman, "On Terrorism Itself", *The Journal of Value Inquiry,* 13:4, 1979, s.251-252.
[51] Jeff Goodwin, "A Theory of Categorical Terrorism", *Social Forces,* Volume:84, Number:4, 2006, s.2028.

Terör olaylarının küresel boyuta erişmesi toplumlarda kitlesel bir korku, endişe, panik hali olarak psikolojik bir etki oluşturmuştur. Eylem kitlesel ya da bireysel olarak yapılmış olsa da etkileri her zaman toplumun tamamının üzerinde hissedilir olmuştur.[52] Bu da tam olarak terörün hedeflediği bir durumdur.

Şiddet ile terör arasında bazı ayrımlar vardır. Öncelikle şiddet bazı duygular tarafından desteklenir. Taraflardan şiddet uygulayıcısı kendini haklı ve karşısındakini şiddeti ve cezayı hak eden olarak görmektedir. Hayal kırıklığı, endişe, panik ve korku gibi duygular bunun destekleyicisidir ve tüm bu durum şiddete evrensel bir anlam yükler. Terörde ise kişisel herhangi bir durum yoktur ve terör uygulayıcıları tarafından diğer grup kişisel olarak algılanmaz. Daha çok kendilerinin karşıtı olarak algılanır. Terörde, terör uygulayıcısı olmayan grup masum olan taraftır ya da açıktan moral olmayan herhangi bir karşılığı yoktur. Terör her an özeldir ki bu da onun şiddet gibi evrensel olmasının önüne geçer.[53]

Terör kelimesinin toplumsal anlamda, günlük hayatta nasıl ifade bulduğu açıklandıktan sonra kelimeye özel anlamlar yüklenen durumlar olduğunun da belirtilmesi yerinde olacaktır. Terör içinde siyasal bir hedef ve anlam bulundurduğu zaman ayrı bir durumu ve hatta özel bir dönemi bile kapsamaktadır. Bu bağlamda Batı'da terör kelimesi ilk kullanıldığında 1793-1794 yılları arasında Fransa'da Jakobenlerin zor ve baskı kullanılan rejim dönemini karşılıyordu.[54]Fransız İhtilâli döneminde 1793-1799 yılları arasında artan baskı dolayısıyla terör sözcüğü kullanılmıştır.[55] Bu dönemde toplumun kendi safından ayrılmamalarını isteyen yönetim, kendisini desteklemeyen gruplara uyarı ve gözdağı olarak şiddet kullanmıştır ve ölümleri bu grupların sonu olarak sunmuştur. Bu dönem terörün siyasi amaçlarla kullanıldığı bir dönem olmuştur.[56]

---

[52] Gabriel Weimann, "The Theater of Terror: The Psychology of Terrorism and the Mass Media", *Journal of Agression, Maltreatment and Trauma,* 9:3-4, 2005, s.380.
[53] David C. Rapoport, "Introduction", *The Morality of Terrorism, Religious and Secular Justifications,* David C. Rapoport-Yonah Alexander(ed.), Pergamon Press, New York 1982, s. XIII.
[54] "Terrorrism", *Standford Encyclopedia of Philosophy,* (https://plato.standford.edu/entries/terrorism/#ReiTer), Erişim Tarihi: 22.03.2018.
[55] Yılmaz Altuğ, *Terörün Anatomisi,* Altın Kitaplar, İstanbul 1995, s.19.
[56] Osman Şen, *Din, Terörizm ve El-Kaide,* Sarkaç Yayınları, Ankara 2011, s.13.

2. Terörizm Kavramı

Daha önce de vurgulandığı gibi terör ile terörizm farklı kavramlardır. Terör bir panik duygusu, bir endişe durumu oluşturma amacındayken terörizm siyasi nedenlerle sonuçlar elde etmeyi amaçlamaktadır. Terörizm örgütlü olarak yasa dışı şekilde şiddet kullanarak hedefine ulaşamaya çalışan, devamlılığı olan bir sistemdir. Terör ise yalnızca bir eylem durumudur. Terörizmin stratejisi ve sistemi varken terör basit süreçler sonucunda oluşmaktadır.[57] Terörizm daha büyük izleyici grubunda değişiklik oluşturmak için daha büyük izleyici grubunda korku oluşturmak için şiddet kullanımıdır.[58]

Terör ve terörizm arasındaki temel düşünce ve ilkeler açısından farka kısaca bakılacak olursa; terör birtakım şiddet kaynaklı eylemlerle bir düşünceyi, bir ideolojiyi duyurma anlamını karşılarken terörizm yöntemlerin ve eylemlerin temelini anlatan, açıklayan ve değiştirilip geliştirilmesini sağlayan bir fikri akım olarak açıklanabilir.[59]

Tedhişçilik olarak da bilinen terörizm, siyasi bir amaca ulaşmada sivillere, halka ya da devlete karşı sistematik bir biçimde şiddet yoluna başvurmak olarak tanımlanabilir.[60] Siyasi olarak güdülenip öncelikle sivillere karşı şiddet kullanımı terörizmi benzersiz kılmaktadır.[61]

Terörizm insanların ve toplumun korktuğu noktayı iyi belirler. Hiç bilinmeyen bir zamanda, kestirilmeyen bir yerde ve beklenmedik bir şekilde şiddet kullanarak bu korkuyu uyarması toplumları dehşete düşürür. Toplum her seferinde korkusunu bildikleri ancak nasıl oluşacağını bilmedikleri bir kurguyla ve bunun yol açtığı yetersizlik içinde endişe, panik, korku ve dehşet duymaktadır.[62]

---

[57] Mesut Hakkı Caşın, *Uluslararası Terörizm,* Nobel Yayıncılık, Ankara 2008, s.37.
[58] Arthur Garrison, "Terrorism: The Nature of Its History", *Criminal Justice Studies,* 16:1, 2003, s.40.
[59] İhsan Bal, "Terör Nedir? Neden Terörist Olunur?", *Terörizm,* İhsan Bal(der.), USAK Yayınları, Ankara 2006, s.8.
[60] *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi,* Ana Yayıncılık, Cilt:20, İstanbul 1992, s.549.
[61] Martin Griffiths(ed.), *Encyclopedia of International Relations and Global Politics,* Routledge, New York 2005, s.800.
[62] Ercan Çitlioğlu, *İnsanı, Dünyayı ve Terörizmi Anlamak,* Destek Yayınları, İstanbul 2011, s.138.

Yapılan tanımlar ve kısa da olsa değinilen durumlar göz önüne alındığında terörizmin bir amaca ulaşmada kullanılan bir teknik ya da araç olduğu söylenebilir. Bu tekniğin ortaya çıkışının yakın zamanda olduğunu varsayan kanının aksine oldukça eski bir tarihe dayandığını söylemek yerinde olacaktır.[63]

Terörizm içeriğinden dolayı birçok kavramla beraber anılmaktadır. Bunlardan biri de anarşizmdir. Anarşizm ve terörizm birbirleriyle iç içe iki kavramdır. Birbirlerini tetikleyebilirler; ancak ayrımlarının yapılması, tanımlarının ortaya konulması önemli bir husustur. Anarşizm sistemi tamamen ortadan kaldırmayı hedeflerken terörizm sistemi kabul edip onun değişmesini hedeflemektedir.[64]

Anarşizm sözcüğünü ilk kez kullanan Pierre Joseph Proudhon'dur. Etimolojik anlamda sözcüğü kullanan Proudhon hükümetsizliği temele koymaktadır. Otoritenin her türlüsünü reddeden Proudhon, devleti toplumdaki anlaşmazlıkların, çatışmaların ve kavgaların en büyük sebebi olarak görür.[65]

Anarşizm; devletleri özgürlüklerin, ideallerin önündeki ana engel olarak gören radikal bir siyasi felsefedir. Bu bağlamda devletlerin ortadan kaldırılmasını amaçlar. Anarşistler devletsiz bir oluşumun nasıl yapılandırılacağını planlayanlar olarak adlandırabilir.[66]Anarşizm, ekonomik tekellerin ve toplumdaki tüm sosyal ve politik baskı durumunu oluşturan kurumların yok edilmesini amaçlayan radikal bir felsefe olarak anılır.[67]

Michael Bakunin ve Pierre Kropotkin ise anarşizm konusunda adları anılmadan geçilmesi mümkün olmayan Çarlık Rusya döneminden önemli düşünürlerdir. Her ikisi de özgürlükçü anarşizme inanırlar ve bireyin özgürlüğünü kabul ederek düşüncelerini geliştirmişlerdir. Mülkiyeti, eşitsizlik oluşturduğu, güce ve otoriteye neden olduğu gerekçeleriyle reddederler. Bakunin düzenin yıkılmasına

---

[63] Gérard Chaliand-Arnaud Blin, "Giriş", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gérard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, s.17.
[64] Suat İlhan, *Terör, Neden Türkiye?,* s.19.
[65] Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi,* Gerçek Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 1977, s.193-194.
[66] Walter Laqueur(ed.), *A Dictionary of Politics,* Pan Reference Books, London 1971, s.11-12.
[67] Rudolf Rocker, *Anarcho-Syndicalism,* Pluto Press, London 1989, s.9.

ve bunun yöntemlerine odaklanırken Kropotkin ise yeni düzenin nasıl olacağı ve kurulacağı hakkında düşünceler geliştirmiştir.[68]

Anarşizmde olduğu gibi terörizmde de düzenden hoşnutsuzluk vardır ve bu durum siyasi eğilimlerle kendisini gösterir. Anarşizmin sosyolojik yanı daha ağır basmaktadır. Toplumsal kuralların korunması ve hakların engellenmesinin önüne geçilmesi için mücadele verir. Her ne kadar şiddet, anarşist akım içinde onaylanan bir yöntem olmasa da yine de şiddet eylemleri görülmüştür. Sadece anarşizme özel olmamakla beraber eylemli propaganda anarşizmin şiddetinin temelini oluşturmaktadır. Bu yöntemin kökeni 1880'den 1900'lere kadar süren dönem olarak söylenebilir. [69] Bu dönemde bazı reformlar ve düzenlemeler gerçekleştirilmesi zorunlu olmuştur. Herhangi bir reforma karşı olan toplumun bazı kesimleri bunun üzerine bireysel terörizm eylemleri ile eylemli propaganda yoluna yönelmişlerdir.[70]

Zamanla anarşistlerin başvurduğu bu şiddet yolu istemedikleri yönetimin kendilerine karşı daha fazla baskı ve zor kullanmaları için meşru nedenleri vermiştir. Anarşistlerin içinden eleştiri almış olan bu yöntem pek çok anarşisti de kendisinden uzaklaştırmıştır.[71]

Dönemin Çarlık Rusya'sında şiddet hareketlerinin önlenmesi adına etkili olması için bazı düzenlemeler getirilmiştir. Asayişin sağlanması için ağır güvenlik önlemleri alınmıştır ve sokak denetimleri yoğunlaştırılmıştır. İdarenin önemli yöneticilerine yapılan suikastlar bu durumun kaldırılması için yeterli olmayınca Halkın İradesi gurubu -1876 yılında kurulan Vatan ve Özgürlük örgütü, 1879 yılına gelindiğinde propagandaya eğilimli olan Kara Dağılım (Tam Toprak Dağılımı) ve teröre yönelen Halkın İradesi olmak üzere iki gruba ayrılmıştır- II. Aleksandr'ı hedefe almışlardır. Hükümdarın öldürülmesinin halk üzerinde derin etkisi olacaktı ve toplumda büyük ses getirecekti. Sonunda 1881'de bu hedeflerine ulaşmışlardır. Ancak bu rejimin sonu olmamıştır. Sonrasında yerine gelen III. Aleksandr daha katı,

---

[68] Murat Sarıca, *a.g.e.,* s.198-200.
[69] Foti Benlisoy, "Anarşizm", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla: Modern Siyasal İdeolojiler,* H. Birsen Örs(ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s.373.
[70] Foti Benlisoy, *a.g.m.,* s.359.
[71] Foti Benlisoy, *a.g.m.,* s.374-375.

daha sert ve daha uzlaşmaz bir yöneticilik yapmıştır. Anarşist kesim için büyük bir başarısızlık söz konusu olmuştur.[72]

Eylemli propaganda ve bireysel terörizm arasında belirlenebilecek en önemli fark; eylemle propaganda da istenilen değişimin hemen olmasıdır. Bireysel terörizmde ise böyle bir durum yoktur.[73]

Eylemli propagandanın sadece anarşizm söz konusu olduğunda değil terörizm tanımına uygun durumlarda da kullanıldığı tarih boyunca görülmüştür. Burada önemli olarak şiddet eylemlerinin toplum üzerinde uygulanmasında psikolojik etki sağlanması dikkat edilmesi gereken bir ayrıntıdır. Eylemli propaganda durumunda yapılan eylemin tüm toplum üzerinde etki bırakacak şekilde ses getirecek olması bu psikolojik etkinin ana noktasıdır.

Terörizm ile yakın olan başka bir kavram ise direniştir. Direniş hareketleri de bazı durumlarda ve bazı dönemlerde terörizm anlayışı ile benzerlik göstermiştir. Terörizm ve direniş hareketleri istenmeyen durumlara ve olaylara karşı bir duruş olarak algılandıkları için birbirilerini anlamsal olarak karşıladıkları düşünülmüştür.

Latince ‘resistere’ kökünden gelen direniş sözcüğü önceleri bir şeye/duruma engel olmak, bir şeyin karşısında durmak anlamında daha sonraları ise güç kullanarak karşı koymak anlamında kullanılmıştır.[74] Hem direnişin hem terörün siyasal anlamda kullanımı Fransız Devrimi’nden türer. Direniş Jirondenlerin yok edilmesi dönemini ifade ederken terör Jakobenlerin rejim savunucusu döneminde anlam bulmuştur. Bu durumda direnişin tanımı zorbalığa karşı duruş olarak yapılırken terör konusunda durum biraz daha karışıktır. Terörde işin içine siyasi amaç da katıldığından tanımının genel geçerliliği değişken olmaktadır.[75]

---

[72] Marcel Liebman, *Rus Devrimi,* Samih Tiryakioğlu(çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, s.52-53; Nicholas V. Riasanovsky- Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi,* Figen Dereli(çev.), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016, s.397.
[73] Foti Benlisoy, *a.g.m.,* s.375.
[74] Gérard Rabinovitch, *Terörizm mi? Direniş mi?,* Işık Ergüden(çev.), Sel Yayıncılık, İstanbul 2017, s.19.
[75] Gérard Rabinovitch, *a.g.e.,* s.22-23.

Terör için ölmek yalnızca ölmektir; ancak direnişte her ölümün bir anlamı vardır ve ölenler kendi canlarını bir bağış olarak ortaya koyarlar. Terör duygusal olarak da farklı bir tutkudur; eğer kişilerin ya da toplumların çok yakından hissetmediği bir durum olursa garip bir hoşluk dahi oluşturabilir.[76] Bu hoşluk kişilerinden ölmesinden değildir elbette. Buradaki hoşluk biraz da gerçekleşen olayların kendilerinden uzakta olmasından dolayı kendilerini güvende hissetmelerindendir.

Terörizm kavramının tanımı için yakın olduğu diğer kavramların tanımının da ortaya konması, konunun anlaşılması bakımından önemlidir. Bu sebeple terörizmin kelime tanımlarının direniş ve anarşizm gibi kelimelerin tanımları ile açıklanması daha teknik ve bir temel üzerine yapılan terörizm tanımlarının benimsenmesini ve analiz edilmesini kolaylaştırır.

İnsanların kazanmak ya da kaybetmemek için her türlü meşru olan ya da meşru değilse bile mecbur kalarak kullandığı yönünde bir algı oluşturduğu yöntemlerle, kendi isteklerini makul ve haklı, karşı tarafın isteklerini bunun tam tersi gösterecek bir ideolojiye sahip olmaları, şiddet yöntemlerini ve eylemlerini ahlaki açıdan kabul görmelerini sağlamaktadır.[77]

Terörizm ve gerilla hareketi meşru ve haklı durum oluşturma konusunda madalyonun iki farklı yüzü gibidir. Bu yüzdendir ki terörizm olumlaması yapılırken kullanılan ifade gerilla hareketi olmaktadır.İki kavram neredeyse aynı anlamda kullanılır. Gerilla sözcüğünün terörizmle eşanlamlı gibi kullanılmasının nedenlerinin başında terörizmin oluşturduğu olumsuz anlamdan kaçınmak gelmektedir. Gerilla sözcüğünün böyle bir olumsuz ya da olumlu bir anlamı olmadığının düşünülmesi onu daha objektif kıldığından kullanımı yaygınlaşmıştır.[78]

İkisinin arasında önemli farklar vardır. Öncelikle gerilla hareketi belli bir alanda hâkimiyet kurmaya çalışır. Terörizmde böyle bir amaç yoktur. Terörizm,

---

[76] Gérard Rabinovitch, *a.g.e.*, s.77.
[77] Eric Hobsbawm, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm,* Osman Akınhay(çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s.135-136.
[78] Ariel Merari, "Ayaklanma Stratejisi Olarak Terörizm", *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan IŞİD'e,* Gérard Chaliand- Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, s.31.

karasal hâkimiyet yerine psikolojik olarak etki oluşturmayı ister. Bir başka fark olarak gerilla hareketinde silahlı yapılanmalar daha düzenliyken terörizm içinde böyle bir düzen yoktur. Gerilla hareketinin silah gücü daha geniş yapılardan oluşur. Terörizmde ise daha küçük yapılar vardır. Bu farklı yapılanma durumları onların kullandığı silahlara da etki eder. Gerilla hareketleri ağır ve makineli silahlar kullanırken terörizm unsurları ev yapımı bomba ve tuzaklanmış silahlar ile eylemlerini gerçekleştirirler. Gerilla hareketi üniforma dahi kullanır ancak terörizmde bu durum olmayabilir.[79]

Terörizm ile ilgili direniş, anarşizm ve gerilla hareketi gibi kavramların tanımlarının ortaya konması ve birbirlerinden ayrıldıkları noktaların açıklanması kavramlar arasında yaşanacak olan karmaşanın önlenmesi adına önemli bir gerekliliktir.

3. Terörist Kavramı

Ortak bir terörizm tanımının olmaması terörist tanımı yapılmasının da önünde engeldir. Taraflar birbirlerini terörist olarak gördüğünden içinden çıkılmaz bir döngü meydana gelir.[80] Bunun yanında bir tarafın terörist kabul ettiğinin diğer devletler ya da otoriteler tarafında da terörist kabul edilip edilmemesi durumu da bu döngüyü daha da karmaşık hale getirmektedir.

Terörist için bir tanım yapılacak olunursa; suçsuz ve masum sivillere karşı duygusuzca ve sonunu düşünmeden şiddet uygulayan, onları yaralayan ve öldüren kimse denilebilir.[81] Başka bir tanımda ise terör eylemi unsurlarını gerçekleştiren, planlayan, kurgulayan kişiler terörist olarak açıklanır. Daha genel bir tanım yapılması gerekirse; terör niteliklerini sağlayan eylemleri bir grup ya da topluluk için bilerek, isteyerek eylemin yapılmasını sağlayan, eylemin yapılmasına yardım eden, eylemi planlayan ve eyleme aracılık eden kişilere terörist denir.[82]

---

[79] Ariel Merari, *a.g.m.,* s.31-33.
[80] Ali Çağlar, "Terör ve Terörizm: Kavramsal Analiz", *Terör ve Türkiye,* Ali Çağlar(ed.), Gazi Kitabevi, Ankara 2009, s.11.
[81] M. Hakkı Caşın, *a.g.e.,* s.321.
[82] *Güvenlik Terimleri Sözlüğü,* s.695.

Ancak terörist kelimesini yalnızca terör uygulayıcısı olarak kabul etmenin ve bu kişileri psikolojik ve sosyolojik olarak normal kabul edilen formların dışında tutmanın gerçekçi bir algı olup olmayacağı tartışmaya açıktır. Her –izmde olan – istler gibi terörizm ve terörist söz konusu olduğunda yalnızca uygulayanlar ve fiziksel olarak eylemlere katılanlar olarak düşünülmemelidir. Bunların dışında terörü ideolojik olarak destekleyenler de olabilir. Ayrıca terör örgütü mensuplarının eylemlerini yalnızca psikolojik boyutlarla nedenselleştirmek çok masum bir anlayış olacaktır. Taktiksel ve stratejik olarak varlık gösteren örgütlerin tüm tarih boyunca tesadüfî olarak süreklilik göstermedikleri düşünüldüğünde; psikolojik olarak normalin dışında kalma durumuyla açıklanamayacağı yine ortadadır.

Teröristlerin amaçları farklılık göstermektedir. Bazı gruplar bulundukları yerlerdeki hükümetlerin politikalarına karşı eylemlerde bulunur. Bazen ise yalnızca hükümetin politikalarına hükümetin tamamına karşıdırlar ve değişmesini hedeflerler. Grupların siyasi sistemlerin değişmesi ile ilgili amaçları da olmaktadır. Bu bağlamda sömürge karşıtlığı ya da azınlık grupların kendi devletlerini kurma istekleri ön plandadır. Son dönemlerin en çok konuşulan terörist amaçlarından olan bir diğeri de dini hedeflerdir. Buradaki dini amaçlar yalnızca Müslümanlar ile ilgili değildir; tüm dinlere mensup terörist gruplar için böyle bir amaç söz konusu olabilir. Yine popülerliğini sürdüren başka bir amaç da ideolojik ayrılıklardır. Sağ ya da sol ideolojideki kanatlar birbirleri üzerinde güç sağlama amaçlarıyla hareket edebilirler. Terörist gruplar yalnız bir amacın peşinde de olmayabilirler. Çok amaçlı olarak da hareket edebilirler.[83]

Teröristlerin demografik özelliklerine bakıldığında yaş profilinde 20'li yaşların ortalarından 12-13 yaşlara kadar günümüze geldikçe bir düşme söz konusudur. Cinsiyet dağılımında ise önceki yıllara göre kadın sayısının erkek sayısına göre nispeten arttığı ve rol dağılımında kadınların da kritik noktalarda bulundukları söylenebilir. Eğitim durumlarında ise düşme olduğunu görülmektedir. Yaş oranı hatırlandığında 20'li yaşların ortasında teröristler genellikle üniversite öğrencisi ya da üniversite mezunu durumundayken yaşın düşmesiyle beraber eğitim

[83] James Lutz-Brenda Lutz, *Terrorism:The Basics,* Routledge, New York 2011, s.20-25.

seviyesi de düşmüştür. Ekonomik durumlar incelendiğinde ise geçmiş dönemlerdeki teröristler yaşadıkları refah ve varlıklı hayatı reddetme yolu olarak terörizme yönelmişlerdir. Ancak günümüz terörist tanımında bu biraz değişime uğramıştır. Teröristler genellikle öncesinde varlıklı olup da herhangi bir dönemde bu varlıklarını kaybeden kişilerden çıkmışlardır.[84]

Günümüzde teröristler oldukça geniş bir silah yelpazesine sahiptir. Bunların yoğunluğunu geleneksel silahlar oluşturmaktadır. Bu bakımdan tehdit altında olan devletler, hükümetler veya ülkeler gelişmiş güvenlik önlemlerine sahip olmalıdır.[85]

Terörizm için ideoloji demek ne kadar doğrudur bilinmez; ancak örgütlerin ve grupların varlığını sürdürmeleri ve mensuplarının bir bütün olarak hareket edebilmeleri için bir fikrin çevresinde toplandıkları da ötelenemez bir gerçektir.[86]

Terörist için yaşadığı toplumun siyasi kültürü de önemli bir noktadır. Toplumda oluşan siyasi kültür anlayışı ve toplumun siyasi tarihi de terörist olma ve terörizmi anlama konusunda şekil verici olmaktadır.[87]

Terörizmin pejoratif anlamı dolayısıyla terörizmle mücadele içinde olan grupların karşılarındakini terörist olarak tanımları kolaylaşmıştır. Bu da terörist-özgürlük savaşçısı gibi kavramların eşdeğer olarak algılanmalarına neden olur.[88] Bu nedenle özgürlük savaşçısı ve teröristin farklılıklarını açıklamak yerine olacaktır.

Terörist ve özgürlük savaşçısı tanımlarını yaparken ise öznel yorumlarla ayrışmalarını değil aslında felsefi olarak temel farkları olduğu açıklanacaktır. Ancak yine de iki kavramın birbirlerini tamamen dışlamakta olduğu söylenirse çok doğru bir tespit olmayacaktır.

Terörizm bir mücadeleyi özgürlük uğruna savaşmak olarak bir dava niteliğinde tanımlar. Teröristler için mücadele konusu olabilecek birçok neden vardır.

---

[84] Cindy C. Combs-Martin W. Slann(ed.), *Encyclopedia of Terrorism,* Fact On File, New York 2007, s.332-333.
[85] Cindy C. Combs-Martin W.Slann(ed.), *a.g.e.,* s.359.
[86] Ali Çağlar, *a.g.m.,* s.13.
[87] Suat İlhan, *Terör, Neden Türkiye?,*s.53.
[88] Caner Taslaman, *Terörün ve Cihad'ın Retoriği,* İstanbul Yayınevi, İstanbul 2016, s.18-19.

Bunların içinde ideolojik konular, etnik istekler, hayvan hakları, dinsel durumlar ve yine özgürlük için olanlar vardır. Özellikle ulusal kurtuluş durumları özgürlük savaşçılarıyla anılmasına rağmen terörizm konusu da olabilir. Ancak ulusal kurtuluş mücadelesi veren tüm gruplar terörizme başvurmazlar. Yani esasında özgürlük savaşçısı ve terörist arasında kesin bir sınıflandırma yoktur. Bu tür gruplarda terörist ya da özgürlük savaşçısı için belirleyici bulunmamaktadır.[89]

Teröristler eylemlerini bir özgürlük ya da hak mücadelesi için gerçekleştirdiklerini vurgularlar. Suçlu ya da terörist olarak değil savaşçı ya da asker olarak kendilerini nitelerler. Düşmanları olarak ise çoğunlukla devlet ve onun sistemlerini ya da kurumlarını ilan etmişlerdir. Asıl terörist olarak onları göstermişlerdir. Eğer amaç kurtuluş ve özgürlük ise bunun terörizm ya da teröristlik olmadığı kanısındadırlar.[90]

Özgürlük savaşçıları savaşın kurallarına uyarlar. Rehine alma, sivil halka şiddet uygulama gibi eylemlerde bulunmazlar. Teröristler ise bunun tam tersidir. Şiddeti meşru bir şekilde kullanmazlar.[91] Özgürlük savaşçıları saldırandan çok kendisini savunan konumundadır.[92]

4. Terörizm Tanımlama Sorunu ve Terörizm Algısı

Terör konusunda yapılan çalışmalarda tanımlama noktasında bir karmaşa yaşanmaktadır. Pek çok çalışmada tanımın olmadığı, tanımlanmasının gerektiği ve nihayetinde tanımlanabilir olduğu vurgusu yapılmaktadır. Tanım konusunda yaşanan karmaşanın terörizmin ne olarak kabul edildiği noktasında yükselişe geçtiği görülmektedir. Terörizm sosyal yapıdan türeyen bir hareket midir yoksa aktörlerin ve tarafların yaptığı vurgular bağlamında belli şiddet eylemleri midir? Bu sorudan temel alan çelişki pek çok yazara, akademisyene ve araştırmacıya sonuç olarak terörizm

[89] Ariel Merari, *a.g.m.*, s.34.
[90] "Terrorrism", *Standford Encyclopedia of Philosophy,* (https://plato.standford.edu/entries/terrorism/#ReiTer), Erişim Tarihi: 21.03.2018.
[91] Yılmaz Altuğ, *a.g.e.*, s.17.
[92] *Güvenlik Terimleri Sözlüğü,* s.697.

konusunda üzerinde anlaşılan bir tanımın olmadığı görüşünü benimsetmiştir.[93] Tanımlama sorunu kavramın ne olduğu ile başlar ancak yalnızca ne olduğu hakkında değildir. Tanımlama konusunda sorular üç ana sorun üzerinde yoğunlaşmaktadır: iktidar, meşruiyet ve öznellik. İktidar konusunda terörizm tanımını kimin veya kimlerin yaptığı ve hangi nedenlerle bu şekilde yaptığı tartışılmaktadır. Meşruiyet ise tanımlama noktasında siyasi otoritenin bununla nasıl ilişkili olduğu sorgulanmaktadır. Öznellik durumu ise en fazla problemi barındıran noktadır. Burada birine/bir devlete göre terörizm olan eylemin diğerine göre nasıl devrim, isyan ya da iç savaş olarak nitelendirildiği ve birine/bir devlete göre terörist olanın diğerine göre nasıl halk kahramanı veya özgürlük savaşçısı olarak nitelendirildiği esas meseledir.[94] Bu noktadaki asıl konu ve sorun öznellik noktasında ortaya çıkmaktadır. Öznellik durumu yapılan tanımların genel geçerliğini etkilediğinden kalıcı ve herkes tarafından kabul edilen bir tanımın varlığını engellemektedir.

Terörizm kavramını ve yapılan tanımları incelemeye başlarken bazı yollar belirlenebilir. Tüm veriler analiz edilerek ciddi bir şekilde ya da daha çok bir algı oluşturacak ya da düşünce uyandıracak şekilde propagandaya dayalı yollar izlenebilir. Ciddi ve doğru inceleme yolunda konunun ne olduğunu, içinde oluştuğu durumları ve tarafları gibi kesin olan konular incelenir. Propagandaya dayalı yol ise biraz karmaşıktır. Oluşan algı dolayısıyla birden fazla durum ortaya çıkmaktadır.[95] Propagandist durum öznellik olarak açıkladığımız durumla aynı şekildedir. Her ikisinde de asıl önemli konu, kavramın nasıl algılandığıdır.

Günümüzde kullanılan yüzlerce terörizm tanımı vardır. Bu tanımların terörizmin, olağandışı doğası, kamu düzeninin bozulması, korku oluşturmak, asimetrik ve dengesiz karakterini ve kışkırtıcı amaçlarını vurgulayan yönlerini ön plana çıkarır. Farklı noktaları işaret eden tanımların genel havasına bakıldığında

---

[93] Gilbert Ramsay, "Why Terrorism Can, But Should Not Be Defined", *Critical Studies on Terrorism,* 2015, s.1-2.

[94] Jessie Blackbourn, "The Evolving Definition of Terrorism in UK Law" *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression,* Vol.3, No.2, 2011, s.131.

[95] Noam Chomsky, "Uluslararası Terörizm: Görünüş ile Gerçek", *Terörizm Efsanesi,* Noam Chomsky-Edward S. Herman vd., Bahadır Sina Şener(çev.), Ayraç Yayınevi, Ankara 1999, s.7.

siyasi amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanımını ve eylemlerini sivil ve yönetimsel unsurlar üzerine yönelten grup ya da bireysel eylemler anlaşılmaktadır.[96]

Terörizm çalışmaları üç soru etrafında toplanabilir. Terörizm neden meydana gelir? Terörizm süreci nasıl işler? Sosyal ve politik etkileri nelerdir? Bu soruların cevaplarıyla farklı olayların karşılaştırılmasına dayanarak tarihsel olarak benzersiz modelleri ayırt etmeye yönelik bir yaklaşım oluşturmaya çalışılmalıdır.[97]

Terörizmin, teröristlerin amaçları, amaçlarına ulaşmada kendilerine has kullandıkları yöntemleri ve mağdurlar ve hedefler üzerinde psikolojik etkinin olması olarak en az üç temel unsura sahip olduğu söylenebilir.[98]

Terörizm tanımları hem zordur hem de oldukça kusurludur. Çünkü her tanımlara çabasında unutulan şey, terörizmin neredeyse kişiden kişiye bile değiştiğidir.[99]

Carl Wellman; terörizmi terörün bir zorlama aracı olarak kullanılması ya da kullanılmaya teşebbüs edilmesi olarak tanımlar.[100] Wellman'ın bu oldukça geniş olduğu düşünülebilecek olan tanımı yapmasının nedeni ise terörü ahlak gibi dar bir bakış açısından dışarı çıkarmaktadır.[101]

Boaz Ganor; terörizm tanımını siyasal amaçlara ulaşmak için sivillere karşı şiddet kullanmak ya da kullanma tehdidi olarak yapar.[102]

M. Crenshaw; terörizmi sıra dışı ve kabul edilemez şiddet eylemi olarak tanımlar. Hedef seçimi önemlidir ve bilinçli bir şekilde toplum üzerinde psikolojik baskı kurmayı amaçlamakta olduğunu açıklar.[103]

---

[96] Alex P. Schmid, "The Definition of Terrorism", *The Routledge Handbook of Terrorism Research,* Alex P. Schmid(ed.), Routledge, New York 2011, s.39.
[97] Martha Crenshaw, *Explaining Terrorism,* Routledge, New York 2011, s.34.
[98] Paul Wilkinson, *Terrorism and The Liberal State,* Macmillian Press, London 1977, s.52.
[99] Stephen E. Atkins, *Terrorism A Reference Handbook,* ABC-CLIO, California 1992, s.2-3.
[100] Carl Wellman, *a.g.m.,* s.258.
[101] Carl Wellman, *a.g.m.,* s.250.
[102] Boaz Ganor, "Defining Terrorism", *Media Asia,* 29:3, 2016, s.126.
[103] Robert Taylor, *History of Terrorism,* Lucent Books, 2002, s.10.

Arthur H. Garrison ise terörizmi tanımlamada neden olduğundan çok, sonucundan ortaya çıkan etkiye odaklanılmasının daha kolay olacağını ifade eder. Buradan yola çıkarak da terörizmi daha geniş kitlelerde daha büyük etkiler oluşturmak için şiddet kullanımı olarak tanımlar.[104]

Alex P. Schmid ve Albert J. Jongman yaptıkları araştırmayla 109 farklı terörizm tanımında kullanım sıklığına göre bazı kelimeleri ve kalıpları ortaya koymuşlardır. Buna göre yapılan çalışmadaki elde edilene verilere göre; şiddet-güç %83,5, siyasi %65, korku %51, tehdit %47, etkiler(fiziksel) ve reaksiyonlar(beklenen) %41,5, kurban-hedef farklılığı %37,5, amaçlı-planlı-sistematik-örgütlü hareket %32, masum kurbanlar %15,5 gibi oranlarla bazı vurgular ön plana çıkmıştır.[105]

Bazı tanımlar oldukça detaylı bazıları ise oldukça genel olarak yapılmıştır. Psikolojik, eylemsel, siyasi ve ahlaki temelde yapılan tanımlar söz konusu olmakla beraber aslında tüm tanımlarda göz ardı edilmeyen durum öznelliktir.

Doğru olan tanım hangisidir? Ortak tanım birçok kişinin katılabileceği bir şeydir. Geniş bir tanım terör kapsamını da genişleteceği için itiraza açıktır. Ayrıca çok detaylı bir tanımda kullanışsız olabilir. İhtiyaç duyulan şey birçok kişinin katılabileceği yasal bir tanımdır.[106]

Uluslararası ya da küresel ya da herkesçe kabul edilen bir tanım gerekliliği -terör konusunda üzerinde durulmamış olsa da- tarihte bilinen ilk yazılı anlaşma olan Kadeş Anlaşmasında suçla mücadelede ortak hareket etme ve karşılıklılık esası noktalarında anlam kazanmaktadır.[107]

Terörizm ile ilgili uluslararası ilk tanım 1930'da Brüksel Ceza Hukukunu Birleştirme Konferansı'nda ortak bir tehlike oluşturacak herhangi bir aracın bilerek, isteyerek kullanılması olarak yapılmıştır. 1935 Kopenhag Ceza Hukukunu

---

[104] Arthur H. Garrison, *a.g.m.,* s.40.
[105] Alex P. Schmid-Albert J. Jongman, *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data, Bases,* Routledge, New York 2005, s.5-6.
[106] Alex P. Schmid, "The Response Problem As A Definition Problem", *Terrorism and Political Violence,* 4:4, 1992, s.11-12.
[107] Suat İlhan, *Terör, Neden Türkiye?,* s.183.

Birleştirme Konferansı'nda ise 1930'da yapılan tanım geliştirilmiştir ve kapsamına devlet başkanı, devlet görevlisi, eşler, veliahtlar, diplomatlar, anayasal kurumlar ve yargı organlarının mensuplarının beden ve sağlıklarına yönelik kasti davranışlar dahil edilmiştir. Bunun yanında devletler arasındaki ilişkileri etkileyecek, devlet kurumlarının ve organlarının işlemesini engelleyecek ve tehlike yaratan eylemler de söz konusu edilmiştir. MC bünyesinde 1937'de Tedhişçiliğin Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme imzalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı ile bu yöndeki gelişmeler kesilmiştir. 1948'de Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması hakkında bir sözleşme imzalanmıştır. En önemli ilerlemelerden biri olarak 1963 BM Uluslararası Terörizm Özel Komitesi oluşturulması belirtilebilir.[108]

1979-1999 arasında BM Genel Kurulu 13 bildiri ve bir karar yayınlamıştır. Ayrıca terörizme karşı koymada hukuki bir zemin oluşturmak ve BM bünyesinde uluslararası terörizm konusunda toplantılar ve konferanslar yapmak amacıyla bir komite oluşturulmuştur.[109]

Uluslararası düzeyde farkındalık oluşturma, kolektif hareket etme ve zemin sağlama adına uluslararası ve bölgesel örgütlerce de adımlar atılmıştır. Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği(AB), BM ve Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü(North Atlantic Treaty Organization/NATO) gibi örgütlerin yanı sıra önemli devletlerce de yapılan tanımlar göz önüne alınmıştır. İngiltere, ABD ve Türkiye bu devletlerin başında gelmektedir.

Avrupa'da terör yaklaşımları ABD'de olduğu gibi teröre karşı savaş olarak değil; terör ile mücadele niteliğinde ele alınmaktadır.[110] Avrupa Konseyi'nin 1986'da yayınladığı bir raporda terör ile mücadele konusundaki yöntemler belirtilmiştir. Teröristlere ve onları destekleyenlere taviz verilmemesi, üye devletlerin suçları önleme ve suçluları adalete verme çabalarında dayanışma ve iş birliği yapması ve

[108] Suat İlhan, *Terör, Neden Türkiye?,* s.184-185.
[109] Ünal Acar, *a.g.e.*, s.114.
[110] Daniel Keohane, *The EU and Counter-Terrorism*, Centre For European Reform, 2005, s.9.

üye devletlerin sınırlarında meydana gelen terör saldırılarına karşı tepki olarak üyelerce uyumlu hareket edilmesi temel yöntemler olarak sayılmıştır.[111]

AB, 2003 yılında Brüksel'de yaptığı toplantıda terörizmin insan hayatını tehlikeye soktuğunun, büyük maliyetlere neden olduğunun, toplumların açıklığını ve hoşgörüsünü zayıflatmayı amaçladığının ve tüm Avrupa'ya karşı giderek artan bir tehlike oluşturduğunun altını çizmiştir. Terörist hareketlerin kaynakları iyi hazırlanmıştır, elektronik ağlarla birbirine bağlıdır ve kitlesel kayıplara neden olmak için orantısız şiddet kullanmaya isteklidir. Son terörizm dalgası küreseldir ve dinsel aşırılıkçı temellidir. Toplumların bir parçası haline gelen terörizmin modernleşme, kültürel, sosyal ve politik krizlerin baskılarını ve yabancı toplumlarda yaşayan gençlerin yabancılaşmasını içeren karmaşık nedenleri vardır. Avrupa bu tür terörizmin hedefidir. Bu tehlikeyi ortadan kaldırmanın en önemli yöntemi uyumlu ve ortak şekilde hareket edilmesidir.[112]

BM'nin Kurucu Antlaşması'nda yer alan ilk maddenin birinci fırkasına göre; barış ve güvenliğin korunması amacıyla barışa karşı oluşan tehditlerin kaldırılması, barışa karşı meydana gelebilecek saldırıların ya da farklı durumların bastırılması, barışı zedeleyebilecek uluslararası uyuşmazlıkların veya olayların barışçı yollarla çözümlenmesi devletlerin görevi olarak belirlenmiştir.[113] Bu görev uluslararası sistem için ortak bir güvenlik anlayışının yanında terörizme karşı mücadele ve terörizmin tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında belirli noktaları da içermektedir.

Terörizm insanların hayatlarını, haklarını ve özgürlüklerini tehdit etmektedir. Aynı zamanda demokratik kurumların gelişmesine ve işleyişine, devletlerin toprak bütünlüğüne ve aralarındaki barış ilişkilerine ve uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Terör eylemleri için bir gerekçe

---

[111] *European Council Conclusions,* 6 Aralık 1986, s.14-15 https://www.consilium.europa.eu/media/20630/1986_december_-_london__eng_.pdf. Erişim Tarihi:26.10.2018.

[112] *A Secure Europe In A Better World*, European Security Strategy, 12 December 2003, s.3, https://europa.eu/globalstrategy/en/file/10/download?token=ubYn8qBQ, Erişim Tarihi:26.10.2018.

[113] *Charter of United Nations*, http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html, Erişim Tarihi:26.10.2018.

yoktur. Terörizmi tüm biçimlerinde ve tezahürlerinde kategorik olarak reddeden NATO bununla mücadeledeki kararlılığını da belirtmektedir.[114]

İngiltere, terörizmi eylem ya da eylem tehdidi olarak kabul eder. Bu durumu alt bölümlere ayırır. Kişiye karşı eylemler, mülke karşı eylemler, eylemi gerçekleştiren kişi dışındaki kişilerin zarar görmesi, halkın sağlığı ve güvenliği için tehlike oluşturan durumlar ve elektronik sisteme müdahale ve sistemi ciddi şekilde bozmak amacıyla yapılan saldırılar olarak nitelendirmiştir. Ayrıca hükümeti ve halkı etkilemek ya da sindirmek için planlama ya da tehdit etme ve politik, dinsel, ırksal veya ideolojik bir sebep geliştirmesi amacıyla yapılan eylemler olarak nitelemektedir.[115]

ABD, uluslararası terörizm terimini, birden fazla ülkenin topraklarına ve vatandaşlarına karşı şiddet eylemleri ve terörizm terimini ise önceden belirlenmiş, politik olarak güdülen şiddet şeklinde tanımlar.[116] Terör eylemlerini ise sivil nüfusu sindirme ya da baskı altında tutma, hükümet politikasının değiştirilmesi ya da politikadan vazgeçilmesi için zorlama ya da kitle imha, suikast, adam kaçırma yolu ile istediklerini elde etme amacıyla yapılan eylemleri olarak belirlenmiştir.[117]

Türkiye'de 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na göre; *"Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak*

[114] https://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-159e.htm, Erişim Tarihi: 26.10.2018.
[115] *Terrorism Act 2000*, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/part/I, Erişim Tarihi:26.10.2018.
[116] *U.S. Code: Title 22- Foreign Relations and Intercourse,*, https://www.law.cornell.edu/uscode/text/22/2656f, Erişim Tarihi:26.10.2018.
[117] *U.S. Code: Title 18- Crimes and Criminal Procedure, https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2331*, Erişim Tarihi: 26.10.2018.

amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir."[118] olarak tanımlanmıştır.

Terörizm ile ilgili yapılan tek bir tanımın olması kâğıt üzerinde kolaymış gibi görünse de yukarıda da verilen pek çok farklı tanımda görüldüğü gibi pratikte bir hayli zordur. Tanımın belirleyicisi olan aktörlerin sahip oldukları politikalar bu durumun gerçekleşmesinin önündeki en büyük engeldir. Terörizmin çoğunlukla devletler tarafından dış politika aracı olarak kullanılması da ortak bir tanım üzerinde uzlaşılmasına olanak tanımamaktadır. Bunun yanında belirli bir dönemde terör adı verilen olgunun daha sonraki yıllarda terör olmaması da söz konusu olabilir. Yıllar öncesinde yapılan bir tanımın günümüz teknolojisi ve silahlarını kapsamaması bugün meydana gelecek bir terör durumunu kapsam dışında bırakacaktır ya da kavramın bugüne göre uyarlanması eskiden olan eylemleri terör kapsamından çıkaracaktır. Bu durum tamamen bir karmaşaya yol açacaktır. Bu yüzden terörizm tanımı üzerinde bir standart oluşturulması, bu standartların değişmesi veya yanlışlanabilir olması her terör durumu için ayrı bir tanım yapılması gerekliliğini doğurur. Sadece teknik, teknolojik ve yöntemsel verilerle terörizm tanımının yapılması ve terörizmi dini, kültürel, etnik ögelerden sıyırmak her terör olayının aynı görülmesine de neden olacaktır.

5. Terörizm Sınıflandırılması

Birçok kavramla ve tanımla beraber anılan terörizm için bir sınıflandırma yöntemine gidilmesi örgütsel düzeyde daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir. Bu bağlamda öncelikle terör örgütünün tanımının yapılması ve örgütlerin karakteristik özellikleri bakımından incelenmesi gerekmektedir.

Terör örgütü siyasal, etnik, dini veya herhangi başka ortak bir amaçla bir araya gelerek terör eylemlerini gerçekleştiren gruplardır. Terör örgütü kavramı üzerinde de uluslararası alanda uzlaşma sağlandığı söylenemez. Bir örgütün terör

[118] 3713 Sayılı *Terörle Mücadele Kanunu*, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.doc, Erişim Tarihi:26.10.2018.

örgütü olarak kabul edilmesi durumu ülkeden ülkeye bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir.[119]

Terör örgütlerinin genel özellikleri olarak; şiddet içerikli eylemlerinin olması, faaliyetlerini gizlilik içinde yürütmesi, örgüt içinde bir hiyerarşi olması ve diğer adi suçlardan farklı olarak ideolojilerine hizmet etme amacıyla suç işlemeye motive olmaları öne çıkmaktadır.[120]

Soğuk Savaş döneminde terör örgütleri merkezi bir örgütlenmeye sahiptir. Lider olan kişi önemli bir konumdadır. Hiyerarşik yapı söz konusudur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bu hiyerarşik yapı yerini daha yatay bir örgütlenmeye bırakmıştır. Teknoloji ve silah yapılanmasının gelişmesi bu yönde hareketliliğin meydana gelmesinde önemli olmuştur. Ayrıca lider vasfı yalnızca sembolik olarak kullanılmıştır.[121]

Terör örgütlerinin süreçleri; kadrolaşma, örgütlenme, eylem ve iç savaş aşamalarından oluşmaktadır. Örgütlenme aşamasında silahlı eylem yoktur; miting, gösteri yürüyüşü gibi faaliyetlerle taban oluşturulmaya çalışılır. Ayrıca örgüt belirlediği sosyal gruplar ve sınıflar üzerinde propaganda çalışmaları yürütür. Kadrolaşma aşamasında güvenilir olduklarını test ettikleri kişileri toplayıp sendika, dernek, gençlik kuruluşları, kültür-sanat-eğitim kurumları gibi yerler içinde kullanırlar. Bu yapılırken kendilerine yakın ya da kendi propagandaları için kullanabilecekleri kurumları ve kuruluşları tercih ederler.[122]

Eylem aşamasında seslerini duyurmayı daha kritik bir şekilde gerçekleştirmeyi isteyen örgütler silahlı eylemler yaparlar. İlk yapılan eylemler çoğunlukla örgütlerin adını duyurmak içindir; ancak sonraki eylemler halkı korkutmak, sindirmek ve istediklerini elde edebilmek içindir.[123] Yapılacak eylem için hedefin seçimi, hedefle ilgili bilgilerin toplanması, eylem için keşif yapılması, eylem

[119] *Güvenlik Terimleri Sözlüğü,* s.698.
[120] *Güvenlik Terimleri Sözlüğü,* s.699-700.
[121] Ünal Acar, *a.g.e.,* s.129.
[122] Ünal Acar, *a.g.e.,* s.133.
[123] Ünal Acar, *a.g.e.,* s.135.

ile ilgili ne zaman, nerede, kimin yapacağına dair kararların alınması, eylemin uygulanması ve kaçış planı önemli hususlardır.[124]

Terörizm ile ilgili yapılan farklı tanımların ardından terör örgütlerinin sınıflandırılması da farklılıkların olduğu bir noktadır. Terör örgütlerinin genel olarak bilinen özelliklerinin yanında farklı sınıflandırmalarla ayrıştırılmaları analiz bakımından önemli yararlar sağlamıştır. Bu bağlamda bu sınıflandırmalardan bazılarının incelenmesi örgütler konusunda bilgilerin yoğunlaşmasında faydalı olacaktır.

Öncelikle Thornton'un yaptığı sınıflandırmaya bakılabilir. Thornton terör kullanımını iki geniş kategoriye ayırır. Birincisi uygulama terörüdür. İktidardaki güçlerin kendi otoritelerine karşı olanları bastırmak için kullandıkları terördür. İkincisi ajitasyonel terördür. Mevcut düzeni bozmak ve siyasi iktidara yükselmek isteyenlerin ihtiyaçları olduğu siyasi güce ulaşmak için kullandıkları terördür. Thornton'un bu ayrımı terör kavramının hem isyancıların hem resmi görevlilerin faaliyetlerine tarafsız bir şekilde uygulanması gerekliliğini sağlar.[125]

Paul Wilkinson ise devrimci, alt-devrimci ve baskıcı terörizm olmak üzere üç ana tür belirler. Devrimci terörizm siyasal devrimi yani iktidar yapısında kökten bir değişim ve buna ek olarak sosyo-ekonomik düzende temel değişimler yapma amacındadır. Alt-devrimci terörizm ise kısa süreli etkilidir. İstenilen şey elde edilene kadar zorlama, sindirme, intikam ya da cezalandırma gibi yöntemlerle uygulanır. En yaygın olarak kullanılan baskıcı terörizmde belirli grupları ya da bireyleri bastırmak ve kısıtlamak amacıyla devlet tarafından uygulanan baskı ve zor söz konusudur.[126]

Bir başka sınıflandırma da Gus Martin tarafından yapılmıştır. Devlet terörizmi, muhalif terörizm, dinsel terörizm, kriminal terörizm ve uluslararası terörizm olarak sınıflandırma yapmıştır. Devlet terörizmini, devletlerin iç ve dış düşman olarak gördüklerine karşı uyguladığı eylemler olarak nitelendirmiştir. Muhalif terörizmde ise terör eylemlerini uygulayanlar devlet terörizminden farklı

[124] Ünal Acar, *a.g.e.,* s.145.
[125] Grant Wardlaw, *Political Terrorism,* Cambridge University Press, 1989, s.10.
[126] Paul Wilkinson, *a.g.e.*, s.55.

olarak devlet olmayan gruplardır. Kriminal terörizmi ayıran husus ise grupların politik amaçları yanında kâr amaçlarının da olmasıdır. Uluslararası terörizm ise başladığı yerden sınırları aşarak devam eden ve yayılan terör eylemlerini açıklamaktadır.[127]

Haydar Çakmak da oldukça kapsamlı bir sınıflandırma sunmuştur. Yönetimsel yaklaşım açısından, amaçlarına göre, yöntemlerine göre ve yapısal olarak dört başlık altında incelemiştir. Yönetsel yaklaşım ülkelerin çıkarlarına uygun olarak politik, diplomatik, bürokratik, hukuki ve istatistiki başlıklarıyla açıklamıştır. Amaçlarına göre milliyetçi ve ayrılıkçı, ideolojik, doğacı veya çevreci ve gizemli ve sapkın davranışlar terörü olarak ayrılmıştır. Yöntemlerine göre terör ise kimyasal, bakteriyolojik, radyolojik ve nükleer (KBRN) terör, bilgisayar terörü ve bağımsız terör başlıklarıyla ortaya konulmuştur. Son olarak ise yapısal olarak terör analiz edilmiştir. Devletin karşılaştığı terör ve yapıldığı yer açısından terör olarak sınıflandırılmıştır. İlk başlık; devlet terörü, devletin desteklediği terör, devletin hoşgörülü davrandığı terör, devletin sponsorluk yaptığı terör ve devletin yetersizliği olarak başlıklara ayrılırken; ikinci başlık ulusal, uluslararası ve ulus ötesi terörizm olarak başlıklara ayrılmıştır.[128]

Yezekiel Dror, terörizmi ithal terörizm, geçici terörizm ve toprak dışı terörizm olarak üçe ayırmıştır. İthal terörizm yabancılar adına, geçici terörizm yabancılar tarafından ya da onlara karşı, toprak dışı terörizm ise dış temsilcileri ve demokrasi sembollerini hedef olarak yapılan terörizmdir.[129]

Jr. William L Waugh da bir terörizm ayrımı yapmıştır. Bu ayrıma göre; hedefin veya teröristin yerli olduğu bütünleşmiş iç terörizm ve terör eyleminin hedef hükümetin sınırları dışında gerçekleştiği dış terörizm olarak ikiye ayırmıştır. [130]

---

[127] Osman Şen, *Din, Terörizm ve El-Kaide*, s.22.
[128] Haydar Çakmak, "Kavramsal Olarak Terör", *Terörizm,* Haydar Çakmak(ed.), Platin Yayınları, Ankara 2008, s.30-39.
[129] Sarah V. Marsden- Alex P. Schmid, "Typologies of Terrorism and Political Violence", *The Routledge Handbook of Terrorism Research,* Alex P. Schmid(ed.), Routledge, 2011, s.170.
[130] Aynı yerde.

Alex P. Schmid sınıflandırmayı üç başlık üzerine yapmıştır. Politik terörizm, organize terörizm ve patolojik terörizm olarak ayırdığı bu başlıklardan politik terörizmi; isyancı terörizm, rejim/devlet terörizmi ve yasadışı terörizm olarak ayırır. İsyancı terörizmi ise devrimci, ayrılıkçı ve tek konulu olmak üzere üç başlıkta incelemiştir.[131]

George Löckinger sınıflandırmada dört ana başlık kullanmıştır. Bu başlıklar; aktörler, kullanılan metotlar, motivasyonlar ve etkili olduğu coğrafya üzerinedir. Aktörler başlığı devlet, devlet destekli ve devrimci olarak; kullanılan metotlar başlığı intihar, siber terörizm, KBRN olarak; motivasyonlar başlığı dini, narkoterörizm ve politik terörizm -sağ, sol, tek konulu- olarak ve coğrafya başlığı iç ve uluslararası olarak alt başlıklara ayrılmıştır.[132]

James ve Brenda Lutz terörizmin amaçları doğrultusunda bir sınıflandırma yapmışlardır. Din, sol kanat, sağ kanat, ulusal/etnik/dinsel/bölgesel amaçlı, çeşitli amaçların olup da hiçbirinin baskın olmadığı ve gayri resmi grupların hükümetlerin amaçları doğrultusunda kullanılması şeklinde ayrılmıştır.[133]

Boaz Ganor ise terörizmi temel kategorilerde sınıflandırmıştır. Devrimci, ulusal özgürlükçü, sosyal ayrılıkçı, radikal ideolojik ve dini örgütler olarak incelemiştir. Devrimci örgütler, bir ülkenin yönetimini değiştirmek için harekete geçerler. Ulusal özgürlükçü örgütle işgalci gücü yenerek ulusal bağımsızlık kazanma amacındadır. Sosyal örgütler de bir ülkenin sosyo-ekonomik düzenini bozmak için eylemlerini gerçekleştirirler. Ayrılıkçı örgütler; etnik azınlığın çok ırklı bir devletten ayrılmasını savunur. Radikal ideolojik örgütler aşırı ideolojileri kullanırlar. Dini örgütleri örgüt üyelerini eylemlerini yerine getirirken Tanrı'nın isteği olduğuna inandırırlar ve dini çıkarları ilerletmek ve dini şiddetle yayma amacını güderler.[134]

---

[131] Alex P. Schmid-Albert J. Jongman, *a.g.e.*, s.48.
[132] Sarah V. Marsden- Alex P. Schmid, *a.g.m.*, s.173.
[133] Osman Şen, *21. Yüzyılın Başlangıcında Terörizmle Stratejik Mücadele,* Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s.113.
[134] Boaz Ganor, "Terrorist Organization Typologies and The Probability of A Boomerang Effect", *Studies in Conflicts & Terrorism*, 31:4, 2008, s.271-272.

6. Terörizmin Tarihi

Antik dönemde devlet tarafından uygulanan baskı ve siyasal şiddet olayları yaygın olarak karşılaşılan bir durumdur. Bu dönemde toplumdakilerin iyilikleri ve Tanrıların mutluluğu için zorbaların öldürülmesi savunulmuştur. Bununla beraber fethedilen yerlerde, fethedenler halkı sürgüne gönderirlerdi ya da halkı bastırmak için sert tutumlar uygularlardı. Bu dönemde bu eylemler siyasal terörün örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür eylemler ve uygulamalar Roma döneminde de varlığını sürdürmüştür.[135]

Kayıtlı insanlık tarihinin erken dönemlerinde sistematik teröre bağlı örgütlü gruplar vardı. Yahudi bir hizip olan Sicari hakkında Josephus Flarius'un yazılarından çok şey öğrenilir. Milattan önce (M.Ö.) 70-73 yılları arasında -Kudüs'ün Romalılarca yıkılışı-Masada'nın düşüşü- Roma'ya karşı ayaklanan ve sert tutumları olan Filistin kökenli Yahudi gruplarına verilen bu Grekçe ad, Tanrı ve şeriat uğruna çalışan, vatansever anlamlarına gelmektedir. M.Ö. 66 yılından sonra daha çok politik amaçları olan silahlı grupları ifade etmede kullanılmıştır. Bu vatanseverler genellikle bayramların kutlanması sırasında montlarının altına gizlenmiş sica denilen kısa bir hançer kullanarak düşmanlarına saldırırlardı. Yüksek rahipleri öldürdükleri, evleri, hanedan arşivlerini ve saraylarını yaktıkları kaynaklardan edinilen bilgilerdir. Bazen tefecilere yönelen saldırılar ise sosyal unsur olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda yoksulların Romalılara karşı gerilla savaşlarında onları destekliyorlardı.[136] Ünlerini kullandıkları kısa hançerleri ile sağlayan Sicariler, dönemin terör eylemi sayılabilecek eylemlerini gerçekleştiren bir terör grubuydu.

Thuglar adını Hintçe ilmek, kement, tuzak kökeninden alır. Daha çok Hindistan'ın kuzeyinde Thug olarak adlandırılırlar. Farklı bölgelerde ve dillerde değişik adlarla anılsa da anlamsal olarak asma ya da kement tarzında öldürme stili

---

[135] Gus Martin, *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar,* İhsan Çapcıoğlu-Bahadır Metin(çev.), Adres Yayınları, Ankara 2017, s.50.

[136] Walter Laqueur, *The New Terrorism,* Oxford University Press, 1999, s.10-11; Ömer Faruk Harman, "Yahudilik-Mezhepler ve Dini Gruplar", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:43, İstanbul 2013, s.214.

olan katiller ya da hırsızlar olarak tarif edilirler.[137] Thuglar için haydut, boğaz kesen, kaba denebilir ama kelime kökeni olarak onların hilekarlığına da vurgu yapılmaktadır. Bu onları diğer gruplardan ve örgütlerden ayrı kılar.[138]

Farklı anlamlarla yapılan tanımı, Thuglar için ortak bir nokta oluşturulamamasından kaynaklanır. Thuglar için herhangi bir kabileden bahsetmek olanaksızdır. Detaylı ve belirli bir tanım elde etmek de bir hayli güçtür. 18. yüzyıl Hintçesinde yaygın olarak hilekâr, sahtekâr, aldatan anlamında kullanılmıştır. Özel bir hırsızlık stilinden farklı olarak sözlü anlatımlarda yer bulsa da özel olarak Thugların anıldığı anlatımlar yoktur.[139]Thuglar konusunda bilgi yetersizliğinin en büyük nedeni kendileri hakkında yazılı herhangi bir kaynak bırakmamalarındandır. Yalnızca İngilizlerin dil ve kültür hakkında ürettikleri -biraz yanlı ve negatif- Hint kırsal yaşamını tanıtan belgelerde bazı bilgiler bulunmaktadır.[140]

Tam olarak ilk kez ve ne zaman ortaya çıktıkları bilinmemektedir. Bazıları Heredot'un İran ordusuna hizmet eden yabancılar olarak tanımladığı grupların 2500 yıl sonra Hindistan'da İngilizlerin karşılaştıkları gruplar olduklarına inanmaktadırlar. Ancak Thuglarla ilgili ilk kanıtlar 7.yüzyılda bulunmuştur. Araştırmacılar en az altı yüz yıl varlık gösterdiklerine kuvvetli şekilde inanmaktadırlar.[141]

Bu teröristler için kutsal sayılan şey toplumun şahitliğinden çok Tanrı'nın şahit olmasıydı. Bu bağlamda Thuglar Hindu Tanrıça Kali'ye hizmet için terör ve şiddet eğilimindedirler. Eylemleri sonucu toplumda Thuglar'dan duyulan korku yaygınlaşmışsa da örgütün ün kazanma ya da yaygın olma gibi bir isteği yoktu. Herhangi bir şekilde takdir veya taraftar toplama niyetinde değillerdi ve eylemleri oldukça şiddetliydi ve orantısızdı.[142]

---

[137] W. H. Sleeman, *History of The Thugs or Phansigars of India*, Carey &Hart, Philadelphia 1839, s.13-14.
[138] David C. Rapoport, "Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions", *American Political Science Association*, 1983, s.663.
[139] Stewart N. Gordon, "Scarf and Sword: Thugs, Marauders, and State-Formation in 18th Century Malwa", *Indian Economic Social History Review*, 6:48, 1969, s.407-409.
[140] Kim A. Wagner, *Thuggee*, Palgrave, New York 2007, s.15.
[141] David C. Rapoport, "Fear and Trembling…", s.661.
[142] David C. Rapoport, "Fear and Trembling…", s.660.

Thuglar kurbanlarının kendilerini cennete götüreceğine inanırlardı. Başarısız olanların ya da emirlere uymayanların ise kendisinin ya da ailesinin büyük felaketlere ve talihsizliklere uğrayacaklarına inanırlardı.[143] En sık kullandıkları yöntem roomal adını verdikleri beyaz bir mendil olan silahlarıdır. Bu mendil oldukça sağlamdı ve kurbanlarına arkalarından yaklaşıp bezi kafalarından çapraz şekilde geçirerek onları öldürürlerdi.[144]Herhangi örgüte göre ömrü uzun sürdüğünden daha fazla kurbanı katletmişlerdir. Ekonomik etkileri de bulunan Thuglar için bir grubun öneminin verdiği zarar ile ölçüldüğü düşünülürse en tehlikeli terörist grup olacağı söylenebilirdi.[145]

Terörizmin bir başka erken örneğine, Brocardus adlı Alman papazın, Fransa Kralı VI. Philip'e Doğu'ya yönelik seferlerinde yol gösterecek ve yardımcı olacak tavsiyelerde bulunduğu mektubunda, henüz herhangi bir millet ya da mezhep ile bağdaştırılmamış olan Haşişi(çalışmanın bundan sonraki kısımlarında Haşhaşi olarak anılacaktır.) grubundan bahsetmesiyle rastlanır. Brocardus'un belirttiğine göre Haşhaşiler acımasız, işinde usta bir kiralık katil gurubuydu. Haşhaşi kelimesi -assassin- pek çok dilde aynı anlamda kullanılmaya daha bu zamandan başlamıştır. Müslüman bir grupla anılması 1175'te Mısır ve Suriye bölgesine yollanan bir elçinin anlatılarıyla olmuştur. Grubun başında güçlü ve acımasız bir reisin olduğu ve yanındaki kimseleri cennet vaadiyle kendisine bağladığı öne sürülmüştür.[146] Bu dönem ve sonraki dönemlerin kaynak olarak kullanılan belgelerinde de bu incelemelere yer verilmiştir.[147] Aktarılan daha sonraki bilgilere bakıldığında hem grubun lideri hem de kökenleri ile bilgiler ortaya çıkmaktadır. Dayanılan İslami kaynaklara göre Haşhaşilerin, İslam içindeki en önemli mezhepleşmelerin bir sonucu olarak doğduğundan bahsedilmiştir. Sünnilerin tam karşısında olan Şiilerden koparak ortaya çıkan başına buyruk İsmaili tarikatından geldiği açıklanmıştır.[148]

---

[143] David C. Rapoport, "Fear and Trembling…", s.664.
[144] Osman Şen, *Din, Terörizm ve El-Kaide,* s.26.
[145] David C. Rapoport, "Fear and Trembling…", s.662.
[146] Bernard Lewis, *Haşhaşiler,* Kemal Sarısözen (çev.), Kapı Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2016, s.17-20.
[147] Bernard Lewis, *Haşhaşiler,* s.21-24.
[148] Bernard Lewis, *Haşhaşiler,* s.30.

11. yüzyılda, Müslüman İsmaili tarikatının bir ayağı olan Haşhaşi düzeninin kurucusu olan Hasan Sabbah Kuzey İran'daki Şii merkezindeki Kum'da doğmuştur. Hasan Sabbah'ın doğumu için 11. yüzyılın ortaları olabileceği tahminlerinde bulunulur. Sabbah, birkaç dağ kalesinin ele geçirilmesi için çağrıda bulunan aşırılıkçı bir İsmaili[149] öğretisini benimsemiştir. Yedi yaşındayken ailesinin de etkisiyle ilme olan ilgisi yoğunlaşan Hasan Sabbah, Rey şehrinde ailesinin mensup olduğu İmamiye Şiasına bağlı kalarak onların öğretileriyle yetişmiştir. İlerleyen dönemde bir Fatımi daisiyle[150] tanışıp İsmailiyye mezhebine mensup olmuştur. İsmailiyye mezhebi grupları içinde Hasan Sabbah'ın isteği ve kabiliyeti ön plana çıkınca öğretiler konusunda eğitimini derinleştirmek adına Mısır'a gitmiştir. Burada önemli görevler üstlenmiştir. Daha sonra çıkan anlaşmazlıklar dolayısıyla İran'a gelmiştir ve burada Şii-İsmaili söylemleriyle kendisine taraftar toplamıştır. Burada Selçuklu veziri Nizam-ül Mülk'ün dikkatini çekmiştir ve yakalanması emredilmiştir. Buradan kaçarak Alamut Kalesi'ne yerleşerek 4 Eylül 1090'da Nizari-İsmaili Devleti'ni kurmuştur. Kaleyi elverişli bir kullanıma getirerek eylemler için idari ve askeri bir üs haline getirmiştir. O dönemdeki mezheplerinin imamının vefatı üzerine yerine imam olarak Nizar'ı desteklemiştir. Bundan sonra İsmailiyye, Nizariyye ve Müsta'liyye olarak ikiye ayrıldı. Hasan Sabbah, Nizariyye tarafını destekleyerek Fatımilerden tamamen ayrılmıştır ve kendi tarafı için bir üstünlük durumu sağlamak için düşmanlarının fedailerce öldürülmesini dini bir gereklilik olarak göstermiştir. Bununla da yetinmeyen Sabbah, mürid ve fedaileri için akıl yolunu gereksiz sayarak

[149] Mezhep olarak ortaya çıkışı 1094 sonunda Fatımi halifesi olan Müntasır-Billah'ın vefatıyla olmuştur. Doğu ve Batı İsmailileri olarak ikiye ayrılmış olan mezhepler Nizariyye ve Müstaliyye olarak isimlendirilmiştir. Daha sonrasında hem Müsta'li Billah hem de Nizar öldürülmüştür. Ancak Nizar'ın Hasan Sabbah üzerindeki tesiri diğer İsmaililer üzerinde de görülmüş ve büyük bir çoğunluk tarafından Nizar ve nesli İslam'ın tek hâkimi olarak görülmüştür. Nizarilere göre İslam dini imamların öğretisiyle öğrenilirdi ve geçerli kılınan imamlar İsmaililerdi. Nizari öğretiye göre imamlar peygamberden ileri sayılmaktadır. Bundan dolayı imamın sözü buyruk kabul edilir. *Bknz:* Mustafa Öz, "Nizariyye", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:33, İstanbul 2007, ss.200-201.

[150] Seslenmek, davet etmek gibi anlamları olan da've kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Mezhebe davet eden kişileri nitelendirmek için kullanılmaktadır. *Bknz:* Mustafa Öz, "Daî", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:8, İstanbul 1995, ss.420-421.

imamın öğretilerinin geçerliliğini kabul ettirmiştir. Ayrıca Sabbah etrafındakilere cennet vaadinde bulunduğu ve onlara esrar-haşhaş içirdiği konuşulmuştur.[151]

İran dışına taşan İsmaili tarikatı Haşhaşiler olarak anılmaktaydı. Haşhaşi kelimesi katil olarak genel bir anlam kazanmış gibi görünse de esasında kökeni belirsizdir. Kimileri ise haşhaş otundan türediğini varsayar. Bu varsayım küçümseyici bir etki oluşturmaktadır.[152] Haşhaşiler tarihe önemli bir kelime katılmasını sağlamıştır. Haşhaşi kelimesinden türeyen "assassin" pek çok dilde cani, katil, suikastçı olarak kullanılmıştır.[153]

Suikast Haşhaşilerle ortaya çıkmamıştır. Cinayet ilk insandan beri söz konusudur; ancak siyasi cinayet toplumlarda siyasi otoritenin kurulmasıyla olmuştur. Siyasi cinayetin çoğu zaman meşru kılınması da söz konusudur.[154] Haşhaşilerin eşsiz oluşu terörü siyasi olarak planlı, sistemli ve uzun vadede sürdürebilmesindendir.[155] Terör grupları için ideoloji ve örgütlenme hususlarında Haşhaşi yansıması, tutku ve şahadet olmuştur. Önemli derecede bir adanmışlıkla oluşturulan bu örgüt; para karşılığında birilerini öldürme niteliğinden daha fazlasıdır. Kurduğu ittifaklarla imparatorlara, padişahlara ya da muhaliflere yardım etmesine rağmen yalnızca bunların kullanacağı bir örgüt haline gelmemiştir.[156] Haşhaşiler, cinayetleri pazar, çarşı veya ibadethane gibi kalabalık yerlerde ve özel bir hançerle gerçekleştiriyorlardı.[157]

Haşhaşilerin gayesi, Sünni düzeni yok etmek veya Sünni liderleri zorla ya da kandırarak kendi saflarına çekmektir.[158] Siyasi bir silah olarak, terörizm ilk olarak 12. ve 13. yüzyıllarda, halkın Haşhaşiler olarak bildiği muhalif bir İslam düzeni

---

[151] Abdülkerim Özaydın, "Hasan Sabbah", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:16, 1997 İstanbul, s.347-348; Walter Laqueur, *The New Terrorism,* s.11; Gerard Chaliand-Arnaud Blin, "Terörün Çağlar Boyunca Tezahürleri", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e*, Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, s.76.
[152] Gerard Chaliand-Arnaud Blin, "Terörün Çağlar Boyunca Tezahürleri", s.82.
[153] Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm Raporu,* Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2006, s.29.
[154] Bernard Lewis, *Haşhaşiler,* s.194-195.
[155] Bernard Lewis, *Haşhaşiler,* s.201.
[156] Bernard Lewis, *Haşhaşiler,* s.203-204.
[157] Gerard Chaliand-Arnaud Blin, "Terörün Çağlar Boyunca Tezahürleri", s.85.
[158] Bernard Lewis, *Haşhaşiler,* s.206.

tarafından kullanılmıştır. Genellikle sarhoş edici ilaçların altında hareket eden bu mezhepçi Müslüman fanatikleri grubu, manevi liderleri tarafından tanınmış Hristiyanlar ve diğer din düşmanları arasında cinayet biçiminde terör yaymak için istihdam edilmiştir. Haşhaşiler için söylenebilecek bazı önemli hususlar vardır. Öncelikle Haşhaşiler toplum için büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Bunun yanında kökenini derin dini öğretilerden alması dolayısıyla etkisi geçici olmamıştır. Ayrıca inançlarını ideolojiye dönüştürerek uyum içinde hareket etme konusunda eşsiz bir örgütlenme söz konusudur. En önemli nokta ise tüm bu örgütsel özellikleri ve derin ideolojilerine rağmen sonuçta amaçlarına ulaştıkları kalıcı bir zafer elde edememişlerdir. Her ne kadar başarısız olmuş olsalar da sonraki dönemler içinde pek çok grup tarafından taklit edilmişlerdir.[159]

Nizari-İsmaililerin hedefi dini konulardan öte siyasi konulardı. Sosyal ve siyasal düzeni kendi düzenleri ve istekleri doğrultusunda yönlendirebilmek için mevcut olanı dağıtmak hedefindeydiler. Dini ve siyasi noktalarla motive edilen fedailer ve müritler sayesinde örgüt uzun yıllar varlığını sürdürebilmiştir.[160]

Haşhaşiler Suriye ve İran kanadı olmak üzere Alamut kalesinden iki yüzyıl boyunca yönetilmişlerdir. Düşmanlarından önce hareket etmeleri ve varlıklarının kalıcılığı için kullandıkları araçlara tutkuyla bağlı olmaları onları eşsiz kılmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen Haşhaşiler İran ve Suriye sınırlarının dışına çıkamadığı gibi Sünnileri de ortadan kaldırmayı başaramamıştır.[161]

Otoritenin ve iktidarın imamın öğretileriyle sağlanabildiğini savunan Hasan Sabbah 23 Mayıs 1124'te Alamut Kalesi'nde ölmüştür. 1256'da kalenin Moğollar tarafından ele geçirilmesiyle örgüt zamanla etkisini kaybetmiştir.[162]

Modern terör tarihi Fransız Devrimi'nden sonra devrim hükümetinin, karşıtlarına karşı uyguladığı baskı ve şiddet dönemi olan ve "Terör Dönemi" olarak anılan 1793-1794 yılları ile başlamaktadır. Daha sonra 1861-1865 yıllarında

---

[159] John Richard Thackard, *Dictionary of Terrorism,* Routledge, 2004, s.20.
[160] Abdülkerim Özaydın, *a.g.m.*, s.348.
[161] Gerard Chaliand-Arnaud Blin, "Terörün Çağlar Boyunca Tezahürleri", s.92-93.
[162] Abdülkerim Özaydın, *a.g.m.*, s.349; John L. Esposito, *Kutsal Olmayan Savaş,* Nuray Yılmaz-Ertan Yılmaz(çev.), Oğlak Yayınları, İstanbul 2002, s.62.

Amerikan iç savaşının kaybedenleri olan Güneyliler yeniden yapılanmaya karşı durmak için Ku Klux Klan adlı bir örgüt ile terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Bir hareket ya da bir örgüt olarak eylemlerine 1867'de başlamıştır.[163] Birçok Amerikalı, Ku Klux Klan'ı eski Afro-Amerikan köleleri ve onların iç savaştan sonraki Kuzeyli müttefiklerini terörize eden Güneylilerin gizli ve özel beyaz düzeni olarak tanımaktadır. [164] Ku Klux Klan, Güney'in kurumsallaşmış sınıf modeli ve bir vatansever ideolojinin desteklenmesi olarak görülmüştür. [165] İnsanların Klan'a katılma ya da desteklemedeki en büyük nedeni ırkçılıkla beraber yerlilerin hakimiyetiyle birlikte toplumsal ve geleneksel değerlerini savunmaktır.[166]

Terör konusunda sonuçları küresel bir etki yaratan en önemli olayların başında Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan Avusturya-Macaristan İmparatoru Veliahdı Arşidük Ferdinand'nın bir Sırp istihbarat görevlisi tarafından Saraybosna'da öldürülmesi gelmektedir.[167]

Suikast olarak meydana gelen olay ve olayın sonrasında başlayan oldukça kanlı ve şiddetli bir savaşın hem maddi unsurlar hem manevi unsurlar bakımından oldukça ağır sonuçlara neden olması bu dönemde terörün bir örneği olmasına sebep olmuştur. Barış üzerine kurulması hedeflenen düzenin daha fazla dayanamaması üzerine İkinci Dünya Savaşı başlamış ve bir tarafın tamamen kaybettiği bir tarafın ise tamamen kazandığı bir sonuçla nihayete ermiştir. Ancak kazanan taraflar arasında ideolojik olarak başlayan ayrılıklar Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır. 1945-1991 yılları arasında süren Soğuk Savaş küresel etkileri bakımından oldukça hissedilir olmuştur.

Doğu ve Batı Bloklarının istikrarlarını ve düzenlerini bozmak terörist grupların eylemsel olarak gerçekleştirdiği en önemli durumdur. Doğu Bloku, Batı'da Marksist-Leninist ve sol ideoloji eğilimlerini desteklerken, Batı Bloku da Doğu'ya

---

[163] Richard T. Schaefer, "The Ku Klux Klan: Continuity and Change", *Phylon,* Vol.32, No.2, 1971, s.145.
[164] Haydar Çakmak, "Tarihi Açıdan Terör", *Terörizm,* Haydar Çakmak(ed.), Platin Yayınları, Ankara 2008, s.19-20; David A. Horowitz, "The Normality of Extermism: The Ku Klux Klan Revisited" *Society,* September/October 1998, s.71.
[165] Richard T. Schaefer, *a.g.m.,* s.143.
[166] Richard T. Schaefer, *a.g.m.,* s.153; David A. Horowitz, *a.g.m.,* s.72.
[167] Haydar Çakmak, "Tarihi Açıdan Terör",, s.20.

dost olan üçüncü dünya ülkelerinde düzen bozucu hareketleri desteklemiştir. Bu dönemde ilk uçak kaçırma eylemi yapılmıştır. 1960'ta Leyla Halid adlı Filistinli bir terörist başarısız olan bir uçak kaçırma eylemi gerçekleştirmiştir. Yine 1972'de Filistinli Kara Eylül örgütü Münih Olimpiyatları'nda İsrailli sporcuları kaçırmıştır.[168]

1980'li yıllarda Ortadoğu kökenli terör olayları yine dünya gündemine oturmuştur. 1981'de Mısır Devlet Başkanı'nın Tekfir El Hicret(Takfir wal-Hijra) örgütü tarafından öldürülmesi, Beyrut'ta ABD Büyükelçiliği'ne yapılan intihar saldırısı ve yine Beyrut'ta ABD ve Fransa askeri kışlalarına yapılan ve İslami Cihad örgütü tarafından üstlenilen terör olayları bunlara örnektir. Aynı dönemlerde Hindistan'da İndira Gandhi öldürülmüştür, Hint Havayolları'na ait olan bir uçak havada bomba ile patlatılmıştır.[169]

1985'te Beyrut'ta Sünniler tarafından dört Rus diplomat kaçırılmıştır ve biri öldürülmüştür. Bunun üzerine Ruslar da eylemi gerçekleştiren kişilerin ailesini kaçırmıştır ve onlara zarar vermiştir. Ardından eylemciler diplomatları serbest bırakmışlardır. Rusların böyle bir davranışta bulunarak terör eylemi karşısında masum insanları kullanması ilk kez olan bir durumdur. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle tarafların biri çözülmüştür. İdeolojik olarak gerçekleşen terör eylemleri yerini dini ve etnik kökenlere bırakmıştır.[170]

Din, terör konusunda dayanak oluşturan en kullanışlı noktalardandır. Tüm dinlerde terörizm örneklerine rastlamakla beraber belki de rastlantı olasılığı en düşük olan Budizm'dir. Ancak terör hedefinde bir nokta olması düşük olan Japonya'da gerçekleştirdiği eylemle Budist Aum Shinrikyo terör örgütü dikkati üzerine çekmiştir. 20 Mart 1995'te Tokyo metrosuna sarin gazı salarak pek çok kişinin yaralanmasına ve ölmesine neden olmuştur. [171] Bu eylemin temelinde Aum Shinrikyo'nun lideri Asahara'nın sarin gazı suçunu ABD'nin üzerine atarak Üçüncü Dünya Savaşı'nı başlatma isteği vardı. Asahara Japon hükümetinin halkı koruyamadığını savunarak halkı kendilerini böyle bir saldırıya hazırlayan Aum

[168] Haydar Çakmak, "Tarihi Açıdan Terör", s.20-21.
[169] Haydar Çakmak, "Tarihi Açıdan Terör", s.22.
[170] Haydar Çakmak, "Tarihi Açıdan Terör", s.23.
[171] Mark Juergensmeyer, *Terror In The Mind Of God,* University of California Press, 2000, s.102.

Shinrikyo'ya katılmaya davet emiştir.[172] Bu örgüt mesihçi anlayışla çıkacak büyük bir savaştan sonra Tanrı'nın temsilcisinin geleceğine ve lider olacağına inanmaktadır. Bu nedenle de devam eden yıllarda bunun için çalışmalarını sürdürmüşlerdir.[173] 2000'li yılların hemen başında ABD'de İkiz Kulelere yapılan terör saldırısı uluslararası toplum ve uluslararası ilişkiler bakımından oldukça çarpıcıdır. El Kaide örgütünün gerçekleştirdiği eylem küresel çapta ses getirmiştir.[174]

Bu saldırıların ardından oluşan algı ile pek çok terör örgütü dini kimlikler üzerinden hareket etmiştir. Yeni yüzyılda terör konusu anılırken çoğunlukla din üzerinden tanımlamalar yapılması olağan bir durum haline gelmiştir.

Kısaca aktarılan terör tarihi, David C. Rapoport'un dönemleri dalga olarak adlandırarak analiz ettiği makalesiyle de incelenebilir. Buna göre modern terör tarihinin ilk küresel ya da tam olarak uluslararası terörist deneyimi anarşist dalgaydı. Bunu üç dalga daha takip etti. İkincisi ulusalcı ya da anti kolonyalist dalgadır. 1920'lerde başlayıp yaklaşık olarak kırk yıl kadar devam etmiştir. Ardından gelen üçüncü dalga yeni sol dediğimiz dalgaydı ve son olarak 1979'da dini dalga ortaya çıkmıştır ve günümüzde de etkileri hala görülmektedir. Bu durumlardan da anlaşılacağı gibi bu deneyimler modern hayatta, kültürde ve toplumsal köklerini salmışlardı. Dalga olarak sınıflandırılan konular her türden araştırmacı ve ilgili için odaklanması gereken noktalar konusunda önemlidir. Bu dalgalar isim olarak bakıldığında sadece o başlıkla sınırlı kalmaz aynı zamanda dönemin ve sistemin hâkim özelliklerini açıklar. İlk üç dalgaya bakıldığında dönemsel olarak sonlandığı, en azından etkisini yitirdiği söylenebilirken son dalga için bulunulan ortamda bunu ifade etmek bir hayli güçtür.[175]

Birinci dalgadaki terör anlayışı daha çok iç siyasi durum gibi anlaşılabilir. İlk dalga olarak anlamlanmasının nedeni pek çok noktada 19. yüzyılın sonlarında karşılaşılmasıydı. Etki bakımından bulundukları bölgeleri ilgilendirmişti. Ancak

---

[172] Mark Juergensmeyer, *a.g.e.*, s.110-111.
[173] Osman Şen, *Din, Terörizm ve El-Kaide*, s.39.
[174] Haydar Çakmak, "Tarihi Açıdan Terör", s.26.
[175] David C. Rapoport, "The Four Waves of Modern Terrorism", *Attacking Terrorism: Elements of A Grand Strategy*, Audrey Kurth Cronin- James M. Ludes(ed.), Georgetown University Press, Washington 2004., s.47-48.

ikinci dalgada anti kolonyalist durumlar uluslararası nitelikteydi ve kökeni Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Versay Barış Anlaşması'na kadar uzanmaktadır. Kendi kaderini tayin ilkesi olarak büyük imparatorluklarda meydana gelen parçalanma hareketleri bu dönemin terör hareketleri olarak tanımlanır.[176]

Versay Barış Anlaşması'ndaki yenen devletlerin yenilen devletlerin imparatorluk yapılarını bozmak için içinde barındırdıkları ulusları desteklemişlerdir. Deniz ötesi ya da karasal bağlantılı olarak bulunan uluslar kendi bağımsızlıkları için savaşmışlardır. Bu durum terör literatürüne yeni kelimeler de eklenmesini sağlamıştır. Kendilerini terörist olarak nitelendirmeyen ulusalcılar kendilerini devlet terörüne karşı savaşan özgürlük savaşçıları olarak tanımlamıştır.[177]

Birinci dalgadan farklı olarak ikinci dalga farklı stratejilere sahiptir. İlk dalgadaki suikast girişimleri kalmamıştır ve diasporalar maddi kaynaklı olarak ana etken olmuştur. Hedef olarak fazla nokta olması ikinci dalganın karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Bunun için liderlik özelliği de önemli hale gelmiştir. İkinci dalgada ilk dalgada olduğundan farklı olarak lider anlayışı söz konusudur.[178]

Eylem yöntemleri olarak uçak kaçırma, adam kaçırma gibi stilleri olan üçüncü dalgada başlangıç olarak Vietnam Savaşı varsayılır. Bu dönemde yeni sol ve kapitalist ideolojiler karşı karşıya gelmiştir. Batı'nın zenginliğine karşı üçüncü dünya ülkelerinin durumu çatışmalara neden olmuştur ki Vietnam Savaşı bunu en iyi örneğidir. Batı Almanya Kızıl Ordu Fraksiyonu (West German Red Army Fraction), İtalyan Kızıl Tugayları (Italian Red Brigades) ve Japon Kızıl Ordu (Japanese Red Army) gibi Batı kökenli gruplar, üçüncü dünya ülkeleri üzerinde etkili olmaya çalışmıştır.[179]

---

[176] David C. Rapoport, "The Four Waves …", s.52-53.
[177] Cemile Arıkoğlu Ündücü, "Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi,* Cilt:2 Sayı:1, 2011, s.14.
[178] David C. Rapoport, "The Four Waves of Modern Terrorism", *a.g.e.,* s.54-55.
[179] Cemile Arıkoğlu Ündücü, *a.g.m.,* s.15.

İlk dalgadaki suikast kurbanları kamu görevlisi olmaları nedeniyle seçilirken üçüncü dalgada kurbanlar cezalandırılmak amacıyla seçilmiştir. Bundan dolayı hedefin niteliği daha fazla önem kazanmıştır.[180]

Devrimci teröristlerin teker teker yenilgiye uğramalarıyla üçüncü dalga 1980'lerde düşüşe başlamıştır. Kendisinden öncekilerin düşüşe geçmesiyle dördüncü dalga kendisini göstermiştir. Dördüncü dalga dini dalga olarak adlandırabilecek bir içeriğe sahiptir. Din ve terörizm arasındaki bağ yeni değildir. Dini fanatikler bundan binlerce yıl önce bugün terörizm olarak tanımlanan eylemleri o dönemde de gerçekleşmiştir.[181] İslam dini son dalganın temel konusu olmuştur. İslamcı gruplar kendileri adına sonuçları başarılı olan pek çok saldırı gerçekleştirmiştir. İran'daki devrim bu dalganın başlangıcı olarak kabul edilir.[182]

Sovyetlerin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesi ABD tarafından destek gören Sünni grupların 1989'a kadar zor duruma düşmesine neden olmuştur. Bu kritik olay Sovyetlerin dağılmasına neden olacak önemli bir adımdır. Eskiden Sovyetlerin parçası olan büyük Müslüman nüfusları barındıran topraklar, İslamcı isyancılar için yeni bir alan olmuştur. ABD'nin de rolü değişmiştir. El Kaide Sovyetlerin yenilgisinden sonra baş düşman olarak ABD'yi kabul etmiştir. Bu durum 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar pek anlaşılmayan bir gerçektir. Baştan beri İslami din grupları, ABD hedeflerini yok etmeyi istemiştir. Amaçları ise ABD'nin Ortadoğu'dan çekilmesini sağlamaktır.[183]

Kısaca belirtilmesi gerekirse; 1870-1910 arasında anarşist eğilime odaklanılmıştır. Banka hırsızlıkları ve seçkin kişilere düzenlenen suikastlar birincil stratejilerdi. Hedefte öncelikle Avrupa devletleri vardı. Başarısızlık ve siyasal reformlardaki yavaşlık eylemlerin nedeniydi. Temel ve akılcı terörizm stratejileri geliştirilmiştir. İkinci eğilimde 1920-1960 yılları arasında ortaya çıkan ulusalcılar vardı. Polis ve asker üzerinde gerilla hareketleri ile stratejilerini uyguluyorlardı. Hedefleri ise Avrupa imparatorluklarıydı. 1919 sonrası imparatorlukların gayri

[180] David C. Rapoport, "The Four Waves …", s.57-58.
[181] Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York 2006, s.83.
[182] David C. Rapoport, "The Four Waves …", s.60-61.
[183] David C. Rapoport, "The Four Waves …", s.62-63.

meşrulaştırılması eylemlerin nedeniydi. Bu dönemde uluslararası destek yükselmiştir. Üçüncü eğilimde yeni sol/Marksist kökenli akımlar etkiliydi. 1960-1980 yılları arasında süren dönemde uçak kaçırma, adam kaçırma ve suikast sık kullanılan yöntemlerdi. ABD ve diğer hükümetler genel olarak öncelikli hedeflerdi. Son eğilim olarak din ön plana çıkmıştır. 1970'lerde başlayan eğilimin yaklaşık elli yıl kadar süreceği düşünülmektedir. Bu dönemde intihar bombaları etkin bir yöntem olarak kullanılmıştır. Hedeflerinde ABD, İsrail ve Müslüman nüfuslu seküler rejimler vardır. İran Devrimi ve Afganistan'ın işgali bu dönemin başlangıç noktaları olmuştur. Kayıpların artışı ve terör örgütü sayılarının azalması bu dönemin öne çıkan karakteristik özellikleridir.[184]

[184] Karen Rasler- William R. Thompson, "Looking For Waves Of Terrorism", *Terrorism and Political Violence,* 21:1, 2009, s.31.

II. Bölüm: Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Terörizm

Terörizm kavramını Soğuk Savaş dönemi ve sonrası olarak iki dönem olarak incelemek konunun anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik, şiddet ve terörizm anlayışı Soğuk Savaş sonrası ile farklılıklar göstermektedir. Soğuk Savaş döneminde terör kaynakları çoğunlukla Marksist-Leninist ideolojik kökenlidir. Bunun yanında dini kaynaklı terör hareketleri de son dönemlerde yükselmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise dini kaynaklı hareketlerin yükselmesi tüm dünya üzerinde etkili olmuştur. Bu ayrışmada uluslararası sistemin yapısal olarak iki kutupluluğunun sona ermesi de önemli bir etken olmuştur. İki kutuplu sistemin ideolojik olarak farklı olması bu dönemdeki terörizm kavramı üzerinde etkili olurken kutupların birinin çözülmesiyle ideolojik temelli terörizm arka planda kalmıştır. Uluslararası sistemdeki dönüşme ideolojik kökenli terörizmi dini temelli terörizme dönüştürerek günümüzde de devam etmesine neden olmuştur.

1. Soğuk Savaş Dönemi Terörizm

Almanya'nın 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla başlayan, 1945'te Almanya'nın ve Japonya'nın teslim olmasıyla biten İkinci Dünya Savaşı, Japonya, İtalya, Almanya, Macaristan, Bulgaristan'ın dahil olduğu Mihver Devletleri'nin Fransa, ABD, İngiltere ve Rusya'nın dahil olduğu Müttefik Devletler'e yenilmesinin ardından son bulmuştur. Böylelikle dünya tarihinde pek çok önemli değişimin başlangıç noktası olarak kabul edilen Soğuk Savaş başlamıştır.[185] Avrupa'da İtalya ve Almanya gibi güçlerin kaybetmesinden sonra ideolojik olarak iki zıt kutup olan ABD ve Sovyetler Birliği arasında dünyada etki sahibi olmak için giriştikleri bir mücadele başlamıştır.[186]

İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu can kayıpları ve maddi kayıplar yalnızca yenilen devletler için değil; yenen devletler için de etkiliydi. Tüm bunların yanında uluslararası sistemde de düzen yerinden oynayıp altüst olmuştu. Avrupa

[185] İbrahim Kâmil, "Soğuk Savaş Sırasında Balkan Devletleri (1945-1990)", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015),* İbrahim Kâmil(ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2017, s.3.
[186] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994,* İmge Kitabevi, Ankara 2010, s.201.

merkezli düzen yıkılmış yerini Sovyetler ve ABD süper güçleri almıştı. Her iki süper güç de kendi düzenlerini kurmaya niyetliydiler.[187] İki kutup arasındaki mücadele askeri, ekonomik, silahlanma, propaganda, ideolojik üstünlük oluşturma ve karşılıklı baskı şeklinde görülmüştü.[188]

Sovyetler Birliği'nde Stalin, kendisi, rejimi, ülkesi ve ideolojisi için tam bir güvenlik ortamı oluşturmak istiyordu. Savaşın ardından kaybettiklerini geri almanın yanında savaşta ele geçirdiği yerleri de elinde tutmayı hedefliyordu. Ancak Stalin'in savaş sonrasında kazanmış olsa da bu istediklerini tek başına elde edebilecek gücü yoktu. Stalin, İngiltere ve ABD gibi kapitalist devletlerin iş birliğinin çok uzun sürmeyeceğini düşündüğünden Sovyetlere ihtiyaçları olacağını düşünmekteydi. Bu noktada Stalin Avrupa'ya egemen olmada gerekli olan desteği bulacağına inanıyordu. ABD ise küresel etki peşindeydi. Ancak bunu dünyanın geri kalanından uzak durarak yapamayacaklardı. Uluslararası nitelikte bir ideolojiye sahip olmalarına rağmen ABD kendisini soyutluyordu. ABD güvenliğinin, ilkelerini dünyaya yaymaktan geçtiğinin henüz farkına varamamıştı. Savaş sonrasında bu durumu, zaferlerine uygun bir şekle dönüştürmek ABD'nin en büyük hedefi olmuştur.[189]

Soğuk Savaş dönemi ile ilgili olarak kabul gören ortak düşünce; iki kutuplu bir güç dengesi ve istikrarı olan bir sistemdir.[190] Savaş sonrası dönemin barışçılığı iki kutup arasındaki askeri güçteki neredeyse eşitlik ve caydırıcı etkisi oldukça büyük olan nükleer silahların ortaya çıkması nedenleriyle olmuştur.[191]

İki kutuplu sistemin çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlı bulunmasının nedenleri vardır. İki kutuplu sistemde güçlü olan kutuplar arasında bir savaş olasılığı sonuçları itibariyle kaçınılan bir durumdur. Çok kutuplu sistemde ise kurulan ittifaklardaki güçlerin denkliği tehdidin kime yönelik olduğunun karışmasına ve

---

[187] Robert J. McMahon, *Soğuk Savaş,* Sinem Gül(çev.), Dost Kitabevi, Ankara 2013, s.11-12.
[188] Funda Keskin, "Soğuk Savaş Kavramı ve Kronolojisi" Kutusu, *Türk Dış Politikası,* Cilt: I (1919-1980), Baskın Oran(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.536.
[189] John Lewis Gaddis, *Soğuk Savaş-Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek,* Dilek Cenkçiler(çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s.20-25.
[190] Sibel Kavuncu- Hasan B. Dilan, "21.Yüzyıl Eşiğinde Yeni Çelişkiler/Yeni Krizler Ortamında Uluslararası Siyasal Sistemin Çok Kutupluluğa Doğru Evrilmesi", *38.ICANAS Bildirileri Uluslararası İlişkiler,* Cilt: II, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.946.
[191] John J. Mearshimer, "Back To The Future: Instability In Europe After The Cold War", *International Security,* Vol.15, No.1, 1990, s.11.

genel olarak kaos durumuna neden olur. Yine iki kutuplu sistemin başat güçleri kendilerinin tarafında olan küçük devletlerin hareketlerinden pek etkilenmezler ya da bu hareketlerin telafisi mümkündür. Ancak çok kutuplu sistemde güçlerin denk oluşu bu telafiyi mümkün kılmadığı gibi etki düzeyi de oldukça fazladır. İki kutuplu sistemin nükleer silahları kutuplar arasında dehşet dengesini kurmaktadır ve bu da kutupların davranışlarını kısıtlamaktadır. Çok kutuplu sistemin konvansiyonel silah yapısı küçük çapta dahi olsa öne geçen taraf için geri dönüşü olmayan kararların alınmasına neden olmaktadır. Ekonomik olarak bakıldığında iki kutuplu sistemde taraflar kendi kendilerine yeterlidir. Çok kutuplu sistemin ittifakları ekonomik anlamda ilişki ve bağımlılık içindedirler. Bu nedenle paylaşım sorunları oluşacağından ortamın geriliminin yükselmesi oldukça kolaydır. Çok kutuplu sistemde ittifakın zincirle bağlanmış (chaingaining) gibi olması devletlerin savaş durumuna istemeseler de çekilmelerine neden olacağından istikrar bozulmaktadır. Ayrıca bu ittifaklarda etkileşim veya sürü uyumu (bandwagoning) sebebiyle herhangi bir noktadaki durumun yayılması ve ilerlemesi, istikrar konusunda olumsuz etkiler doğuracaktır.[192]

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle başlayan Soğuk Savaş, sistemi çok kutupluluktan iki kutupluluğa evirerek son otuz yılda yaşanan iki büyük savaş ortamının yerini gerilimi yine devam eden ancak herhangi bir savaş durumunun olmadığı nispeten istikrarlı bir ortamın almasını sağlamıştır. Bu ortamdan terör eylemleri de etkilenmiştir. Soğuk Savaşın ilk yarısında ideolojik kökenli terör eylemleri ikinci yarısında ise din kökenli terör eylemleri etkisini göstermiştir. İdeolojik eylemler Doğu ve Batı olarak boklara ayrılan kutupların düzenini ve istikrarını bozmaya yönelikti. 1970'lerin sonuyla birlikte ise yaşanan önemli gelişmeler terör konusunda dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Çoğunlukla Ortadoğu merkezli ancak zaman zaman küresel etkileri olan dini nitelikli terör eylemleri gerçekleşmiştir.

Terör konusunda uzman isimler 1980'lerin ortasına kadar olan dönem için belirli ortak noktalarda uzlaşmıştır. Öncelikle terörizm eskilere kadar uzanan bir

[192] Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar,* Dora, Bursa 2013, s.345-347.

tarihe sahip olmasının yanında modern terörizm ideolojik ve taktiksel olarak Marx, Lenin, Bakunin, Che Guevera gibi isimlerden etkilenerek gelişmiştir. Ayrıca uluslararası terörizm; anarşizm ve nihilizm, yeni sol ideolojiler ve üçüncü dünya ülkelerinin self determinasyon ayaklanmaları olarak görülmüştür. Bir başka ortak nokta, demokratik olmayan devletlerin teröre destek verdiğidir. Batılı devletler terörün hedefidir ve yaptıkları karşı saldırılar BM ilkelerinden ayrı düşünülmemelidir. Son olarak ise terörizmin amacı Batı'nın düzenini, istikrarını ve barışını bozmak olarak algılanır. Bunun için Sovyetler Birliği, Irak, İran, Kuzey Kore, Küba gibi ülkeleri terörizmi dış politika aracı olarak kullanırlar.[193]

1.1. İdeolojik Kökenli Terörizm

Soğuk Savaş döneminin iki başat gücü olduğu gibi birbiriyle üstünlük yarışı içinde bulunan iki başat ideolojisi de vardı. Biri ABD'nin başı olduğu Batı bloğunun kapitalizmi, diğeri ise Sovyetler Birliği'nin başı olduğu Doğu bloğunun komünizmidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda iki süper gücün ortaya çıkması, çatışan evrensel ideolojileri ve dünya liderliği konusunda iddialı olmaları sistemin yapısını açıklamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Avrupa kıtasının sınırlarında dost devletlerden bir tampon bölge oluşturmaya karar vermiştir. Fransa, İtalya, Yunanistan ve Çekoslovakya gibi Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda koalisyon hükümetlerine girmiş olan komünist partilerin var olması durumu daha da kötüleştirmiştir. Sovyetlerin ve Amerikalıların doğrudan ya da dolaylı olarak, bazen gizli bazen gizlenmeden gerçekleşen 1947 sonuyla kutuplaşan güç dengesi üzerinde bir mücadele ortaya çıkmıştır.[194]

1947'de ABD adına George Marshall tarafından kıtada faaliyet gösteren özgür kurumlar ve açık ekonomiler için bir Avrupa Kurtarma Programı'nı finanse etmeye hazır olduğu açıklanmıştır. Bu durumun Sovyetlerin devre dışı bırakılması adına atılan bir adım olup olmadığı net olmasa da Stalin bu durumu kesinlikle

[193] Ekin Oyan Altuntaş, *Terörizme Karşı Savaş Stratejisi,* İmge Kitabevi, Ankara 2009, s.130-131.
[194] John Callaghan, "The Cold War and The March of Capitalism, Socialism and Democracy", *Contemporary British History,* 15:3, 2001, s.1-2.

reddetmiş ve ülkeleri kontrol altına almak için şartlarını zorlamıştır. Sovyetler, kendilerinin bir düşman olarak kabul edildiği bir Batı bloğu oluşmasını engellemek için Komünist Bilgi Büroları kurmuştur ve ABD'nin Avrupa'daki adımlarına karşılık bu ülkelerde tek partili diktatörlüklerin ve güdümlü ekonomilerin yapılanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte dünya barışını bozanın Sovyetler olduğuna Batılılar daha da ikna olmuştur. 1948'de sosyal demokratlar ve komünist tekel gücüne karşı olan diğerleri Doğu Avrupa hükümetlerinden elenmiştir; Çekoslovakya'da bu sürecin parçası olarak komünizm hâkim olmuştur; Berlin Sovyetler tarafından abluka altına alınmıştır; 1949'da sosyalist ekonomik bir blok oluşturmak için Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Council For Mutual Economic Assistance/COMECON) kurulmuştur; komünistler Çin'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Tüm bu olanlar Sovyet yayılmacılığın kanıtı olarak algılanmıştır. 1950'de ABD Dış İşleri Bakanlığı Sovyet çabalarının Avrasya'ya yöneldiğine dair çok gizli bir rapor yayınlamıştır. Buna göre Sovyetler Birliği'ni ve uluslararası komünist hareketi kontrol edenlerin temel tasarıları ilk olarak Sovyetler Birliği'nde ve ikinci olarak kontrolleri altındaki bölgelerde mutlak güçlerini korumak ve sağlamlaştırmaktır. Bu nedenle tasarım, Sovyet olmayan dünya ülkelerinde devlet mekanizmasının ve toplum yapısının tamamen yıkılmasını ve Sovyetlere bağlı kurumlar ve Sovyetler tarafından değiştirilmesini gerektirmektedir.[195] Uluslararası düzene yönelik terör tehdidi arttıkça, Sovyet liderleri Sovyetler Birliği'ne yönelik olası uluslararası ve yerli terörizm konusunda tedirgin olmuştur.[196]

Bu dönemdeki ideolojik ayrılıkların kısaca belirtilmesi gerekirse; ABD, kendisini dünya gücü haline getirecek olan kapitalist duruşu, Sovyetler buna tamamen karşı olan Marksist-Leninist duruşu sergilemiştir. Bunun yanında İngiltere de anti-Sovyet politikalar taraftarıydı. Sovyet rejimine yönelik İngiliz tavırları, sadece komünizme karşı ideolojik muhalefetin değil, Çarlık Rusya'sı ile uzun süredir

[195] John Callaghan, *a.g.m.,* s.2-3.
[196] Stephen E. Atkins, *Terrorism A Reference Handbook,* s.18.

devam eden geleneksel çekişme kuşkuyla ortaya çıkmıştı. Sovyetler ise Doğu Avrupa'da sınırlarını korumak için savunmacı politikalar gütmüştür.[197]

1898'de Rusya'da Sosyal Demokrat İşçi Partisi kurularak Marksist nitelikte politikalar uygulanmak istenmiştir. Ancak daha sonraları Lenin'in önderliğinde Bolşevik ve Menşevik olarak ayrılmıştır. Parti örgütlenme biçimi olarak küçük ve katılıma açık olması gerektiğini belirten Menşeviklere karşı tersini düşünen Bolşevikler, Sovyet Devrimi sırasında kurulan geçici hükümetin yetersizliğine karşı etkinliklere başlamıştır ve halktan da destek bulunca iktidarı ele geçirmişlerdir.[198]

Lenin'in iktidarı gün geçtikçe güçlenmiştir. Ülke için belirlenen hedefler birer birer gerçekleştirilmiştir. Disiplinli ve sağlam bir parti örgütlenmesi, Sovyetlerin iktidarı, gizli polis örgütü ve Kızıl Ordu araçlarıyla Lenin, ilk tek parti diktatörlüğünün adımlarını atmıştır. Böylesine bir gücün halk üzerindeki baskısı isyanları ve iç savaşı doğurmuştu.[199]

Birinci Dünya Savaşı'ndan yorgun düşmüş ve fakir olarak çıkmış olan halk iç savaşın etkileriyle daha da kötüleşmiştir. Lenin ekonomik düzenlemelerin bu kötü durumu düzelteceğini düşünerek bir dönem başlatmıştır; ancak bu ekonomik düzenlemelere toplumda zengin bir sınıf oluşturacağı ve Bolşevik Devrimi'ni anlamsız kılacağı düşüncesiyle karşı çıkılmıştır.[200]

1917 Devrimi'nden sonra Lenin'in partinin üst kademe üyelerinden olan Stalin ile arası açılmaya başlamıştır. Lenin'in hastalığı ile Stalin'in partideki konumu ve gücü artmıştır. Lenin, Stalin ile tüm ilişkisini kestiğini belirttiği mektubun ardından hastalanıp yatağa düşünce Stalin saldırıya geçmiştir ve akılcı bir hareketle 1924'te Lenin ile ilgili övgü dolu bir mektup yazarak parti içinde Lenin'in en büyük simgesi haline gelmiştir. Kendisine muhalifleri ilerleyen yıllarda tasfiye etmiştir.

---

[197] John Callaghan, *a.g.m.,* s.14; Dianne Kirby, "Anglo-American Relations and The Religious Cold War", *Journal of Transatlantic Studies,* 10:2, 2012, s.173-174.
[198] Oral Sander, *Siyasi Tarihi İlkçağlardan 1918'e,* İmge Kitabevi, Ankara 2011, s.389-391.
[199] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1984,* s.26-27.
[200] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1984,* s.29.

Stalin halk üzerinde onlar için toplum yaşamını baskı altına alan ve zorlaştıran politikalar uygulamaya koyulmuştur.[201]

Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra Sovyetler Birliği Marksist-Leninist felsefe ve Stalin'in kendi tutkularını yansıtan politikaları ile yeni yöneticilerine kalmıştır. Bu ölüm ve değişen yöneticiler Sovyet politikasının seyrini değiştirmiştir.[202] Stalin'in yerine Nikita Kruşçev geçmiştir.[203]

Stalin'in ölümü ile Sovyetler'de Stalin'i kötüleme durumu söz konusu olmuştur ve bu durum Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP)'nin 20. Kongresi'nde doruğa ulaşmıştır. Sovyet önderlerinin kendilerine yer bulabilmek için Stalin'i yıkmaları gerekiyordu. Stalin'in savaş sonrası politikalarının yanlış olduğunu vurgulayan Kruşçev iktidarı ele geçirmiştir. Burada önemli olan iki husus ortaya çıkmıştır; kolektif önderlik ve barış içinde bir arada yaşamak. Kolektif önderlik, tek kişinin kontrolüne kalmaması için ve barış içinde bir arada yaşamak ise yalnızlık politikasının faydası görülmediği için üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda kapitalizm reddi yumuşamıştır. Aynı zamanda emperyalizm söz konusuyken savaşların önlenebileceği de kabul edilmiştir. Tüm bu durumlar Marksist-Leninist felsefe ile terstir. Kruşçev Lenin'in savaşların önlenemediği tezini reddederken tezin döneme göre geçerli olduğunu ve günümüzde anlamı kalmadığını vurgulamıştır. Leninist kuram bir kenara bırakılmıştır. Ayrıca sosyalizme ulaşmak için yalnızca Sovyet modelinin olmadığı, başka yolların da var olduğunun kabul edilmesi Sovyet felsefesinde ve politikalarında geniş çapta yumuşamanın varlığını kanıtlamıştır. Uluslararası ortamda Bağlantısızlar ile yakınlaşma çabaları ve ekonomik anlamda özgürlük elde etme konusundaki görüşler Stalin sonrası Sovyetlerin büyük dönüşümünü ve değişimini ortaya koymuştur.[204]

Sovyetlerin büyük zaafı olan tek lider ve kişisel dış politikaları devam ettirme geleneği Kruşçev'in başarısız olmasına neden olmuştur. Çizdiği amaçlara

---

[201] Yaşar Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya,* Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul 2008, s.130.
[202] Oral Sander, *Siyasi Tarihi İlkçağlardan 1918'e,* s.371.
[203] Nicholas V. Riasanovsky- Mark D. Steinberg, *a.g.e.*, s.586.
[204] Oral Sander, *Siyasi Tarihi İlkçağlardan 1918'e,* s.375-379.

tutarsız yollardan giden Kruşçev 1964'te sağlık problemleri nedeniyle görevinden serbest bırakılmıştır.[205]

1956'da SBKP 20. Kongresi'nde Kruşçev'in konuşması, komünizmin gerçekte diktatörlük olan karakterini açığa vurmuştur ve yeni bir sol doğmuştur.[206] Yeni sol üçüncü bir yol oluşturmuştur. Hem komünist yörüngenin dışında hem de sömürgeciliğe ve kapitalizme karşı politikaları söz konusu olmuştur. Nükleer silahsızlanma, NATO politikaları ve ortak pazar eleştirileri arasındaydı.[207] Tüm bu oluşumların yanı sıra solun yeniliğini hem Stalinist komünizmin hem de sosyal demokrasinin geleneksel çizgiden ayrılması sağlamıştır.[208]

Savaş sonrasında Batı Sol'unun uzun ve maceralı yolculuğunda 1956, 1968 ve 1989 önemli kilometre taşlarıdır. 1956'da SBKP'nin 20. Kongresi'nde Kruşçev'in yaptığı gizli konuşma, 1968 öğrenci olaylarının başlaması, Macaristan'ın işgali ve 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılması ve komünizmin çökmesi tarihte çığır açan olaylar olarak görülmektedir.[209]

Yeni Sol, anti-Stalinist tepkilerin 1956'dan sonra tüketim ve refah kapitalizmiyle birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. İki kuşak olarak ayrımını yapabileceğimiz Yeni Sol'un ilk kuşağı, daha geleneksel hareketleri içermekteydi. İkinci kuşak ise daha açık bir şekilde tamamen entelektüel ve kültürel pratiğe bağlıydı. Yeni Sol'un ikinci kuşağı 1960'ların sonu 1970'lerin başında işçi sınıfının militanlığının ve hatta sosyalist devrimin umutlarının yeniden canlandırılmasıyla öğrenci isyanının birleşmesiyle olmuştur.[210]

Yeni sol esas olarak eski solun resmi geleneksel komünist partilerinin kuramsallaştırılmasına ve başarısızlığına karşı bir tepkiydi. Her ne kadar üyeleri kendilerini işlenmiş Marksist-Leninistler olarak tanımlasa da sözler ve felsefi varsayımlardan ziyade eylemlere daha fazla eğilimliydiler. Asıl hedef, mevcut

[205] Nicholas V. Riasanovsky- Mark D. Steinberg, *a.g.e.,* s.591.
[206] John Callaghan, *a.g.m.,* s.18.
[207] John Callaghan, *a.g.m.,* s.19.
[208] Ellen Meiksins Wood, "A Chronology of The New Left and Its Successors, or: Who's Old-Fashioned Now?", *Socialist Register*, 31:31, 1995,s.24.
[209] Ellen Meiksins Wood, *a.g.m.,* s.22.
[210] Ellen Meiksins Wood, *a.g.m.,* s.22-23.

kapitalist politik-sanayi-askeri kompleksin şiddetli yıkımı ve onun, bireyin özgürce gelişmesine, proletaryanın kurtuluşuna ve adil ve sınıfsız bir toplumun oluşmasına dayanan yeni ve daha iyi bir sistemle yer değiştirmesiydi. Böyle bir arayışı benimserken, hem bu yıkımın gerekli bir bileşeni hem de bunu gerçekleştirmenin erdemli ve sağlıklı bir yolu olduğu gerekçesiyle şiddet eylemi gerçekleştirilmiştir.[211] Eski sol faaliyetlerini parlamento salonlarında veya müzakere masalarında hayata geçirirken yeni sol doğrudan eylem politikalarına ve otoritelerle yapılan çatışmalarla hayata geçirmiştir.[212]

Çatışmaları başlatan grupların anti-kapitalist ve anti-emperyalist Marksizm-Leninizm söylemlerinde ve ideolojisinde ve komünist bir rejim kurulması hedefinde olmaları operasyon bakımından tek bir yol izlemelerine neden olmuştur. Ancak bu operasyonların süresi değişken olmuştur. Yine de ortak noktaları şiddet içermeleridir.[213] İdeoloji bu dönemde terörü açıklayan önemli bir faktör olmuştur. Bu gruplarda en önemli zayıflık ideolojilerine olan bağlılıklarıydı; bu grupların teorik konular üzerine yayılma eğilimi vardı.[214] Soldaki çoğu grup küreselleşmenin de etkisiyle kapitalizmi kendi ülkelerindeki ve dünyadaki sorunlardan sorumlu olarak görmüştür.[215] Avrupa'da solcu terörizm, eşitlik sağlama ve kapitalizmi bozma hedefleri bakımından büyük ölçüde başarısız olmuştur.[216]Komünizmin ekonomik ve politik başarısızlıkları ve daha sonra da çöküşü, özellikle Batı Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde, bu kadar ön plana çıkmış olan şiddetli sol muhalif grupların yaygın varlığına büyük ölçüde son vermiştir. 1970'ler ve 1980'ler Yeni Sol'un çağıydı; ancak 1990'larda yalnızca birkaç grup hayatta kalabilmiştir.[217]

Soğuk Savaşın Sovyetler kutbunda komünizm Batı Avrupa ve Asya'da hızla yayılırken ABD kutbunda ise bu duruma tedirgin yaklaşımlar söz konusu olmuştur. ABD, komünizmin bu etkisinden dolayı Batı Avrupa'yı güvenliği açısından oldukça

---

[211] Peter Chalk,*West European Terrorism and Counter-Terrorism,* Macmillan, 1996, s.32.
[212] Leonard Weinberg-Louise Richardson, "Conflict Theory and The Trajectory of Terrorist Campaigns in Western Europe", *Research on Terrorism,* Andrew Silke(ed.), Frank Cass, 2004, s.151.
[213] Leonard Weinberg- Louise Richardson, *a.g.m.,* s.150.
[214] James M. Lutz- Brenda J. Lutz, *Terrorism: Origins and Evolution,* Macmillan, 2005, s.116.
[215] James M. Lutz- Brenda J. Lutz, *Terrorism: Origins…,* s.117.
[216] James M. Lutz- Brenda J. Lutz, *Terrorism: Origins…,* s.120.
[217] Yaşar Onay, *a.g.e*., s.129.

önemsiyordu. Ancak ABD Asya'daki gelişmeleri göz ardı etmiştir ve Çin'deki milliyetçi yönetim düşerek komünist Mao Zedong'un liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bunun ardından bölgede Çin, Tibet'i işgal etmiş, komünist Kuzey Kore, Güney Kore'ye girmiştir. Aynı zamanda Çin ve Sovyetler arasında dostluk anlaşması da imzalamıştır. Bu nedenlerle ABD'nin somut eyleme geçmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.[218]Vietnam Savaşı sol kanadın tetiklenmesine yardım etmesine rağmen ABD'de büyük bir sol grup gelişmemiştir.[219]

Çin'deki bu duruma karşı ABD'li yetkililer iyimser bir bakış açısına sahipti. Sovyetler'in yayılmacılığının Çin ile arasını açacağını düşünmekteydiler. Nitekim ABD'nin düşündüğü gibi olmuştur. Ancak ABD bundan yararlanmaya henüz fırsat bulamadan Kuzey Kore, Güney Kore'ye girmiştir. ABD bu duruma BM desteğini de alarak askeri müdahalede bulunmuştur.[220]

Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı blokları arasındaki mücadelenin kuzey-güney yönünde kendi gösterdiği ikinci çatışma Vietnam Savaşı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız sömürgesi olan Hindiçini Japonya'nın eline geçmiştir. Ardından Japonya yenileceğini anlaması üzerine burada milliyetçi duyguları körükleyerek Vietnam, Laos ve Kamboçya bağımsız devletlerinin kurulduğunu açıklamıştır.[221]

1946 yılının sonunda Fransızların müdahalesinden kurtulamayacağını anlayan milliyetçi Viet Minh örgütünün lideri Ho Şi Minh Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan ederek gerilla savaşlarına başlamıştır. Viet Minh kuzeyin tamamında hakimiyeti sağlayınca Fransa müdahaleden çekilmiştir. Uluslararası konferansta konuşulan Hindiçini sorununun ardından Vietnam 17. enlemden ikiye ayrılmıştır. Kuzey Vietnam Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Güney Vietnam ise ABD'nin etkisi altına girmiştir.[222]

---

[218] Steven W. Hook-John Spainer, *Amerikan Dış Politikası*, Özge Zihnioğlu(çev.), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2016, s.60.
[219] James M. Lutz-Brenda J. Lutz, *Terrorism: Origins…*, s.102.
[220] Steven W. Hook-John Spainer, *a.g.e.*, s.63.
[221] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s.284.
[222] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, s.285-286.

Özetle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki süper güç arasındaki kutuplaşma birbirlerinin ideolojik olarak yayılmasına da nüfuz etmiştir. Birbirlerine karşı herhangi bir cephede geri kalmak veya yenilmek istemeyen güçler, dünyanın her yerinde kontrol ve bilgi sahibi olmaya çalışmışlardır. Kendi ideolojilerinin yayılmasının yanında kendilerine benzeyen topluluklarla ve devletlerle ittifak kurarak güçlenme niyetinde olan bloklar bunun için şiddet kullanmaktan da geri durmamışlardır. Özellikle Batı Avrupa'da Marksist-Leninist kökenli örgütlerin eylemleri bu dönemde terör olarak adlandırılmıştır.

1.1.1. Marksist-Leninist Kökenli Terörizm

Marksizm toplumun değişimlerinden etkilenmesi nedeniyle kendisini sürekli geliştiren bir felsefedir. Bu felsefede Lenin'in önemli katkıları söz konusudur.[223] Lenin Marksist felsefede nesnenin belirleyici olması adına önemli katkılar sunmuştur. Marksizm'de bilinç teorisi pratiğin yansıması olarak tanımlanırken Lenin sadece bir yansıma değil onu oluşturanın da o olduğunu söyler.[224]

Materyalizm genel olarak bilincin bir sonucu olarak açıklandığından toplumsal bilincin toplumsal varlığın sonucu olarak açıklanması gerekmektedir. Diyalektiğin gelişmesi konusunda da önemli katkıları söz konusudur. Diyalektiğin temelinin farklı anlayış ve zıt yaklaşımlar olduğunu ve devrimci bir ilerlemenin bu noktadan bir sıçrayışla olacağını açıklamıştır.[225]

Lenin incelemeleri ve analizleri sonucunda diyalektik, mantık ve bilgi teorisinin özdeşliğini formüle etmiştir. Buradan çeşitli sonuçlar ortaya çıkmıştır. İlki felsefenin yalnızca gerçekliğin yansıması olmadığı ayrıca toplumsal bilincin ve pratiğin gelişmesinde önemli aşamalar veya kritik noktalar olduğunu ve ikinci olarak

---

[223] Aleksandr P. Şeptulin, *Marksist-Leninist Felsefe,* G. Doğan Güngör-Fatma Pınar Arslan(çev.), Yazılama Yayınevi, İstanbul 2017, s.65.
[224] *Lenin: Collected Works,* Volume.38, Progress Publishers, 1976, s.212.
[225] *Lenin: Collected Works,* Volume.21, Progress Publishers, 1974, s.54-55.

diyalektiğin sadece gerçekliğin ilkelerinden oluşmadığını ve düşünme yasalarının da bu konuda yol gösterici olduğunu açıklamıştır.[226]

Lenin tarihsel materyalizm konusunda da önemli katkılarda bulunmuştur. Yaşanılan koşulların devrimci teoriyi, partiyi, sınıfı, kişileri ve toplum hayatını dönüştürmede ve eskiyen ve geçerliliği kalmayan toplum biçimlerini yenileriyle değiştirmede oynadığı kritik rolü göstermiştir. Lenin, devrimci fikirlerin toplumda devrimci dönüşümü gerçekleştirme amacıyla önemsemiştir ve bu fikirlerin yayılmasını ve ideolojinin gelişmesini proletarya partisinin öncelikli görevi olarak belirlemiştir.[227]

Lenin'e göre emperyalizm artık son aşamasındaydı ve bundan sonrası sosyalizme geçmek olacaktı. Lenin, Marksist öğretiyi gelişmiş ülkelerde kapitalizmin yayılmacı aşamaya geçtiğinde devrimi proletaryanın başlatacağı düşüncesiyle geliştirmiştir. Bu mücadelenin ulusal kurtuluş mücadeleleriyle bağdaştırılabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca Lenin sosyalizme ulaşmada kapitalizmin son aşamasını muhakkak şart olarak görmemiştir; doğrudan sosyalizme geçişi de öngörmüştür. Lenin önceki devrimlerden aldığı derslerle sosyalizmin inşası için proleter diktatörlüğün gerekliliğinin altını çizmiştir. Toplumlarda gerekli görülen hususların sosyalizme uygun olarak dönüştürülmesinin somut yollarını ortaya koymuştur.[228]

Marksizm-Leninizm yalnızca Sovyetler Birliği'nin halk dini değildir. Tüm düzeylerde ve her bağlamda bilgiyi, bilimi ve dili tanımlayan ve yönlendiren kamu felsefesidir. Dünya tarihini ve meselelerini açıklayan politik teoridir. Adalet yönetiminin ve silahların oluşturulmasının mantığının kriteridir. Müttefikler ve çeşitli kapitalist ve diğer yabancı ülkelerle ve hükümetlerle ilişkilerin temelini oluşturur.[229]

Lenin'in temel ideolojinin gerekliliklerini belirtmesi onu ideolojinin kurucusu haline getirmiştir. Ancak Lenin'in vefatından sonra yaşanılan gelişmelerle ideolojide değişimler meydana gelmiştir; Yeni Sol ya da üçüncü yol kavramı ortaya

[226] Aleksandr P. Şeptulin, *a.g.e.,* s.66.
[227] Aleksandr P. Şeptulin, *a.g.e.,* s.67.
[228] Aleksandr P. Şeptulin, *a.g.e.,* s.67-68.
[229] Elizabeth-Wayland Young, "Marxism-Leninism and Arms Control", *Arms Control,* 1:1, 1980, s.7.

çıkmıştır. Yeni Sol hem Marksizm'i hem de liberal veya demokratik sosyalizmi eleştiren radikal bir siyasetin kurulması için bir girişimdi. Yeni solun amacı hem toplumsallaştırılmış sermayeye sahip hem de gücün sıradan vatandaşların elinde olduğu radikal demokratikleşmiş bir toplum kurmaktı. Kamu sektörü reformunu piyasa güdümlü küreselleşmeye karşı olumlu bir tutumla birleştirmeyi amaçlayan bir dizi siyasi rejimde başlayan üçüncü yol, neoliberalizmden farklı ve toplumsal demokrasinin tarihine bir katkı olarak görülmüştür. Bunun yanında kapitalizmin baskın mantığı ve eleştirisini sunamayacağı yönünde eleştirilmiştir.[230]

Ortadoğu'nun terörü yayma etkisi ve Amerikan hedefleri önemli konuları oluşturduğundan Batı Avrupa'da terörizmden söz etmek çoğunlukla az rastlanır durum gibi görülse de birçok Avrupa ülkesi uluslararası terörizmin yanında iç terörizm problemleri de yaşamaktadır.[231] Bu kapsama giren terör örgütleri Kızıl Ordu Fraksiyonu, İtalyan Kızıl Tugayları ve Devrimci 17 Kasım Örgütü (Revolutionary Organization November 17)'dür.

1.1.1.1. Kızıl Ordu Fraksiyonu

Yeni Sol Almanya'da 1960'ların başında, Alman Sosyalist Öğrenciler Federasyonu (Sozialistischer Deutscher Studentenbund/SDS) ile Alman öğrenci hareketlerinin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Aslında 1946'da Müttefik Güçler Komutanlığı'nın kararı ile kurulan SDS, 1960 yılında kadar Sosyal Demokrat Parti'nin (SDP) öğrenci hareketi olarak varlığını sürdürmüştür. Partinin, Federal Almanya'nın Batı ile olan ilişkilerinde var olan çizgiden çıkmasına yönelik anlayışı SDS ve SDP arasındaki kopuşu başlatmıştır. Zaman içinde parti yönetimi, parti içi hizipleşmeye ve tartışmalara yer vermemek adına 1961'de SDS'yi SDP'den çıkarmıştır. Üzerindeki parti baskısından kurtulmuş olan SDS, belirli konular üzerinde akıl yoran, fikir yürüten çalışma grupları ile çalışmalar yapmış ve örgütlenmesini oluşturmuştur. Üçüncü dünya ülkeleri ile gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkileri analiz eden ve pek çok Latin Amerikalı'nın da katıldığı çalışma

[230] Nick Stevenson, "Post-citizenship The New Left and The Democratic Commons", *Citizenship Studies,* 2015, s.2.
[231] A. J. Jongman, "Trends In International and Domestic Terrorism In Western Europe, 1968-1988", *Terrorism and Political Violence,* 4:4, 1992, s.26.

gruplarından birinde öğrenci gruplarına büyük önem atfedilmiştir. Bunun ardından SDS, devlete karşı önemli bir cepheleşme başlatmıştır.[232]

Örgütün eylemlerinin niteliğinin şiddet boyutunda değişmesi gördüğü tepkinin de sertleşmesine neden olmuştur. 22 Mayıs 1970'te yapılan bir eylem anarşist bir örgüt tarafından üstlenilmiştir ve Kızıl Ordu'nun İnşası adlı bildiriyle silahlı eylemler ve mücadeleler olmaksızın hedeflenen, arzulanan işlerin başarılamayacağı belirtilmiştir. İlk kez burada Kızıl Ordu Fraksiyonu (Rote Armee Fraktion/RAF) adı kullanılmıştır.[233]

RAF çoğu çalışmada iki gruba ayrılmıştır. 1970-1972 arasında silahlı bir direniş grubu olarak örgütlenmeye karar verilen ilk militan dalga, daha genç bir ekiptir. Yaş ortalaması neredeyse 25 olan ilk militan dalga, şehir gerillası için altyapı oluşturmayı öncelikli hedef olarak görmüştür.[234]

Bu dönemde Almanya'da üniversite öğrencilerinin oranı çok olmamasına rağmen RAF katılımcılarının çoğunluğu üniversite öğrencisiydi. Bunun dışındakiler ise Yeni Sol düşüncesinin kültür değerlerini benimseyen yine genç kişilerdir.[235]

İkinci militan dalga ise 1977 eylemlerine dahil olanları kapsamaktadır. Bu dönemde de yaş ortalaması yüksek değildir; ancak bu kişiler Alman öğrenci hareketini aktif olarak yaşayan kişiler değillerdi. Aktif olarak Alman öğrenci hareketinde var olmasalar bile Yeni Sol değerlerini tamamen taşımaktadırlar.[236]

RAF, anarşistler tarafından Marksist, Marksistler tarafından anarşist olarak nitelenerek her ikisinden de dışlanmıştır. RAF sempatizanları ise nasıl görmek istiyorlarsa öyle görmüştür. Bu noktada önemli konu, RAF'ın kendilerini nasıl tanımladığıdır. Bu soruya verdikleri cevap ise Marksist oldukları yönündedir. Devletin güvenlik ile görevli birimleri anarşistleri herhangi bir stratejileri olmadan herhangi bir yere bomba koyan gruplar olarak tanımlamaktaydı. RAF'a göre ancak

---

[232] Anne Steiner-Loïc Debray, *Kızıl Ordu Fraksiyonu,* Metis Yayınları, Ruşen Çakır (çev.), İstanbul 2017, s.13-14.
[233] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.19.
[234] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.61,65.
[235] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.67.
[236] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.79-80.

bu tamamen anti-komünist düşünceler sonucunda ortaya çıkan uydurmalardı. Bundaki amaç kitleleri faşist ve gerici çizgide buluşturup devletin uyguladığı şiddetle paralel hale getirmektir. Ayrıca RAF'ın devlete saldırmak yerine sermayeye saldırmaya yönelmesi gerektiğini, sınıf mücadelesinin alanının da sokaklar değil fabrikalar olduğunu düşünen günümüz Marksistlerine bakılacak olunursa Lenin ve onun gibi kişilerin ve bu konuda ele alınan metinlerin de Marksist olarak değil anarşist olarak tanımlanması gerekecektir.[237]

RAF gibi öğrenci hareketlerinden doğan Amerikan, Japon ve İtalyan örgütler de vardır. ABD'de 1970'lerin başında Demokratik Bir Toplum İçin Öğrenciler (Students for a Democratic Society) örgütünün dağılmasının ardından Weathermen kurulmuştur. Japonya'da da kurulan Kızıl Ordu Fraksiyonu ise 1971'de başka bir örgütle bir araya gelmiştir ve Federe Kızıl Ordu (Rengo Sekigun)'yu kurmuştur. Avrupa'da ise İtalya'da Kızıl Tugaylar ve Fransa'da Proleter Sol halkın karşı şiddet kullanmasını savunan örgütler olarak yer almıştır. Amerikan ve Japon gruplarıyla RAF herhangi bir ilişki içinde bulunmaz. Bunun öncelikli nedeni bulundukları coğrafyaların uzaklıkları olarak görülmektedir. Bir başka neden ise bu örgütlerin RAF'tan önce kurulmaları ve RAF kurulduğu sırada bir kriz içinde olmaları söylenebilir. RAF, İtalya Kızıl Tugaylar ve Fransa Proteler Sol gruplarını kendisine daha yakın görmüştür.[238]

1980'lerin başında büyük ölçüde liderlerinin birçoğunun ele geçirilmesi nedeniyle RAF operasyonlarının ölçeği düşmüştür. Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle, ölümcül bir darbe alan RAF, varlığını türettiği bağlamı yitirmiştir ve stratejik ve örgütsel bir kafa karışıklığı içinde kalmıştır.[239]

---

[237] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.162-163.
[238] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.123-124.
[239] Peter Chalk, "Rote Armee Fraktion", *Encyclopedia of Terrorism,* Peter Chalk(ed.), ABC-CLIO, 2013, s.634.

13 Nisan 1992'de Avrupa'nın en tanınmış terörist gruplarından olan RAF, medyaya Almanya'daki terörist kampanyasını şartlı olarak askıya almaya istekli olduğunu belirten bir bildiri göndermiştir.[240]

İlk olarak Almanya'daki 1972-1989 yılları arasındaki silahlı mücadelesinin başarısız olduğunu itiraf etmiştir. Ayrıca 1989'dan önce izledikleri politikaları güçlendirmek yerine kendilerini zayıflattığını açıklamıştır. İkinci olarak ise Doğu Avrupa'daki devrimlerden sonra kendisini yeniden tanımlama ve yönlendirme girişiminde de başarısız olduklarını kabul etmiştir. Doğu Avrupa'daki ve Sovyetler Birliği'ndeki demokratik devrimlerin kendileri için ciddi sorunların yaşanmasının başlangıcı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca komando düzeyinin veya gerillanın lider rolünü üstlenmesinin bir hata olduğunu itiraf etmiştir. Alman solu gerillanın devrimci hareketinin öncüsü olarak nitelenmesini elitist bir tavır olarak eleştirmiştir. Bildirinin ikinci bölümü ateşkesin şartlarını içeriyordu. RAF, hükümetin önde gelenlerini hedef aldıkları saldırıları durduracaklarını, bunun karşılığında gözaltında olanların ve uzun süreli ceza almış olanların serbest bırakılmalarını talep etmiştir.[241] Haziran ayında RAF bir bildiri daha yayınlamıştır. Hapisteki veya gözaltındaki yoldaşlarını kurtarmak RAF'ın önceliğiydi ve ikinci ateşkes isteklerindeki samimiyeti ortaya koymuşlardır. RAF Ağustos sonlarında bir bildiri daha yayınlayarak son yıllarda nasıl bir dönüşüm geçirdiğini açıklamıştır. Bu bildiri daha önceki bildirilerle ters düşmemekle beraber destekleyici niteliği de vardır denilemez.[242]

1970-1977 döneminde Batı Almanya'da RAF dışında başka örgütler de vardı. 2 Haziran Hareketi ve Devrimci Hücreler bunlar arasında etkili olanlardır. 2 Haziran Hareketi, kendisini şehir gerillası adı altında küçük-büyük grupların beraberce örgütlenmesinin başlangıcı olarak görmüştür. RAF'a göre daha anarşist görülse de tamamen bu şekilde nitelemek doğru değildir. En azından Marksist denilen RAF'ın yanında anarşist denilemez. 2 Haziran Hareketi'ne göre RAF, kendisini anti-emperyalist ve soyut bir şehir gerillası fikrine tutsak etmiştir ve

[240] Dennis A. Pluchinsky, "Germany's Red Army Fraction: An Obituary", *Studies in Conflict & Terrorism,* 16:2, 1993, s.135.
[241] Dennis A. Pluchinsky, "Germany's Red Army …", s.136-138.
[242] Dennis A. Pluchinsky, "Germany's Red Army …", s.141-142.

Almanya'nın toplumsal gerçeklerini düşünmediğini ileri sürmüştür.[243] RAF grubu kadar etkili ve güçlü olamayan 2 Haziran Hareketi 1970'lerin sonuna doğru daha fazla mücadele edememiştir.[244]

1973'te ortaya çıkan Devrimci Hücreler (Revolutionäre Zellen/RZ)'in ilk kuruluş merkezi Frankfurt'tur. Hücreler halinde örgütlenen grup silahlı yerel mücadelelerle eylemlerini sürdürmüştür. RAF, RZ için hem kendilerinin hem de diğer grupların varlığını oluşturan bir modeldir. Hem 2 Haziran Hareketi hem RZ, kendileri gibi küçük grupların bir araya gelip harekete geçmeleri konusunda düşüncelere sahiptir. Ancak ikisinin de hesaba katmadığı bazı durumlar sonucunda başarısızlığa uğramışlardır.[245]

Wilfred Base RZ'yi 1973'te RAF'ın bir parçası olarak kurmuştur. Her ne kadar orijinal olarak iki grup yakın olsa da RZ, RAF'ı elitizmle suçlamıştır ve RAF da başarısızlıkla sonuçlanan eylemleri nedeniyle RZ'yi küçük görmüştür. Bu durum 1980'lerin başlarında örgütleri birbirinden ayırmıştır. RZ, aktivitelerinin yoğun olduğu 1980'lerin ortalarında hiyerarşik yapıda olmayan 300-500 üye ve 50-100 hücreye sahipti. RAF'ta olduğu gibi RZ de Sovyetler'in çözülmesi ve Soğuk Savaşın sona ermesi ile halk desteğinde ve ideolojik yönde kayıp yaşamıştır. Varlık nedeni ortadan kalktığı için 1990'ların ortalarında geçerliliğini yitirmiştir.[246]

1.1.1.2. Kızıl Tugaylar

Siyasal şiddet İtalya için yeni bir kavram değildir. İtalya'da siyasal şiddet, Kral Umberto'nun anarşist bir suikastle öldürülmesiyle başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından faşistler ve komünistler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. 1960'lı yıllarda Güney Tirol'de İtalyan yönetimi altındaki Alman etnik grubu Avusturya ile birleşme umuduyla şiddet eylemlerini sürdürmüştür. Sardunyalı ayrılıkçılar da aynı zamanda terör eylemlerini politik arzularını vurgulamıştır. 1970'lerde bu tür eylemler yerini Marksist-Leninist gruplara bırakmıştır. İtalya,

[243] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.118-119.
[244] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.121.
[245] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.121-123.
[246] Richard Warnes, "Revolutionäre Zellen (RZ)", *Encyclopedia of Terrorism,* Peter Chalk (ed.), ABC-CLIO, 2013, s.621.

anarşiden ayrılıkçılığa ve faşizmden Marksist-Leninist ideolojilere kadar değişen ve farklı köklerden gelen terör deneyimlerini yaşamıştır. Bu dönemde siyasal şiddetten ziyade komünizm adına hareket eden ve giderek yükselen terör grubu terör ortamında yerini almıştır. 1978'de İtalya Meclisi'ne sunulan raporda ülkede 147 terör örgütünün 1977 çeşitli suçun kaynağı olduğu açıklanmıştır. Bu örgütlerin 135'i sol ideolojiden kalanı ise sağ ideolojidendi. Yine aynı rapora göre sayısal değerlere en ciddi etkiyi yapan örgüt Kızıl Tugaylar(Brigate Rosse/BR)'dı. BR bunların en önde olanıdır. BR, 1970'lerde ve 1980'lerde İtalya'da faaliyet gösteren aşırı solcu bir terör örgütüydü. Örgüt 1969'da kurulmuştur ve ülkenin NATO'dan çıkmasını istemiştir ve sanayicilerin gücünü halk düşmanı olarak adlandırarak reddetmiştir.[247]

BR, 1960'ların sonunda işçi ve öğrenci gruplarının huzursuzluğu sonucunda İtalya'da doğmuştur. Eskiden hem Katolik hem de Trent Üniversitesi'nde sosyoloji öğrencisi olan Renato Curcio, Kızıl Tugaylar'ın kurucusu olarak kabul edilir.[248]

Aynı geçmişi paylaştığı eşi Margherita Cogol ile 1969'da Milano'ya taşınmıştır. O zamanlarda Sol'un Büyükşehir Siyasi Kolektifi (Colettivo Politico Metropolitan/CPM) olarak adlandırılan bir parlamento grubuna katılmıştır. Amaçları, fabrikalarda ve üniversitelerde faaliyet gösteren özerk grup mücadelesinin ötesine geçmekti. Ayrıca tüm kuruluşa karşı saldırıya geçmek ve Avrupa devrimci mücadelesine katkıda bulunmak önemliydi. CPM üyelerinden bazıları, Katolik bir konferans düzenlenmesi amacıyla Aralık 1969'da Chiavari kasabasında gizlice bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda Curico, CPM'ye silahlı mücadeleyi önermiştir ve pratik ve örgütsel huşuları aktarmıştır. Daha sonraki yıl içinde eşitlik ve komünizm için silahlı saldırıyı tercih edenlerle sisteme meydan okumak için daha barışçıl yöntemleri tercih edenler arasında görüş ayrılıkları çıkmıştır. CPM, Proleter Sol (Sinistra Proletaria/SP) adlı bir dergi çıkarmıştır ve bu dergi daha sonra onların SP olarak anılmalarına neden olmuştur. Ekim 1970'te yapılan gizli toplantıda iki karşıt grup yollarını ayırmıştı ve sert çizgiyi tercih edenler BR'ı oluşturmuştur. BR'nin siyasi-askeri operasyonları dört aşamada incelenmiştir. İlk aşama 1970'in

[247] Peter Chalk, "Brigate Rosse", *Encyclopedia of Terrorism*, Peter Chalk(ed.), ABC-CLIO, 2013, s.145; Vittorfranco S. Pisano, "A Survey of Terrorism of The Left in Italy:1970-78", *Terrorism*, 2:3-4, 1979, s.172.
[248] Vittorfranco S. Pisano, *a.g.m.*, s.179.

sonundan 1972'ye kadar sürmüştür, Milano'yu kapsamıştır ve önemli ticaret ve sanayi insanlarını hedef almıştır.1972'deki ikinci aşamada sanayi ve ticaret alanı oldukça genişlemiştir. 1974'ün ilk yıllarına kadar süren bu aşamada adam kaçırmalar yoğundu. 1974-1976 arası devam eden üçüncü aşama ağır, kanlı ve şiddetli eylemlerle beraber örgüt için de kaybın yaşandığı bir dönemdir. Dördüncü aşama en kanlı aşamaydı. Kızıl Tugaylar'ın yeni nesli bu dönemde etkindi.[249]

Aldo Moro'nun kaçırılması sırasında BR İtalyan hükümeti için ulusal bir tehdit olarak değil, işçi sınıfını temsil eden bir sol örgüt olarak görülmüştür. Aslında geçmiş terörle mücadele faaliyetleri, orijinal tugay liderliğini hedef almıştır ve tüm kurucu üyeleri etkili bir biçimde yakalamıştır veya öldürmüştür. Bundan sonra yeniden yapılanma sonucu şiddeti daha üst düzeyde uygulamaktan korkmayan küçük ama daha güçlü bir grup oluşmuştur.[250]

Komünist Savaşçı Partisi (Communist Combatant Party/ BR/PCC) olarak da bilinen Yeni Kızıl Tugay, 1984 yılında orijinal örgütün çöküşünün ardından ortaya çıkmıştır. Kapitalist emperyalizm ile ezilen proletarya arasındaki mücadeleyi sürdürmek ideolojisini destekleyen bir Marksist-Leninist grubuydu. Nihai hedefi olarak demokrasinin yıkılması ve silahlı eylem yoluyla yeni bir toplum oluşturulması yer almıştır. BR'den farklı olarak, BR/PCC ideolojisini yaymak ya da kamusal alanda kaygı yaratmak için adam kaçırma yollarına yönelmemiştir. Ancak yeni örgüt, hükümetin güvenlik eksikliğini kanıtlamak ve kaos ortamı oluşturmak için bombalama eylemlerini kullanmıştır.[251]

RAF ve BR hemen hemen aynı dönemlerde etkin olmuş örgütlerdir. İdeolojik olarak aynı düşünceden gelişmişlerdir. Aralarında benzerlikler olmasının yanında bazı farklılıklar da söz konusudur.

RAF ve BR ilk başta birbirlerine yakın görülseler de iki grup arasında metropolde silahlı mücadelenin nasıl gerçekleştirileceği konusunda fikir ayrılıkları

[249] Vittorfranco S. Pisano, *a.g.m.*, s.179-186.
[250] Major Victor H. Sundquist, "Political Terrorism: An Historical Case Study of The Italian Red Brigades", *Henley-Putnam University Journal of Strategic Security*, Vol. 3, No.3, 2010, s.59.
[251] Major Victor H. Sundquist, *a.g.m.*, s.61-62.

ortaya çıkmıştır. Ancak RAF, ortak bir strateji oluşturabilme niyetiyle 1972 sonunda yasaklanmalarına kadar yakınlaşma çabalarını sürdürmüştür. RAF ve BR yakın zamanlarda kurulmalarına rağmen yaşadıkları ve geçtikleri aşamalar aynı şekilde olmamıştır. RAF mali problemlerini BR'den daha önce çözmüştür. Ayrıca eylemler bakımından da RAF daha önce hareket etmiştir ve eylemlerinin niteliğini ve kapsamını daha önce geliştirmiştir.[252]

BR'ye göre RAF, Almanya'nın gizlenmiş olan faşizmini ortaya çıkarmıştır ve bununla mücadelenin de yürütülebilir olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda RAF, tüm Avrupa kıtasında bu mücadelenin öncüsü olmuştur. Aralarındaki fikir ayrılıklarının hesaba katılmadığı RAF'ın ve BR'nin ortak noktası ve tercihleri emperyalist sistemle silahlı mücadele olmuştur. BR'nin RAF'ı eleştirdiği bir nokta vardır. RAF'ın üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerine verdiği belirleyici önemi ve emperyalizm kavramını yalnızca ABD hakimiyeti ile vurguladığı için eleştirmiştir.[253]

1.1.1.3. Devrimci 17 Kasım Örgütü

23 Aralık 1975'te maskesiz üç silahlı kişi, Atina'daki Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency/CIA) şefi Richard Welch'i, eşini ve şoförünü öldürmüştür. Kendisine Devrim 17 Kasım Örgütü (Revolutionary Organization 17 November/RO-17N-17N) adını veren grup tarafından suikastın sorumluluğu üstlenilmiştir. Bu ülkenin, yedi yıllık diktatörlük mirasını silip etkin bir şekilde bir demokrasinin temellerini oluşturma girişimlerine karşı ilk ciddi terör saldırısıydı. O günden bu yana Yunanistan, Batı Avrupa'da terörizmden oldukça mağdur olmuştur. 17N örgütü oldukça fazla sayıda ölüme, yaralamaya neden olan sayısız bombalama ve terör eylemini gerçekleştirmiştir. 17N örgütünü diğer örgütlerden ayıran en önemli özellikleri, dayanıklı olması ve gizlice düşman hatlarına nüfuz edebilmesidir.

[252] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.125.
[253] Anne Steiner-Loïc Debray, *a.g.e.,* s.126-128.

Genellikle hayalet örgüt olarak adlandırılan grup, adını 1973'te Atina Politeknik öğrencilerinin askeri cuntaya karşı ayaklandıkları 17 Kasım tarihinden alır.[254]

Fanatik milliyetçi olan grup NATO, Türkiye ve ABD karşıtıdır ve kendisini ABD üslerini Yunan toprağından, Türk askeri varlığını Kıbrıs'tan çıkarmaya ve Yunanistan'ın NATO ile olan ilişkilerini koparmaya adamıştır. İşçi sınıfının silahlı öncüsü ve Yunan ulusal bağımsızlığının savunucusu olarak görev yapan 17N örgütü, ABD Büyükelçiliği çalışanlarından askeri personele, Yunan parlamenterlerine, gazete yayıncılarına, polis memurlarına, yargıçlara, Türk diplomatlara, sanayicilere karşı 100'den fazla saldırı gerçekleştirmiştir. 17N, 1975'ten 1980'e kadar Yunan endişelerini grubu tanımlamak için kullanmıştır ve halk içinde sempati ve katılımcı kazanmayı hedeflemiştir. Bunun için öncelikle askeri cuntanın en büyük desteği olarak ABD'yi göstermiştir ve Kıbrıs'taki Türk varlığından Yunanların duyduğu rahatsızlığı kullanmıştır.[255]

Yunanistan'da terörizm köklerini 1967-1974 arasında yöneten askeri cuntaya direnişten alır. Bu dönemden beri yaklaşık 250 terör örgütü var olmuştur ancak; 17N Yunanistan'da en etkili, en ölümcül ve en radikal grup olarak terör kaynağı olmuştur. [256] 27 yıl süren iç terörizmde örgütün hiçbir üyesi tutuklanmamıştır. Ancak Haziran 2002'de Pire'de bir bombalı eylemde başarısız olunması üzerine ilk tutuklama gerçekleşmiştir. Bu durum örgüt için sonun başlangıcı olacak çözülmeye neden olmuştur. Silahları, dosyaları, pankartları, füzeleri ve bombaları içeren iki saklanma yeri bulunmuştur ve grubun 19 üyesi tutuklanmıştır.[257]

Grup uluslararası kamuoyunun ilgisini çekmek ve devrimci bir örgüt olarak güvenilirlik kurmak için ilk eylemi bu kadar yüksek profilden hedef seçmiştir. Aynı gece, 17 Kasım örgütü bu saldırıyı üstlendiği açıkladığı bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride ABD'nin emperyalizminin halkın en büyük düşmanı olduğunu iddia

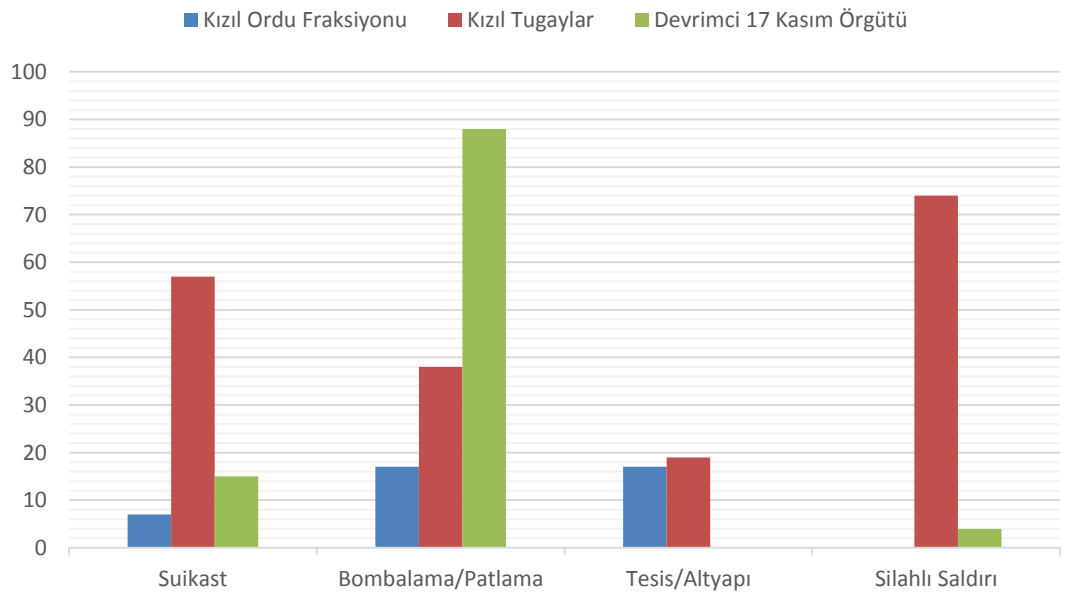
---

[254] G. Kassimeris, "Eurpoe's Last Red Terrorists: The Revolutionary Organization 17 November,1975-2000", *Terrorism and Political Violence,* 13:2, 2001, s.67.
[255] G. Kassimeris, *a.g.m.,* s.68.
[256] Georigos Karyotis, "Securitization of Greek Terrorism and Arrest of The 'Revolutionary Organization November 17'", *Cooperation and Conflict,* Vol.42(3), 2007, s.271.
[257] Georigos Karyotis, *a.g.m.,* s.271-272.

etmiştir ve ABD'yi Yunan halkının on yıllardır yaşadığı sayısız aşağılama, felaket ve suçtan sorumlu tutmuştur.[258] 1978'de Yunan hükümeti, ilk defa bir terörle mücadele yasası getirerek ortaya çıkan terör tehdidine cevap vermiştir. Ama sonra PASOK ve Papandreu 1981'de iktidara gelince örgüt ortadan kaybolmuştur. O dönemde yetkililerin algısı Yunan terörizminin otomatik olarak çözüme kavuşmuş ve ciddi güvenlik tehdidi oluşturmayan aşırı sol militanların oluşturduğu geçici bir kavram olduğudur.[259]

RAF, Kızıl Tugaylar ve 17N ideolojik kökenli terörizmde Marksist-Leninist ideolojinin örnekleri olarak öne çıkanlardır. Birbirleriyle aynı amaçları olan örgütler, eylemlerini gerçekleştirme şekilleri, seçtikleri hedefler ve eylemlerinde kullandıkları silahlar bakımından da örgütler ve terörizm konusunda yapılacak analizler için önemlidir.

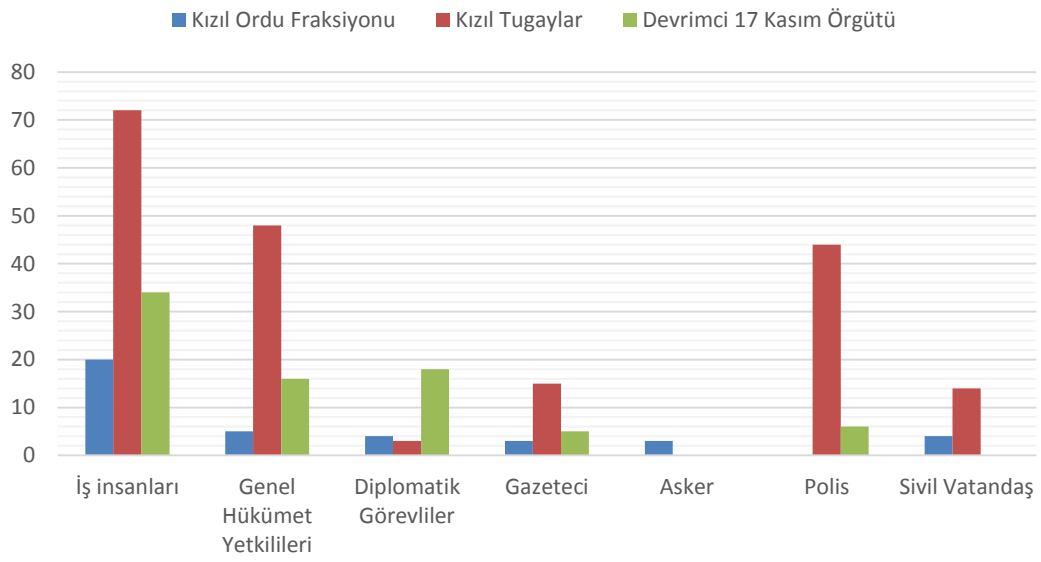
Grafik 1: Etkin oldukları dönemlerde Marksist-Leninist örgütlerin saldırı tipleri[260]

[258] John M. Nomikos, "Terrorism, Media and Intelligence in Greece: Caoturing the 17 November Group", *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 20:1, 2007, s.67.
[259] John M. Nomikos, *a.g.m.*, s.67.
[260] Örgütlerin etkin oldukları dönemler Devrimci 17 Kasım Örgütü için 1975-2000 yılları iken, Kızıl Tugaylar ve Kızıl Ordu Fraksiyonu için 1970-1990 yılları baz alınmıştır. (Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi:24.11.2018.)

Örgütlerin kullandıkları saldırı yöntemlerine göre RAF kullandıkları yöntemlerde genellikle patlama ve altyapı saldırılarını kullanmıştır. Suikast tekniğini kullanmasına rağmen diğerleri kadar etkin değildir. BR'de ise militan yön gelişmiş olduğundan suikast ve silahlı saldırı yönteminin tercih edilir olduğu söylenebilir. 17N'nin en fazla kullandığı yöntem ise patlamalar olmuştur. Kitlesel hareketleri yoğun olarak örgüt için biraz daha anarşist eylem tekniğine eğilimli olduğu saptanabilir.

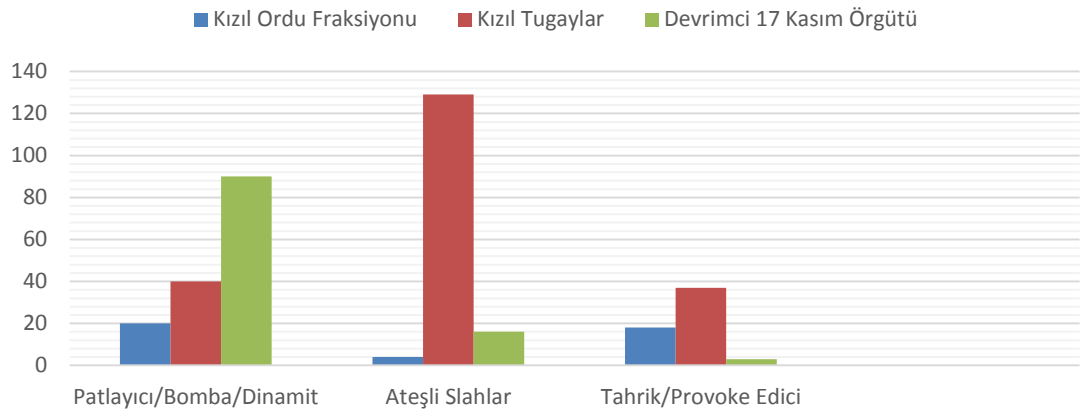
Grafik 2: Etkin oldukları dönemlerde Marksist-Leninist örgütlerin saldırı hedefleri[261]

Saldırı hedefleri incelendiğinde incelenen tüm örgütlerin sahip olduğu ideoloji doğrultusunda kapitalist ve emperyalist gücün kaynağı olarak gördükleri iş insanlarına yönelik saldırıları daha fazladır. Bunun yanında yine ideolojik bağlamda hükümet politikalarından dolayı politik görevi olanların ve yabancı görevlilerin hedefte olduğu görülmektedir. Sivil vatandaşların ve gazetecilerin de hedef seçilmesi çok sık rastlanmasa da karşılaşılan bir durumdur. Bunun yanında özellikle BR'nin polis güçlerini hedef alması yoğun yaşanmıştır.

[261] Örgütlerin etkin oldukları dönemler Devrimci 17 Kasım Örgütü için 1975-2000 yılları iken, Kızıl Tugaylar ve Kızıl Ordu Fraksiyonu için 1970-1990 yılları baz alınmıştır. (Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi:24.11.2018.)

Grafik 3: Etkin oldukları dönemlerde Marksist-Leninist örgütlerin kullandıkları saldırı araçları[262]

Yine BR militan yeteneği dolayısıyla ateşli silahları saldırı yöntemlerinde kullanmıştır. 17N ise saldırılarında çoğunlukla patlayıcıları kullanmıştır. RAF da imkanları dahilinde eylemlerinde bomba kullanmıştır ve çoğunlukla provoke edici yöntemlerle eylemlerini gerçekleştirmiştir.

1.2. Din Eksenli Terörizm

Din eksenli terörizmin ilham kaynağı İran İslam Devrimi'dir. Bu bağlamda İran İslam Devrimi'nin oluştuğu koşullar da bilinmelidir. 1970'li yıllar İran ve Muhammed Rıza Şah için parlak bir dönemdir. 1973-1974'teki petrol krizi fiyatların yükselmesine neden olurken İran için de önemli mali gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. 1970'lerin ilk yarısına kadar ABD'den oldukça büyük yardımlar alınmıştır. Ancak göz ardı edilen sorunlar 1975'ten sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonomik avantajlar kaybedilmiştir. Ekonomik durgunlukla birlikte ABD'deki başkanlık koltuğuna Jimmy Carter'in oturması Şah için durumu iki katı endişe verici hale getirmiştir. Bu yüzden Şah ülkedeki baskıyı azaltmıştır, hapishaneleri uluslararası denetime açmıştır.[263] Bu liberalleşme durumu muhaliflerin seslerinin yükselmesini sağlamıştır. İlk protesto sesleri, Batılılaşmış şehirli meslek sahipleri ve

[262]Örgütlerin etkin oldukları dönemler Devrimci 17 Kasım Örgütü için 1975-2000 yılları iken, Kızıl Tugaylar ve Kızıl Ordu Fraksiyonu için 1970-1990 yılları baz alınmıştır. (Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi:24.11.2018.)

[263] Mohammad-Reza Djalili-Thierry Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi,* Reşat Uzmen(çev.), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, s.108-113.

üniversitelerden yükselmiştir. Bir diğer önemli muhalefet grubu ise 1961'de kurulan İran Özgürlük Hareketi ve ulemanın militan grubuydu. İran özgürlük Hareketi'nin en etkili simlerinden biri Ali Şeriati'ydi. Farklı bir tutumu vardı ve özellikle gençler arasında çok benimsenmiştir. Bir başka muhalif grup ise daha sabit fikirli ve militan bir yapıda olan ulemanın önderliğinde İslam Devleti kurulmasını isteyen ve liderleri olarak başta Ayetullah Humeyni'nin olduğu yapıydı. Devrimin şiddeti arttıkça İran Özgürlük Hareketi de Humeyni'yi desteklemiştir.[264]

Şah liberalleşme hareketlerinden beklediği sonucu elde edememiş ve toplumsal kriz giderek yükselmiştir. Halk tarafından sevilen Humeyni hakkında bir gazetede hakaret olarak algılanan bir makale yayınlanmasından sonra son damla taşmıştır ve halk gösterileri başlamıştır. Yaşanan kanlı olaylar, rejimin şiddet kullanması, çok fazla can kaybının olduğu Kara Cuma –8 Eylül Olayı- durumun ciddiyetini arttırmıştır. Yoğunlaşan olaylar karşısında Şah'ın yapabileceği pek fazla bir şey kalmamıştır ve çareyi ülkeyi terk etmekte bulmuştur. Humeyni için bu bir zafer demektir ve İslam devrimi başarıyla sonuçlanmıştır.[265]

İran'da reformcularla ulema arasında çok uzun süredir devam eden çekişmede bir süredir reformistlerin önde olduğu görülse de İslam devriminin başarıya ulaşmasıyla kazanan ulema sınıfı olmuştur. Bunun altında pek çok neden olmasıyla birlikte ikisi öne çıkmaktadır. Öncelikle reformcuların başarısız yönetimleri ve reform gerçekleştirmede sonuçsuz kalmaları itibar kayıplarına neden olmuştur. İkinci olarak ise Irak-İran mücadelesi başladığında ulema sınıfı reformları ertelemek için elini güçlendirmiştir ve bu durum istediği düzen için İslam devriminin ihracına olanak sağlayan önemli bir gelişmedir.[266] Şahın devrilmesiyle İslam devrimi; İslami koalisyon hem ileriye dönük hem uluslararası ortamda Şii temelli akımlara hem de herhangi bir dış güce bağlı olmayan olarak tanınmıştır.[267]

---

[264] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* Mehmet Harmancı(çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s.469-471.
[265] Mohammad-Reza Djalili- Thierry Kellner, *a.g.e.,* s.113-115.
[266] Adam Tarock, "The Struggle For Reform In Iran", *New Political Science,* 24:3, 2002, s.449-450.
[267] Bekir Halhalli, "Humeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989)", *Birey ve Toplum Dergisi,* Cilt:4, Sayı:8, Güz 2014, s.77.

Bu dönemde yaşanan bir diğer önemli gelişme de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi olmuştur. Bu durum da dini hareketlerin yükselmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği 1979'da Afganistan'ı işgal ettiğinde Sünni dünyanın her yerinden gönüllülerin güçlendirdiği ve ABD'nin de desteklediği direniş hareketi ilerleyen dönemler için Sovyetler Birliği'ni zor duruma sokmuştur. Din laik süper bir gücü ortadan kaldırmıştır ve üçüncü dalga büyük bir zarar görmüştür.[268]

1978'de Afganistan'da Sovyet yanlısı grup yönetimi ele geçirmiştir. Afganistan Demokrat Partisi'nin öncülüğünde Demokratik Afgan Cumhuriyeti kurulmuştur. Nur Mahammed Taraki devlet başkanı olmuştur ve bu dönemde Sovyetler Birliği ile askeri ve ekonomik ilişkiler gelişmiştir. Bu rejime karşı Müslüman grupların silahlı direnişleri başlamıştır. Eylül 1979'da sağlık nedenleriyle Taraki istifa etmişse de bu eylemler devam etmiştir. Yerine Babrak Karmal geçmiştir. Sovyetler Birliği 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmiştir. Uluslararası alanda büyük tepkiye neden olan bu durumu Sovyetler, Afgan hükümetinin daveti üzerine Başkan'a yardım etmek amacıyla gerçekleştirdiğini açıklamıştır. Elbette ki asıl amaç Afgan hükümetinin komünist uygulamalarına karşı duran Müslüman gerillalara karşı Afgan ordusuna yardım etmekti.[269]

Yaşanılan tüm bu gelişmeler Batı ve Doğu arasındaki ilişkilerin eşit ya da demokratik olmadığını düşündürtmüştür ve toplumunun genel özelliği bakımından din bu duruma isyan etmede kullanılan argüman ve birleştirici nokta olarak parlamıştır. 1970'li yılların başından itibaren cihatçı hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareket köktendinci sapkın bir düşünce öğretisinin vardığı son nokta olmuştur. İslam toplumunun dışlanmışlarını ve marjinalize edilmişlerini yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bu ideoloji, 1970'lerin sonunda yeni bir İslamcı kuşak tarafından halifeliği yeniden kurmayı ve ümmeti yeniden birleştirmeyi hedeflemiş ve bunun için ulusaşırı bir siyasal şiddeti haklı göstermek için kullanılmıştır. En önemli ve radikal örneği Selefilik'ten esinlenen bugün de başlıca bir tehdit olan İslamcı mücahit terörizmidir. Mücahit terörizminde İran Hizbullah'ı ve Filistin Hamas'ı müzakere durumunda olan ılımlı tutumlarıyla bu ideolojinin farklı yansımalarıdır. Mücahit

[268] David C. Rapoport, "Four Waves of…", *a.g.e.,* s.62.
[269] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994,* s.564-565.

Şiilik, 1979'da İran İslam Cumhuriyeti ile doğmuştur. Cihatçı ideolojinin gelişmesi, İran'ın bölgesel durumu ve Sünni kutbun zayıf düşürülmesi bakımından önemliydi. Filistin İslamcılığı, 1930'lardan itibaren Kudüs Müftüsü'nün ideolojik önderliğiyle Siyonistlere karşı mücadelede etkili bir aktör haline gelmiştir. Filistin İslamcılığı, Filistin varlığını oluşturmuştur. Her ikisi de yerel hareketler olarak kalmışlardır.[270]

1970'lerden 1990'lara kadar olan sürede terörizm, devrimci, kimlikçi ve manipule edilen olarak üç kategoride incelenmiştir. Devrimci terörizmi Kızıl Ordu Fraksiyonu, Kızıl Tugaylar gibi Avrupa'da var olan aşırı sol gruplarca temsil ediliyordu. Kimlikçi terörizm uluslararası nitelikte, laik ideoloji yanında Marksist-Leninist konulara eğilen örgütlerden etkilenen gruplardan oluşuyordu. Manipüle edilen terörizm ise devlet terörizmiyle yani paralı asker ya da ajan gibi kontrol altında hareket eden ara notalarla ortaya konulan terörizm olarak tanımlıyordu. Soğuk Savaşın ardından İslamcı terörizmin gücü yükselişe geçmiştir. Bazılarına göre İslamcı terörizm anti-emperyalist düşüncede devrimci nitelikteyken, bazılarına göre ise dördüncü dalganın içinde dinsel terörizm niteliğindeydi.[271]

Devletin terörizmi desteklemesi, hükümetin siyasi muhaliflere, muhalif hükümetlere ya da diğer kurumlara karşı istenilen bir politika ya da stratejik amacın oluşturulması için tasarlanmış zorlama ve yaygın gözdağı amacıyla psikolojik ya da fiziksel şiddet uygulamak için resmi veya gayri resmi grupların doğrudan ya da dolaylı olarak teşvik edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Terörün devlet sponsorluğu, şiddeti gerçekleştiren grupların, çatışmanın meydana geldiği bölge dışında yerleşik bir hükümetin politikasını ilerletmesi bakımından benzersizdir. Ek olarak terörizmi egemen bir devletin elindeki geleneksel zorlayıcı güç biçimlerinden ayıran şey, makul bir inkâr edilme ya da tam bir kamu sorumluluğu olmamasıdır. Devlet destekli teröristlerin kullandıkları gizli operasyonel yöntemler, İran gibi savaşan uluslara karşı savaşçı davranışları kabul etmeme ve uluslararası mahkemede hesap verilebilirlikten kaçınma yeteneği sağlamaktadır. Destek alan terörist için egemen toprakların ve devlet kurumlarının kontrolünde örgütlü bir hükümetin dış yardımları,

[270] Philippe Migaux, "Radikal İslamcılığın Kökleri", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, s.318-319.
[271] Philippe Migaux, "Radikal İslamcılığın Kökleri., s.320.

etkili bir şekilde greve gidecekleri elverişli bir politik iklim yaratmaya çalıştıkları için muazzam bir avantajdır. Bununla birlikte genel olarak bir terör örgütünün eylemleri için uluslararası bir hükümetin sorumlu tutulması halinde, bu gruba olan yardım, örneğin faaliyetlerin yönü, finansman ve silah tedariki gibi somut terimlerle ölçülmelidir.[272]

Din eksenli terörizm konusu ele alındığında örgütlerin ideolojik olarak varoluşlarını ve toplumlar üzerindeki etkilerini analiz etmek bakımından dini ideolojilere sahip olan örgütlerin incelenmesi yerinde olacaktır.

1.2.1. Müslüman Kardeşler

1928'de Mısırlı Hasan el-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler, 1930'ların ortalarında Mısır'ın sınırlarını aşmaya başlamıştır. Yerinden yönetim ve yerelleştirme Müslüman Kardeşler'in büyümesini kolaylaşmıştır. Ancak bu eğilimler esnek devlet temelli düzen karşısında grubun, ulusal olmayan ve İslami bir kimliği geliştirme yeteneğini baltalamıştır. Retorik olarak Müslüman Kardeşler ulus ötesi bir gündeme ve plana bağlı kalmaya devam etmektedir; ancak her biri kendine özgü koşullara göre çalışan ve kendi seçimlerine dayanan, genel ideolojik prensipleri paylaşan serbest bir devlet temelli şube ağına dönüşmüştür. [273] Müslüman Kardeşler'in cihat amacındaki örgütlere köprü olma rolü El Kaide ile olan bağlarında oldukça belirgindir.[274]

Öncelikle Müslüman Kardeşler Örgütü'nün 1928-1929'da İsmailiye'nin Süveyş Kanalı kasabasında kurulması siyasal İslam'ın gelişmesinde en önemli olaylardan biriydi. Bununla birlikte, örgüt, Müslüman dünyasının üzücü durumunun dinden ayrılmasından kaynaklanacağı inancından ilham alan başka bir reformist örgüt olarak başlamıştır. Asıl kaygıları, "doğru" bir İslam anlayışı yaymak, İslamiyet'e etki eden Hıristiyan misyoner çabalarını dengelemek ve Batı etkilerinin yol açtığına inanılan ahlaki çöküşle mücadele etmekti. Örgütün kurucusu ve

---

[272] Yonah Alexander-Milton Hoenig, *The New Iranian Leadership,* Praeger Security International, 2008, s.52.
[273] Barak Mendelsohn, "The Future of Al-Qaeda: Lessons From The Muslim Brotherhood", *Survival,* 60:2, 2018, s.152.
[274] *The Muslim Brotherhood's Ties To ISIS and Al-Qaeda*, Counter Extremism Project, 2017, s.6.

tartışmasız lideri Hasan el-Benna, öğrenciler arasında bir kardeşlik ruhunu teşvik etmeye, İslami inanç ve pratiğinden sapmaları düzeltmeye ve yeni üyeler çekebilecek vaizler oluşturmaya çabalamıştır. Dolayısıyla, örgüt, neredeyse çocukluğundan bu yana, Hasan el-Benna'nın oluşturduğu ya da katıldığı benzer örgütlerden çok farklı değildi.[275]

Hasan el-Benna ailesinden aldığı dini eğitimin yanı sıra eğitime başladığı yıllardan itibaren dini emirlere uymak ve bu emirlere uyulmasıyla ilgili uyarılarda bulunmaya yönelik cemiyetlerin ve öğretilerin içinde olmuştur. Eğitim yıllarının ilerleyen döneminde modern anlayışın ve bunun uzantılarının insanları dinden uzaklaştırdığını ve onları yozlaştırdığını gözlemlemiştir. Bununla beraber bu duruma karşı bir şeyler yapılması ve önlem alınması gerekliliğini kendisi için hareket noktası olarak almıştır. Bu bağlamda çeşitli örgütlenmelerle yozlaşmaların yoğun olduğu yerlerde halkı uyarma ve bilinçlendirme çabalarına girmiştir. Gün geçtikçe halk tarafından sevilmesi ve taraftar toplaması ile amacı doğrultusunda çalışmak için daha da güçlenerek Müslüman Kardeşler örgütünü kurmuştur.[276]

Hasan el-Benna, Müslüman dünyasının gerilemesini dininden vazgeçmesine bağlamaktadır ve onun yeniden doğuşu için İslam öğretilerine geri dönmeye gerek olduğunu vurgulamaktadır. Tarih boyunca denenmiş olan en güçlü, en erdemli ve en merhametli İslami programı sürdürmüştür. Peygamberin ve yanındakilerin cihatı kendi hırsları dolayısıyla değil üstlendikleri görevi yerine getirmek ve davalarını yaymak amacıyla gerçekleştirdiklerine dair idealleştirilmiş bir görüşü söz konusuydu. Kötülük yapma, yakıp yıkma gibi zararlı amaçları yoktu. Amaçları medeni olmak ve Hakikate doğru yol almaktı. Modern sömürgeciliğe, uygar ulusların savaşlarına ve onların uluslararası hukukuna karşı zıt bir duruş olarak benimsenmiştir.[277]

---

[275] Ana Belén Soage, "Hasan al-Benna or The Politicisation of Islam", *Totalitarian Movements and Political Religions,* 9:1, 2008, s.21.
[276] Fatma Pınar, "Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:5, 2015, s.136-137.
[277] Ana Belén Soage, *a.g.m.,* s.30.

Hasan el-Benna Batı'yı ve onun kültürünü eleştirmektedir. Özellikle halkının şeytan tarafından baştan çıkarıldığını vurgulayarak onları, bencil, ateist, faizci ve maneviyatsız olarak nitelendirmektedir. Hasan el-Benna Müslümanları etkileyen çöküntü ve parçalanma dolayısıyla, Müslüman Kardeşler için iki ana hedef belirlemiştir. İlki Müslüman dünyayı tüm yabancı otoritelerden kurtarmaktı. İkincisi ise Müslümanları günah içindeki yaşantılarından uzaklaştırmak için İslam devleti kurmaktır.[278] Benna zamanla Mısır'da önemli siyasi bir figür haline gelmiştir. Ancak bu rol, hükümetler tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Bu yükselişlerinin önlenmesi hem dış güçler hem de hükümet tarafından öncelikliydi. 1942'de Mısır hükümeti, Müslüman Kardeşler'in tüm oluşumunu ve şubelerini kapatmaya karar vermiş ve 1948'de bunu nihayete erdirmiştir. 1949'da ise Hasan el-Benna suikastle öldürtülmüştür.[279] Soğuk Savaş döneminde din eksenli terörizmin ideolojisi ve stratejisi derin olan terör örgütlerinden olan Müslüman Kardeşler sonraki yıllarda ortaya çıkacak olan din eksenli terör örgütlerinin de örnek aldığı bir model olmuştur.

1.2.2. Hizbullah

Hizbullah Lübnan iç savaşının ortasında ve aynı yıl Lübnan'ın İsrail işgaline tepki olarak 1982 Haziran ayında kurulmuştur. Birkaç Şii gruptan oluşan şemsiye örgüt olarak başlamıştır. Pek çok Şii yapılanları ve işgalleri gördükten sonra cihat için geçerli nedenlere sahip olmuştur. İran hem iç savaşa hem İsrail işgaline karşı İslami Devrim Muhafızları (Islamic Revolutionary Guard Corps/IRGC)'ndan savaşçıları göndermiştir ve Şii çıkarlarına hizmet edecek bir örgütün kurulmasını hedeflemiştir. Bunun yanında Şii dünyasında itibar kazanmak da istemiştir. Hizbullah hızla Lübnan'da faaliyet gösteren terörist grupların öncüsü haline gelmiştir ve 1980'lerde Lübnan'daki uluslararası barış güçleri ve yabancı ordulara yönelik saldırıların yaklaşık yüzde 90'ından sorumlu bulmuştur. İç savaş sırasında Hizbullah yoksul Şii gençler arasında en güçlü destek üssünü kurmuştur. 1990'lar boyunca grup cephaneliklerini genişletmiş ve ağları güçlendirmiştir. Lübnan'ın güney kesimindeki sakinlere sosyal hizmet örgütleri kurarak herhangi bir potansiyel Arap-İsrail barışını bozma hedefine bağlı kalmıştır. Bu amaçla Hizbullah, İsrail güçleri ve

[278] Ana Belén Soage, *a.g.m.*, s.31.
[279] Fatma Pınar, *a.g.m.*, s.137-138.

sivillere yönelik çeşitli saldırılara katılarak zaman zaman Lübnan ve İsrail kamuoyunun dikkatini çekmiştir.[280]

Bugün, aynı zamanda geniş bir sosyal hizmet sağlayıcısı olarak, Lübnan Ulusal Meclisi'nde seçilmiş temsilcileri ile tanınan bir siyasi parti, yasadışı silahlı bir milis ve çeşitli küresel suç teşebbüslerine karışan bir terör örgütü olarak hareket etmektedir. Grubun hedefleri, İsrail'in Lübnan işgaline son vermek, aynı ülkede herhangi bir emperyalist işgale karşı çıkmak ve nihayetinde Şii İslamiyeti'ne olan bağlılığıyla temsili bir Lübnan hükümeti oluşturmak olarak belirlenmiştir. İsrail'e karşı bir direniş hareketi olarak Hizbullah, Ortadoğu'da taktik intihar saldırılarını uygulayan ilk İslamcı örgütlerden biridir. Hizbullah'ın temelleri, Lübnan ve tüm Arap dünyasının siyasi ve kültürel sahnelerde İslamcılığın yeniden canlandırılmasına maruz kaldığı 1960'ların başlarına kadar izlenebilir.[281]

Hizbullah, İran devriminin ideolojisine ve Lübnan'daki genel kimliğine benzeyen politik, sosyal, ekonomik ve askeri bir örgüttür. Esasen İran'ın son dönem devrimci lideri Ayetullah Humeyni'nin radikal Şii İslamcı felsefesinden ilham almıştır ve İran rejimini dünyanın önde gelen İslam devletinin öncüsü ve yeni çekirdeği olarak görmektedir.[282]

Hizbullah faaliyetlerini Hz. Muhammed'in İslam'ı yayma çabalarının oluşturduğu özünde barış, kardeşlik ve huzur yöntemleri olan Mekke'deki ilk dönemlere dayandırmaktadır. O dönemde çoğunluğu putlara tapan kişilerden oluşan toplumda gizlice gerçekleştirilen ibadetleri buna örnek olarak sunmaktadır.[283]

Hizbullah ideolojik olarak ilk İslam toplumunu model olarak almaktadır. Genel amacı yeterli imkânlar ve şartlar oluştuğunda cihad eylemine geçebilmekte ve silahlı mücadeleyi gerçekleştirebilmektir. Cihat aşaması için tebliğ ve cemaat aşamaları sağlanmalıdır. Cemaat aşamasında gizli davet söz konusudur. Tebliğ ise gizli ve açık tebliğ olarak ikiye ayrılır. Gizli tebliğde halka tebliğ yapacak kişilerin

[280] Yonah Alexander-Milton Hoenig, *a.g.e.,* s.64-65.
[281] Yara Zohgeib, "Hezbollah (Party of God)", *Encyclopedia of Terrorism,* Peter Chalk (ed.), ABC-CLIO, 2013, s.300.
[282] Yonah Alexander-Milton Hoenig, *a.g.e.,* s.67.
[283] Emin Demirel, *Hizbullah,* IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s.32.

yetiştirilmesi açık tebliğde yetiştirilen bu kişilerin halka açılarak hareketin taban olarak genişlemesi hedeflenmiştir. Cemaat ise tebliğ yoluyla gruba katılanlardır. Bu aşamadan sonra da İslam mücadelesi yani cihat aşaması gelmektedir.[284]

Hizbullah'ın bazı savaş prensipleri vardır. Güçlüden sakınıp zayıfa saldırmayı tercih ederler. Savaşçılarını kaybetmektense düşmanlarına zarar vermemeyi daha önemli görmektedirler. Başarının sabırla geleceğine ve gerçek bir zaferin binlerce küçük zaferden geçtiğine inanmaktadırlar. Düşmanı üstün görerek moral bozmayı doğru bulmazlar. Ayrıca medyayı da bir savaş için kullanılabilecek önemli bir silah olarak değerlendirirler.[285]

Hizbullah'ın kuruluşundan iki yıl sonra örgütün sözcüsü İbrahim Al-Amin 1985'te örgütle ilgili bir basın toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantıda Hizbullah'ın hedefleri, amaçları ve programı açıklanmıştır. "Açık mektup" olarak da bilinen bu belge o zamandan beri örgütün kurucu bildirisini oluşturmaktadır. Mektup, Hizbullah'ın Müslüman ulusun yani ümmetin bir parçası olduğunu belirterek ve Lübnan'ın ötesine geçmeyi amaçladığını vurgulayarak başlamaktadır. Ayrıca kendisine devrimci bir öncü rolünü de biçmektedir. Hizbullah'ın bakış açısına göre; ümmete olan bağlılık ve İslamcılığın öncülüğü İran'da devrimi getirmiştir ve örgüt de buna özenmektedir.[286]

1.2.3. Hamas

Hamas İsrail'e karşı silahlı Filistin direnişine adanmış Sünni-İslamcı bir örgüttür. İran tarafından kapsamlı bir şekilde finanse edilen Hamas hem İsrail devletinin yıkımına hem de bir zamanlar Filistin'deki büyük İslami imparatorlukları tarafından kontrol edilen topraklarda herhangi bir İslami olmayan varlığın kurulmasına kesin olarak karşı çıkmaktadır.[287]

---

[284] Emin Demirel, *a.g.e.,* s.42-43.
[285] Iver Gabrielsen, "The Evolution of Hezbollah's Strategy and Military Performance, 1982-2006", *Small War & Insurgencies,* Vol.25, No.2, 2014, s.258.
[286] Eitan Azani, "The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah As A Case Study", *Studies in Conflict & Terrorism,* 36:11, 2013, s.901.
[287] Yonah Alexander-Milton Hoenig, *a.g.e.,* s.86.

Hamas radikal bir İslamcı örgüttür. Bu nedenle kendisini siyasal İslam ilkelerine adamıştır. Sünni şeriatını kendi gerçekliğine empoze etmek ve İslam ülkelerini İslam karşıtlarının kontrolünden korumak önceliği olmuştur.[288]

Harakat el-Muqawima el-İslamiyya (İslami Direniş Hareketi) olarak da bilinen Hamas, 16 Aralık 1987'de kurulmuştur. İsrail hükümetiyle savaşan en aktif grup olarak Gazze'de oldukça etkindir. Ruhani lideri Şeyh Ahmed Yasin'dir.[289]

Hamas'ın ideolojisi geleneksel İslami değerlerin desteklenmesine ve Batı etkisini azaltmaya dayanmaktadır. Hamas, İsrail'in şu anda işgal ettiği tüm topraklarda Filistin Devleti'nin kurulmasını istemektedir.[290] Filistin'in kurtuluşu, İsrail'in tasfiyesi ve siyasi hedeflerine ulaşmak için intihar saldırılarının kullanılmasını istemiştir. Kendisini en azından kısmen bir siyasi parti olarak yeniden biçimlendirmiştir.[291] Hizbullah ile Hamas arasındaki ilişki Şiilik ve Sünnilik boyutunda ayrılmasına rağmen Hamas'ın ideolojik olarak Hizbullah'a yakınlığı ve Hizbullah'a benzemeye çalışmasıdır.[292]

2. Soğuk Savaş Sonrası Terörizm

Gorbaçov'un başlattığı girişimler 1980'lerin sonlarındaki büyük değişimleri tetiklemiştir. Bu yolla nihayetinde Doğu-Batı arasındaki silah azaltma ve iyileştirme imkânı sağlanmıştır. Gerilimin azaltılması için gösterilen çabalar güvenliği arttıran ve nükleer silahlara olan bağımlılığı azaltan bir model oluşturmuştur.[293]

1985'ten itibaren sosyalist sistemi reforme etmeye çalışan Gorbaçov tarihte önemli iki kırılma nokrası oluşmasına neden olmuştur. Öncelikle yaklaşık yetmiş

---

[288] Yonah Alexander-Milton Hoenig, *a.g.e.*, s.90.
[289] Donna Bassett, "Hamas (Islamic Resistance Movement)", *Encyclopedia of Terrorism,* Peter Chalk(ed.), ABC-CLIO, 2013, s.270.
[290] Donna Bassett, *a.g.m.*, s.271.
[291] Fariborz Mokhtari, "Countering Terrorism: Could Hezbollad and Hamas Show The Way?", *Contemporary Security Policy*, 27:3, 2006, s.382.
[292] Rola El Husseini, "Hezbollah and The Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria", *Third World Quarterly,* 31:5, 2010, s.812.
[293] David Cortright-Raimo Väyrynen, "Chapter Four: Lessons From The End Of Cold War", *The Adelphi Papers,* 49:410, 2009, s.72.

yıldır sürdürülmeye çalışılan Sovyet modeli çökmüştür. İkincisi ise bu çöküşün ardından sosyalist olan federatif yapılarda etnik çözülmeler meydana gelmiştir. Sovyet modelinin çökmesi Sovyetler için kansız olsa da federatif devletlerdeki etnik çözülmeler şiddetli ve kanlı süreçlere neden olmuştur.[294]

Realistler 1980'lerin ortalarında yeteneklerin dağılımının ABD'nin ve Batı'nın lehine büyük ölçüde değiştiğini iddia etmektedirler. Bu göreceli değişim Sovyetlerin emperyalizm karşıtlığına ve Batı ile ilişkilerine alternatif sunamamıştır.[295]Sovyetler bunu fark ettiğinde tutumlarını ve politikalarını gerçeğe uygun hale getirmiştir. Bununla birlikte bu mantıktan uzaklığın tarihçiler için bir hipotezden daha fazlası olamayacağı açıktır. İkinci Dünya Savaşı sonundaki Sovyetler 1980'lerin ortasına kadar ABD'ye karşı durabildiği durumu ile 1980 sonundan geldiği nokta daha iyi değildi. Stalin karşı karşıya gelmeyi seçerken, Gorbaçov neden uzaklaşmayı seçmiştir? Sovyetler'de gerçekler ve algılar arasındaki mesafe gerçekten oldukça büyüktü ve bunun en büyük nedeni sosyal ve tarihsel deneyimlerden kaynaklanan farklı bakış açılarıydı. Sovyet halkı daha fazla seçeneğin olduğunun farkındaydı. 1981-1984 yıllarında yaşlı Sovyet liderlerinin Reagan yönetiminin askeri birikiminden ve saldırgan davranışlarından duydukları tehdit duygusuyla bağlantılı bir olasılık olarak tartışılmıştır. Gorbaçov da bu düşüncelerin etkisinde kalmıştır. Başka bir seçenek ise karşılıklı silah indirimleri ve üçüncü dünyadan çekilmeye dayanan Batı ile dostane bir anlaşmadır. Gorbaçov daha önce deneyimlenmesine ve sonuçlarının Sovyet-Amerikan ilişkileri bakımından olumlu olmamasına rağmen sosyalizmin ve kapitalizmin barış için bir arada yaşamasına bağlı kalmıştır. Üçüncü bir seçenek de Stalin'in ölümünün ilk yıllarında Sovyet silahlı kuvvetlerinin derecesi azaltılmıştır. Bu durum ABD ile silah yarışından kaçınmak için değil, devleti askeri maliyetlerden kurtarmak içindir. Sovyet ekonomisinin, ekolojisinin ve hayat kalitesinin bozulmasının yanı sıra çok uluslu devletin büyük ve derin problemlerinin olduğu dönemde, ABD ve Batı Avrupa

[294] Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.743.
[295] V. Zubok, "Gorbachev and The End Of The Cold War: Perspectives on History and Personality", *Cold War History, 2*:2, 2002, s.62.

yükselişe geçmiştir. Sovyet iç politikalarının Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ilgili gerekçelerinden biri de budur.[296]

Bir diğer açıklama ise hem komünist ideolojinin uzun vadede aşınmasının bir ürünü olarak hem de kısa vadede 1987-1989 yıllarındaki glasnost ürünü olarak Sovyet önderliğinin fikirlerinin değişmesidir. Gorbaçov'un yeni fikirler dizisi sınıf mücadelesi ve iki kampa bölünme kaçınılmazlığını içeren temel Sovyet zihniyetinin yerini almıştır. Bu yeni düşüncenin anahtarı, dünyanın nükleer çağda küresel karşılıklı bağımlılığı, bölünmez güvenliği ve çoğulluğuydu.[297]

Sistemin sona ermesi ile ilgili çeşitli hipotezler ortaya atılmıştır. İlki silahlanma yarışıdır. 1980'lerde ABD başkanı Reagan silahlanma konusunda bir ivme yakalamıştır. Sovyetler de buna ayak uydurmakta oldukça zorlanmıştır. Bir diğer hipotez de komünizmin gücü tükenmiş, haklar demokratik olma doğrultusunda ve tüketim toplumu olmaya geçme konusunda istek duymaktaydılar.[298] Bu çözülme yeni düzen oluşturma gibi değildi; olan düzene uyum sağlamaya yönelikti. Yani ekonomide ve siyasal düzende liberalleşmeye katılabilmek önemliydi. Bununla birlikte Fukuyama'nın Tarihin Sonu ve Son İnsan, Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezleri gelişmiştir.[299]

Rekabet eden büyük güçlerin ilişkileri değişmiştir. ABD, yönlendirici liderlik rolüne geçmiştir. Sovyetlerin hâkim olduğu bölgelerde hâkimiyetinin sona ermesiyle silahlı çatışmalar yoğun hale gelmiş ve uluslararası güvenlik tehlike altına girmiştir. Komünizm baskın ektisini yitirmiş, komünist yönetimlerde kapitalist ekonomik politikalar yürütülmüştür. İki kutuplu sistemin kutuplarının alt yapılar üzerindeki etkisi ve baskısı da sonlanmıştır. Alt yapılar otonom yapılar haline dönüşmüşlerdir. Sovyetlerin çözülmesiyle dünya haritasında önemli değişikler yaşamış, demokrasi tüm dünyada yayılmıştır.[300]

---

[296] V. Zubok, *a.g.m.*, s.63-64.
[297] V. Zubok, *a.g.m.*, s.67.
[298] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s.351.
[299] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s.352.
[300] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s.352-354.

Sovyetlerin kapitalist dünya için üzerinde durduğu kaçınılmaz çözülme, kendi politikalarındaki çelişkiler ve tutarsızlıklar nedeniyle Sovyetlerin sonu olması tarihin bir ironisidir.[301] Soğuk Savaşın ABD'nin lehine sonuçlanmasının ardından ABD tam bir hiyerarşi düzeni kurmak yerine yönlendirici liderlik rolünü üstlenmiştir. Uluslararası sistemde bu şekilde hareket eden ABD, kendi denetimi altındaki devletlerle sisteme lider olma hedefini belirlemiştir.[302]

Reagan'ın silahlanma konusundaki ciddi yatırımları ve silahlanma yarışını devam ettirmesi Sovyetlere güvenmemesinden ve bu kısıtlamaların ABD'yi güçsüz kıldığı düşüncesinden kaynaklanmıştır. [303] Reagan 1983'te Stratejik Savunma Girişimi (Strategic Defence Initiatives/SDI)'ni ileri sürmüştür. Zamanla 'Yıldız Savaşları' adıyla anılan SDI, balistik yörüngeye yaklaşan nükleer füzeleri her aşamada imha edebilen bir savunma sistemi olarak açıklanmıştır. Amaç ise ABD halkını korumaktır.[304]

Soğuk Savaşın sona ermesiyle Sovyet varlığının şartları derinden değişmiştir. Devletin merkezi temeli ve örgütsel unsuru olan ideoloji sona ermiştir. Doğu Avrupa'nın tampon bölge olma durumu yitirilmiştir. Reform süreci iktidardaki elitlerde bölünme ve liderliğin devleti tam olarak nasıl onarabileceğine dair belirsizliği ile Sovyetler Birliği içinde hiçbir şeyin bir daha asla eskisi gibi olamayacağı anlamına gelen toplumsal bir kaos ortaya çıkarmıştır.[305]

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, gelişmiş siyasi ilişkiler ve silahsızlanma arasındaki uzlaşmayı ortaya koymaktadır. Bu uzlaşma siyasi ilişkileri geliştirmeye, silah seviyelerinde keskin indirimlere ve genel güvenliği arttırmaya yönelik bir pozitif modeli oluşturmaya yardımcı olabileceğini göstermektedir.[306]

20. yüzyıl gelişmiş dünyada ideolojik şiddetin bir hastalık nöbeti gibi yükseldiği zamanlara sahne olmuştur. Bolşevizm, faşizm ve Marksizm bunların

---

[301] Paul Kennedy, *The Rise and The Fall of The Great Powers,* Random House, 1988, s.488.
[302] Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.,* s.745.
[303] Steven W. Hook- John Spainer, *a.g.e.,* s.138.
[304] Steven W. Hook- John Spainer, *a.g.e.,* s.140.
[305] Nick Bisley, *The End of The Cold War and The Causes of Soviet Collapse,* Palgrave Macmillan, 2004, s.105.
[306] David Cortright- Raimo Väyrynen, *a.g.m.,* s.71.

örnekleriydi. Aslına bakılırsa yüzyıl Batı akımları zaferiyle başlamış yüzyılın sonuna doğru yine Batı zaferi görülen bir halkanın tamamlanmasına benziyordu. Bu durum da ideolojinin sonunun geldiğini açıklıyordu.[307]

Bu dönemle ilgili önemli tezlerden biri Francis Fukuyama tarafından Tarihin Sonu yazısıyla ifade edilmiştir.[308] Fukuyama, bundan sonrası için Batı dışından herhangi bir sistemin Batı sistemlerine alternatif oluşturamayacağını vurgulamaktadır.[309] Yeniden ideolojik bir mücadele için Batı'nın karşısına çıkacak olan sistemin Batı dışından gelebileceğini düşünmektedir.

Yine başka bir tez de Samuel P. Huntington tarafından ileri sürülür. Huntington Medeniyetler Çatışması tezini ortaya atmıştır. Batıyı bir arada tutabilmek için ortak bir düşman olmalıdır ve bu ideolojik nedenlerden değil medeniyetlerin unsurlarından olan kültür veya din üzerinden olabileceğini ileri sürmektedir. [310] Huntington çalışmasının başında, gelecekte yaşanacak önemli çatışmaların medeniyetleri birbirinden ayıran kültürel hatlar üzerinden gerçekleşeceğini vurgular. Bunun nedenlerini de sıralar. Öncelikle medeniyetler arasındaki temel farklılıkları ele alır. Tarih, dil, kültür, gelenek ve en önemlisi olan din medeniyetlerin algılarını ve ideolojilerini temellendirir. Bu farklar yüzyıllar boyunca oluşmuşturlar ve kısa vadede yok olmaları ya da değişmeleri beklenemez. Her zaman uyuşmazlık ya da şiddete neden olacağı söylenemese de uzun süreli ve en şiddetli çatışmaların ana nedenleri bu farklılıklardır. İkinci olarak dünyanın etkileşim ve iletişim bağlamında küçülmesinden dolayı medeniyetlerin birbirleri arasındaki farklarla ilgili daha fazla bilgi sahibi olup bu farklılığı daha yoğun yaşamaları neden olarak sunulmuştur. Üçüncü olarak ise ekonomik anlamda yaşanan modernleşme ve toplum değişim süreçleri kimlik üzerinden yaşanan ayrımları zayıflatmıştır. Bu boşluğu ise din olgusunun dolduracağı öngörülmektedir. Dördüncü neden olarak medeniyet bilincinin büyümesi Batı'nın ikili rolüyle olmuştur. Bir yanda Batı

---

[307] Francis Fukuyama, "The End of History", *The National History,* 1989, s.1.
[308] Francis Fukuyama, *a.g.m.,* s.1-2.
[309] Baskın Oran, "Tarihin Sonu" Kutusu, *Türk Dış Politikası,* Cilt: II (1980-2001), Baskın Oran(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.211.
[310] İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası,* Cilt: II (1980-2001), Baskın Oran(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.246.

gücünün zirvesindedir. Diğer tarafta ise Batılı olmayan medeniyetlerde köklere dönüş söz konusudur. Gücünün zirvesindeki Batı, dünyayı Batılı olmayan yollarla şekillendirme hevesinde olan Batılı olmayanlarla karşı karşıya gelir. Beşincisi, kültürel özelliklerin ve farklılıkların politik ve ekonomik olan durumlara göre değişebilir olması ve taviz verilebilirliği daha azdır. Bu nedenle çözüme kavuşturulması ya da uzlaşma sağlanması zordur. Son olarak da ekonomik bölgeselcilik artışı konu edilmektedir. Bölgesel ekonomik blokların önemini vurgulayarak medeniyet bilincinin zorlanacağını ancak ekonomik bölgeselcilikte başarının ortak bir medeniyete dayandığında gerçekleşeceğini belirtir.[311]

Batı'nın demokrasi ve liberalizm değerlerini evrensel değerler olarak tanıtması, askeri üstünlüğünü sürdürmesi ve ekonomik çıkarlarını ilerletmesi çabaları diğer medeniyetlerden tepki almasına neden olmuştur. Tepki gösteren medeniyetlerde kendileri gibi toplum, hükümet ya da gruplara hitap ederek destek oluşturmaya çalışırlar. Bu nedenlerle medeniyetler çatışması iki seviyede gerçekleşir. İlki, çoğunlukla şiddetli olan topraklar ya da birbirleri üzerinde kontrol sağlamaya çalışan mikro düzeyde medeniyet mücadelesidir. İkincisi farklı medeniyetlerden gelen devletlerin, askeri ve ekonomik güç için rekabet ettiği, uluslararası kurumların ve üçüncü tarafların kontrolü için mücadele ettiği ve kendi politik ve dini değerlerini teşvik ettiği makro düzeyde medeniyet mücadelesidir.[312]

Soğuk Savaşın sona ermesi ve ortaya atılan tezler dünya siyaseti ve sistemi için önemli noktaları barındırmaktadır. Öncelikle her ne kadar güçlü olsalar da uzun süreli bir rekabet içinde bloklaşarak güçlü yapılar kurulsa da bir tarafın bu yarışta kaybeden olmasının kaçınılmaz bir gerçek olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla beraber kaybedenin oldukça büyük bir yıkım geçirdiği yalnızca kendi ülkesinde değil, kendisine bağlı ya da kendisi gibi olan yerlerde de bir domino etkisiyle bu yıkımın olacağı ve ağır sonuçlara neden olacağı anlaşılmıştır. Ortaya atılan tarihi tezler de kazanan tek taraf olduğunda dahi her zaman karşısında bir öteki, düşman ya da stratejik olarak yarış içinde bulunduğu bir rakip olmasının zorunlu görüldüğü sistem için belki de gerekli koşul olduğu ortaya konulmuştur. Hem Fukuyama hem de

[311] Samul P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs,* Vol.72, No.3, 1993, s.25-27.
[312] Samuel P. Huntington, *a.g.m.,* s.29.

Huntington karşı bloğun oluşma nedenini denenmiş olan ideolojinin değil, kültür, din, tarih- daha önce denenmiş olsa da- gibi temelden kaynaklanacağını ve döngünün devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında gerçekten bir karşı blok oluşturulmuştur. Bunun karşılığı etnik, kültürel ve din unsurları -ya da konjonktürel bağlamda bulunan unsurlar- olmuştur ve meydana gelen çatışmalar çoğu zaman taraflar tarafından terörizm bağlamında değerlendirilmiştir. Konunun esas kapsamından çok uzak düşmemesi ve yukarıdaki tespitlerin açıklanması bağlamında bölgesel düzeyde terörizm incelemesi yapılacaktır.

2.1. Afrika'da Terörizm

Sovyetlerin 1989'da Afganistan'dan çekilmesiyle burada tecrübe kazanan kişiler hızla kuzey Afrika'ya dağılmıştır. Cezayir, Mısır, Sudan gibi ülkelere Suudi Arabistan, Usame Bin Ladin ve diğer radikal özel finans kaynaklarının desteğiyle radikal köktencilik yayılmıştır. Bu canlanma, 1990'ların sonlarında Afrika'da bir terörist dalgası için bir başlangıç olmuştur. Terörist hareket için bir çekirdek oluşturulmuştur. 1992'de Cezayir'de seçimlerin iptaliyle başlayan terör olayları pek çok kişinin evsiz kalmasına, yaralanmasına ve ölmesine yol açmıştır.[313]

Terörizm, Afrika için yeni bir kavram olmamakla birlikte 1990'lardan sonra hız kesmeden artmıştır. 1998'de farklı şehirlerde ABD Büyükelçiliği dışında sorumluluğu hızla El Kaide'ye kadar uzanan büyük bombalı saldırılar gerçekleşmiştir. Tüm bu saldırılar 224 kişinin ölümüne ve 5000 kişinin yaralanmasına neden olmuştur. 2001'deki El Kaide'nin ABD saldırısıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi Afrika'da da nadir görülen terör olayları artışa geçmiştir. 2001'de Angola treninde Zenza ve Dondo şehirleri arasında meydana gelen terör saldırısında 252 kişi hayatını kaybetmiş ve 165 kişi yaralanmıştır.[314]

Afrika terörizmden oldukça etkilenen bir kıtadır. Dünyadaki uluslararası terörizm oranı içindeki payı 1990-2002 arasında %6 olsa da Afrika'da terör olayları

[313] Jakkie Cilliers, "Terrorism and Africa", *African Security Review,* 12:4, 2003, s.94.
[314] Ufiem Maurice Ogbonnaya, "Terrorism, Agenda 2063 and The Challenge of Development in Africa", *South African Journal of International Affairs,* 23:2, 2016, s.188.

giderek yükselmiştir. Yine aynı dönem için 296 terör olayında 6177 kişi yaralanmıştır. Ancak Afrika'daki terör sorununu uluslararası verilerle karşılaştırmak yanlış olabilir.[315] 2011'de Terörizm Risk Endeksi'ne göre Aşırı Risk listesinde yirmi ülke içinden Afrika'dan sekiz, yine aynı listede on ülke içinden Afrika'dan dört ülke bulunmaktadır.[316]

Afrika'da terörün tırmanışında önemli unsur kıtada aktif olan gruplar arasında bağlantı kurulmasının ve bunların uluslararası terörist ağlarla etkileşiminin artmasıdır. Bu bağlantılar birbirlerini eğitim ve lojistik bakımdan desteklemelerini sağlamaktadır. Zaman içinde Afrika'daki saldırıların hedefi devletin güvenlik kurumlarından ibadet yerleri, pazar alanları, okullar, hava yolları gibi alanlara genişletilmiştir.[317]

Afrika ve uluslararası terörizm ile ilgili bazı kaygılar söz konusudur. Afrika, ABD, Avrupa ülkeleri ve İsrail için önemli bir yerdir. Kıtadan söz konusu bu ülkelere saldırı olabilir. Ayrıca Afrika, terör grupları için üyelerin fazla bulunduğu bir noktadır. Bunun yanında Afrika coğrafyasının korkularını ve endişelerini harekete geçiren terör olayları için teröristlere bilmeden sığınak ve yardım kaynağı olabilir.[318]

Uluslararası terörizmle mücadele konusunda Afrika'nın önemli rolü doğru hesaplanmalıdır. Coğrafya olarak teröristler için sevilen ve kullanılan bir alan olmasından dolayı doğru ve etkili yönetimler işbaşında olmalıdır. Afrika'da yaşanılan tehditlerin Batılılar için güvenlik çıkarlarını zora sokacak durumlar olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda önemli bir istihbarat ağı da sağlanmalı ve asker ile polis güçleri desteklenmelidir. Müslüman teröristler için titizlikle çalışılmalıdır. Asker ya da polis uygulamalarından ziyade bu tür teröristlerin toplumla yeniden

[315] Jakkie Cilliers, *a.g.m.*, s.93.
[316] Ufiem Maurice Ogbonnaya, *a.g.m.*, s.189.
[317] Ufiem Maurice Ogbonnaya, *a.g.m.*, s.190-191.
[318] Greg Mills-Jeffrey Herbst, "Africa, Terrorism and AFRICOM", *The RUSI Journal*, 152:2, 2007, s.40-41.

birleştirilmesi etkili olacaktır. Terörle mücadele operasyonlarının devamlılığı olan devlet inşa girişimlerini sarsmamaya dikkat edilmelidir.[319]

Afrika'da Sudan'daki dini, etnik, ekonomik ve kültürel bağlamda terörizm ön plandadır. Yıllar boyunca Sudan hükümetinin topraklarını pek çok terör örgütü güvenli sığınak, eğitim üsleri ve sahneleme alanları sağlamak için kullanmıştır.[320]Sudan'ın iç terörizm özelinde öne çıkan Sudan Halkının Özgürlük Ordusu (Sudan People's Liberation Army/SPLA) silahlı bir siyasi hareketi temsil etmektedir. Amacı ise Sudan hükümetine ülkenin geleceği hakkında bir seçenek sunmaktır. Sudan'ın güney bölgesinin laik bir devlette kalması gerektiğini savunmaktadır. SPLA, ülkeyi, dinden ziyade politik yurttaşlık temelinde hak ve sorumlulukları olan bir ülke olarak kabul etmeyi tercih etmektedir. Bu anlayış, tüm Sudanlı dinler için eşit siyasi meşruluk üzerine kurulmuştur. SPLA, Senegal ve Tanzanya'yı dine yaklaşımı bakımından bir model olarak görmektedir. Modellerinde Senegal Müslüman bir ülke iken yöneticisi Katolikti ve benzer şekilde çoğunluğu Hıristiyan olan Tanzanya'da Müslüman bir yönetici söz konusuydu. SPLA, yeni Sudan'da dini konularda bu hoşgörüyü ve rahatlığı hedeflemiştir. Bu amaca ulaşmak için ise inanç ve devlet ayrılığı, federal yapıların oluşturulması ve azgelişmiş bölgelerin de karar alma sürecine dahil edilmesi gerekmektedir. [321]

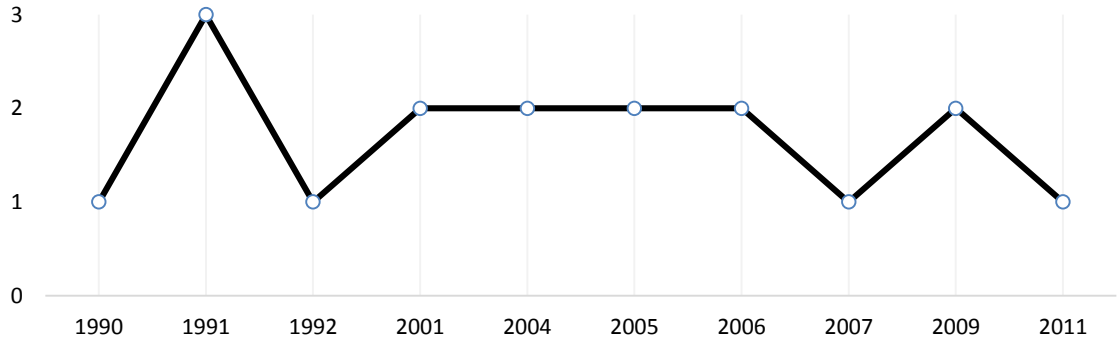
Hükümet SPLA'yı politik bir tehdit olarak görmemesinden dolayı müzakere görüşmelerine sıcak bakmıştır. Yolsuzluk ve kadrolaşma Sudan hükümetinin en büyük dayanağıdır. Ancak SPLA da hükümete ve topluma karşı gıda kıtlığını tehdit olarak kullanmasının yanında birçok insan hakları ihlalini gerçekleştirmiştir. SPLA bir anlamda güneyde düzenli Sudanlı ordu birliklerinin isyanıdır. Yirmi yıldır savaşmaktadır ve bu nedenle birliklerin yenilenmesi ve yeni işe alımlar için bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kayıplar yalnızca yaşlanma ve savaş kayıplarından değil örgüt içinde bölünmelerden de kaynaklanmaktadır.[322]

---

[319] Greg Mills-Jeffrey Herbst, *a.g.m.*, s.43-44.
[320] *Terrorism in The Horn of Africa*, United States Instıtute of Peace, Special Report 113, 2004, s.14.
[321] Jack Kalpakian, "Terrorism and Guerilla Warfare Theory and Practice: Al Qaeda and Sudan's SPLA", *South Afriican Journal of International Affairs*, 10:2, 2003, s.53.
[322] Jack Kalpakian, *a.g.m.*, s.53-54.

Klasik bir gerilla gücü gibi çalışan SPLA, ABD dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan hayati olmayan yardımlar almıştır. SPLA, hükümetin güneydeki kaynakları kullanmasını engellenmektedir. Askeri garnizonlarını yok etmektedir ve askeri avantajlarını kaybettiği noktada konvansiyonel çatışmadan kaçınmaktadır. SPLA'nın yaklaşımı tam anlamıyla kurumsallaşma öncesi terörist teoridir. Bu bağlamda kuzey şehirlerinde birçoğu güneyli mülteciler ve SPLA sempatizanları tarafından bir terörizm kampanyası yürütülürse politik olarak kazanma ivmesi kazanabileceklerdi. [323] Ocak 2011'de yapılan referandumun ardından Temmuz 2011'de Güney Sudan bağımsızlığını ilan etmiştir. SPLA'nın politik kolu olan Sudan Halkının Özgürlük Hareketi (Sudan People's Liberation Movement/ SPLM) politik olarak tek yönetici konumundadır. Ekonomik olarak ise petrol gelirleri üzerinden varlığını devam ettirmekte olan Güney Sudan, Sudan ile arasında petrol paylarını paylaşma konusunda da sorunlar yaşamaktadır. Önemli Afrika başkentlerinin yanı sıra ABD, Çin, İngiltere, Kanada, Avustralya gibi ülkeler tarafından tanınmakta olan Güney Sudan, yabancı ülkelerde temsilcilikler de açmıştır. Petrol konusunda en büyük üretim işletmecisi olan Çin hem Sudan hem de Güney Sudan ile iyi ilişkiler kurma ve sürdürme konusunda oldukça titiz davranmaktadır.[324]

Grafik 4: SPLA örgütünün etkin olduğu yıllarda gerçekleştirdiği eylem sayısı[325]

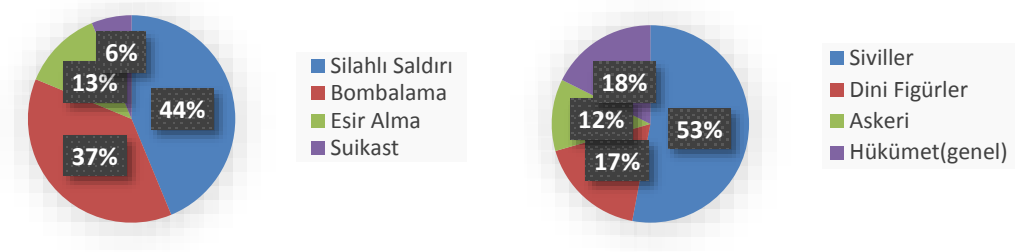

Örgüt aktif olduğu ilk yıllarda kendi imajını çizmek ve isteklerini dile getirmek için sonraki dönemlere göre daha yoğun bir eylem gerçekleştirme girişiminde olmuştur. Örgütün konvansiyonel çatışmadan kaçınması da bu bağlamda

[323] Jack Kalpakian, *a.g.m.*, s.54-55.
[324] http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profili/ulke-profili-guney-sudan, Erişim Tarihi: 27.11.2018.
[325] (Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi:28.11.2018.)

yirmi yıllık aktif süresinde yoğun çatışma düzeyinin görülmemesini sağlamıştır. Bunun yanında hükümetin barışçı görüşmelere yanaşması bu eylemlerin düşük seviyede seyretmesinin bir diğer etkeni olarak düşünülebilir. Amaçlarına ulaşmaya yakın oldukları dönemde ise eylemler neredeyse tamamen bitmiştir.

Grafik 5: SPLA terör örgütünün etkin olduğu yıllarda gerçekleştirdiği eylemlerin hedefleri ve yöntemleri[326]

Her terör eylemi gerçekleştiren örgüt gibi SPLA da silahlı saldırı ve bombalama yöntemlerini toplam saldırıları içinde sıklıkla kullanmıştır. Sivilleri, hükümet yetkililerini ve dini figürleri hedef olarak tercih etmesi de örgüt amaçlarına ulaşmak için vereceği mesajlar bakımından önemlidir.

2.2. Asya'da Terörizm

Soğuk Savaşın sona ermesi ile iç isyan ve huzursuzluk açısından Güney Asya'da özellikle Sovyetler Birliği'nin ve Doğu bloğunun çözülmesiyle devrimci komünist politik gücün azaldığı görülmüştür. Politik zayıflama söz konusuyken etnik ve dini kaynaklı huzursuzluklar artmıştır. [327] Asya büyük ölçüde, devletlerin meşruiyetiyle ilgili problemlerin çözülmesinden on yıl sonra devam eden bir dini güvenlik sorunuyla boğuşan büyük bir kıtadır.[328]

Orta Asya hükümetleri terörizm ve aşırılıkçılık kavramlarını aynı anlamda görmeye eğilimlidirler. Çoğunlukla politik duruma karşı bir tehdit olarak terörizm, aşırılıkçılık anlamında ise genellikle din temelli eylemler değerlendirilir. Özellikle örgütlü dini gruplar, radikalleşme ve aşırılıkçılık bakımından etkin olarak

[326] (Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi:28.11.2018.)
[327] Peter Chalk, "Political Terrorism in South-Asia", *Terrorism and Political Violence,* 10:2 1998, s.121-122.
[328] Andrew T. H. Tan, "Evaluating Counter-Terrorism Strategies in Asia", *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 13:2, 2018, s.155.

görülmesinin yanında, ayrıca baskın siyasi yapılara alternatif bir güç tabanı olarak da ele alınır.[329] Politik olarak ortaya konulan mücadele daha baskındır. Ulusal güvenliğin ikinci planda kalmasının yanı sıra İslami muhalefete karşı uygulanan aşırılık politikaları toplumsal huzursuzluğu da tetiklemiştir.[330]

Orta Asya ülkelerinin tümünde terör tehdidi bölgedeki radikal İslami grupların faaliyetleri ile ilişkilendirilmiştir. Sadece devletlerin terörizmle mücadele yetenekleri değil aynı zamanda başka politikaların kabul edilebilirliği, şiddetin çeşitli rolü ve güç kullanımı hakkındaki farklı görüşler Orta Asya cumhuriyetleri içindeki baskının boyutunu etkilemiştir.[331]

Güney Asya ile kıyaslandığında, Güneydoğu ve Doğu Asya, daha fazla sayıda ciddi zarara maruz kalmasına rağmen, daha az ciddi bir terörizm ve isyan güçlüğü ile karşı karşıyadır.[332] Açıktır ki Asya'nın üç alt bölgesi içinden Güney Asya'da Doğu ve Güneydoğu Asya'ya göre terörizm daha şiddetlidir. El Kaide'nin 9/11'deki çığır açan saldırısı Afganistan'da bulunan El Kaide kamplarının Taliban rejimi altında olması Afganistan'ın ABD tarafından işgaline neden olmuştur. Asya'daki terörizm ya da isyancı mücadele, Güney, Güneydoğu ve Doğu Asya'yı etkiler ve oldukça çeşitlidir. Teröre ve ayaklanmaya devletin verdiği tepkiler, tehdidin doğasına göre değişmiştir.[333]

Asya'da terörle mücadele yanıtları, terörist ve isyancı mücadeleye göre şekillenmiştir. Asya'daki terörist tehdidin çeşitli ve karmaşık doğası, bölgedeki devletler tarafından çeşitli tepkilerin benimsenmesi anlamına gelmiştir. Terörle mücadelede cezai adalet yaklaşımının, terörle mücadele savaş modelinin ve karşı ayaklanma operasyonlarının yürütülmesini içerir. Bununla birlikte, bazı durumlarda, terörle mücadele ve karşı devrimin etkinliği, meşruiyet eksikliği, yönetişim sorunları,

[329] Sarah Lain, "Strategies For Countering Terrorism and Extremism in Central Asia", *Asian Affairs,* 47:3, 2016, s.388-389.
[330] Sarah Lain, *a.g.m.,* s.392.
[331] Mariya Y. Omelicheva, "Combating Terrorism in Central Asia: Explaining Differences in States' Responses to Terror", *Terrorism and Political Violence,* 19:3, 2007, s.387.
[332] Andrew T. H. Tan, *a.g.m.,* s.162.
[333] Andrew T. H. Tan, *a.g.m.,* s.156.-157.

ulusal politika ve nüfusun üstesinden gelebilecek kapsamlı bir yaklaşımı benimsemenin yanı sıra altta yatan şikayetlerin ele alınmasında da etkilenmiştir.[334]

2.3. Avrupa'da Terörizm

Doğu Avrupa'daki ve eski Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimlerin çöküşü, terörle ilgili akademik araştırmalar için iki tür olasılık sunmuştur. İlk olarak bu rejimlerin istihbarat arşivleri açılmıştır ve çeşitli Ortadoğu terörist unsurlarına verilen destekle ilgili sürekli yeni bilgiler ortaya çıkmıştır. İkincisi doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği artık terörist analistler ve akademik araştırmacılar için son sınır haline gelmiştir. Belli sebeplerden ötürü, bu bölge geçmiş çeyrek yüzyıl boyunca dünyanın pek çok bölgesini rahatsız eden terörist faaliyetlerden kurtulmuştur. Ancak bu bölgede yaşanmakta olan politik değişim ve başkalaşma, büyük olasılıkla siyasi terörist faaliyetlerin gelişmesine elverişli bir ortam yaratacaktır. Bu durum üç kaynaktan gelebilir. Birincisi bölgede bir dizi gerçek ve potansiyel etnik çatışma üretebilecek grup vardı. İkinci kaynak, bölgede yeni demokrasilere zarar verebilecek ve onları zayıflatabilecek sert komünist unsurlar terörist faaliyete kaynak olabilir. Üçüncüsü Ortadoğu kaynaklarıdır. Bu rejimler eskiden bu gruplara destek sağladığı için çok az olay yaşanmasına neden olmuştur.[335]

Geçmiş on yıllarda Avrupa'da hâkim üç terörizm kategorisinin yaygın olduğu söylenebilir. Bunlar Marksist-Leninist, ayrılıkçı ve Ortadoğu terörizmi olarak ifade edilebilir. İlk ikisi birbirinden ayrı ülkelerde yer almıştır. Almanya, İtalya, Yunanistan, Belçika ve Fransa gibi ülkeler bu kategorilerden başlıca mağdur olanlardır. Bu dönemdeki bu kategorinin örgütleri iç terörizm kaynağıydı. 1985-1988 arasında bu grupların birçoğu, Batı Avrupa terörist gruplarının anti-emperyalist cephesi potansiyel bir bölgesel sorun oluşturmaya başlamıştır. Ancak her iki girişimi de başarısız oldu; çünkü Marksist-Leninist grupların tümü, cephenin ideolojik temeli ile anlaşmaya varmış değillerdi. Üyeleri de daha sonraları polis tarafından tutuklanarak etkisiz hale getirilmiştir. Ayrılıkçı örgütler de sınırlı eylemlere sahipti.

---

[334] Andrew T. H. Tan, *a.g.m.*, s.165.
[335] Dennis A. Pluchinsky, "Academic Research on European Terrorist Developments: Pleas From A Government Terrorism Analyst", *Studies in Conflict & Terrorism*, 15:1, 1992, s.18.

Ayrılıkçı ve Marksist-Leninist grupların etkisi coğrafya olarak önce yerel bölgelere daha sonra hedeflenen ülke üzerinde sınırlanmıştır. Üçüncü tür olan Ortadoğu terörizmi Avrupa'da bölgesel olarak etkiye sahip olmuştur. Diğer gruplara göre Ortadoğu sorunu daha geniş bir alana etki etmektedir.[336]

Ortadoğu terörizmini, ayrılıkçı ve Marksist-Leninist terörizmden ayıran iki özellik vardı. Birincisi eylemin hedefleri, ikincisi ise eylemlerde kullanılan silahlardır. Hedefler çoğunlukla kamusal alanlar ve siviller olurken, kullanılan silahların türü bomba, makineli tüfek gibi ağır silahlar olmuştur.[337]

1990'larda Batı Avrupa'da devam eden Ortadoğu terörist faaliyetleri için tartışılan dört konu vardı. Birincisi Ortadoğu terörist faaliyetlerini besleyen unsurların çözüme kavuşmamış olmasıdır. İkinci konu ise önemli terör kişilikleridir. Yasir Arafat, Ahmet Cibril, Ebu Nidal, Muammer Kaddafi, Saddam Hüseyin, Hafız Esad, Ebu Abbas gibi Avrupa tarafından terörist olarak kabul edilen liderler terör eylemlerini zaman zaman durdursa da yine de vazgeçmemişlerdir. Bu eylemlerin Avrupa'da neden devam ettiği önemlidir. Bu bağlamda üçüncü faktör olarak Avrupa'nın çekici bir coğrafya oluşu öne çıkar. Bunun da beş nedeni vardır. Öncelikle Avrupa'da büyük bir Arap ve Filistinli nüfus vardır ve Arap iş insanları ve turistler tarafından sık ziyaret edilmektedir. İkincisi Avrupa ulaşım olanakları ve açılan sınırlar bakımından sınırlı kontrolü olan bir noktadır. Üçüncü olarak bu örgütler için Avrupa'da çok sayıda hedef söz konusudur. Bu bağlamda dördüncü olarak propaganda ve tanıtım bakımından önemli bir konumdur. Son olarak ise Avrupa, Arap ve Filistin çatışmaları için yedek bir savaş alanıdır. Dördüncü faktör, doğu Avrupa'da rejimlerin çöküşü ile Ortadoğu terörist unsurlarının bu bölgeden aldığı destek bozulmuştur. Bununla beraber Avrupa'da gelişen bazı koşullar söz konusudur. İlki, Ortadoğu'daki teröristler bu bölgeyi tanımaktadır. Buralarda okuyan öğrenciler terör ağı için temel oluşturabilir. Ayrıca buralarda Doğu bloğu istihbarat ajanları vardır ve bunlar terör ağının gelişmesine katkıda bulunabilirler. Üçüncü olarak Doğu bloğu ülkelerindeki polis ve askeri birlikler zayıflamıştır. Bu da terör

[336] Dennis A. Pluchinsky, "Middle Eastern Terrorism in Europe: Trends and Prosoects", *Terrorism,* 14:2, 1991, s.67-68.
[337] Dennis A. Pluchinsky, "Middle Eastern Terrorism…", s.68.

ağlarının gelişmesine engel olacak gücün ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Son olarak da Ortadoğu teröründen çok kendi etnik sorunlarıyla ilgilenmiştir.[338]

1980'lerden beri Avrupa, farklı ideolojik yönelimlerden Sünni Müslüman militanlar için bir sığınak ve destek üssü olarak işlev görmüştür. 1990'ların ortasından itibaren ve 11 Eylül saldırılarından sonra, bölgede yaşayan veya yurt dışından gelen militanlar tarafından Avrupa'da terörist şiddetine doğru bir kayma yaşanmıştır.[339]

Terörizme karşı uluslararası kampanyaya Avrupa katkısı oldukça önemlidir. Bunun üç temel nedeni vardır. Öncelikle Avrupa hem eski hem yeni terörizmin faaliyet alanıdır. Bununla birlikte Avrupa, ülkelere terörizme karşı savaşta yardımcı olabilecek konumdadır. Son olarak da Avrupalılar yeni terörizm çağında bile ayakta kalmayı başaracak kadar deneyimlidir.[340]

2.4. Ortadoğu'da Terörizm

1980'ler, Batı toplumlarının ve hükümetlerinin bilincinde olan her zamankinden daha fazla büyüyen Ortadoğu terörizminin hayaletiyle başlamıştır. On yıl sonra, günlük haber başlıkları bu tehdidin çöküşünü göstermiştir.[341]

Paramiliter örgütler ve devlet ajanları tarafından uzun zamandır kullanılan terörizm, Ortadoğu'da uluslararası ilişkilerin bir özelliği haline gelmiştir. Modern dönemde Arap-İsrail çatışmasıyla Ortadoğu'nun bu özelliği büyük üne sahip olmuştur. Ancak bu ünün temelinin 1920'lere ve 1930'lara kadar uzandığı ve bu çatışmaların başlıca silahı olduğu vurgulanmaktadır. [342]

Genel anlamda son yıllarda Ortadoğu'da amaç ve fail bakımından beş tür terörizm olduğu söylenebilir. İlki, bölgesel düzeyde devletler arası terörizmdir.

---

[338] Dennis A. Pluchinsky, "Middle Eastern Terrorism…", s.72-74.
[339] Petter Nesser, "Ideologies of Jihad in Europe", *Terrorism and Political Violence,* 23:2, 2011, s.173.
[340] Joanne Wright, "The Importance of Europe in The Global Campaign Against Terrorism", *Terrorism and Political Violence,* 18:2, 2006, s.282.
[341] Andrew Rathmell, "Terrorism in The Middle East: Defeated or Resurgent?", *The RUSI Journal,* 135:5, 1992, s.66.
[342] Andrew Rathmell, *a.g.m.,* s.66-67.

Birbirine baskı uygulamak isteyen devletlerin terörizmi kullanmasından kaynaklanır. Çoğunlukla vekil kuruluşlar ön planda olmuştur. Böylelikle üçüncü ülkelerdeki varlıkların hedeflenmesi genellikle daha kolay olmuştur. Bunun önde gelen failleri Suriye ve İran'dır. 1985 yılı boyunca Suriye, Ürdün'ün Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile yakınlaşmasından memnun değildi ve Batı Avrupa'daki Ürdün diplomatlarına ve havayollarına karşı Ebu Nidal Teşkilatı tarafından yapılan eylemleri desteklemiştir. El Fetih'e bağlı Havari grubu da benzer şekilde karşılık vererek Avrupa'daki Suriye diplomatlarını hedef almıştır. İkincisi bölge dışı devletleri içeren devletler arası terörizmdir. Bu durum bölgesel aktörlerin, Ortadoğu dışındaki aktörlere baskı yapmak veya mesaj göndermek için terörizmi kullanmasıdır. Bunun en iyi örneği 1982'de İsrail işgali sonrasında Lübnan üzerinde Suriye, İran, ABD ve Fransa arasında kontrolü bağlamında yaşanan mücadeledir. İran ve Suriye, Hizbullah'ın 1983'te Beyrut'ta ABD'ye ve Fransız diplomatik ve askeri tesislerine yönelik ve daha sonraki küçük operasyonlara destek vermişlerdir. İran ayrıca 1986'da Paris'te bir bombalama kampanyası yapmıştır. Görünürde Lübnan Silahlı Devrimci Fraksiyonu'na dâhil olan tutukluların serbest bırakılması için tasarlanan kampanya gerçekte Fransa'nın Körfez Savaşı'nda Irak'a olan askeri desteğini sona erdirmeyi amaçlamıştır. Üçüncüsü sürgün tacizi adına bir uygulamadır. Lübnan ve İran aktif olan uygulamacılarıdır. Bunların güvenlik hizmetleri üyeleri yıllar boyunca çoğunlukla Batı Avrupa'da olmak üzere birkaç sürgün muhalifi öldürmüştür. Dördüncüsü, isyanın bir parçası olan terörizmdir. Bölgedeki çoğu ülke bir şekilde ya da bir diğerinde isyancı hareketlerle çatışma içindeydi. Çoğunlukla hem isyancılar hem devlet terörizme uğramıştır. Son olarak bağımsız hareket eden gruplar tarafından uygulanan terörizmdir. Birçok grup ya da kuruluş, yüksek ödeme yapanlar için terörist eylemler yapan ve büyük ölçüde apolitik girişimlere dönüşen bir sürece girmiştir.[343]

Ortadoğu'da var olan beş temel güç gelecekteki terörizmi şekillendirmede etkili olacaktır. İlki, Sovyetlerin çöküşü ve onun uydularıdır. Sovyet bloğu devletleri Arap istihbarat örgütlerine ve teröre karışan gruplara yardım ettiğinden, bu rejimlerin çöküşü söz konusu grupların etkinliğini azaltmıştır. İkinci faktör, Sovyetler

[343] Andrew Rathmell, *a.g.m.,* s.67-68.

Birliği'nin çöküşünden ve Irak'ın yenilgisinden bu yana Amerikan hegemonyasının ortaya çıkmasıdır. Üçüncü faktör, Arap-İsrail barış sürecindeki gelişmelerin terörizmin şiddetini arttıracak olmasıdır. Dördüncü faktör, Lübnan'ın Suriye kontrolü altında istikrarıdır. 1975'te iç savaşın başlamasından bu yana Lübnan, sayısız gerilla ve teröriste ev sahipliği yapmıştır. Sonuç olarak diğer hükümetlerin Suriye'yi bu grupların eylemlerinden sorumlu tutmak daha kolay olmuştur. Beşinci faktör, köktenci İslami militanlığın büyümesidir. İran devriminin cesaretlendirdiği köktendinci hareketler, son yıllarda bölgedeki siyasi şiddet ve terörizmin yükselişinin çağından sorumlu olan pek çok grubu ortaya çıkarmıştır.[344]

Son yıllarda, terörizm ve uluslararası ilgi odağı Ortadoğu'ya doğru kaymıştır. Bunun nedeni, politikaları, değerleri ve kültürleriyle ve diplomatik ve ticari yaygınlığıyla ABD'nin Ortadoğu'daki terörizmin hedefi haline gelmesidir.[345] Ancak bununla beraber özellikle ABD ve uluslararası sistemin başat aktörlerinin bölge üzerindeki politikaları da bölgeyi çatışma ve kaosa sürükleyen önemli bir etkendir.

2.5. Latin Amerika'da Terörizm

Latin Amerika bölgesinin öne çıkan terör örgütlerinin üçü Kolombiya'da varlık gösteren Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (The Revolutionary Armed Forces of Colombia-FARC), Kolombiya Birleşik Öz Savunma Kuvvetleri (United Self-Defence Forces of Colombia-AUC) ve Ulusal Kurtuluş Ordusu (The National Liberation Army-ELN) ve ikisi Peru'da varlık gösteren Aydınlık Yol (Sendero Lumnoso/Shining Path-SL) ve Tupac Amaru Devrimci Hareketi (Tupac Amaru Revolutionary Movement-MRTA) örgütleridir. Polislere ve hükümet yetkililerine karşı olan bu örgütler çoğu zaman sivillere de zarar vermiştir. Çoğunlukla yerel örgütler olan bu örgütlerden yalnızca FARC örgütünün bölge dışındaki terör örgütleriyle temas halinde olduğu raporlanmıştır.[346] Latin Amerika bölgesinde terör

[344] Andrew Rathmell, *a.g.m.,* s.68-69.
[345] Sheikh R. Ali- Jess J. Bowe, "Terrorism in The Middle East", *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice.* 12:1-2, 1988, s.120.
[346] Mark P. Sullivan, "Latin America: Terrorism Issues and Implications for US Policy." *Congressional Research Service*, Library of Congress, 2001, s.1-2.

konusunu FARC üzerinden ele almak bölgenin genel hatlarını ortaya koymada yararlı olacaktır.

Kolombiya'daki kullanılabilir ve verimli tarım alanlarının sömürge döneminden beri azınlık grupların elinde olması ve kapitalist ekonomi sürecinin devamının sağlanmasında üst sınıfların diğer sınıflara baskı uygulaması toplumsal huzurun ve düzenin kaybedilmesine neden olmuştur. 1940'lı yıllarda hâkim olan çatışma sürecinin (La Violencia) sonunda ülke yönetiminde önemli adımlar atılsa da adaletsizlik ve sınıflararası eşitsizlik son bulmamıştır. Bu dönemde kırsaldaki ezilen köylüler ve Marksist-Leninist ideolojinin savunucuları silahlanarak FARC'ı oluşturmuşlardır. Sonraki dönemlerde de toplumsal eşitlik adına pozitif çalışmaların olmaması FARC'a olan desteği arttırmıştır.[347]

Tarımsal olarak kahve, muz, tütün, mısır gibi ticari kazancı yüksek ürünlerin üretimi ile petrol ve doğalgaz gibi kaynakların çıkarılmasına uygun olan Kolombiya'da sömürge döneminden beri var olan toplumsal eşitsizlik şiddetli çatışmaları tetiklemiştir. Kokain yapımında kullanılan koka bitkisinin yarısından çoğunun Kolombiya'da yapılması ve uyuşturucunun maddi kontrolünün başta FARC olmak üzere silahlı grupların elinde olması şiddetin finans kaynağını kolaylaştırmıştır. 1899-1902 (Bin Gün Savaşı) yıllarında Liberal Parti ve Muhafazakâr Parti arasındaki savaş, 1948'de toplumsal adaletsizliği kaldıracağı söylemleriyle ön plana çıkan Liberal Parti lideri Jorge Eliecer Gaitan'ın öldürülmesiyle tekrar kıvılcımlanmıştır. 1940'lardan başlayarak 1958'de iki partinin birleşerek Ulusal Cephe'yi kurmasıyla sona eren La Violencia (Şiddet) dönemi Kolombiya'da uzun süren bir savaş ortamının ortaya çıkmasına engel olamamıştır. Toplumsal değişimlerin hiçbirinin gerçekleşmemesi Kolombiya'da sol sınıfın direnişinin sağlanmasına yol açmıştır. [348]

Kolombiya'da büyük toprak sahiplerinin ve uyuşturucu ticaretini yönetenlerin FARC'ı tehdit olarak algılamaları ve FARC'ı destekleyen çiftçi

[347] Sertan Çınar-Ramazan Günlü, "Kolombiya'da Barış Anlaşması ve Askerileşme", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(2), 2019, s.292-293.
[348] Ebru Afat, "Kolombiya: Latin Amerika'nın En Uzun Savaşı", *Dünya Çatışmaları*, Cilt:1, Kemal İnat vd.(ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s.830-831.

kesimine ve sivil halka şiddet uygulamaları gerillalar ve devlet arasındaki savaş ve çatışma halini ön plana çıkarmıştır. Paramiliter grupların FARC'a müdahale etmesi konusunda devlet tarafından desteklenmesi FARC'ı eylemlerinde adam kaçırma ve fidye gibi yöntemler de dahil olmak üzere birçok şiddetli taktiğe yöneltmiştir. FARC'ın şiddeti arttırması halktan aldığı desteğin sekteye uğramasına neden olmuştur. FARC ve paramiliter grupların çatıştığı diğer alan da uyuşturucu ticaretidir. Uyuşturucu ticareti yapan FARC koka ve afyon üreticilerini devletten korumak karşılığında ticaretin büyük çoğunluğunu elinde tutmayı başarmıştır. Ancak bazı zamanlarda afyon ve koka üreticileri paramiliter gruplarla da anlaşmış ve bu da çatışmanın diğer ayağına neden olmuştur.[349]

Andreas Pastrana 1998'de başkan olunca FARC ile barış görüşmelerine başlamıştır. 1999'da başlanan barış görüşmeleri 2002'de FARC'ın yapıcı adımlarının olmaması dolayısıyla sonlanmıştır. Kolombiya'da Alvaro Uribe'nin başkan olduğu dönemde Plan Colombia olarak bilinen terör ve uyuşturucu ile mücadelede ABD'ye önemli yetkiler tanıyan uygulamalar yürürlüğe girmiştir. ABD'nin sonucunu tahmin edemediği bazı uygulamalar tarımı oldukça etkilemiştir. Kırsal nüfusun ekim için uygun olmayan topraklarını bırakıp kentlere göç etmesi de kentlerdeki toplumsal yaşamı derinden etkilemiştir. Nihayetinde Plan Colombia kısa bir süreliğine 11 Eylül 2001 saldırılarıyla etkili olsa da küresel ekonomik kriz nedeniyle tam anlamıyla başarılı olamamıştır.[350] İkinci kez başkan seçilen Uribe uluslararası yardımlarla FARC'ı istenilen şekilde zayıflatamasa da askeri operasyonlarla FARC kamplarının çökertilmesiyle iç politikada başarılı olarak kabul edilmiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri de 2008'de lider Manuel Marulanda'nın öldürülmesidir. Uribe döneminde yapılan askeri operasyonların başında olan Manuel Santos 2010'da başkanlık koltuğuna oturmuştur. Santos halktan aldığı destekle beraber Uribe'ye göre daha uzlaşmacı ve akıllıca politikalar uygulamaya çalışmıştır.[351]

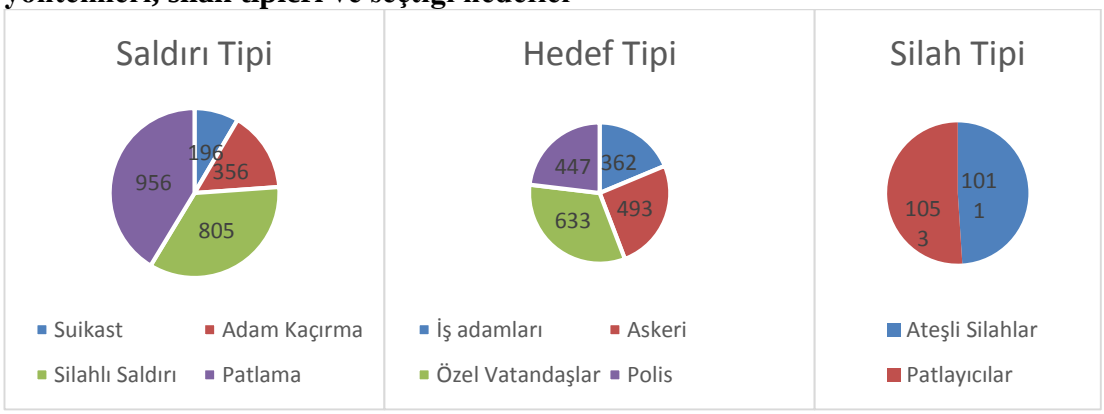
FARC 2017'de silah bırakarak eylemlerine son vermiştir. Santos hükümetinin yürüttüğü uzlaşma görüşmelerinin neticesinde FARC silah bırakmayı

[349] Ebru Afat, *a.g.m.*, s.833-834.
[350] Ebru Afat, *a.g.m.*, s.835-837.
[351] Ebru Afat, *a.g.m.*, s.839-841.

kabul etmiştir. Örgüt üyeleri sebep oldukları birçok şiddet durumunu geride bırakarak normal yaşama dönmüştür. 2019 yılına gelindiğinde Kolombiya'daki uzlaşmacı hükümetin yerini aşırı sağcı ve katı bir hükümetin almasıyla barış ortamı bozulmuştur ve FARC tekrar silahlanacağını duyurmuştur.[352]

1964'te Manuel Marulanda ve Jacobo Arenas Kolombiya Komünist Partisi'nin askeri kanadı olarak FARC örgütlenmesini oluşturmuştur. Marksist-Leninist ideolojiden hareketle komünist bir yönetim kurmayı hedeflemiştir.[353]FARC isyancı ve sol kanat düşüncesinden hareket ederek Kolombiya'da etkinlik göstermektedir. FARC, devrimci düşüncelerle kırsalda gerilla savaşı gibi hareket etmeye başlamıştır.[354] Önceleri gerilla savaşı gibi ilerleyen örgüt 1990'ların ortasında birliklerinin orduya karşı mücadelesiyle farklı ve geniş bir boyuta ulaşmıştır.[355]Birçok terör örgütü gibi FARC da gerçekleştirdiği eylemlerde askerleri, polisleri ve devlet görevlilerini hedef alsa da kullandığı ateşli silahlar ve patlayıcılarla sivilleri de kurban etmiştir.

Grafik 6: FARC terör örgütünün etkin olduğu yıllarda kullandığı saldırı yöntemleri, silah tipleri ve seçtiği hedefler[356]

[352] https://tr.euronews.com/2017/06/23/kolombiya-devlet-baskani-farc-tamamen-silah-birakti, Erişim Tarihi:01.11.2019; https://www.sonhaberler.com/guney-amerika/farc-neden-silahlandi-nicin-silah-birakti-ne-kazandi-h387881.html, Erişim Tarihi:04.11.2019; https://www.evrensel.net/haber/385730/farc-silahli-mucadeleye-donus-aciklamasi-yapti, Erişim Tarihi:04.11.2019.

[353] Ebru Afat, *a.g.m.*, s.831.

[354] Andreas E. Feldmann, "Revolutionary Terror in The Colombian Civil War", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2017, s.3

[355] Thomas A. Marks, "FARC, 1982-2002: Criminal Foundation For Insurgent Defeat", *Small Wars & Insurgenies*, 28:3, 2017, s.489.

[356] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi:01.11.2019)

Varlığını sürdürdüğü dönemlerde yaptığı sayısız eylemde adam kaçırma ve suikast yöntemlerini kullanan FARC döneminin terör örgütleriyle benzer nitelikler taşımaktadır.

Bölgesel olarak kaos ortamının oluşması kolay olan Latin Amerika, çeşitli terör örgütlerinin alanı olmuştur. Terör örgütlerinin farklı yapılanmalardan ve iç karışıklıklardan beslendiği Kolombiya da bunu açıklayan bir örnektir. Ülkedeki iç savaş hükümete karşı örgütlenen FARC'ın ezilen ve hakları yok sayılan halk tarafından desteklenmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Marksist-Leninist ideoloji kökenli olarak FARC, ülkedeki yasadışı ekonomi faaliyetlerini de kullanmıştır. Eylemlerinin şiddetlerinin artması ve bundan sivillerin fazla etkilenmesi aldığı desteği yitirmesine yol açmıştır. Yıllarca eylemlerini sürdürerek herhangi bir sonuç elde edememesi ve çeşitli nedenlerle zaman zaman başarısız olması FARC'ı uzlaşmacı tutumlara yönlendirerek demokratik siyasal hayata dahil etmiştir. Ancak bundan da istediği sonucu alamaması ve uzlaşmacı ortamın kaybedilmesi FARC'ın yeniden silahlanmaya dönmesine neden olmuştur.

III. Bölüm: Ortadoğu'da Din Eksenli Terör Hareketleri: El Kaide ve IŞİD

Ortadoğu bölge olarak El Kaide'nin ve IŞİD'in oluşmasında önemli bir coğrfyadır. Bu bağlamda örgütlerin kavranabilmesi adına bölgenin de analiz edilmesi gerekmektedir. Dini kavramlar ve dinin etkisi Ortadoğu coğrafyasında El Kaide ve IŞİD gibi örgütlerin oluşmasında uygun ortamın oluşmasını sağlamıştır. El Kaide ismi kendi coğrafyasında uzun süredir biliniyor olsa da tüm dünyaca bilinmesi 11 Eylül 2001 Amerika İkiz Kuleler ve Pentagon saldırılarıyla olmuştur. Ardından devam niteliğinde olduğu söylenebilecek olan IŞİD adında bir örgüt gündeme gelmiştir. Bu iki örgütün ortak noktaları olarak meşruluk kaynağı olarak aldıkları din -İslam- ve dine dayandırarak yaptıkları eylemler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda örgütlerin ayrıntılı olarak açıklanmasının öncesinde din kavramı, dinin şiddet bağlantısı ve yine din, şiddet ve terör konusunda ele alınmadan geçilemeyecek olan cihat konusu üzerinde durulacaktır.

1. Ortadoğu Coğrafyası

Bugün Ortadoğu diye üzerine konuşulan coğrafya birdenbire oluşmuş bir yer değildir. Bununla beraber yalnızca bir toprak değil, büyük bir tarih, pek çok kültürün, toplumun ve çatışmanın da bulunduğu bir coğrafyadır. İlk uygarlıkların yerleşik hayata geçmeye başlamalarından bugüne kadar olan süreçte bu coğrafyanın kendisinin önemli bir aktör olmasından daha çok bu coğrafyaya sahip olmak ve kaynakları kullanmak daha ön planda olmuştur. Jeopolitik bakımdan önemli bir konumu olan Ortadoğu, tarih boyunca gücün kimde olduğunu belirleyen bir yerdir. Tamamına ya da bir kısmına hâkim olmanın dışında buradaki kaynaklar, toplumlar, kültürler, politikalar ve ekonomiler üzerinde de etkin olabilmek önemlidir. Ortadoğu coğrafyasını tanımaya başlamadan önce neden, nasıl ve kime göre Ortadoğu olduğunu anlamak etkili olacaktır.

Tarih araştırmalarına bakıldığında Ortadoğu kelimesini ilk kullananın Alfred Thayer Mahan olduğu anlaşılmaktadır.[357] Mahan Ortadoğu kelimesini Basra Körfezi ve çevresinin ekonomik olarak önemini açıkladığı makalesinde kullanmıştır. Bu bağlamda Süveyş rotası üzerinde Aden ve Singapur arasında kalan daha doğuyu Ortadoğu olarak belirtmektedir.[358]

Lord Curzon ise Mahan'ın ifadelerini Hindistan'ın askeri organizasyonlarına ve politik sorunlarına etki edebilecek ve Hindistan sınırlarına kadar olan bölge olarak açıklar. Ortadoğu'ya sorun kavramını ekleyen Valentine Chirol, Ortadoğu'yu Asya'nın daha fazla bağlı olduğu ve sorunların büyük kısmını içeren bir parçası olarak görür. Yeni bir sorun olmamakla beraber Yakındoğu'da uzun zamandır bilinen sorunların bir sonucu olarak ifade eder. Ayrıca Uzakdoğu'daki uluslararası rekabet ile de yakından bağlantılı olarak açıklamıştır.[359]

Dünya literatürüne Doğu kavramını sokan İngiltere'dir. Doğunun konumu İngiltere'ye göre oluşmuştur. Bilinen üç doğu -uzak, orta ve yakın- İngiltere'ye göre olmakla beraber tüm dünyada kullanılır hale gelmiştir. İngiltere'ye göre coğrafi olarak yakın doğu; Balkanlar, Anadolu, Doğu Akdeniz ve Kafkaslardır. Yine coğrafi olarak uzak doğu; Hindistan, Çin Hindi, Pasifik Adaları, Kore ve Japonya'yı kapsar. Coğrafi olarak orta doğu ise; İran'dan başlayarak Arap Yarımadası'nın tamamını ve Mısır'ı kapsar. Zaman içinde ABD'nin etkisiyle Ortadoğu coğrafi sınırlardan daha çok kültürel sınırlar bağlamında ele alınmış ve İslamiyet'le temsil edilir olmuştur.[360]

Coğrafi bir terim olan Ortadoğu, bugün Fas'tan Afganistan'a kadar uzanan alanı ifade etmek için kullanılmaktadır. Kısaca ilk Müslüman fetihleri ve Anadolu'ya eşittir.[361] İslam öncesi zamanlar için Ortadoğu'yu şu anki sınırlarıyla açıklamanın hiçbir anlamı yoktur. İslam dönemi için büyük imparatorlukların asıl sınırları bugün

---

[357] Bora İyiat, *Çatışan Ortadoğu,* Kripto Kitaplar, Ankara 2018, s.18.
[358] Alfred Thayer Mahan, "The Persian Gulf and International Relations", *Retrospect and Prospect: Studies in International Naval and Political,* Alfred Thayer Mahan(ed.), Little, Brown and Company, Boston 1902, s.235.
[359] Valentine Chirol, *The Middle Eastern Question or Some Political Problem of Indian Defence,* John Murray, London 1903, s.5.
[360] Mustafa Öztürk, "Ortadoğu (Kavram-Jeopolitik ve Sosyo-Ekonomik Durum)", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1, 2003, s.253.
[361] Mustafa Öztürk, *a.g.m.,* s.255.

tanımlanan Ortadoğu'dan daha anlamlıydı. Daha büyük bir varlık aranacaksa bu Müslüman dünyası -Dar'ül İslam- olmalıdır.[362]

İngiltere'nin anlayışının dışında Ortadoğu'nun bazı özelliklerinin de burada çatışma ve güç mücadelesi için bir kaynak olduğu görülür. Ortadoğu öncelikle önemli karaların -Uzakdoğu, Avrupa, Afrika- bağlantı noktasıdır. Bağlantı noktası oluşu, ticaretin, bilimin ve kültürün aktarımı bakımından önemlidir.[363]Ayrıca güney Ukrayna'dan Akdeniz, Karadeniz, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi su yollarıyla yedi deniz ülkesi olarak da anılır.[364]

Fransızlar ise yirminci yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti topraklarını yakın doğu olarak adlandırmaktaydı. Uzak doğu kavramı ise İngiltere'nin Çin ve çevresini nitelerken kullandığı bir kavramdır. Orta doğu kavramı ise İngilizler tarafından, yakın doğudan uzak doğuya geçiş bölgesini tanımlamak için kullanılmıştır.[365]

Ortadoğu kavramı kullanıcısına ve anlatıcısına göre Osmanlı veya İslam İmparatorluğu, Akdeniz dünyası, Arap dünyası ya da geleneksel İran kültür alanı gibi farklı isimlerle anılabilir.[366]

Ortadoğu'nun anlaşılması bakımından yalnızca çizilmiş sınırlara göre bölge kabul edilemez. Buradaki kültürel etkenler coğrafi sınırlardan daha anlamlıdır. Bu bağlamda en geniş haliyle Fas'tan Hindistan'a kadar uzanan alana verilen Ortadoğu adı, kültür olarak İslamiyet'i, ekonomik olarak petrolü, coğrafya olarak bozkırları, stratejik olarak kontrolünü sağlayan için önemli bir noktayı ifade eder.[367]

Jeopolitik teorisyenlerinden Sir Halford Mackinder'in ortaya attığı Kara Hakimiyet Teorisi'nde Asya, Afrika ve Avrupa'nın bütününü Dünya Adaları olarak

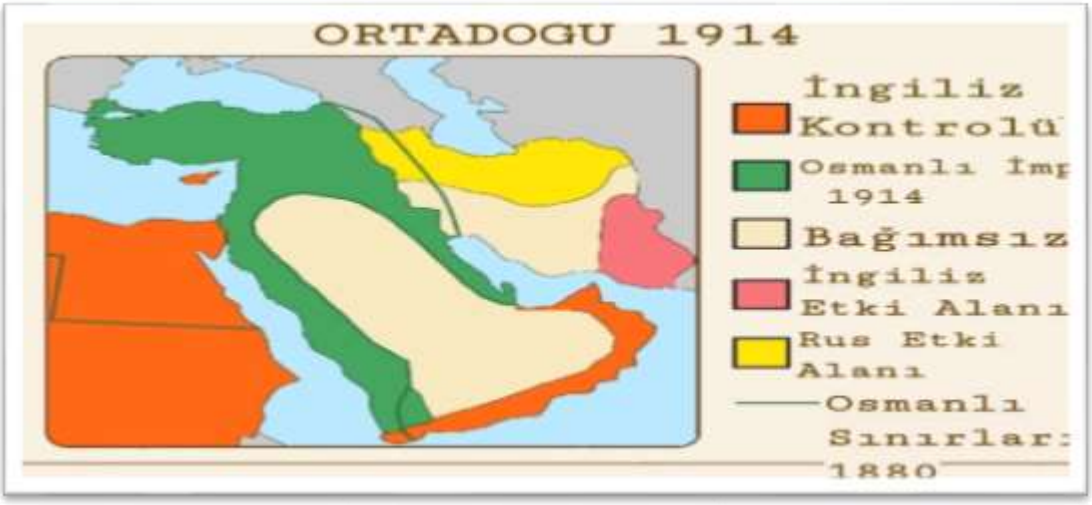
---

[362] Mustafa Öztürk, *a.g.m.,* s.257.
[363] Serdar Sakin- Can Deveci, "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies Relationships of the USA and the Great Middle East Special Issue,* 2011, s.285.
[364] Arthur Goldschmidt Jr.- Lawrence Davidson (ed.), *A Concise History of The Middle East,* Westview Press, 2006, s.8.
[365] Sedat Laçiner, "Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?", *Uluslararası Hukuk ve Politika,* Cilt:3, Sayı:10, 2007, s.154.
[366] Mustafa Öztürk, *a.g.m.,* s.269.
[367] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik,* Küre Yayınları, İstanbul 2013, s.324.

tanımlar. Bununla beraber bir diğer teorisyen Nicholas J. Spykman ise Kenar Kuşak Teorisi'nde Dünya Adaları'na hâkim olma şartını onun çevresine hâkim olmakla bağlantılandırır. Bu kenar kuşak ise Avrupa'dan Doğu Sibirya'ya kadar uzanan Türkiye, İran, Irak, Afganistan ve Pakistan'ı kapsayan bölgedir.[368] Asya, Avrupa ve Afrika'nın birbirlerine en çok yaklaştığı ve üçünün ortasında kalan bu bölge kimilerine göre Ortadoğu, kimilerine göre Yakındoğu ve kimilerine göre ise Güneybatı Asya'dır.[369] Yakındoğu ve Güneybatı Asya coğrafi yaklaşımlar olsa da Ortadoğu esasında politik yönüyle ağır basmaktadır.[370]

Moğollar tarafından büyük yıkımlara uğratılan bölge, 16. yüzyılın başlarıyla doğusunda Mughal İmparatorluğu, ortada Safevi Devleti ve batısında Osmanlı Devleti'nin etkileriyle siyasal ve kültürel olarak hareketlenmeye başlamıştır. Bu devletler, kültürel, siyasal ve toplumsal açıdan bu bölgeyi oldukça güçlendirmiştir ve şekillendirmiştir.[371] Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girmesi nedeniyle başarısız sonuçlar elde etmeye başlamıştır. Dış kayıplarının yanı sıra kendi iç problemleri de Osmanlı Devleti'nin oldukça zorlamıştır.[372]

Harita 1: 1914'te Ortadoğu[373]

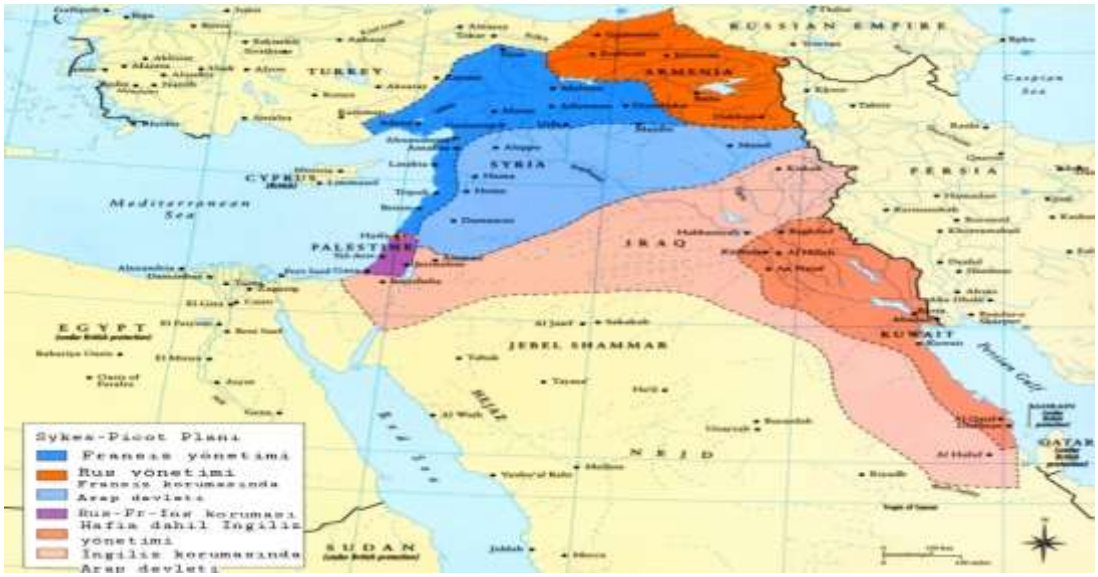

[368] Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.26-27.
[369] Tufan Karaaslan, *Ortadoğu'nun Coğrafyası,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s.3.
[370] Tufan Karaaslan, *a.g.e.,* s.5.
[371] William L. Cleveland, *a.g.e.,* s.42-43.
[372] Ali Çimen, *Kısa Ortadoğu Tarihi,* Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s.127-128.
[373] https://cosmolearning.org/images/middle-east-1914-areas-of-british-ottoman-and-russian-control-and-influence-795/, Erişim Tarihi: 12.02.2019.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'dan yönetilen bölge, imparatorluğun son dönemlerinde İngiltere'nin ve Fransa'nın farklı düşünceleri sonucunda şekillenmiştir.[374] Birinci Dünya Savaşı sonuçları bakımından Ortadoğu için çatışmaların ve ayrılıkların ortaya çıkması önemli bir kırılma noktasıdır. Bu dönemde yapılan Sykes-Picot Antlaşması ve Balfour Deklarasyonu bunun başlangıcı sayılabilir.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki koşulları, sahip olduğu Ortadoğu toprakları üzerinde İngiltere'nin ve Fransa'nın paylaşma anlaşması yapmasına neden olmuştur. 1916'da İngiltere adına Mark Sykes ve Fransa adına Georges Picot tarafından imzalanan anlaşmaya göre Fransa, Suriye, Kilikya, Musul, Lübnan bölgelerine, İngiltere ise Filistin'in kuzeyi, Irak ve Ürdün bölgelerine sahip olacaktır. Filistin'in kalan bölgesinde ise sınırları olmayan bir Arap devletinin yanında uluslararası bir yönetim kurulacaktır. Sovyetlerin ortaya çıkarmasından sonra bu gizli anlaşma Ortadoğu'da çatışmaların, karışıklıkların ve Batı ile düşmanlığın fitilini ateşlemiştir.[375]

Harita 2: Sykes-Picot Antlaşması'na göre Ortadoğu[376]

[374] Tim Marshall, *Coğrafya Mahkumları,* Mert Doğruer(çev.), Epsilon Yayınevi, İstanbul 2018, s.159.
[375] Oral Sander, *İlkçağlardan 1918'e,* s.382-383.
[376] http://cmes.uchicago.edu/sites/cmes.uchicago.edu/files/uploads/Maps/Map%20-%20Sykes-Picot%20Agreement.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2019.

1917'de ise İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Arthur James Balfour İngiltere için Yahudi desteğini sağlamak adına Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması için destek olacağını bir mektup yazarak belirtmiştir. Yahudi desteğini savaş mantığı içinde arzulayan İngiltere gibi Fransa ve İtalya da deklarasyonu destekleyeceklerini açıklamıştır. İngilizlerle ve diğer devletlerle yaptığı anlaşmalara oldukça ters düşen bu durum Kral Hüseyin tarafından bir açıklama talep edilmesine neden olmuştur ancak yapılan açıklamalar mektupta Yahudi devleti konusunun geçmediğinin belirtilmesiyle sınırlıdır.[377] Osmanlı İmparatorluğu'nun bir kısım topraklarının İtalya ve Rusya tarafından elde edilmesi üzerine İngiltere ve Fransa Osmanlı'nın kalan topraklarını paylaşmaya eğilim göstermişlerdir.[378]

Tüm bunlarla beraber günümüzde Ortadoğu en dar anlamıyla Mısır, İran ve Türkiye üçgenidir. Daha geniş anlamıyla ise bu üçgene komşu Müslüman ülkelerin eklenmesidir. Genel olarak kabul edilen tanım ise Arap ülkelerine, İran, İsrail ve Türkiye'nin dahil edildiğidir.[379]

Harita 3: Günümüzde Ortadoğu[380]

[377] Oral Sander, *İlkçağlardan 1918'e,* s.383-384.
[378] Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.619.
[379] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1919-1994*, s.72.
[380] https://www.turkcebilgi.com/orta_doğu/harita, Erişim Tarihi: 12.02.2019.

Bunca karmaşanın ve anarşinin var olduğu coğrafyada meydana gelen yeni örgütlenmeler ilk olarak burada kurulan devletlerin yapamadıklarını yapma amacında devlet karşıtlığını aşan bir yapıda oluşmuştur.[381] Anarşizm toplumlarda -karın altındaki bir tohum gibi- devletin ve onun bürokrasisinin, kapitalizminin ve onun israfının, ayrıcalıklı kesimin ve onun eşitsizliklerinin, dini farklılıklarının ve onun araştırıcılığının, milliyetçiliğinin ve onun militanlığının altında gömülüdür. Bu varoluş toplumların egemen otoriter eğilimlerine rağmen bunun gelecekte bir yaşam tarzı olabileceğini göstermektedir.[382]

İslamiyet'ten önce de bölgede isyan ve çatışma söz konusuyken İslamiyet'ten sonra bu durum İslam adına yapılan terörizm olarak anılmıştır. Hem Müslümanlar hem de farklı din mensupları bölgede İslam için olduğunu öne sürerek çatışma ve isyan çıkarmıştır. Böylelikle Ortadoğu'nun terörizmle anılması oldukça kolay olmuştur.[383]

Ortadoğu'nun terörizmle ilişkisini yalnızca İslamiyet ile ortaya koymak yetersizdir; ancak başlangıcı için bir noktadır. Bundan sonrası ise ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel ayrılıklarla ve farklılıklarla yükselmeye devam etmiştir ve bölgenin çatışma merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda bölgenin bu nitelikteki koşulları da analiz edilmelidir.

Ortadoğu'da tarih boyunca egemenlik sürekli değişmiştir. Hem bölgenin devletleri hem de bölge dışı diğer egemen güçler bölgenin seyrini farklılaştırmıştır. Bunun yanında bölgede var olan ya da yeni kurulan rejimlerin toplumlar ve siyasi düzenler üzerindeki etkileriyle çatışmalar tetiklenmiştir. Bölgede oluşan bu istikrarsızlık yalnızca sınırlar ve yönetimler bakımdan değil toplumları oluşturan kültür, dil, din gibi etmenler bakımından da kendisini göstermiştir. Ayrıca bölgede kurulan otoriter rejimler belirli grupları bastırmaya yönelik şiddet hareketleriyle bir devrim ve direniş olgusunun kurulmasına neden olmuştur. Bu devrim ve direniş

---

[381] Simon Springer, "Radikal Bir Coğrafya Neden Anarşist Olmak Zorundadır?" *Cogito (Mekân ve Siyaset)*, Yapıkredi Yayınları, Sayı:84, Güz 2016, s.76.
[382] Colin Ward, *Anarchy in Action*, Freedom Press, London 1996, s.18.
[383] Ramazan Özey, *İslam Dünyası'nın Jeopolitiği,* Pegem Akademi, Ankara 2018, s.190.

olgusu zamanla belirli gruplar tarafından yürütülerek bölgenin devlet-toplum ilişkisinin de istikrarsızlık üzerine oluşmasına neden olmuştur.

Ortadoğu topraklarında Mısır ve Hitit arasında başlayan çatışmalar tarihsel süreç içinde Pers saldırıları, İskender'in seferleri, Roma'nın bölgeye hâkim olması, Bizans ve Sasani arasındaki mücadeleleri, Türklerin bölgeye göçmeleri, Moğolların yıkıcı akınları, Haçlı seferleri, Osmanlı'nın bölgede hakimiyet kurması, Sanayi Devrimi ile Avrupa'nın bölgede ağırlığını hissettirmesi ve sonrasında meydana gelen dünya savaşlarıyla bölgede pek çok taş yerinden oynamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu dönemden bahsetmek önemlidir. Osmanlı Devleti gibi 15. yüzyılda diğer boylar arasından öne çıkarak Sünnilik üzerine kurulan Safevi Devleti, daha sonraları Şah İsmail'in etkisiyle Şiilik mezhebini benimsemiştir.[384] İki devlet arasında Sünni-Şii ayrımının meydana gelmesi bölge üzerinde de etkili olmuştur.

Sünni Osmanlı'dan dışlanan Anadolu'daki Aleviler, Safeviler ile yakınlaşmıştır.[385] Safeviler ile Şiiliği tehlike olarak gören başta Osmanlı Devleti olmak üzere bu durum Sünni komşularının İran ile arasının açılmasına neden olmuştur.[386] Böylelikle Ortadoğu toprakları bu dönemden günümüze kadar uzanacak olan şiddete ve mücadeleye sahne olmuştur.

Osmanlı ve Safevi Devletleri'nin bölgedeki üstünlük kurma rekabetini Şii-Sünni ayrılığı mücadeleye dönüştürmüştür. Safevi Devleti'nin yıkılması ve Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girmesiyle Batılı güçlerin egemenlik dönemi başlamıştır. Skyes Picot ile Ortadoğu'da yıllarca ortak tarihi ve yaşamı paylaşan Araplar ve Türkler ayrılmışlardır. Ayrıca Araplar, İngilizler ve Fransızlar arasında paylaşılarak parçalanmıştır. [387] Osmanlı hakimiyetinin sona ermesiyle bölgenin kontrol altında tutulan birçok farklı değeri göz ardı edilerek ortam çatışmaya

---

[384] Yıldırım Deniz, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri", *Tesam Akademi Dergisi*, 3(1), 2016, s.131; William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.58, Yalçın Sarıkaya, *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik,* Ötüken Yayınları, Ankara 2008, s.53.
[385] Ali Yaman, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi,* Nokta Kitap, İstanbul 2012, s.19.
[386] William L. Cleveland, *a.g.e.*, s.59.
[387] Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.16.

bırakılmıştır. Bölge Soğuk Savaş döneminde önemli bir güç gösterme yeri olmuştur.[388]

Soğuk Savaş döneminde kutuplar arasındaki etkinlik ve üstünlük mücadelesinin alanı haline gelmiştir. Dengelerin değişiyor olması, bölgede toplumsal ve siyasal olarak bir düzen kurulamamasının ana nedenidir. Bu durum da çeşitli isyan, mücadele ve terör gruplarını ortaya çıkarmıştır.

Ortadoğu'da rejimlerin otoriter olmalarını kolaylaştıran bazı etmenler söz konusudur. Öncelikle rantiye devlet teorisi ile toplum ve devlet arasında farklı bir iletişim ve etkileşim oluşması söz konusu olmuştur. Rantiye devlet teorisine göre devletler gelirlerini dış dünyadan ve direkt olarak elde etmektedirler ve gelir oluşturma süreçlerine katılım kısıtlıdır ya da hiç yoktur; ancak devletin çoğunlukla dışarıdan gelen gelirinden elde ettiği rant toplumun genelinde dağıtılmaktadır. Kısaca öncelikle rant kaynağı dışardan elde ediliyor olmalıdır. İkinci olarak elde edilen gelirin doğrudan sahibi devlet olmalıdır.[389]

Ortadoğu devletlerinde otoriterliğin önde olmasının önemli nedenlerinden biri olan rantiye devlet düzeni, toplum üzerinde gelirler yönüyle baskın olurken, kendilerine etki edecek bir burjuva sınıfının oluşmasının da önünü kapayarak varlığını sürdürür. Toplumun devlete olan bağımlılığı, devletin güvenlik ve silahlanma alanına önemli bütçeler ayrılabilmesine olanak sağlamaktadır ve toplumlarda oluşacak devrim ve direniş hareketlerine önlem alınmış olunur.[390]

Rejime bağlı kurumların ve güçlü askeri yapıların varlığı Ortadoğu'da otoriter rejimleri oluşturan bir diğer faktördür. Rejime bağlı kurumların oluşturulması ise iktidar ile seçilen/atanan memurların aralarında bir bağın bulunmasından geçmektedir. Bu bağlarla rejimlerin koruma altına alınması sağlanmıştır.[391]

---

[388] Yıldırım Deniz, *a.g.m.*, s.131.
[389] Gülden Çamurcuoğlu, *Ortadoğu'da Otoriter Siyasal Rejimler,* Astana Yayınları, Ankara 2018, s.139-140; Erdem Demirtaş, *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar,* Metis Yayınları, İstanbul 2014, s.57.
[390] Gülden Çamurcuoğlu, *a.g.e.,* s.143, 145-146.
[391] Gülden Çamurcuoğlu, *a.g.e.,* s.161, 182.

Daha önceki durumlarda muhalif İslami gruplar Batı'ya karşı mücadele ederken, bu yeni durumlar karşısında Batı'nın işbirlikçisi olarak gördükleri yöneticilerine karşı mücadeleye başlamışlardır. Muhalif grupların tepkileri arttıkça otoriter rejimlerin de şiddet karşılığı artmıştır. Zamanla bu gruplar daha da şiddet yanlısı haline gelmiştir.[392]

Ortadoğu'nun zengin enerji kaynakları devletlere gelir bakımından kolaylık sağlamaktadır. Üretim olmadan ve doğrudan devlet hazinesine giren gelirler Ortadoğu'da birçok dengeyi değiştirmekle beraber toplumsal koşullar üzerinde de etkili olmuştur. Ekonomik eşitsizliklerin olması, yoksulluk ve işsizlik oranlarının artması toplumlarda huzursuzluğa, kaosa ve çatışmalara neden olmuştur. Bu bağlamda çeşitli örgütlenmeler ve gruplar kendilerini çatışmaların bir aktörü ve lideri olarak görmüştür.

Doğu-batı yönünde Akdeniz'den İran dağlarına kadar kuzey-güney yönünde ise Karadeniz'den Arap denizine kadar uzanan alan pek çok coğrafi yapıya sahip olmakla beraber petrol ve doğalgaz bakımından da eşsiz bir zenginliğe sahiptir.[393] Petrol ve doğalgaz kaynaklarının bölgede yoğun olması diğer güçlerin bölge üzerinde etkin olma arzusunu arttırmaktadır.

Tablo 1: Ortadoğu'da petrol rezervleri[394]

	2015	**2018**	**Pay**
Suudi Arabistan	265.789	266.208	15.42
İran	157.800	157.200	9.10
Irak	144.211	148.766	8.62
Kuveyt	104.000	101.500	5.88
Birleşik Arap Emirlikleri	97.800	97.800	5.66
Katar	25.244	25.244	1.46
Umman	5.151	5.373	0.31
Mısır	4.400	4.400	0.25
Suriye	2.500	2.500	0.14

[392] Necati Alkan, *El Kaide'den IŞİD'e Din, Şiddet ve Terörizm,* Karınca Yayınevi, Ankara 2016, s.70-71.
[393] Tim Marshall, *a.g.e.*, s.158.
[394] *www.enerjiatlasi.com/rezerv/dünya-petrol-rezervi.html*, Erişim Tarihi:11.02.2019. (Değerler milyon varil olarak hesaplanmıştır.)

Petrolün önemli bir kaynak olmasının yanında doğal gaz da aynı şekilde bölgenin önemini arttıran niteliktedir. Bu durum büyük güçler tarafından kontrol edilmek istenmekte ve bazı çatışmaların ve isyanların çıkmasına neden olmaktadır.

Tablo 2: Ortadoğu'da doğal gaz rezervleri[395]

	2018
İran	50.615
Katar	23.861
Suudi Arabistan	8.715
Birleşik Arap Emirlikleri	6.091
Irak	3.744
Kuveyt	1.784

Petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük çoğunluğunun bölgede olması ve bu doğal kaynaklardan elde edilen gelirin bölge üzerinde baskı oluşturması bölgeyi doğal seyrinin dışına çıkarmaktadır. Batı ile iş birliği ve alışveriş yapan devletlerin toplumları bu durumdan memnun değillerdi ve bu durumu değiştirmek için genellikle şiddet yoluyla tepkilerini ortaya koymaktadırlar.

Ortadoğu'da enerji kaynaklarından büyük gelirler kazanan devletlerin varlığının yanı sıra yoğun nüfuslu olan ancak enerji kaynaklarından elde ettiği gelir az ya da sınırlı olan devletler de vardır.[396]

Enerji kaynaklarından elde edilen gelirler, devletlerin tarımsal üretim ve sanayi gibi gelir yollarını ötelemelerine neden olmuştur. Elde edilen gelirlerin her zaman aynı düzeyde olmaması ve toplumun dışarıya bağlı olması huzursuzlukları ve isyanları başlatmıştır. Yaşanan mali krizlerde devletlerin uyguladığı politikalar katılaşınca muhalefet grupları daha da baskın hale gelmiştir.[397]

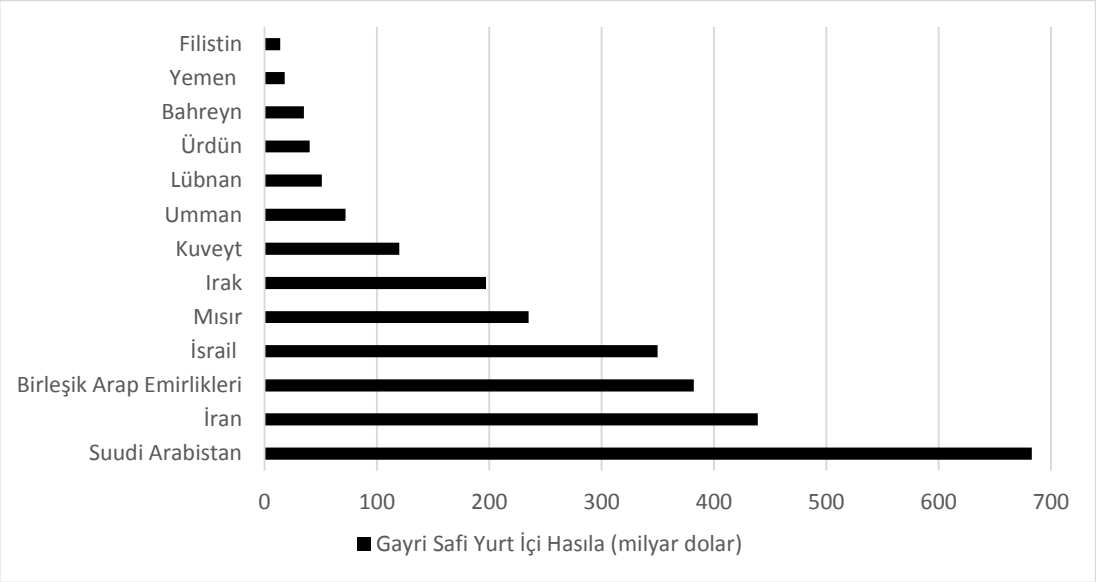
---

395 https://tr.sputniknews.com/infografi/201812031036447006-opec-gaz-petrol-venezuella-suud-arabistan-iran-rusya-abd/, Erişim Tarihi:11.02.2019. (Değerler milyar metreküp olarak hesaplanmıştır.)

396 Sait Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Yıl:3, Sayı:5, 2010, s.66.

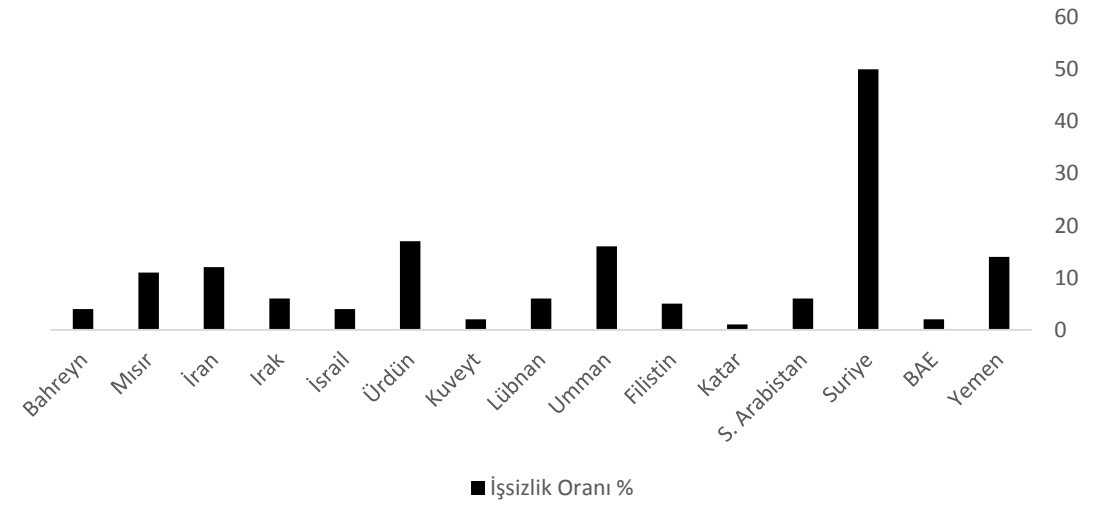
397 Demirhan Fahri Erdem- Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumları'nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme", *Akademik Ortadoğu Dergisi,* 2, 2013, s.232-233.

Grafik 7: Ortadoğu ülkelerinin 2018 yılı gayri safi yurt içi hasılaları[398]

Suudi Arabistan, İran, Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail gibi devletlerin gayri safi yurt içi hasıla miktarları Filistin, Yemen, Bahreyn ve Ürdün gibi devletlerinkiyle karşılaştırıldığında birbirlerine oldukça yakın ülkeler arasında büyük gelir farklılıklarının olduğu görülecektir. Bu eşitsizlik toplumlarda ve toplumlar arasında çatışmalara sebep olmaktadır.

Grafik 8: Ortadoğu ülkelerinin 2017 yılı işsizlik oranları[399]

[398] https://tr.tradingeconomics.com/countries, Erişim Tarihi:20.02.2019. (Kaynaktaki verilerin düzenlenmesiyle yazar tarafından oluşturulmuştur.)

[399] https://tr.tradingeconomics.com/countries, Erişim Tarihi:20.02.2019. (Kaynaktaki verilerin düzenlenmesiyle yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Dünya ortalama işsizlik oranı 2017 tahminlerine göre %5,5 olarak tahmin edilirken[400] Ortadoğu ülkelerinin ortalaması bu oranın iki katı olarak gözlenmektedir. Yoğun olarak devam eden işsizlik sorunu zamanla toplumlarda büyük huzursuzluklara neden olmuştur.

Tablo 3: Ortadoğu'da kişi başına düşen milli gelir[401] (SAGP[402] cinsinden)

	SAGP
Mısır	10550
İran	19083
Suudi Arabistan	49045
Yemen*	1479
Suriye*	4685
Ürdün	9337
Birleşik Arap Emirlikleri	67923
İsrail	33132
Lübnan	13368
Bahreyn	43291
Umman	37961
Kuveyt	65530
Katar	116936

Kişi başına düşen milli gelire bakılırsa ülkeler arasındaki satın alma güçlerinin oldukça farklı olarak gözlenmesi bölgede ekonomik anlamda eşitsizliklerin olduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda ülkelerde bir tarafta üst sınıf oluşmuşken diğer tarafta işsiz ve yoksul bir sınıf söz konusudur. Bu durum da çatışmanın, mücadelenin ve isyanın ana nedenlerinden olmuştur.

Ortadoğu'da kentleşmenin, modernleşmenin ve dinin etkisi sosyal yapıda eşitsizliklere neden olduğundan bölgede zaten çeşitli nedenlerle var olan çatışmaları tetiklemiştir. Bu çatışmalarla şiddet grupları ortaya çıkarak bölgenin istikrarında ve düzeninde bir denge oluşturulmamasına neden olmaktadır.

---

[400] https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_541334/lang--tr/index.htm, Erişim Tarihi: 20.02.2019.

[401] https://tr.tradingeconomics.com/countries, Erişim Tarihi:21.02.2019. (Kaynaktaki verilerin düzenlenmesiyle yazar tarafından oluşturulmuştur.)

[402] GASP (satın alma gücü paritesi), ülkelerin fiyat düzeyleri arasındaki farkları yok ederek ülkelerin kullandığı farklı para birimlerin satın alma güçlerini eşit hale getiren bir değişim oranıdır. *Bknz:*http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/satnalma-gucu-paritesi-nedir.html, Erişim Tarihi: 21.02.2019.

*Yemen için baz alınan yıl 2016, Suriye için baz alınan yıl 2012 ve diğer tüm ülkeler için baz alınan yıl 2017'dir.

Ortadoğu'da çeşitli nedenlerle üretime katılmayan toplum devlet tarafından gelir sahibi edilse de bu durum toplum için dezavantajdır. Zamanla köylerden kente göç eden nüfus, kentte kendi havasını estirmeyeceğini anlayınca zor duruma düşmüştür.

Tablo 4: Ortadaoğu ülkelerinin 2018 yılı şehir-köy nüfus oranları[403]

	Şehir Nüfusu %	**Köy Nüfusu %**
Mısır	38.7	61.3
İran	75.2	24.8
Suudi Arabistan	78.4	21.6
Yemen	34.3	65.7
Suriye	78.2	21.8
Ürdün	67.8	32.2
Birleşik Arap Emirlikleri	92.1	7.90
İsrail	90.3	9.70
Lübnan	72.0	28.0
Filistin	73.6	26.4
Umman	72.7	27.3
Kuveyt	90.3	9.70
Katar	92.0	8.0
Bahreyn	81.3	18.7

Bu ülkelerde sanayileşme ve modernleşme etkisiyle köyden kente gerçekleşen göçlerle kentlerde geleneksel olgulara bağlı nüfus yoğunluğu artmıştır. Bu bağlamda şehrin modern akışına geleneksel anlayışı ile katılan köyden göç eden nüfus ve bu durumun şoku ile karşı karşıya kalan şehirli nüfus arasında sorunlar baş göstermiştir. Sosyal yapıda meydana gelen bu tür değişimler toplumlarda uyuşmazlığın ve şiddet yanlısı hareketlerin artmasına neden olmaktadır. Toplumun özelliklerinin değişmesi toplumlarda huzursuzluklara ve buhranlara yol açarak şiddet yanlısı radikal grupları beslemektedir.[404] Ortadoğu'da toplumların hassas dengeler üzerine var olması en küçük değişiklikle alt üst olmakta ve arzu edilen istikrar bir türlü sağlanamamaktadır.

İslamiyet öncesi Ortadoğu'da dinler mekân ve kökene bağlı olarak çoğunlukla kabilesel ya da yerel inançlardır. Bazen de çok tanrılı inanç tek bir tanrı

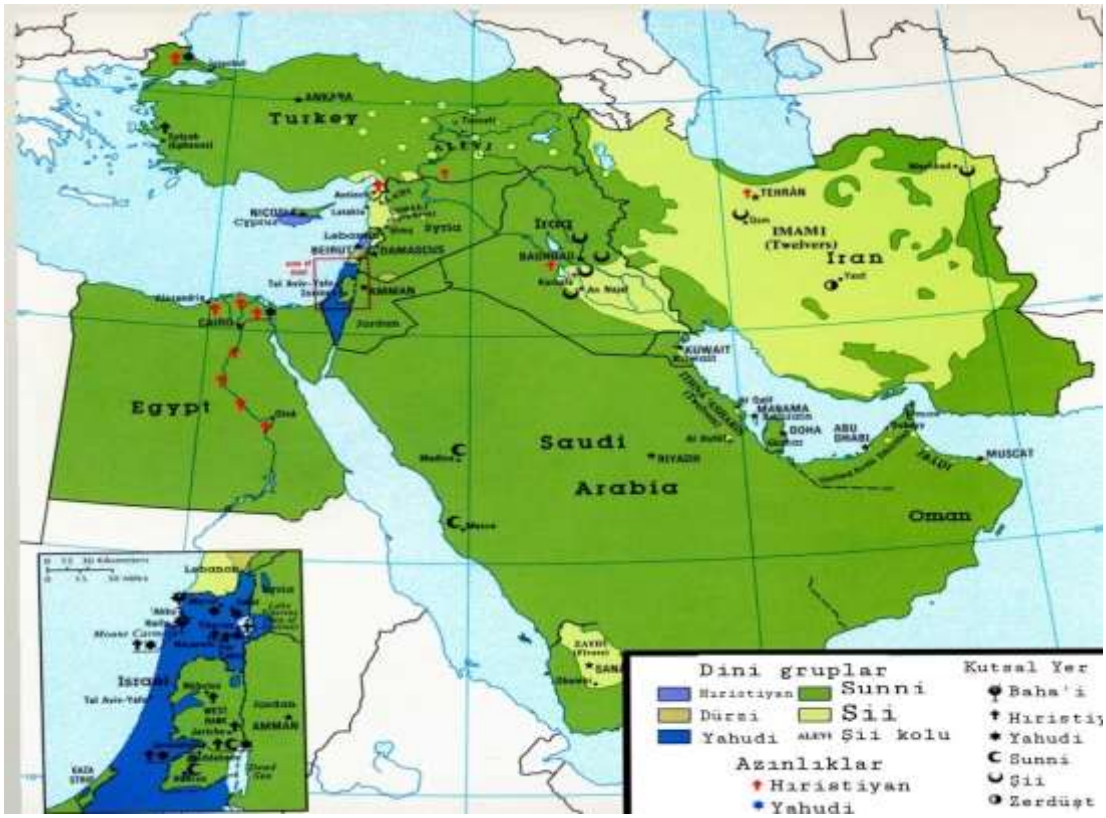
[403] www.worldometers.info/world-population/population-by-country, Erişim Tarihi: 21.02.2019, (Kaynaktaki verilerin düzenlenmesiyle yazar tarafından oluşturulmuştur.)
[404] Necati Alkan, *a.g.e.*, s.76.

inancına dönüşmüştür. Zamanla bölgede üç büyük tek tanrılı din olarak Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet yerini almıştır.[405]

Veriler göz önüne alındığında 2017-2018'de yaklaşık olarak toplam nüfusu 500 milyon nüfusu olan Ortadoğu'nun bu nüfusunun yaklaşık olarak %77'si Müslüman'dır.[406] Bu durum Ortadoğu'daki çatışmaları anlamsız gibi gösterecekken daha yakından bakıldığında görülecektir ki mezhepsel ayrılıklar oldukça önemli bir durumdadır.

Mezhep ile ilgili veriler göz önünde bulundurulduğunda ise Ortadoğu'da %29,6 oranında Şii Müslüman, %52,3 oranında Sünni Müslüman ve %18,1 oranında ise Yahudi, Hıristiyan ve diğer din mensupları vardır.[407]

Harita 4: Dinlere ve dini gruplara göre Ortadoğu'da dağılım-1993[408]

[405] Bernard Lewis, *The Multiple Identities of The Middle East*, Shocken Books, 1999, s.25.
[406] www.muslimpopulation.com/World/, Erişim Tarihi:10.02.2019.
[407] www.pbs.org/wgbh/globalconnections/mideast/maps/demotext.html, Erişim Tarihi:10.02.2019.
[408] http://cmes.uchicago.edu/sites/cmes.uchicago.edu/files/uploads/Maps/Map%20-%20Middle%20East%20Religions.pdf, Erişim Tarihi: 12.02.2019.

Coğrafi olarak bakıldığında dinlerin ve mezheplerin birbirleriyle iç içe olduğu görülecektir. Bu durum bazı bölgelerde din savaşlarına neden olmakla beraber kısmi olmaktan öteye geçip tüm bölgede hissedilen bir unsur haline gelmiştir.

Ortadoğu'da hâkim hale gelen siyasi iktidarların çoğu din ve sosyal-ekonomik yönden ayrılmıştır ve kendi içinde rekabetlerin, huzursuzlukların ve mücadelelerin olduğu toplumları devralmıştır. Başlarına geldikleri huzursuz toplumları zorla ve şiddetle bastırmaya çalışan siyasi iktidarlar, esasında bu bölünmüşlüğü kendi istikrarlarını sağlamak için de kullanmıştır. Bölgenin farklılıkları tarihsel ve kültürel süreç içinde oluşmuşsa da bölge üzerinde çıkarları ve amaçları olan devletler tarafından da kullanılmıştır. Bu devletler etnik, dini, ekonomik ve siyasi politikaları ve çıkarları doğrultusunda bölgedeki etnik ve dini farklılıkları kışkırtmıştır.[409] Günümüzde paylaşılamayan, büyük bir gücün etkin olmasının arzulanmadığı bölge, farklı güçlerce hakimiyet mücadelesi alanı haline getirilmiştir.

Bu mücadele alanı zamanla en tutkulu ve radikal grupların doğduğu yer olmuştur. Bölgede ve bölgeden oldukça uzak noktalarda meydana gelen birçok saldırı ve eylem burada doğan grupların ideolojileri ve egemen güçlerin bu grupları yönlendirmesi doğrultusunda gerçekleşmiştir.

1960'lı yıllardan başlayarak, Ortadoğu ülkelerindeki nüfus olarak büyüme ve kırdan kente göçler devletin henüz şehirde yaşayanlara sağlayamadığı asgari şehir şartlarını daha da zor hale getirmiştir ve şehirli nüfus köyden göç ederek gelen nüfus tarafından bastırılmıştır. Aynı zamanda mali problemler yaşayan devletler, diplomalı iş gücünü istihdam etme politikalarına sahip olmasına rağmen eğitimli ve diplomalı iş gücünü hak ettikleri işlerin daha altındaki işlere yönlendirmek zorunda kalmıştır. Eğitim sistemi önceleri Batı tarzı eğitimi model olarak alsa da sonrasında bölgede yaşanan gelişmelerle durgunluk ve gerileme söz konusu olmuştur. [410]

---

[409] Demirhan Fahri Erdem- Çiğdem Erdem, *a.g.m.,* s.223-224.
[410] Oliver Roy, *The Failure of Political Islam,* Harvard University Press, 1994, s.48-49.

Tablo 5: Ortadoğu'da bazı ülkelerin eğitim ile ilgili istatistikleri[411]

	Okur-yazar oranı 2006-2016			**Devletlerin eğitim harcamaları 2012-2017**
	Yetişkin % (15 yaş üstü)	**Kadın % (15-24yaş)**	**Erkek % (15-24 yaş)**	**(% gayri safi yurt içi hasıla)**
Bahreyn	94.6	97.6	98.6	2.7
Filistin	96.9	99.3	99.5	5.7
Irak	43.7	48.6	57.0	-
İran	84.7	97.7	98.2	3.4
İsrail	-	-	-	5.7
Katar	97.7	99.6	98.4	3.6
Kuveyt	95.7	99.4	99.2	-
Lübnan	91.2	99.3	99.2	2.5
Mısır	75.1	90.3	93.6	-
Umman	93.0	99.0	98.5	6.2
Ürdün	97.9	99.2	99.0	5.2
S. Arabistan	94.4	99.1	99.3	-
Dünya	**82.1**	**85.5**	**90.7**	**4.8**

Eğitim sisteminin ve niteliğinin bozulması nicelik olarak da eğitimli nüfusun azalmasına neden olmuştur. Eğitimli olan nüfusun iş konusunda umutsuz olması toplumda huzursuzluklara yol açmıştır. Bu durum bölgedeki gençlerin eğitimsiz ve işsiz kalarak radikal ve şiddet yanlısı gruplara katılmaları için önemli bir koşulu sağlamış olmaktadır.

Ortadoğu bölgesinde siyasal, tarihsel, sosyal ve ekonomik koşullar göz önüne alındığında iç veya dış nedenlerden dolayı çoğu zaman çatışmanın, huzursuzluğun ve isyanın hâkim olduğu ortaya konulmaktadır. Mevcut durumu bu şekilde olan bir coğrafyada bireylerin örgütlenmesi ve kendilerini şiddet ve terör tutumlarıyla ifade etmeleri veya buna yönlendirilmeleri kolaylıkla sağlanmıştır.

2. Sosyolojik Olarak Dinin Etkisi

Etimolojik incelemelerde din kelimesinin Arapça kökenli olduğuna yer verilmektedir. Din kelimesinin isim olarak Arapça *deyn* mastar kökünden türediği düşünülmektedir. Eski Türklerde kullanılan *'den, din, tin, ten, tın'* gibi kelimeler olmasının yanı sıra *darm* veya *drm* ve *nom* gibi kelimelerin de çeşitli dönemlerde

[411] *Human Development Indices and Indicates 2018 Statistical Update,* United Nations Human Development Programme (UNDP), s.52-55.

kullanıldığı bilinmektedir. Eski Türklerde din olgusu farklı dönemlerde farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Arapça'daki din kavramının da Orta İran'dan geldiğinin belirtilmesiyle beraber yine de kesin bir bilgi yoktur. Dilbilimciler köken ve anlam konusunda üç kaynak ileri sürmektedirler. İlki Arami-İbrani'den Arapça'ya geçmiş olması, ikincisi saf Arapça'dan örf ve âdet anlamından gelmesi ve üçüncüsü ise eski Farsça'da *daena* ve Orta İran'da *den* kelimesinden alınması olasılıklarıdır. Din kelimesinin etimolojik kökeni kesin olarak ortaya konulamasa da çeşitli kökler ve anlamlar zamanla kelimenin anlamında toplanmıştır.[412]

Deyene kökünden türeyen din kelime anlamı bakımından bir şeye sahip olmak, bir şeye hükmetmek ve birinin karşısında küçük görülen gibi farklı anlamları içermektedir. Batılı dillerde ise vazife, görev, bir şeyi yerine getirmek ve inanılan Tanrı'ya bağlanılan manevi bağ, yol olarak tanımlanmaktadır.[413]

Türk Dil Kurumu'nun Halkbilim Terimleri Sözlüğü'nde din, kutsal olarak kabul edilen doğaüstü veya görünmeyen varlıklara olan inançtan doğan eylem ve davranışlarla bireylerin kendi yaşantıları ve toplumsal yaşantıları içinde uyum sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Yine Türk Dil Kurumu'nun Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'ne göre insanların akıllarıyla algılayamadıkları, tanımlayamadıkları ve bu konuda yetersiz kaldıkları olay ve olguları açıklamada gizemli ve mistik kavramlara olan eğilimleridir.[414]

Kavramsal tanımlamaların yanında din pratik uygulamada da önemli bir yapıdır. Din toplumların sosyal bir gerçekliğidir. Var olan dinler devamlılığını sürdürmek zorunda olduklarından dini aktiviteler kişisel ve toplumsal fiiller olarak da sosyal yaşantıda devam etmektedir.[415]

---

[412] Günay Tümer, "Çeşitli Yönleriyle Din", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: XXVIII, 1986, s.213-215; Günay Tümer, "Genel Olarak Din", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:9, İstanbul 1994, s.312.

[413] Mustafa Güven, "Kültürün Bir Unsuru Olarak Din", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi,* 1(1), 2012, s.940.

[414] http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=din&hngget=md, Erişim Tarihi:3.12.2018.

[415] Halil Aydınalp, "Sosyal Çatışma ve Din", *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:19, Sayı:2, 2010, s.192-193.

Sosyolojik anlamda toplumsal ilişkilerin oluşturulmasında din, birlik sağlayan ve mensuplarını diğerlerinden ayıran bir olgudur.[416] Kavramsal tanımların gözlemlenebilir olgulara yer vermesinin yanı sıra gözlemlenemeyen olguların da olduğu bir gerçektir.[417] Gözlemlenemeyen olguların kişiler ve toplumlar üzerindeki etkileri kavramsal tanımlanışın ve algılanışın farklılaşmasında önemli bir etkendir.

Din konusunda incelemeler ve tanımlamalar özsel ve işlevsel olarak ikiye ayrılmaktadır. Dinin ne işe yaradığı işlevsel ne olduğu ise özsel tanımlamaları içermektedir. Özsel tanımda gözlemlenemeyen kavramlar ele alınırken işlevsel tanımda bireysel ve toplumsal etkiler ele alır.[418] Özsel tanımlar dini inançla sınırlı olarak görmektedir. Tanrı, manevi olgular ya da kutsallık atfedilen şeylerle dini tanımlar. İşlevsel tanımlarda insanlar ve toplumlar üzerindeki etkileriyle incelenir. Hem bireylerin psikolojik dünyasında hem de toplumsal hayatta oluşturduğu yansımaları önemlidir.[419]

Bunların yanında ilk iki yaklaşımı da içeren daha genel yapıda politetik yaklaşım da söz konusudur. Diğer iki yaklaşım tek yönlü oluşları, birbirlerini dışarıda bırakmaları ve sosyolojik pek çok tartışmayı bulunduruyor olması politetik tanımlamaların gerekliliğimi göstermektedir.[420] Hem manevi hem maddi olgularıyla birlikte bir sentez olarak dinin tanımlanması bakımından politetik yaklaşım daha tamamlayıcı bir analiz yöntemi olarak görülmektedir.

Emile Durkheim ve Karl Marx din kavramı üzerine önemli tanımlamalar yapmıştır. Marx, dini ruhsuz durumların ruhu, ezilmiş kulların feryadı ve kalpsiz dünyanın kalbi olarak tanımlar. Dini insanların ve toplumların afyonu olarak niteler. Marx'a göre üst sınıflar daha düşük düzeydekileri ezmek, alt düzeydekiler de kendilerini idare etmek için dini kullanırlar. Durkheim ise tanımında dinin tüm insanları ortak bir bilinçte birleştirme kapasitesini kesin bir özellik haline

---

[416] Mehmet Taplamacıoğlu, *Din Sosyolojisi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s.79.
[417] Thomas A. Idinopulos-Temel Yeşilyurt, "Din Nedir?", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:5, Sayı:5, 1999, s.152.
[418] Abdurrahman Kurt, "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu", *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:17, Sayı:2, 2008, s.74-75.
[419] Abdurrahman Kurt, *a.g.m.,* s.76-77.
[420] Abdurrahman Kurt, *a.g.m.,* s.81-82.

getirmektedir. Ancak burada bir kafa karışıklığı ortaya çıkmaktadır. Görülen bu sonucu tamamen din sonucunda ya da dinin işleviyle olduğu belli değildir. Marksist din anlayışı, tek yönde okunan işlevi ile aynıdır. Sosyalizm ile baskı araçları ortadan kaldırılınca dine ve onun afyon oluşunu gerektirecek bir acı kalmayacaktır. Marksistler dinin kitleleri sessizleştiren bir olgu olduğunu düşünürler. Ancak bu sonucun tamamen dini tanımladığı doğru değildir. Bu durum Durkheim'ın tanımlaması için daha uygundur. Çünkü tanımında sosyal bütünlüğün ortadan kalkmasının dinin ortadan kalkmasını zorunlu kılmadığını vurgular. Din sadece sosyal uyum sağlama amacına hizmet etmez. Başka işlevleri de vardır.[421] Din toplumsal hayatta oldukça fazla görev üstlenmiştir. Farkında olunan ya da olunmayan özellikleriyle toplumsal hayatın önemli bir olgusudur.

Bu konuya ilk kez İbn Haldun'un eserlerinde değinilmiştir. İbn Haldun dinin sosyal ve toplumsal özelliği olarak düşman saldırılarına karşı bütünleştirme yönünü vurgulamaktadır. Max Weber, dinin sosyal yapılarla bağlantısını ileri sürerek ekonomik ve kültürel olarak da etkili olduğunu açıklamıştır. Weber aynı zamanda dini tanımlarken insani anlam bulma için bir eylem ve ruhun kurtuluşu için bir yönelim ya da girişim olarak görür. Durkheim gibi dine sosyal düzen ve bütünleştirme noktalarından bakan T. Parsons da bir inanç sistemi olarak kabul ettiği dine sosyal görevler yükler. Parsons inançlar bakımından kişisel olarak yaşanılan ve çoğunlukla kötü durumların aşılmasında etkili olmasına değinmektedir.[422] Bunların yanında dinin toplumsal hayattaki bazı genel işlevleri açıklanabilir.

Öncelikle din bir sosyal kontrol aracıdır. İnsanları normlar ve değerler çerçevesi içinde tutarak düzenin kurulmasını ve devam ettirilmesini sağlar. Ayrıca sosyalleştirme yönüyle bireylerde maddi değerlerin yanında manevi değerlerin de benimsenmesini gerçekleştirir. Bir din içinde bulunma ve dine mensup olma bireylere bir kimlik ve kişilik kazandırır. Bir varlık olma ve aidiyet duyma bilinci toplumun barış ve huzur içinde yaşaması için yardımcı olur. Dini görüşleri kişilerde durumları değerlendirme, olaylar karşısında tutumları ve gelecek ile ilgili düşünceleri

[421] Steve Bruce, "Defining Religion: A Pratical Response", *International Review of Sociology*, 21:1, 2011, s.111.
[422] Necati Alkan, *a.g.e.*, s.14-16; Abdurrahman Kurt, *a.g.m.*, s79-80.

için bir zihin dünyası oluşturur. Bu bağlamda bireylerde oluşan norm ve değer olguları topluma yayılır. Toplumsal bütünleşme bu noktada daha belirgin hale gelmiş olur. Ayrıca dini kurum ve kuruluşlar devlet ve toplum arasında bir köprü olma görevini de yerine getirmektedir. Tüm bunların yanında tarihi ve sosyolojik süreçler göz önüne alındığında dinin toplumsal çatışmaya da neden olduğu görülmektedir. Farklı dinlerin ya da din içinde farklı mezheplerin olması çoğu zaman bu çatışmanın ana nedenidir. Bu bağlamda meşrulaştırma aracı olarak da görülen din, bu çatışmaların tüm tarih boyunca görüldüğü her yerde dayanağı olarak sunulmuştur.[423]

Din konusunda tanımlamalara ve anlayışlara bir başka örnek ise Ali Şeriati'nin yazılarından ulaşılabilir. Dinin yalnızca gaybi varlıklara inanç şeklinde açıklanamayacağının özellikle üzerinde duran Şeriati, yalnızca dinin bu olgudan ibaret olmadığını içinde barındırdığı birçok özellik ve hakikat olduğunu da ifade etmektedir.[424]

Şeriati bu görüşünü Freud'un ve Jung'un ileri sürdükleri vicdan hususuyla açıklamaktadır. Freud, vicdanı bilinçli ve bilinçsiz olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bilinçli vicdan, bilerek karar verilen, bilinçsiz vicdan ise bilmeden karar verdiğimiz durumları nitelemektedir. Bilinçli vicdan, eğitim almak gibi eylemlerken bilinçsiz vicdan ise bir rengi neden sevip sevmediğimizdir. Jung, Freud'un bu ayrımına üçüncü bir kategori daha eklemiştir. Bu kategori sosyal vicdandır. Sosyal vicdan kişileri topluma çeken yani bireysellikten topluluğa geçme isteğidir. Bu durum bireylerde dinin parçası olma duygusunu da açıklamaktadır.[425]

Şeriati, bu açıklamaları buraya kadar kabul etse de dinin yalnızca somut olguları barındırdığını ya da devamlılığını ve varoluşunu buraya dayandırarak gerçekleştirdiğine katılmaz. Psikolojik boyutlarıyla açıklanacağına inandığı insanın yaratılışından gelen özellikleriyle dinin oluştuğuna ve devam ettiğine değinir.[426]

---

[423] Necati Alkan, *a.g.e.,* s.16-23.
[424] Ali Şeriati, *Dinler Tarihi I,* Ejder Okumuş(çev.), Fecr Yayınları, Ankara 2015, s.114.
[425] Ali Şeriati, *a.g.e.,* s.115-116.
[426] Ali Şeriati, *a.g.e.,* s.118.

Din konusunda hem kavramsal hem bireysel hem de toplumsal analizler bulunulan toplum, yaşanılan yer ve buralardaki toplumların kültürleri bakımından farklı ya da belirli noktalarda birbirlerinden ayrışan tanımları ortaya çıkarmaktadır. Ancak konu bağlamında ele alınacak özellik şiddetin ve terörizmin din sistemi ve normlarında nerede yer aldığı olacaktır.

2.1. Din, Şiddet ve Terörizm

Dünya üzerinde var olmuş ve var olan dinlerinin hiçbirinin amacı kabul edilebilir ki şiddet saçıp kan dökmek, zarar vermek ve yıkıcı sonuçlara neden olmak değildir. Pek çoğu huzur, barış içinde birlikte yaşamak ve kurtuluşa ermek gibi ana amaçlarla ve manevi bağlarla hem bireysel hem de toplumsal nitelikte önemli araçlardır. Bununla beraber tarihsel süreçte de incelendiği üzere dinlerin sükûnetten yana olan tavrı çeşitli gruplar ve örgütler tarafından farklı amaçlarla kullanılmasından dolayı şiddet ve terör eğilimli olarak anılmasına neden olmuştur. Her toplumda her coğrafyada görülen bu durum günümüz koşullarında da sürmektedir. Bu bağlamda incelenmesi gereken bir husus olarak din, şiddet ve terörizm ilişkisi karşımıza çıkmaktadır.

Din ve kutsalları adına ve uğruna terör eylemleri terörizm tarihinin başından beridir Zealotlar, Haşhaşiler ve Thuglar gibi örgütlerden başlayarak gündemde olmuştur. Siyasi ve ideolojik terör eylemlerinin daha yoğun olduğu dönemlerin etkisini kaybetmesinin ve sona ermesinin ardından İran'da İslam devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ile dini terörizm yeniden ön sıralarda yer bulmaya başlamıştır. Küreselleşmenin ve uluslararası sistemin Soğuk Savaş'ın ardından tek kutuplu sisteme dönüşmesiyle bu nitelikte terör değerlendirmeleri daha da artmıştır. Şiddet ve terör eylemlerinin din ile ilişkilendirilmesi ve din adına terör eylemlerine girişilmesi bu konunun analiz edilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Terör, terörizm ve şiddet kavramlarının yanı sıra din kavramının da açıklanmasıyla beraber din ve terörizm arasındaki kurulan ve algılanan bağın da açıklanması önemlidir.

Soyut olarak düşünüldüğünde dinler, merhamet, sevgi, kardeşlik, hoşgörü, barış, huzur gibi kavramları akla getirmektedir.[427] Ancak çok eski dönemlerde olduğu gibi modern dönemlerde de -1980'lerle meydana gelen olaylardan ve özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra- somut olarak düşünüldüğünde din, savaş, şiddet ve terörizmle bağdaştırılmıştır.

Evrensel ve ilahi dinlerin pek çoğunun yapılan terör eylemlerinde meşru bir dayanak olarak kullanılması oldukça yaygındır. Dinlerin kutsal kitaplardan ve kaynaklarından referanslarla bu meşruiyet kazandırma durumu pekiştirilmektedir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in buyurdukları emirler veya sahip oldukları kutsal kitaplarda yer alan hususlar bu bağlamda değerlendirilmiştir. Ancak bunu yapan örgütlerin kutsal kitaplarda yer alan öldürme, savaşma gibi emirlerin tarihi süreç içinde nerede yer aldığına bakmadıkları bir gerçektir. Ayrıca bu metinleri, tüm kitaptan ayrı düşünüp kendi argümanları olacak şekilde yorumlamaktadırlar. Bunun yanında bu kutsal metinleri hem dil hem de anlatım olarak sıradan metin yerine koyduklarından derin anlamlarını algılamaktan uzak kalmışlardır. Tüm bu durumlar kutsal metinlerin örgütler tarafından hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullanılmalarına neden olmuştur.[428]

Dinlerin çatışma, cezalandırma, savaşma veya öldürme gibi emirlerinin olmadığını söylemek tamamen yanlış olacaktır. Ancak bu emirlerin bulunmasının bir alt nedeni olduğu ve kendilerine karşı her şeyi yok etme amacı olmadığı üzerinde durulması gereken noktalardır. Sosyal bir kimlik ve birlik inşa etmesi nedeniyle dinler içinde çatışma barındırır ancak bu dinlerin amacı değildir. Olağandışı bir getiri olmamasıyla beraber bazı durumlar karşısında dinin doğasında şiddet var olmuştur.[429]

Din içerikli veya dini kullanarak şiddet oluşumu toplumlar için kaçınılmaz bir durumdur. Din bireylere hükmedişi, kendi özgün yapısı ve sistemiyle oldukça

---

[427] Latif Tokat, "Şiddetin Panoramasında Dinin Yeri Olabilir mi?", *Din ve Şiddet,* Faruk Sancar(ed.), Recep Tayyip Üniversitesi Yayınları, Rize 2015, s.28.
[428] Necati Alkan, *a.g.e.,* s.28.
[429] James K. Wellman- JR. Kyoto Tokuno, "Dinsel Şiddet Kaçınılmaz Mıdır?", İhsan Çapçıoğlu(çev.), *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, s.365.

güçlü bir olgudur ve inananların farklı bir dine inananlarla veya herhangi bir dine inanmayanlarla bir çatışma içinde olması beklenen bir durumdur. [430]

Din ve terörizm üzerine iki zıt düşünce ortaya çıkmıştır. İlki çağlar boyunca din temelli terörizm örneklerinden de yola çıkarak din olgusunun her zaman şiddet, savaş ve terör barındırdığını savunmaktadır. Diğeri ise din ve terörizmin birbirleriyle anılmasının yanlış olduğunu, dinin kendi yapısında terörizm olmadığını ve dini siyaseten bir araç gibi kullananlar tarafından dinin terörizm argümanı haline getirildiğini vurgulamaktadır.[431]

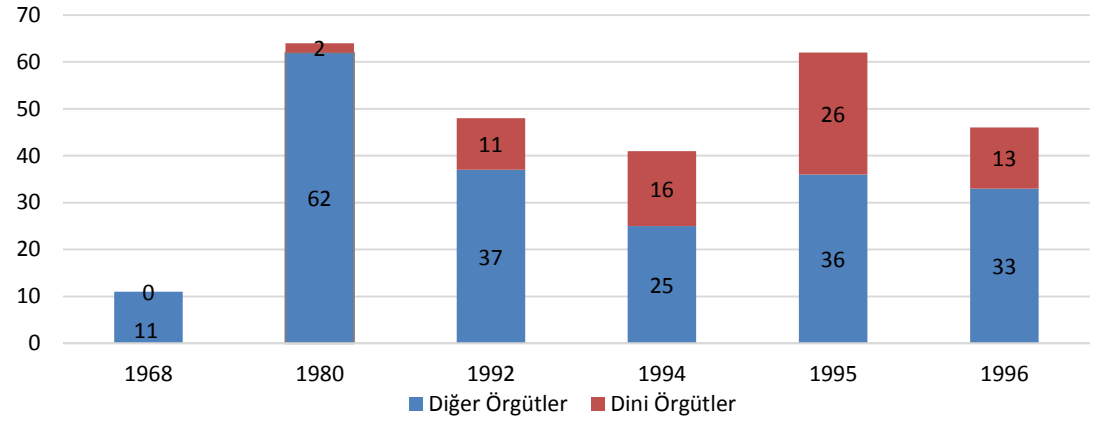
Dinlerin kutsal emirlerinin, değerlerinin veya inançlarının çıkış noktası olarak kabul edilerek bir din içinde aşırı uçlara yönelmesi veya din içerisinde bazı noktaların araç olarak şiddet temelinde kullanılması dini terörizm olarak bilinmektedir.[432]Modern anlamda dini terörizm, 1950'lerle Batı'da, 1970'lerle de tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu hareketler geleneksel din anlayışı ve sistemine karşı olanlara yönelik meydana gelmiştir. Bu bağlamda liderlere de önemli roller biçilmektedir.[433] Önemli bir etki altına alma ve inandırıcılık bakımından lider karakteri öne çıkmaktadır.

Soğuk Savaş dönemindeki huzursuzluk, karmaşa ve çatışma ortamı Soğuk Savaş sonrasında sona ereceği düşünülürken aslında daha büyük bir huzursuzluk, karmaşa ve çatışma ortamına düşülmüştür.[434] Burada Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezine karşı Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezinin doğrulandığı düşünülebilir. Sosyal, ekonomik, kültürel ve dini ayrışmaların ideolojinin yerini alarak dünyadaki çatışmaların devam edeceğini öne süren Huntington'u din konusunda yaşanan gelişmeler onaylamıştır.

---

[430] James K. Wellman- JR. Kyoto Tokuno, *a.g.m.,* s.366.
[431] İlyas Canikli, "Dini Terör Senaryoları", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, s.236-237.
[432] M. Ali Kirman, "Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, s.320.
[433] M. Ali Kirman, *a.g.m.,* s.322-323.
[434] Birol Akgün, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Küresel Sistemde İslam, Terör ve Şiddet Tartışmaları", *Din ve Şiddet,* Faruk Sancar(ed.), Recep Tayyip Üniversitesi Yayınları, Rize 2015, s.31-32.

Grafik 9: Dini terör örgütlerinin yükselişi[435]

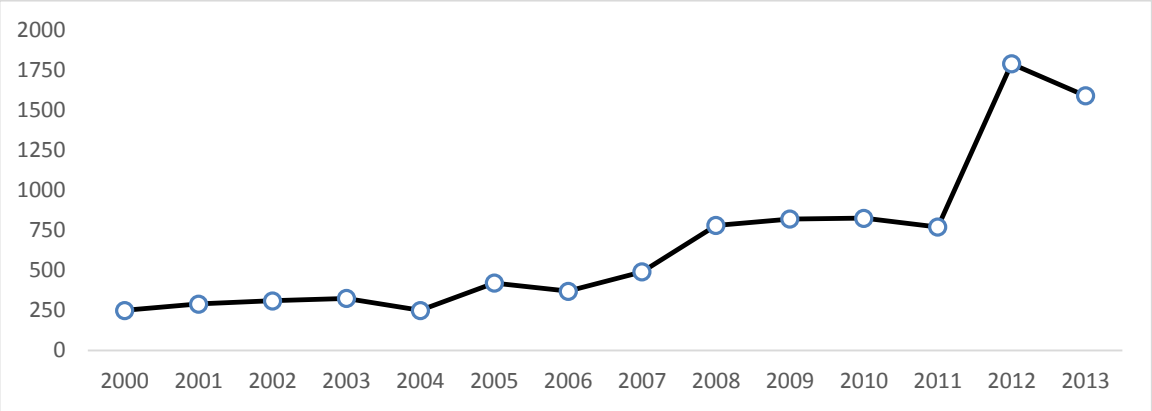
1968'de aktif olan terör örgütlerinden hiçbiri dinsel olarak sınıflandırılmamaktadır. Bu dönemdeki gruplar sol kanattan, devrimci Marksist-Leninist ideolojiye sahiptiler. 1970'lerin başında ise daha çok etnik ve milliyetçi ideolojiye sahip gruplar söz konusuydu. 1980'de İran Devrimi'nin yansımaları olarak ilk modern dini terörist gruplar ortaya çıkmıştır. Bu tür gruplar için dini sebepler her şeyden önemlidir. 1992'ye gelindiğinde dini terörist grupların sayısı artmıştır ve İslam dışındaki dinleri, belirsiz mezhepleri ve kültleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. 1990'larda tüm aktif uluslararası terör örgütleri arasında dini terörist grupların oranı kayda değer şekilde artmıştır. 1994'te tanımlanan örgütlerin neredeyse yarısı dini terörist gruplardı. 1996'da ise tanımlanan 46 grubun 13'ü baskın bir dini temele sahipti. Bu verilere göre din, terörist gruplar tarafından etkin bir silah olarak kullanılmıştır.[436]

Bunların yanı sıra 2002 yılında tanımlanmış olan 35 terör örgütünün 28'i gelişmekte olan ülkelerde doğmuştur. Bunun yanında bu 35 örgütün 26'sı İsrail-Filistin sorunundan ileri gelen örgütlerdir ve temel olarak İslam ideolojisindendir.[437]

---

[435] Bruce Hoffman, "Old Madness New Methods", *Rand Review,* Vol.22, No.22, Winter 1998-99, s.14.
[436] Bruce Hoffman, *a.g.m.*, s.14.
[437] Greg Bankoff, "Risk Bölgeleri: Batı'nın Terör Üzerine Görüşleri ve İslam'ın Yeri", Şahin Gürsoy-Hakkı Karaşahin (çev.), *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, s.383-384.

Grafik 10: 2000-2012 yılları arasında dini terörizm olaylarının sayısı [438]

Grafikteki verilere göre 2000'li yılların başında dini terörizm olaylarının sayısı sonraki yıllara göre nispeten daha düşüktür. 11 Eylül 2001 saldırılarının sonrasında karşı savunma olarak adlandırılan ABD'nin önleme ve yok etme hareketleri, 11 Eylül sonrasında bu tür eylemlerin yükselmesinin önüne geçmiştir. Ayrıca tüm dünyada meydana gelen din ve terör algısı bu önlemenin en büyük yardımcısı olmuştur. Bunun yanı sıra 11 Eylül saldırısının devamı planlanmış bir eylemler serisi olmadığı da düşünülebilir. Daha sonraki yıllarda yoğunlaşan dini terörizm eylemleri hem ABD'nin bölgeden çekilmesi hem de IŞİD'in varlığı ile açıklanabilmektedir.

Dinin şiddetin kaynağı olup olmamasından ziyade dinin nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığı problemin esas noktasıdır. Dinin zihinlerdeki yansıması, şiddetle ilişkilendirilmesi bakımından önemlidir. Dinin gerçekliğin tek aynası olduğu ve insanları baskı altında bir arada tuttuğuna olan inanç zihinlerdeki yansımanın şiddetten ayrı olmasına engeldir. Bu noktada şiddetle ve terörizmde din meşru bir araç haline gelmektedir.[439]

Bir dine inanan grup terörist sıfatıyla anılıyorsa bu noktadaki problem, bu grubun mensubu oldukları dini nasıl algıladıkları veya terörist sıfatını kullananların

---

[438] https://www.theguardian.com/news/datablog/2014/nov/18/religious-extremism-main-cause-of-terrorism-according-to-report, Erişim Tarihi: 12.12.2018.

[439] Bilal Sambur, "Din Şiddet Üretir Mi?", *Din ve Şiddet,* Faruk Sancar(ed.), Recep Tayyip Üniversitesi Yayınları, Rize 2015, s.101.

dini nasıl algıladıkları ile ilgilidir.[440] Terörist gruplar inandıkları dinin kutsal metinlerindeki ya da öğretilerindeki içerikleri şiddet ve terör emri ya da isteği şeklinde nitelendirebilirler. Bunun yanında bu tür içerikler üzerinden yine terörist grupların eylemlerinin yardımıyla da dinin mensubu olmayan kişiler de dini bir terör oluşturucusu olarak algılayabilirler.

Pek çok sebebe dayandırarak terör eylemi gerçekleştirilebilir. Ancak dini terörizm çeşitli nedenler dolayısıyla diğerlerinden daha fazla tehlikelidir. Öncelikle dini teröristler genellikle açık uçlu insan hedeflerine saldırırlar. İkinci olarak dini teröristler dini emirleri doğrudan ya da dolaylı olarak kullanarak şiddet davranışlarını gerçekleştirirler. Bu nedenle de eylemlerin boyutları tahmin edilemezdir. Üçüncü olarak dini teröristlerin kendilerini seküler yasalar ve kurallar doğrultusunda sınırlandırmadığı gerçektir. Bu durum da eylemlerin hedefleri ve yöntemleri bakımından sınır tanımazlığa neden olur. Dördüncü olarak dini teröristler içe kapalı ve kendi içlerinde bir düzen içinde olduklarından mevcut sosyal sisteme yabancılaşmış hale gelirler. Sistemi düzeltmeye çalışmak yerine onun yerine kendi sistemlerini geçirmeye çalışmaktadırlar. Son olarak ise bu tehditlerinin yanında toplumsal ve sivil toplum örgütlerinin desteğini almaları da endişe vericidir. Kısaca belirtmek gerekirse terörizmde dini yönlerin yükselmesi tehlikeli görülmektedir.[441]

Tarihsel olarak üç tek Tanrılı din -Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet- kendi kendini savunma adına şiddeti haklı çıkarmıştır; ancak takipçileri hem kutsal hem de kutsal olmayan savaşları, fetih savaşlarını ve emperyalist genişlemeyi meşrulaştırmıştır ve işgale dini taleplerde bulunmuşlardır. İnançlıların büyük çoğunluğu şiddet içeren metinleri tarihsel bağlamlarında olurken, dini aşırıcılar ve teröristler eylemlerini haklı çıkarmaya devam etmektedirler.[442]

---

[440] Mustafa Erdem, "Din ve Terör Üzerine", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, s.12.
[441] Audrey Kurth Cronin, "Behind The Curve: Globalization and International Terrorism", *International Security,* Vol.27, No.3, Winter 2002-2003, s.41-42.
[442] John L. Esposito, "Islam and Political Violence", *Religions,* 6(3), 2015, s.1068.

Radikal dini ideolojilerin sunduğu kutsal hakikatler ve kurtuluş söylemleri taraftar toplama bakımından elverişli bir yöntemdir.[443]Din temelli şiddetin, sosyal, ekonomik ve politik unsurları olduğu gibi kültürel nedenleri de vardır.[444]

Dinin terörizmde kullanılmasının nedenleri olarak öncelikle meşrulaştırma aracı olarak kullanılması söylenebilir. Burada teröristler kendilerinin kötü olmadıkları dini emirlerin savaşma yönünde olduğuna vurgu yaparlar. Bu durum da hem kendileri hem de çevreleri için oldukça geçerli bir neden olarak kabul edilir. İkinci neden olarak ise din olgusunun kendilerine taraftar toplamada ve destek bulmada yardımcı olmasıdır. Dünyada herhangi bir milletten daha fazla sayıda din mensupları vardır ve bunlar arasında dil, ırk, kültür gibi olguların dışında din tek bağlayıcı noktadır. Bu nedenle geniş kapsamlı bir taraftar grubu oluşturulması oldukça kolaydır. Son olarak ise terörizmde dinin kullanılması bir karşı taraf ya da düşman oluşturulması bakımından güçlü bir kaynaktır. Kendilerinden olmayan ya da kendilerine karşı olarak kurguladıkları bir karşı taraf, öteki veya düşman oluşturulması eylemlerine anlam kazandıracaktır.

Tablo 6: Dinsel ve dinsel olmayan terör örgütlerinin özellikleri[445]

	Dinsel Terörizm	**Dinsel Olmayan Terörizm**
İdeoloji	Din ve emirleri	Politik, ekonomik, anti kolonyal, milliyetçi, kültürel ideolojiler
Moral Tutum	Ahlaki sınırı yoktur.	Ahlaki sınır söz konusudur.
Motivasyon	Yüksek bir motivasyon söz konusudur.	Motivasyon daha yüzeyseldir ve güçlü değildir.
Taraftar Toplama	Taraftar toplamak kolaydır.	Taraftar toplama konusu kısıtlıdır.

[443] Bahram Hasanov, "Dini Fundamentalizmi Ayakta Tutan Temel Faktörler", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:16, Sayı:3, 2016, s.243.
[444] H. Ezber Bodur, "Dini Motifli Terör Fenomeni ve İslam'ın Siyasal İstismarı", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5, 2005, s.78.
[445] Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Düşman Belirleme	Kendilerinden olmayan ya da kendileri gibi düşünmeyenler doğrudan düşman sayılırlar.	Belirli bir grup, parti ya da zümre düşman kabul edilebilir.
Hedef ve Etki	Hedef ayrımı yoktur ve eylemlerini oldukça etkili sonuçlar alabilecekleri şekilde gerçekleştirirler.	Eylem yöntemleri bakımından sınırlı etki oluştururlar ve tek hedefler üzerinden eylemlerini yaparlar.

Dinsel terörizm ve dinsel olmayan terörizmi birbirinden ayıran en önemli nokta yapılan eylemlerin, benimsenen hedeflerin din olgusu üzerine kurulmuş olmasıdır. Bunun yanında dinsel ve dinsel olmayan örgütlerin üyelerinin yaptıkları eylemleri nasıl gördükleri de önemlidir. Dinsel olmayan örgütün üyeleri için yapılan eylemler bir siyasi ya da ekonomik ideolojiden kaynaklandığından bu eylemler keyfi olarak nitelendirilebilir. Ancak dinsel örgütlerin üyeleri kendilerini Tanrı yoluna adamıştır ve yaptıkları yüksek bir ahlak gereğidir. Bundan dolayı dinsel terör örgütlerinin taraftar toplama yeteneği daha yüksektir. Ayrıca dinsel terör örgütlerinin üyeleri davranışlarında toplumsal sorumluluklara yer vermez. Son olarak ise dinsel terörizm üyelerinin kendilerine düşman belirleme konusunda daha kapsamlı bir algısı vardır. Bundan dolayı geniş kitleleri etkileyip önemli yerlere zarar verebilecekleri eylemlerden kaçınmazlar.[446]

2.2. İslam ve Terörizm

Tarih boyunca çeşitli dinlerde terörizm örnekleri görülmüştür. Ancak 1980'lerle başlayan ve 11 Eylül 2001 saldırılarıyla zirveye tırmanan din temelli terör olayları çoğunlukla İslam dini ve Müslümanlar ile anılmıştır. Bundan dolayı İslam ve terörizm birbirlerini tamamlar şekilde kullanılma başlanmıştır.

Müslümanların çoğu köktendinci değildir ve çoğu köktendinci de terörist değildir. Ancak günümüz teröristlerinin çoğu Müslümandır ve kendilerini bu şekilde gururla tanımlamaktadırlar. Müslümanların şikayetçi oldukları ve adaletsiz olduğunu düşündükleri medya bu bakımdan Batılı terör örgütlerinin neden Hıristiyan olarak

[446] Ingmar Karlsson, *Din, Terör ve Hoşgörü,* Turhan Kayaoğlu(çev.), Homer Kitabevi, İstanbul 2005, s.181-182.

tanımlanmadığı konusuna ulaşır. Ancak atlanılan nokta Batılı örgütlerin kendileri için dini bir tanımlama yapmadıklarıdır. Söz konusu şikâyetin ilgilisi medya değil, kendileri için bu tanımı yapanlar olmalıdır.[447]

Bütün aşırılık yanlısı gruplar eylemlerini herkesçe kabul edilen İslami metinlerin yerine kendi yorumlarını katarak daha doğru, daha saf ve daha özgün hale getirdiklerine inanarak algıladıkları İslami metinlerle, ağızdan ağıza yayılan, kaynaklarını ve doğruluklarını araştırmadıklarını Hz. Peygamberin hadisleriyle ve yine kendi yorumlarıyla algıladıkları Kuran'la kutsallaştırmaktadırlar.[448]

Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın. Fakat aşırılığı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları nerde yakalarsanız öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın.[449] (Bakara/190-191)

Kendilerine savaş açılan Müslümanlara zulmü uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeye gücü yeter.[450] (Hac/39)

Savunma amacıyla kendilerine karşı savaş açmış durumda olanlarla savaşmak ayetlerle belirtilmiştir. Ancak önemli husus aşırılıktan kaçınılmasının da üzerinde durulmasıdır. Bu bağlamda daha sonra tüm detayları ile ele alınacak olan cihat için izin de verilmiştir.

Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.[451] (Nisa/93)

Arzu ettiler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de öyle sapasınız da beraber olasınız. Bu sebeple, Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost

---

[447] Bernard Lewis, *The Crisis of Islam*, The Modern Library, 2003, s.100.
[448] Bernard Lewis, *The Crisis of Islam*, s.101.
[449] *Kur'an-ı Kerim Meali,* Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin(haz.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.28-29.
[450] *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.336.
[451] *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.92.

edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün, onlardan ne bir dost edinin ne de bir yardımcı.[452] (Nisa/89)

Bir Müslümanın kasten ve isteyerek bir Müslümanı öldürmesinin büyük bir günah olduğunun ve cezanın da bu denli büyük olacağının görüldüğü ayetlerin yanında kendilerini doğru bildikleri yoldan saptırmak isteyenlere karşı ayetler de söz konusudur. Ancak yine burada da karşı tarafın eylemlerinin önce olması gerektiği unutulmamalıdır.

Ey iman edenler! Savaş düzeninde iken kafirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin. (Savaştan kaçmayın) -Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası.[453] (Enfal/15-16)

Müslüman olmayanlarla savaşmaktan -yukarıdaki koşullar altında- kaçmak ve Müslüman olmayanlara fırsat vermek büyük bir hata hatta günah olarak sayılmıştır.

Tüm bu ayetler hem Müslümanlar hem de Müslüman olmayanlar tarafından nasıl algılandığı bakımından din ve terörizm konusunda önemli bakış açılarını sunmaktadır. Ancak İslam'ın ve terörizmin doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi içinde sunulması çeşitli noksanlıklar sebebiyle de oluşmuştur.

İslami terörizm söylemine üç alanda itiraz edilebilir. İlk olarak söylemin akademik özen ve entelektüel güvenilirlikten yoksun olduğu noktasındandır. İkincisi politik olarak önyargı söz konusudur ve zaten güçlü olan yapıları daha da güçlendirmeye hizmet eder. Üçüncüsü ise pratikte söylem hem terörle mücadele konusunda hem de demokratik kültür için ayrıştırıcı niteliğinden ötürü zarar vericidir.[454]

---

[452] *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.91.
[453] *Kur'an-ı Kerim Meali,* s.177.
[454] Richard Jackson, "Religion, Politics and Terrorism: A Critical Analysis of Narratives of Islamic Terrorism", *Centre for International Politics Working Paper*, No.21, 2006, s.14.

Metin mantığı içinde inceleme yapmaktan yana olmayanlar tarafından meydana getirilen tanımlamalar ve söylemler temel olarak eksik görülmektedirler. Bununla beraber güçlü tarafların söylemleriyle hareket etmek yine güçlü olanın elini güçlendirmektedir; tarafsız olarak değerlendirme yapıldığını her iki taraf için de söylemek oldukça zordur. Din ve terör olgularının birlikte bir söyleme konu olması kültürlerin değerlendirilmesi bakımından yanlış bir penceredir ve ayrıca terörle mücadele edilirken de din savaşları yansımasına neden olmaktadır.

Savaşa ve barışa yönelik modern İslami yaklaşımlar üç kategori olarak incelenebilir. Bunlardan ilki, saldırgan olarak nitelenen İslami yaklaşımdır. Bu yaklaşım adaleti, özgürlüğü ve huzuru getirecek olan tek doğru yol olarak İslam'ı görür. İslam'ın bu etkisini saldırı savaşları dahil olmak üzere çeşitli yollarla yaymasını hedefler. Bu yaklaşımın savunucuları dünyaya egemen olan adaletsizlik, eşitsizlik ve baskı içeren bir yapının olduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle her Müslüman sahip olduğu imkanları kullanarak mücadele etmelidir. Bu bağlamda yapılan eylemler Tanrı'nın egemenliğini dünyaya getirmek için gerekli kötülükler olarak sunulur.[455]

İkinci yaklaşım savunma yaklaşımı olarak adlandırılabilir. Batı'nın adil savaş yaklaşımına benzer şekilde bu yaklaşım da İslam'ın belirli koşullar altında şiddet kullanmasına izin verir. Burada izin noktasının en belirgin özelliği kendini savunma niteliğinde olmasıdır. Bu yaklaşımın tarafları baskı ve zulüm karşısında kendilerini savunma, adaleti oluşturma ve düzenin yeniden sağlama amacındadır. Bu kategoride iki yaklaşım öne çıkar. İlki şiddetin bir sınırın olması gerektiğine, ikincisi ise Müslümanların girdikleri savaşta kazanan olmaları için ellerinden geleni yapması gerektiğine dayanır. Üçüncü yaklaşım ise şiddetsiz olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşıma göre İslam'ın çatışma çözme ve savaşa karşı tavrı şiddetten yana olmamalıdır. Adaletsizlikle mücadelede adaletsiz direniş İslam'ın tercih ettiği bir olgu değildir.[456]

---

[455] Ayşe Kadayıfçı-Orellana, "Religion, Violence and The Islamic Tradition of Nonviolence", *Turkish Yearbook of International Relations*, 34, 2003, s.40.
[456] Ayşe Kadayıfçı-Orellana, *a.g.m.*, s.41-42.

İslamiyet'in emrettiği ve bir orantı çerçevesi içinde tuttuğu şiddet saldıran olmaktan çok Müslümanların kendilerini korumaları bakımından ele alınmalıdır. Bunun dışında çeşitli gruplarca şiddeti başlatmanın dayanağı olarak sunulmasının çarpıtılmış olduğu gerçektir. Ancak insanların bu tür grupların bu söylemlerine inanması ve onlarla beraber olması kendi mensup oldukları dinin kutsal kitaplarına ve dinlerinin Peygamberinin söylediklerine karşı gerçek anlamdan ne kadar uzak kaldıklarını da ortaya koymaktadır.

2.3. Cihat ve Şehit Kavramları

Cihat kelimesi, Tanrı'nın yolunda mücadele veya uğraşmak ya da asil bir sebep doğrultusunda kararlılıkla çalışmak anlamlarına gelir. Ancak kutsal savaş anlamına gelmez.[457] Cihat mutlak suretle dini işaretleri olan bir saldırganlık değil, her şeyin üstünde ve her şeyden önce Tanrı'nın yolunda olabilmek için Müslümanların çabalaması gereken bir görevdir.[458]

Cihatın kutsal savaş olarak İslam düşüncesi ile anılması Batı'da çok yaygındır. Batı düşüncesinin bu kullanımından dolayı İslam dini de militan, savaş yanlısı bir din ve taraftarları da fanatik savaşçılar olarak kabul edilmiştir. Bunların yanında Arapça dilinde savaş anlamında kullanılan kelimenin cihat değil de harp olması ve cihat kelimesinin farklı bir anlama sahip olması Batı düşüncesi ile çelişmektedir.[459]

Cihat sözcüğünden askeri ve savaşçı bir anlam çıkarılmasının yanında bu mücadelenin mutlaka Allah yolunda olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak militan anlamın yanında ahlaki ve manevi anlamda yorumlayanlar da vardır. Yapılagelişlerin sonucunda çoğunlukla militan anlamda kullanılmıştır.[460]

---

[457] Michael G. Knapp, "The Concept and Practice of Jihad in Islam", *Parameters: U.S. Army War,* Vol.23, İssue:1, Spring 2003, s.82.
[458] Ingmar Karlsson, *a.g.e.*, s.166.
[459] Bernard Lewis, *İslam'ın Siyasal Söylemi,* Ünsal Oskay(çev.), Phoenix Yayınevi, Ankara 2011, s.109.
[460] Bernard Lewis, *İslam'ın Siyasal Söylemi,* s.111.

Cihat, İslami öğretiye göre vahiyle bütün Müslümanlara emredilmiştir. Saldırıyı başlatanlar olarak *farz-ı kifaye* [461] , savunma durumunda kalınan mücadelelerde *farz-ı ayn*[462] kabul edilir. Cihat tüm dünyada İslam kabul edilene kadar herhangi bir zaman ya da mekanla kısıtlanmayan bir mücadeledir.[463]

Kur'an'da şiddetle anılan kavram çoğunlukla cihattır. Aynı zamanda sürekli olarak kutsallık yüklenen bir savaş olarak hatalı şekilde de anılmaktadır. Bundan dolayı Batı tarafından İslam, terörizm ve şiddetle ilgili bir din olarak algılanmıştır.[464]

Tarihte iyilik ile kötülük arasındaki mücadelenin egemenliğinden ötürü, cihat, tüm Müslümanlara Tanrı'nın kötülük yapanlar ve onların kötü yaşam tarzlarıyla başa çıkmak için bir görev gibi sunulmuştur. Bu görev onlara yeryüzünde Tanrı'nın memnuniyetini kazanmak için bir fırsat ve zorunluluk olmuştur. Bu bağlamda kutsal bir göreve ulaşılması için olumlu bir şey yapılıp yapılmadığının bir önemi yoktur. Sonuca ulaştıracak her yol -şiddeti teşvik etse de- kutsal ve doğru sayılmaktadır.[465]

Cihatçı savaş birçok yönden, İslam'ın geleceğini kimin kontrol edeceğine dair bir mücadeledir. Bu antik dinin, cihatçıların nefretiyle ve şiddetiyle mi yoksa ılımlı, liberal ve geleneksel Müslümanlar tarafından önerilen daha hoşgörülü vizyonla mı ilişkilendirileceği önemli bir husustur.[466]

İslam hukukçuları cihatı genel olarak İslami kontrol altındaki topraklar (*dar el-İslam)* ile Müslüman egemenliği altında olmayan tüm topraklar *(dar el- Harb)* olarak bölünmüş bir dünyada çatışma bağlamında görmüştür. İslam hukuku özellikle Müslümanlar arasında olan cihat olarak nitelenmeyen tüm savaşları kınamıştır. Ayrıca siyasi direniş aracı olarak teröre de karşıdır. Cihadın klasik hukuki

[461] Toplumsal ve sosyal bir görev olarak değerlendirilebilir. Mükelleflerin bazılarının yerine getirmesiyle diğer mükelleflerin yapmasına gerek kalmayan farzlardır. *Bknz: Dini Kavramlar Sözlüğü,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.172.
[462] Mükelleflerin her biri için ayrı değeri olan bir kısmının yapmasıyla bir kısmından sorumluluğu düşmeyen farzlardır. *Bknz: Dini Kavramlar Sözlüğü,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.172.
[463] Bernard Lewis, *İslam'ın Siyasal Söylemi,* s.112.
[464] A. Rashied Omar, "İslam ve Şiddet", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, s.357-358.
[465] Mary R. Habeck, *Knowing The Enemy: Jihadist Ideology and The War on Terror*, Yale University Press, 2006, s.163.
[466] Mary R. Habeck, *a.g.e.*, s.164.

görüşlerine ek olarak, Sufi hareketinin büyük cihat doktrini de vardır. Sufiler büyük cihadı, bedenin temel içgüdülerin karşı ama aynı zamanda ruhun yolsuzluğuna karşı bir iç savaş olarak anlamıştır ve büyük cihadın manevi iç görü kazanma sürecinin zorunlu bir parçası olduğuna inanmıştır. Bugüne kadar Müslümanların çoğu cihadı kişisel olarak görülen alanın savunulmasında gerçekleştirilen fiziksel eylemlerden ziyade siyasi mücadeleleri cihata sayar. Öyleyse cihadın anlamı üzerinde anlaşmazlık modern çağda da devam etmiştir.[467]

Sünni ve Şii Müslümanları, haklı olarak, cihatı toprak, yaşam, inanç ve mülklerin savunulması için uyguladıkları konusunda hemfikirdirler. İstilayı ve tehdidi püskürtmek bakımından haklıdır. Bazı İslam alimleri cihadın yalnızca Müslüman topluma karşı saldırganlık başlatan kafirlerle savaşmak için haklı olduğunu iddia etmiştir. Diğerleri ise sömürgecilik döneminde Avrupalı güçlere karşı İslami direnişten ilham alan daha militan görüşler dile getirmiştir. Doğru otorite meselesi -meşru bir yönetici tarafından yönetilmedikçe cihat sürdürülemez- ise Müslümanlar arasında bölünmeye neden olmuştur. Sünniler, tüm Müslüman halifeleri -İslam alimleri desteğine sahip olduğu sürece- cihadın meşru liderleri olarak görmüştür. Şiiler bu gücü imamlar için kastedilmiş olarak görmektedirler. Her iki mezhep de cihat için diğer önkoşullar üzerinde hemfikirdir. Doğru niyet cihada katılma açısından temel olarak önemlidir. Cihat için geçerli tek amaç Tanrı'ya yakınlaşmaktır. Şartlar aynı zamanda cihatlarda savaşçıların davranışlarına da yer vermektedir. Savaşçı olmayanların savaşçı olanlardan ayrılması gerekir. Savaşmayanlara zarar verilmesinin yasaklanması ile orantılılık önemlidir. Mevdudi için cihat kurtuluş savaşına benzer ve politik olarak bağımsız Müslüman devletler kurmak için tasarlanmıştır. Mevdudi'nin görüşleri cihadı anti-kolonyal hareketlerle ilişkilendirir. Radikal İslamcı Mısırlı düşünürler Hasan El-Benna ve Seyyid Kutub, Mevdudi'nin eylemci ve milliyetçi cihat anlayışını ve gerçek bir İslami hükümet kurma rolünü ele geçirmiştir. Bu devrim fikri öncelikle Müslümanlar dış düşmanlara karşı cihadı yönetmeden önce radikallerin kendi İslam karşıtı yöneticileriyle ilgilenmeye odaklanır. Önemli olarak, radikal İslamcılar cihadı tüm Müslümanlar

[467] Michael G. Knapp, *a.g.m,* s.83-84.

için zorunlu kılmaktadır ve bu da onu bir toplumsal görev yerine bir birey haline getirmektedir.[468]

Cihatçıların eylemlerini nasıl açıkladıkları bir başka önemli husustur. Amaçları laik dünyanın yıkılmasıdır. İslami bir düzen için bunu ilk adım olarak görürler. Bu nedenle cihatlar, Allah'ın emirleri doğrultusunda yaşayan inançlı bir toplumun oluşturulması bakımından önemlidir. Ancak bu durum hesaplanan gibi gitmemiştir. Hıristiyanlar ve Yahudiler küresel bir şekilde insanlığın yeni liderleri haline gelmiştir. Askeri, ekonomik ve politik olarak süper güçlere dönüşen ABD, Japonya hatta diğer Asya devletleri bu konuda finansman, medya ve popüler olma desteği sağlamıştır. İslam toplumları çoğunlukla Batı toplumları tarafından aşağılanan ve küçümsenen bir toplum olarak kalmıştır. Bu durumun nasıl ortaya çıktığı da analiz edilmelidir. İlk olarak halifeler dönemi buna neden olan sorun olarak görülmüştür.[469]

Daha sonraki sorun, M. Kemal'in 1924'te halifeliği kaldırmasıdır. Bu durumun İslam'ın tek bir bütün olmasının önünü kestiği düşünülmektedir. Son olarak ise Müslümanların Müslümanlara karşı herhangi bir inancın sonucunda olmayan saldırıları görülmektedir.[470] Bunun yanında Batı'nın etkileri, küreselleşme, medya, ekonomik ve politik koşullar da etkili olmuştur.

İdeolojide insanların öldürülmesine ve tahrip edilmesine yönelik iki yenilik söz konusudur. Bunlar apaçık bir tevhit tanımı ve dinin özü olarak şiddete yoğunlaşma üzerindendir. İslam dünyasının büyük çoğunluğundan farklı olarak, aşırılık yanlıları tevhidi siyasi sonuçlar ve tüm şiddet eylemlerini haklı çıkarmak için kullanmıştır. Tevhit, Tanrı'nın tek başına egemenliği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, cihat için kabul edilebilir tek toplum, İslam hukukunun ilkelerini doğru olduğuna inandıkları şekilde uygulayan bir hükümettir. Tevhidin bu tanımına dayanarak, aşırılık yanlıları demokrasi, liberalizm, insan hakları, kişisel özgürlük, uluslararası hukuk ve uluslararası kurumların yasadışı, gayri meşru ve günahkâr olduğunu savunmaktadır. Çünkü insanlara özgürlükler sunar ve tamamen Tanrı'nın

[468] Michael G. Knapp, *a.g.m.*, s.85-86.
[469] Mary R. Habeck, *a.g.e.*, s.7-9.
[470] Mary R. Habeck, *a.g.e.*, s.11.

verdiği hukuk sistemine bağlı olmaktan ziyade toplumları için yasalar çıkarmasına izin verir. Demokrasi, cihada eleştirilerin odak noktasıdır.[471]

Cihat kavramı, İslam ve terörizm konusunu ele alırken şiddetin ana kaynağı olarak incelenmesi önemli olan bir husustur. Hem dini kaynakların hem felsefi yorumların hem de Batı düşüncesinin kavram üzerindeki algısı birbirinden farklıdır. Batı tarafından militan bir savaş olgusu olduğu düşünülürken dini kaynaklar ahlaki ve manevi olgular üzerinde de durmuştur. Tüm bunların yanında felsefi yorumlarda da dış dünyada anlam bakımından kişisel olarak bir iç dünya olgusu olarak anlamlandırılmıştır. Ancak pratik uygulamalar ve teorik yorumlamalar karşılaştırıldığında militan ve savaşçı anlamlarıyla pratik uygulama daha uyumlu görülmektedir. Bu bağlamda İslam adına teröre yer verilirken hem dış dünya için hem de kendi dinlerinden olanlar arasında anlam kazanması bakımından cihat kavramı kullanılmıştır. Bunun yanında bu durumun karşı tarafı olanların da cihat kavramını kullanması karşılarında olanı öteki haline getirebilmeleri ve bir tanıma ya da sınıfa yerleştirebilmeleri bakımından önemlidir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu kavramdan yola çıkarak ve beslenerek terör eylemleri ve terörizm olgusu anlamlı hale getirilmeye çalışılmıştır. Geçmişteki örneklerinin yanında günümüzde de El Kaide ve IŞİD gibi örnekler sistematik olarak kavramını terörizmi meşrulaştırmada kullanıldığını doğrulamaktadır.

Cihat kadar önemli bir kavram olarak "şehit" kavramının incelenmesi İslam dini ve terörizm bağının nasıl kurulduğunun ortaya konulmasında ve analiz edilmesinde yardımcı olacaktır.

Kelime anlamı olarak bakıldığında, Allah yolunda öldürülen müminlere şehit denilmektedir. Şehitliğin kutsal bir durum olduğu ve Allah tarafından mükâfatlar bağışlanacağı pek çok kaynakta belirtilmiştir.[472]

Şehit olma, cihat için davetin en önemli cazibe noktasıdır. Şehitlik durumunda ahirette kazanılacak mükafatlar, cennetin eşsiz güzelliği ve Allah

[471] Mary R. Habeck, *a.g.e.*, s.161-162.
[472] *Dini Kavramlar Sözlüğü,* s.616.

yolunda öldürülmenin kutsallığı, cihat için toplanmayı kolaylaştırmaktadır. [473] Kur'an'da bu konuyla ilgili ayetlerin yer alması cihatın bir emir ve şehitliğin de bunun ödülü olduğu algısını oluşturmuştur.

Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.[474] (Bakara/154)

Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler.[475] (Âl-i İmrân/169-170)

Kur'an-ı Kerim'de bulunan ve farklı yerlerde tekrar eden ayetlere göre Allah yolunda ölenler şehit olarak anılmaktadır. Bunun yanında onların normal ölüler gibi olmadıkları vurgulanmıştır. Ayrıca ölümlerinin sevinç dolu olduğu da söylenmiştir.

İslam dini şehit olanları diğerlerinden ayrı bir noktada değerlendirir. Şehit olanların kendilerini arındıkları için ölüm sonrası sorgu melekleri tarafından sorgulanmaz, cennet katlarından Allah'a yakın olanlardan birine giderler.[476]

Şehitlik, din adına cihat sonucunda pek çok göstergeyi de barındırır. Öncelikler şehitlik, inancın kuvvetini hem düşmana karşı hem de din içinde olup da savaşmayan olanlara karşı kanıtlar. Bunun yanında şehit olma inancı ve cesareti -özellikle intihar saldırılarında- güçlü bir teşvik edici duygudur.[477]

Cihat kavramında olduğu gibi şehit kavramında da terör örgütleri etkin bir propaganda, taraftar ve hatta üye toplama amacıyla bu kavramı kullanmaktadır. Özellikle üye toplama bakımından dindar kimseler üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Herkesin cennete gitmeyi arzuladığı bir dine mensup kişilerin

---

[473] Ingmar Karlsson, *a.g.e., s.174.*
[474] *Kur'an-ı Kerim Meali*, s.23.
[475] *Kur'an-ı Kerim Meali, s.71.*
[476] John L. Esposito, *a.g.e.*, s.52.
[477] Jason Burke, *El Kaide: Terörün Gölgesi*, Ebru Kılıç (çev.), Everest Yayınları, İstanbul 2004, s.45.

yaptıklarının gerçekten Allah yolunda ölme olduğuna inanmaları kolay olmaktadır. Bunun yanında bu durumun çeşitli araçlarla propaganda yapma ve amaçlarını kutsallaştırma ve bu anlamda algılanması bakımından kullanıldığı da göz ardı edilemez bir gerçektir. Yine cihat kavramında olduğu gibi anlamların başka yönlere doğru çekilerek yorumlanmasından kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmaktadır. Savaşı başlatan durumunda olmama, savaşmayanlara kastetmeme ve orantılı olma gibi kıstasların dikkate alınmadığı ve çoğunlukla masum insanların da ölümüne neden olunduğu durumlar oluşturularak şehit olunması Kur'an-ı Kerim'in ayetleriyle pek de bağdaşmamaktadır. Bu nedenle terör örgütlerinin istismar ettiği kavramlardan birinin de şehit kavramı olduğu söylenebilir. El Kaide ve IŞİD ve onlardan önce olan dini örgütlerin birçoğu bu durumu kendi lehlerinde kullanmıştır.

3. El Kaide

Ortadoğu sosyal, politik, ekonomik, kültürel ve dini farklılıkların yan yana bulunduğu bir bölgedir. Aynı zamanda zengin petrol rezervleri ve jeopolitik konumu bakımından da önemlidir. Bu nedenle büyük güçlerin ve çeşitli aktörlerin bölgeye müdahalesi de sıklıkla söz konusu olmaktadır. Tüm bunlarla beraber Ortadoğu gibi çatışmaya uygun bir bölgede El Kaide gibi bir örgütün ortaya çıkması oldukça beklenir bir durumdur. Bu bağlamda El Kaide'nin ortaya çıkmasında Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin etkili olduğu söylenebilir.[478]

El Kaide ile ilgili olarak Batı'daki düşünce, Suudi Arabistanlı oldukça zengin bağnaz bir dinci tarafından kurulan hemen her yerde, her ülkede tüm emirleri yerine getirmek ve davalarını sürdürmek için geniş bir ağ haline gelmiş terörist grup olduğu yönündedir. Ancak bu şekilde bir El Kaide yoktur. Bunun yanında örgüt tek bir lider tarafından yönetilmenin ötesinde oldukça büyük bir tehdittir. Bu tehdit bulunduğu yere göre içeriğinin değiştirebilmesinden dolayı tehlikeli olarak görülmektedir.[479] Bu nedenle tanımlama yapılması önem kazanmaktadır. Kelime olarak El Kaide, Arapça kökenlidir. Bir merkez, bir ev ya da bir üs anlamında

[478] Necati Alkan, *a.g.e.*, s.53.
[479] Jason Burke, *El Kaide: Terörün Gölgesi*, s.9-10.

kullanılmasının yanında bir taban, ilke, kural, yöntem gibi anlamları da karşılamaktadır.[480]

İçinde en eski İslam düşüncelerinin politik bölünmelerini de barındıran El Kaide'nin anlaşılabilmesi için kendine ait olan tarihin bilinmesi ve dikkate alınması gerekir.[481] El Kaide örgütü Afgan-Sovyet Savaşı sırasında oluşmaya başlamış 1980'li yılların sonuna doğru kuruluşu tamamlanarak sonraki yıllarda olgunlaşma ve organize olma dönemi devam etmiştir. Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesiyle burada bir cihat anlayışı ile Müslüman dünyasının birliği oluşmuştur. ABD'nin desteğini alarak, Suudi Arabistan finans kaynağı ve Pakistan ise lojistik destekleriyle direnişin arkasında durmuştur.[482]

Yaklaşık on yıl süren bu savaşta Afgan direnişini destekleyen Mısırlı, Cezayirli, Suudi Arabistanlı, Ürdünlü ve Filistinli direnişçiler eşsiz tecrübeler kazanmışlardır. Abdullah Azzam gibi- Usame bin Ladin'in de akıl hocası- bu direnişin ideoloğu ve önemli militanları olarak pek çok kahramanı da ortaya çıkarmıştır.[483]

Afganistan'a çeşitli yerlerden gelen gönüllü direnişçilerin savaşmak için eğitilmesi ve bir düzen sağlanması için bir yönetim mekanizması oluşturulması gerekmekteydi. Bu nedenle Abdullah Azam görevlendirilerek Mekteb-i Hizmet kurulmuştur.[484] Abdullah Azam'ın Ebu Tamin ve Ebu Seyyaf adında yardımcılarının yanında bir de Usame bin Ladin eklenmişti. Fikri olarak çalışmalarına başlayan Mektep, zamanla Azam'ın uluslararası cihat düşüncesinin de ilerlemesini sağlamıştır. Yalnızca Afganistan'da değil tüm dünyada Müslüman topraklarının kazanılması için savaşılması fikri benimsenmiştir.[485] Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgalinde verilen mücadele hem fikir hem de militanlık yönünden örgütleri ve grupları beslemiştir.

---

[480] Jason Burke, *El Kaide: Terörün Gölgesi,* s.10.
[481] Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi,* Ali Berktay(çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.299.
[482] Hamit Bozarslan, *a.g.e.,* s.167.
[483] Hamit Bozarslan, *a.g.e.,* s.168-169.
[484] Philippe Migaux, "Radikal İslamcılığın Kökleri", s.365.
[485] Philippe Migaux, "Radikal İslamcılığın Kökleri", s.366-367.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB arasındaki rekabetle oluşan Soğuk Savaş ortamı ABD'nin İslam'a karşı olan tutumunu da etkilemiştir. ABD'nin SSCB'ye karşı üstün olma isteği bölgesel ve uluslararası olarak İslam'ı kullanmasına neden olmuştur. ABD, uluslararası arenada SSCB'ye karşı üstünlük kurmak için ılımlı İslam politikaları gütmüştür ve bölgede de ABD karşıtı Arap milliyetçiliği karşısında İslamcı hareketleri desteklemiştir. 1970'li yılların sonlarına doğru ABD'nin ılımlı İslam desteği komünizme karşı bir savunma haline gelmiştir. Bunun yanında Ortadoğu'daki İslami hareketleri de kontrol altında tutmayı hedeflemiştir.[486]

Afganistan, ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelelerinin bir sahnesi haline gelmiştir. 1950'lerden sonra Afgan hükümetleri Sovyetlerle yakın ilişkiler geliştirmiştir. 1978'de Demokratik Halk Partisi dönemi Afganistan'ı Sovyetlerin istediği hale getirmiştir. Komünist yönetim halk tarafından olumlu karşılanmayarak isyanlara neden olmuştur. Sovyetlerden aldığı destekle de bu isyanlarla baş edemeyen Afgan hükümetinde darbeyle bir değişim olmuştur. Nur Muhammed Terakki öldürülmüş yerine Hafizullah Emin geçmiştir. Bu değişim ülkenin yönünü de ABD'ye doğru çevirince SSCB Afganistan'ı işgal emiştir. Komünist rejime karşı ayaklanan Afgan halkı Sovyet işgaline tepki göstermiştir. Bu nedenle İslami örgütler ve gruplar ortaya çıkarak bir cihat toplumu oluşmuştur.[487]

ABD'nin İslam'a olan tutumu her zaman bir politika ya da strateji sonucu oluşmuştur. Özellikle 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgalinden sonra dönemin ABD Başkanı Carter ve güvenlik danışmanı Brzezinski'nin oluşturduğu ve Kissinger'in uygulamaya geçirdiği Yeşil Kuşak Teorisi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Yeşil Kuşak Teorisi'ne göre ABD, Afganistan'daki mücahitleri ve bu doğrultudaki dışarıdan gelen grupları destekleyerek Sovyetlerin Afganistan'dan temizlenmesi sağlanacaktı. ABD'nin Afganistan'daki yerel direnişe destek olmasının yanında herhangi başka bir askeri müdahaleye karşı bölgede askeri güç oluşturması da söz konusu olmuştur. Hem bölgenin kontrolünü hem de rakip kutbun ideolojisi olan komünizmin yayılmasını engelleyecek bir politika olan Yeşil Kuşak Teorisi,

[486] İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, Cilt:II 1980-2001, Baskın Oran(ed.), İstanbul 2010, s.36-37.
[487] Damla Şahin, Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2016, s.229.

İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesiyle geçerliliğini kısmen yitirmiştir. ABD'nin Afganistan'da ılımlı İslam olarak desteklediği İslami hareketler, İran İslam Devrimi ile radikal İslam olarak karşısında ABD'yi bulmuştur.[488]

Sovyetlerin çökmesi neticesinde ABD ilk ve tek gerçek küresel güç olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin küresel güç olması eski dönem imparatorluklarını anımsatsa da klasik imparatorluk kavramlarıyla değil ekonomik, teknolojik, kültürel ve politik kavramlarla yaygınlaşmıştır.[489] ABD'nin bu yayılma durumu özellikle enerji kaynaklarının yoğun olduğu Müslüman topraklarda hoş karşılanmamıştır ve zaman içinde ABD'ye karşı bir tepki doğmuştur. Sadece ABD değil müttefikleri de çeşitli terör saldırılarına maruz kalmıştır. Bunlardan en ses getireni ise 11 Eylül 2001 saldırıları olmuştur. 11 Eylül saldırısını El Kaide terör örgütü üstlenmiştir.

El Kaide 11 Eylül 2001'de gerçekleştirdikleri saldırıyla tüm dünyada tanınır hale gelmiştir.[490] El Kaide şiddet kullanımını dinin önemli bir olgusu olarak gören Selefi-Vahhabi düşüncesini tekrar yorumlayarak kullanmıştır.[491] ABD ve onun müttefikleri gibi güçlere karşı terör saldırıları gerçekleştirebilen bir örgüt olarak El Kaide'nin analiz edilmesi önemli bir husustur. El Kaide'nin kuruluşunu etkileyen faktörler ve olaylar, amacını, ideolojisini ve en önemlisi eylemlerini analiz etmede pek çok yardımcı öğe barındırmaktadır. Bu nedenle El Kaide'nin kuruluşunun altındaki nedenleri incelemek için bölgenin koşullarının da ele alınması gerekmektedir.

3.1. El Kaide'nin İdeolojisi ve Kuruluşu

El Kaide'yi ortaya çıkaran tarihsel, siyasal, sosyo-kültürel, ekonomik ve eğitim ile ilgili koşullara yakından bakıldığında, tüm koşulların bölgede huzursuzluklara neden olduğu ve böyle bir toplumda yaşayanların bu nedenlerden etkilenip şiddet yanlısı ve radikal olarak tanımlanabilecek gruplara dahil olma yolunu

[488] Muharrem Ekşi, "Ak Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Ekseni: İslami Kimlik", *Gazi Akademik Bakış,* Cilt:9 Sayı:19, 2016, s.62-63; Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard*, Basic Books, s.7.
[489] Zbigniew Brzezinski, *a.g.e.,* s.10.
[490] Bayram Yıldızgil, *El Kaide ve Küresel Uzantıları,* AZ Kitap, İstanbul 2017, s.99.
[491] Bayram Yıldızgil, *a.g.e.,* s.111.

tercih ettiği görülmüştür. Bu grupların başında gelen El Kaide, bir örgüt olarak ideolojik ve kuruluş anlamında bir süreç içinde gelişmiştir. Öncelikle ideolojik olarak nasıl oluştuğunun ve sonrasında ise kuruluşunun üzerinde durulacaktır.

3.1.1. El Kaide'nin İdeoloji Kaynakları

Tüm terör örgütlerinin amaç oluşturmak ve kendilerini anlamlı kılmak için kullandıkları bir ideolojileri vardır. Bu ideolojiler etrafında toplanıp örgüt psikolojisi geliştirerek hareket ederler. İdeoloji olarak sahiplendikleri görüşler, felsefeler ve tutumlar, örgütler tarafından gerçekleştirilen şiddet ve terör olaylarını doğrudan tavsiye etmemektedir ve savunmamaktadır. Bu ideolojileri çoğunlukla bir arada olabilmek için kullanırken ideolojilerin felsefelerini kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayarak eylemlerine dayanak olarak kabul ederler.

İslam toplumlarının ve devletlerinin çeşitli nedenlerle bağlantılı olarak hedeflerine ulaşamayarak başarısız olması ve bu başarısızlığın doğrudan ve dolaylı olarak Batı'ya duyulan öfkeye neden olması El Kaide'nin ana fikridir. Buradan hareket eden El Kaide, İbn Teymiyye, Seyyid Kutub, Abdullah Azzam ve Usame bin Ladin gibi ideologlardan ve aktivistlerden aldığı ilhamla gelişmiştir.[492]

3.1.1.1. İbn Teymiyye

Takiyüddin İbn Teymiyye, düşünceleri sıkılıkla kullanılan önemli bir muhalif olarak 14. yüzyılda etkin olmuştur. İbn Teymiyye Sünni aktivistliğin ana liderlerinden biri olarak görülür.[493] Teymiyye döneminde cihat, Moğol ve Haçlı işgalleri ile ilgili olarak gelişmişken daha sonraları Sünni yönetimlere karşı da cihat fikri devam etmiştir. Bunun nedeni olarak ise şeriat ile yönetilmemeyi sunmuştur.[494]

İbn Teymiyye, İslam topraklarının bir bölümünü işgal eden Haçlılara, Moğollara, Müslüman olup da İslam'ın ana gereklerinden kopuk olanlara ve inançla

---

[492] Richard Whelan, *El Kaidecilik: İslam'a Tehdit, Dünya'ya Tehdit,* Platin Yayınları, Ankara 2006, s.58.
[493] Jason Burke, *El Kaide: Terörün Gölgesi.,* s.39.
[494] U. Töre Sivrioğlu, "İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* Sayı:20, 2013, s.94.

yaşamayanlara karşı savaş olarak cihadı şiddetle savunmuştur. Ilımlı İslamcıların ötesinde katı kurallarıyla bugünkü radikal İslamcıların dayanaklarının temelini atmıştır.[495] İbn Teymiyye cihatı meşru bir savaş olarak görür. Cihatın amacı İslamiyet ve Allah adının Müslümanlar tarafından dünyanın her yerinde hâkim hale getirilmesidir. Buna karşı duranlarla ve bundan kaçınanlara karşı Müslümanların ortak hareket ederek ve aşırıya kaçmadan savaşmasını gerekli görür.[496]

İbn Teymiyye, toplumu inceleme konusu olarak ele alır. Toplumdaki bozulmayı yöneticilere değil doğrudan toplumların sorumluluğuna bağlar. Bunu düzeltmek için şeriatı çare olarak ileri sürer.[497]

İbn Teymiyye, toplum, İslam ve devlet arasında sıkı bir bağ olduğunu, İslam'a ait kutsal metinlerin özenle öğrenilmesi gerektiğini, 8. yüzyıldaki Medine toplumunun ideal bir İslam devleti örneği olduğunu, İslam'ı bugünlerdeki gücüne döndürmek için Hz. Muhammed ve Halifeler(ilk dört) dönemindeki gibi olması gerektiğini, İslam'ın içindeki bozulmadan kurtulmanın arınmayla olacağını ve inananlar ve inanmayanlar arasında mutlak bir ayrımın olduğunu vurgular.[498]

İslam'ın ilk saflığını ortaya çıkarmak ve onu canlandırmak isteyen Teymiyye, Kur'an-ı Kerim'in sosyal ve toplumsal düzen ile ilgili emirlerinden ve görevlerinden sapmalara karşı durmuştur.[499]

İbn Teymiyye'nin görüşlerinde bugün de popüler olarak kullanılan şeriat uygulamayan yöneticilerin devrilmesi yer almaktaydı.[500] İbn Teymiyye cihadın her zaman silah ve savaşla olması gerekmediğini, düşünerek, yazarak ve bu düşünceleri yayarak da cihat için önemli yol kat edileceğini savunur.[501]

---

[495] Michael G. Knapp, *a.g.m.,* s.84.
[496] İbn Teymiyye, *Siyaset,* Abdurrahim Aytaç(çev.), Beka Yayıncılık, İstanbul 2019, s.144.
[497] U. Töre Sivrioğlu, *a.g.m.,* s.90.
[498] Richard Whelan, *a.g.e.,* s.59.
[499] Virginia Murr, "The Power of Ideas: Sayyid Qutb and Islamisim", *Rockford Collge Summer Research Project 1,* 2004, s.9.
[500] John C. Zimmerman, "Sayyid Qutb's Influence on The 11 September Attacks" *Terrorism and Political Violnece,* 16:2, 2004, s.243.
[501] Muhammad Al-'Arifi, *The Essential Pearls and Gems of Ibn Taymiyyah,* Darussalam, 2013, s.49.

İbn Teymiyye düşüncelerinin yanı sıra kendisi de bir aktivist olduğu için radikal İslamcılar tarafından örnek ve ilham alınan biri olarak günümüze kadar etkili olmuştur. Ancak İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem ve bu dönemin koşulları bakımından bugünkü örgütlerin onu algılama ve düşüncelerini hayata geçirme şekilleri farklılık göstermektedir. Bugünün koşullarıyla İbn Teymiyye'nin katı felsefesinin uygulanması sonuçları itibariyle yalnızca olduğu bölgeyi değil tüm dünyayı etkileyebilmektedir.

3.1.1.2. Seyyid Kutub

Cihatçı düşüncenin en yoğun hali olarak çoğunlukla Afganistan mücadelesinden söz edilirken aslında bu örnekler Mısır'daki ve Pakistan'daki rejimlere karşı olan mücadelelerde görülmüştür. Mevdudi'nin yanında Seyyid Kutub da tutkulu bir lider olarak çabalarıyla öne çıkmaktadır.[502]

Seyyid Kutub, dünyadaki Müslüman örgütlerin etkin olmasında önemli olan militan nitelikli cihadın önderi olarak bilinir. Kutub, şiddet yanlısı aşırılıkçı gruplar için bir düşünce ve söylem gelişmesine olanak sağlamıştır.[503] Seyyid Kutub ilk İslam toplumunun bugünküler için bir ilham kaynağı ve ideal bir örnek olduğunu vurgulamaktadır.[504]

Seyyid Kutub, Hasan el-Benna ve Mevdudi'nin temel sayılan görüşlerini radikalleştirmiştir. İslamiyet'in ilk gününden bugüne kadar olan tüm reform ve cihat yöntemlerini toplayarak bir ideoloji ortaya çıkarmıştır.[505]

Seyyid Kutub otoriter ve baskıcı olan Mısır'ın ve Müslüman Kardeşler'in düşüncelerini devrimci bir silahlanma çatısı altında dönüştürmüştür. Kutub, 1940'lı yılların sonunda gittiği Amerika'da bir Batı düşmanı haline gelmiştir. Batı'nın ahlaki

[502] Enver Arpa, *Siyasi Selefilik & Küresel Cihad,* Eski Yeni Yayınları, Ankara 2018, s.29-30.
[503] John L. Esposito, *a.g.e,* s.22-23.
[504] John L. Esposito, *a.g.e,* s.48.
[505] John L. Esposito, *a.g.e.*, s.70.

çöküntüsü karşısında büyük bir şok yaşayan Seyyid Kutub, toplumu iyiler-kötüler, inananlar-inanmayanlar gibi birbirlerine zıt kutuplara ayırmıştır.[506]

Mısır'a geri dönüp Müslüman Kardeşler'e katılan Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşler'in gazetesini kapanana dek yayınlamıştır. Nasır'ı desteklemiş ancak ardından Nasır hükümetiyle arası açılmıştır ve Nasır tarafından idam ettirilmiştir.[507] Amerika'da yaşadıkları ve gördükleri Kutub'un tutumlarını oldukça katılaştırmıştır. Bu durum onu ılımlı olmaktan ve uzlaşma taraftarlığından uzaklaştırmış ve siyasi hükümetleri reddeden bir direnişin öncüsü olmuştur.[508] Kutub'un bu tutumları var olan hükümetler tarafından hoş karşılanmamıştır. Kutub'un direnişçi ve isyancı düşünceleri döneminde ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmış olsa da aslında onu kutsallaştıran bir durum olmuştur.[509]

Bu tür kutuplar dışında ara grupların olmadığını vurgulayan Kutub, İslami yönetimin bir seçenek ya da bir tercih değil ilahi bir emir olduğunu savunmuştur. İslam karşıtı olan yönetimlerin haksız uygulamaları ve toplumları baskı altında tutması Kutub'a göre silahlı mücadele için yeterli nedenlerdi. Bu bağlamda cihat, Müslümanların yeniden düzen kurması için gerekliydi.[510]

İslami uyanışın öncü bir cemaat ile başlayacağını, çevresini kuşatan kötülüklerden uzak durmak ve onu yok etmek için öncü bir cemaat ile gerçekleşeceğini ifade eden Seyyid Kutub, bu öncüler için yol gösterici olarak ise Kur'an-ı Kerim'i gösterir.[511]

Seyyid Kutub, toplumu düzenleyen yasaların yalnızca dini emirler olacağını açıklarken insanlığa yön veren hususun da bu olduğunu vurgular. Bu şekilde

---

[506] John L. Esposito, *a.g.e,* s.77-79.
[507] Richard Whelan, *a.g.e.,* s.70.
[508] Zehra B. Güney, "Hasan el-Benna ve Seyyid Kutup'ta Siyasi İslam Düşüncesi", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi,* Sayı:6, 2018, s.294.
[509] Zehra B. Güney, *a.g.m.,* s.309.
[510] John L. Esposito, *a.g.e,* s.81.
[511] Seyyid Kutup, *Yoldaki İşaretler,* Mustafa Özel(çev.), Özgün Yayıncılık, İstanbul 1998, s.14-15.

düşünüldüğünde söz ile yapılacak cihatın yanında silah ile yapılacak cihat da bir zorunluluktur.[512]

Seyyid Kutub, cihatın sadece bir savunma olmadığını benimser. Cihatı savunma amaçlı olarak anlamanın İslam devletlerinin ve Müslümanların kötü durumda olduğu zamanda oluştuğunu ifade eder. Cihatta asıl mesele toplumları Allah dışındaki otoriterlerden kurtarmaktır.[513] Seyyid Kutub, savunma olarak kabul edilen cihadı bu noktadan farklı bir anlama taşımıştır.[514]

Seyyid Kutub içinde bulunduğu düzeni İslamiyet'ten önceki cahiliye dönemine benzeterek, bundan kurtulmanın ve düzeni değiştirmenin yolu olarak İslami cihatı öne çıkarmıştır.[515]

Kutub'un sistematik değişimin savunuculuğu göz önüne alınırsa, etkisi, teokratik bir devlet ortaya çıkarmak için çabalayan ve eylem yöntemlerine doğrudan etki ettiği İslamcı militanlar arasında en güçlü olanıdır.[516]

Pek çok İslami grubun ilham aldığı Seyyid Kutub'dan El Kaide de ilham almıştır. Özellikle de 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında bu durum daha da vurgulanmıştır.[517]

3.1.1.3. Abdullah Azzam

Filistinli bir akademisyen olan Abdullah Azzam, Sovyet işgaline karşı direnişte olan Afganların yanında yer alan önemli bir figürdür. Afgan cihatına katılım çağrısında bulunarak toplumları buraya yönlendirmiştir. Bu kişilerden biri

---

[512] Seyyid Kutup, *a.g.e.*, s.75-76.
[513] Seyyid Kutup, *a.g.e.*, s.86.
[514] Enver Arpa, *a.g.e.*, s.33.
[515] Cihangir B. Aksakal, "Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler", *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:3, 2015, s.72.
[516] John Calvert, *Sayyid Qutb and The Origins of Radical Islamism*, Oxford University Press, 2010, s.4.
[517] John Calvert, *a.g.e.*, s.7.

Usame bin Ladin olmuştur ve Abdullah Azzam, aralarında Usame bin Ladin'in de olduğu toplulukla Hizmet Okulu'nu oluşturmuştur.[518]

Abdullah Azzam'ın İslami radikalizme katkısı, belirli bir grubun belirli bir alanda var olan ve yaşadığı problemlere odaklanmaktan ziyade evrensel ve uluslararası bir İslami cihat fikrini sunmak olmuştur.[519]

Azzam'ın uzun dönemde hedefi İslam halifeliğinin yeniden oluşturulmasıydı ki bu plan Müslüman Kardeşler'in ve Seyyid Kutub'un planlarından daha cesur ve iddialı görülmekteydi. Azzam, İslam yorumunu tevhid kavramı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda insan ve Tanrı arasında herhangi bir müdahale(şirk) söz konusu olamaz.[520]

Azzam son çalışmalarında silahlı cihatın gerekliliğini açıklamıştır. Cihatın bireysel zorunluluğunu Müslüman olmayanların Müslümanların ülkesine girdiğinde yapılması kesin olarak belirtilmiştir. Böylece Müslüman olmayanların topraklardan atılana kadar cihatın sürdürülmesini her Müslüman için zorunlu kılmaktadır. Bu durum bir zamanlar İslami olan her toprak parçası geri alınıncaya dek devam ettirilmektedir. Cihat bireysel zorunluluk olarak neredeyse diğer farz ibadetler gibi görülmektedir. Cihat silahlı bir savaştır ve ömür boyu süren bir zorunluluktur.[521]

Azzam'ın savaş çağrısı, savaşın Müslüman toplumunda devrim yaratacağı ve onu başarısızlıktan ve iktidarsızlıktan uzaklaştıracağı umuduna dayanıyordu. İşgal altında olan Müslüman yerlerin bağımsız olmasını yalnızca bir gereklilik değil Müslüman savaşçıların otantik ve ahlaki amaçlarını yansıtan bir arındırma gücü olarak görüyordu.[522]

İslamcı çevrelerin dışında Abdullah Azzam, dolaylı olarak olsa da El Kaide'nin kurulmasında rol oynamasına rağmen, yalnızca uzmanlar tarafından

---

[518] Enver Arpa, *a.g.e.,* s.48-49.
[519] Andrew McGregor, "Jihad and The Rifle Alone: Abdullah Azzam and The Islamist Revolution", *The Journal of Conflict Studies,* 2003, s.98.
[520] Andrew McGregor, *a.g.m.,* s.99.
[521] Andrew McGregor, *a.g.m.,* s.103-104.
[522] John Calvert, "The Striving Shaykh: Abdullah Azzam and The Revival of Jihad", *The Contact of Religion and Violence,* Ronald A. Simkins(ed.), 2007, s.97.

bilinmektedir. Azzam 1983'te Usame bin Ladin ile Afgan direnişçilere destek vermek amacıyla Peşaver'e gelmesiyle tanışmıştır. Araplar için barınma ve eğitim sağlamak için Hizmet Okulu'nu kurmuştur.[523]

Azzam cihatın geleneksel bir yorumunu savunurken akıl hocası olduğu Usame bin Ladin ve çevresindekiler daha aşırılıkçı bir yorum olarak Müslümanların karşısında tüm hükümetlerin yıkılması yorumunu benimsediler ve böylelikle geri dönüşü olmayan bir yol olarak El Kaide'nin kuruluşuna gidiliyordu.[524]

Fotoğraf 1: Usame Bin Ladin[527]

3.1.1.4. Usame Bin Ladin

Afgan savaşı pek çok direnişin kahramanının doğmasını sağlamıştır. Direnişçi kahramanlardan biri de Usame bin Ladin olmuştur.[525] Tam adı Usame bin Muhammed bin Awad bin Ladin olan 1957 yılında doğan Suudi Arabistanlı milyarder zaman içinde Usame bin Ladin olarak anılan bir terörist olmuştur.[526]

Usame bin Ladin, yetişkinliğe eriştiğinde Müslüman Kardeşlerin doktrinlerinden ve saf ve ilk İslam düşüncesinden hayata bakmaya başlamıştır.[528] Müslüman olmayanlara karşı savaşmayı görev edinmiştir. Ayrıca ABD'yi Hiroşima ve Nagazaki gibi bölgelere yaptığı saldırılardan dolayı dünyadaki terör hareketlerinin başlatıcısı olarak kabul eder. Bu nedenle tüm Müslümanların askeri ve fikri olarak cihat mücadelesi vermesi gerektiğini savunur.[529] Usame bin

[523] Sebastian Schnelle, "Abdullah Azzam, Ideologue of Jihad: Freedom Fighter or Terrorist?", *Journal of Church and State*, Vol:54, No:4, 2012, s.626.
[524] Peter Bergen-Paul Cruickshank, "Revisiting The Early Al Qaeda: An Updated Account of Its Formative Years", *Studies in Conflict&Terrorism,* 35:1, 2012, s.8.
[525] Hamit Bozarslan, *a.g.e.*, s.169.
[526] Emin Demirel, *Ölüm Arabaları,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s.25.
[527] *http://www.milliyet.com.tr/haberler/usame-bin-ladin*, Erişim Tarihi:13.05.2019.
[528] Emin Demirel, *Ölüm Arabaları,* s.28.
[529] Emin Demirel, *Ölüm Arabaları,* s.34-35.

Ladin'in fikri gelişimi 1960-1970'li yılların siyasi ortamında ve dini mirasıyla gerçekleşmiştir. Özellikle Seyyid Kutub'un cihat düşüncesi ve Arapların bölgede verdikleri savaşlar etkili olmuştur.[530]

Abdullah Azzam ve Usame bin Ladin, Afganistan'daki cihat hareketini toplama, geliştirme ve devam ettirme konusunda oldukça çaba harcamıştır.[531]1979-1989 yılları arasında Afganistan'ın Sovyet varlığına ve egemenliğine karşı mücahit direnişine destek veren Afgan-Arap unsuru Arap ve Müslüman dünyadan geldi. Afganistan başarısı, El Kaide için hoşgörü ve meşruluk ortamı hazırlamıştır.[532] Usame bin Ladin'in Afganistan'da etkin olabilmesinin en büyük etkenlerinden biri de o dönemde Sovyet işgaline karşı ABD'nin Afgan direnişçilerini desteklemesi olmuştur.[533] Afgan mücadelesinde ön plana çıkan Usame bin Ladin, mücadele sona erdikten sonra temellerini attığı örgütün gelişimi ile ilgili girişimlerde bulunmuştur.

Usame bin Ladin Pakistan'da kısa bir süre kaldıktan sonra 1991-1996 dönemini Sudan'da geçirmiştir.[534] Sudan'da 1989'da Albay Ömer el Beşir'in başında olduğu darbeyle Ulusal İslami Cephe iktidar olmuştur ve İslami bir cumhuriyet kurmuştur.[535] Bin Ladin, 1989'da askeri bir hizip ve Ulusal İslam Cephesi adlı bir İslam radikal örgütü tarafından yönetilen Sudan rejiminden davet almıştır. 1990'da buraya bir ekip göndermiş ve 1991'in ortalarında da buraya taşınmıştır. Hasan el Turabi'nin ağırlamasıyla Sudan'a yerleşmiştir. Hasan el Turabi, Arap ve İslam Halk Konferansı'nın sekreteriydi. Bu örgüt resmi olarak da olsa gizli olarak bol miktarda İslamcı yapılara finans desteği sağlamaktaydı. Bu bakımdan Sudan, Usame bin Ladin için cazip bir yerdi. Bin Ladin, Sudan hükümetiyle anlaşmıştır ve onlara maddi destekte bulunurken karşılığında gizli terör faaliyetlerini yürütme izni almıştır. Bin Ladin bölgeye çeşitli kaynaklar sunmuştur, yollar inşa ettirmiş ve hükümetin güneydeki isyancılara karşı savaşmasında finansal yardımda bulunmuştur. Bunların

---

[530] John L. Esposito, *a.g.e.*, s.20.
[531] Richard Whelan, *a.g.e.*, s.80.
[532] Martin Rudner, *a.g.m.*, s.954-955.
[533] Emin Demirel, *Ölüm Arabaları,* s.26.
[534] Christina Hellmich, *Al Qaeda: From Global Network To Local Franchise,* Fernwood, 2011, s.39.
[535] John L. Esposito, *a.g.e.*, s.28.

karşılığında ticari girişimler gerçekleştirmek ve terörizmi desteklemek amacıyla operasyonel bir altyapı kurmak için izin almıştır.[536]

1995'te çeşitli bir dizi olay sonucunda Usame bin Ladin ön plana çıkmıştır ve ABD tarafından pek çok suçlama ile karşı karşıya gelmiştir. Usame bin Ladin 1996'da tekrar Afganistan'a dönmek zorunda kalmıştır.[537]

Usame bin Ladin, Sudan'dan çıkarılınca Afganistan'da iktidarda olan Taliban'ın lideri Ömer Molla'ya bağlılığını ilan etmiştir. ABD ve Suudi Arabistan, Usame bin Ladin'in Taliban tarafından teslim edilmesini istemiş ancak Ömer Molla bu isteği kabul etmemiştir. Bu durumun ardından El Kaide'nin önde gelenleri 055 Tugayı olarak bir askeri birlik oluşturarak Taliban'ın yanında savaşmıştır. Bu süre zarfında Afganistan'da Molla Ömer liderliğinde Taliban, ülkenin büyük çoğunluğunu kontrol altına almıştır.[538] Usame bin Ladin'in zemin bulma konusunda zorlanmadığı bu girişimleri sonucunda ilerleyen zamanlarda son yılların en tehlikeli terör örgütü kurulmuştur.

3.1.2. El Kaide'nin Kuruluşu

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, o dönemdeki komünist rejimin laiklik üzerine gerçekleştirilen iç politikalarını desteklemek amacıyla yapılmıştır. Afganistan'ın ve Sovyetlerin yakınlığından öte bu durum Sovyet genişlemesi adına yapılmış olarak görülmüştür.[539] Algılanışı bakımından farklılıklar söz konusu olsa da işgal sonuçları itibariyle günümüze kadar uzanan önemli bir tehdidin doğmasına da neden olmuştur. Bu tehdidin doğmasında SSCB'nin olduğu kadar ABD'nin etkisi söz konusudur.

---

[536] *Overview The Enemy,* National Commision on Terrorist Attacks, Staff Statement No:15, s.2, www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/shoulders/commissionstatement15.pdf, Erişim Tarihi:04.03.2019; Philippe Migaux, "El Kaide", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, s.395.
[537] John L. Esposito, *a.g.e.*, s.29-30.
[538] Faik Bulut, *İslamcı Örgütler 3,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2009, s.262; Christina Hellmich, *a.g.e.*, s.45.
[539] Nicholas N. Riasanovsky- Mark D. Steinberg, *a.g.e.*, s.613.

Soğuk Savaş döneminde olmasından dolayı SSCB ile ABD arasında üstünlük kurma mücadelesi devam etmekteydi. SSCB'nin bölge üzerinde etkili olması ABD'yi de harekete geçirmiştir. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi ABD'nin komünizme karşı mücadelesinde ılımlı İslam'a destek vermesine neden olmuştur. ABD hem SSCB'yi ve komünizmi hem de İslam'a olan yaklaşımındaki yumuşamayla bölgeyi kontrol altında tutabileceğini düşünmüştür. Yeşil Kuşak teorisi olarak anılan bu politika bölgede ılımlı İslam'ın yanında ilerleyen dönemde ortaya çıkacak olan Taliban gibi radikal İslami grupların varlıklarını da bilerek ya da bilmeyerek kolaylaştırmıştır.[540]

Müslüman dünyasının Afgan mücadelesinde iş birliği yapması ile Afganistan'da Sovyet işgali ortadan kaldırılmıştır. Afganistan'da Sovyet işgali ortadan kaldırılınca Müslüman dünyasının öncelikli amacı, cihatçı düşüncenin var olduğu ülkelerdeki yönetimlerin devrilmesinden ve dinsiz Batı'ya karşı mücadeleden oluşmuştur.[541]

Cihatçı görüş 1990'larda Ortadoğu ülkelerinde -Mısır ve Suriye'de zorla ya da Cezayir'de seçimle- yönetimi ele geçirmeye çalışarak var olan otoritelerden tepki görmüştür. Birçok İslamcı lider, İslam'dan temel almamış yargı alanlarından uzak durmak, grupları yeniden örgütlemek ve harekete geçirmek ve sonunda yine grupların topraklarına dönmeyi sağlayacak bir direnç kazanmalarını sağlamak için Avrupa veya Kuzey Amerika'ya sürgüne gitmeyi tercih etmiştir. Bu bölgelerde Ortadoğu'da rejim değişikliği ve İslam yönetimlerinin kurulması bakımından konuşmakta özgürdüler. El Kaide'nin temel grubu ve yerel ağları Batı'daki İslamcıların söylemleriyle Ortadoğu'daki militanlar arasındaki bağlantıları oluşturmuştur.[542] Sovyet işgalinin sona ermesi ve zafer elde edilmiş olması bölgedeki grupların etkin olmalarına ve yaptıkları eylemlerde haklılık kazanmalarına olanak sağlamıştır.

---

[540] İlhan Uzgel, *a.g.m.*, s.36-37; Muharrem Ekşi, "Ak Parti Döneminde Otadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Ekseni: İslami Kimlik", *Akademik Bakış,* Cilt:9, Sayı:8, 2016, s.62-63; Damla Şahin, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2016, s.229.

[541] Faik Bulut, *El Kaide'nin Sırları,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2008, s.21.

[542] Martin Rudner, "Al Qaeda's Twenty-Year Strategic Plan: The Current Phase of Global Terror", *Studies in Conflict & Terrorism*, 36:12, 2013, s.955-956.

Afganistan'da işgalin ardından direnişçiler şiddetli bir iktidar savaşına giriştiler. Bu konuda tarafsız kalmayı başaramayan El Kaide, Taliban yönetimiyle yakınlaşmıştır. Taliban ile iş birliği yapmıştır ve burada evrensel bir İslami devlet kurma fikrini erteleyerek ABD ile daha küresel bir mücadelede olunması gerektiğine karar vermiştir.[543]

1996'da Afganistan'da militan bir yükselişle Afganistan İslam Cumhuriyeti ilan edildi. Bu durumdan iki yıl önce ortaya çıkan Taliban grubu önceleri herhangi bir askeri yapısı olmayan bir örgüt olarak biliniyordu. Taliban başlangıçta halk için düzenleyici ve hayatı kolaylaştırıcı olarak başarı ve tanınırlık kazanmıştır. Ancak iki yıl içerisinde gösterdiği gelişmeyle Afganistan'ın büyük bir bölümünü denetim altına almıştır. Taliban, 1996'ya kadar ülkeyi yönetme, iktidarı ele geçirme ve İslami yönetimi zorla uygulama isteklerini ortaya koymamıştır.[544] Ancak zamanla Taliban ülkede oldukça katı politikalar uygulamaya başlamıştır.

Taliban'ın uygulamaları o kadar katıydı ki dünyadaki Müslüman liderlerce sapkın olarak nitelendirilmiştir. Bin Ladin ise Taliban'ın hüküm sürdüğü Afganistan'ı bir sığınak ve yapacakları eylemler için bir üs olarak görmekteydi. Bin Ladin, Taliban için önemli finansal destek sunmuştur. Usame bin Ladin burada popülerlik ve taraftar kazanmıştır. Burada tanıştığı Eymen el Zevahiri Bin Ladin'in en çok etkilediği isim olmuştur.[545]

Taliban'ın etkili yönetimine ve El Kaide'ye karşı duran ABD, bölgede Sovyet ordusunun yerini almıştır. Geçmişte Afgan mücadelesinin destekçisi olan ABD, El Kaide ve onun ağları gözünde düşman olmuştur, El Kaide ise haklı direnişçiden ABD ve Batı gözünde yok edilmesi gereken teröriste dönüşmüştür.[546]

Afganistan'dan yükselen Taliban isyanı ile El Kaide'nin çekirdek örgüt merkezi El Kaide El Cihat, Afganistan ve Pakistan sınırı boyunca yeniden inşa edilmiştir. Bugün El Kaide, kendisini Ortadoğu, kuzey, doğu ve batı Afrika, orta,

---

[543] Faik Bulut, *El Kaide'nin Sırları,* s.22; Enver Arpa, *a.g.e.,* s.51.
[544] John L. Esposito, *a.g.e.,* s.31-32.
[545] John L. Esposito, *a.g.e.,* s.33-34.
[546] Enver Arpa, *a.g.e.,* s.52.

güney ve güneydoğu Asya'yı kapsayan ve Avrupa ve kuzey Amerika'ya ulaşan gerçek bir sistem haline getirmiştir. El Kaide farklı ülkelerde farklı gruplara ayrılarak varlığını sürdürmüştür. Kurduğu bu küresel sistem ve işlettiği fonksiyonlarla kendisini korumuş ve devam ettirmiştir.[547]

Afgan cihatına katılan direnişçileri iki gruba ayırabiliriz. Birincisi dini duygularla ve arzularla kendi ülkelerinde din görevlileri tarafından teşvik edilerek Afgan kardeşlerine yardım amacıyla gidenlerdir. İkincisi ise kendi ülkelerinde militan çabalarla dini amaçlar güdenlerdi ve aslında kendi ülkelerinde yapmak istediklerini burada deneme niyetinde olanlardır. [548] İkinci gruba dahil olan direnişçiler cihatçı düşüncenin gelişmesinde önemli aktörlerdir.

Sovyet işgaline karşı Afgan direnişindeki Araplarla temellenen ve 1980'lerin sonundan başlayarak bugüne kadar El Kaide, İslam düşmanlarına karşı önemli bir beceri göstermiştir ve uyum sağlamıştır. Son kırk yılda El Kaide silahlı mücadele yolu ile büyük gelişme yaşamıştır. Bu gelişme dört aşamada olmuştur. Birincisi Arap-Afgan direnişi dönemi, ikincisi sürgünden gelen direniş, sonrasında yeniden yapılanma ve kendisini çağa göre inşa eden kendisine has terörizm ve son olarak da El Kaide El Cihat olarak sürmüştür.[549] Arap-Afgan direnişiyle temelleri atılmıştır. Bu direnişin ardında sürgündeki liderler genel bir direnişi oluşturmuştur. Ardından tekrar yapılanma ve oluşum sürecine girmiştir ve sonunda El Kaide ortaya çıkmıştır.

Genel kanı 1986-1991 döneminde El Kaide fikrinin şekillenmeye başladığına ancak ne zaman, nasıl ve kim tarafından kurulduğunun kesin olmadığına yöneliktir. Bu dönemde Usame bin Ladin ve Abdullah Azzam tarafından kurulan Hizmet Okulu ile örgütlenme ve taraftar toplama işlevine başlamıştır.[550]

Usame bin Ladin ve İslami Cihat Örgütü'nün lideri Eymen el Zevahiri, Afganistan kamplarında eğitilen ve diğer Arap kökenli cihatçılarla 1988-1990

---

[547] Martin Rudner, *a.g.m.*, s.956-957.
[548] Faik Bulut, *El Kaide'nin Sırları*, s.20-21.
[549] Martin Rudner, *a.g.m.*, s.954.
[550] Christina Hellmich, *a.g.e.*, s.24-25.

arasında örgüt altyapısını oluşturmuşlardır. 23 Şubat 1998'de dünyaya Yahudi ve Haçlılarla Savaş İçin Dünya İslam Cephesi olarak tanıtılan örgüt, daha sonrasında El Kaide olarak bilinir hale gelmiştir.[551] Örgüt kurulunca Usame bin Ladin, örgütün emiri, Eymen el Zevahiri vekili ve Seyyid İmam el Şerif de dini komiteden sorumlu olarak görev almıştır.[552]

1996'dan 2001'e kadar olan dönem her ne kadar örgütün yapılandırılmış bir terör grubundan uzak olduğu düşünülse de olgunlaştığı dönemdir.[553] 1996-2001 arasında El Kaide'nin kendi iç tutarlılığı ve terör eylemlerine dahil olması sorgulanırken yine de bu dönemde güç kazanmaya devam etmiştir.[554] Bu dönemde bölgesel bir odak olmaktan daha çok küresel bir hedef anlayışına doğru geçiş sağlamıştır.[555]

1991-1996 yılları arasında El Kaide'nin merkezi Sudan'da bulunuyordu. Uluslararası baskı bin Ladin'i 1996'da El Kaide'nin o zamanki Taliban'la müttefik olduğu Afganistan'a geri dönmeye zorladı. 2001 yılının sonlarında El Kaide'nin eğitim kamplarının çoğu tahrip edildi ve grup liderliği büyük ölçüde ya İran'a, ya da Afganistan-Pakistan sınırındaki dağlık bölgeye Pakistan'ın şehirlerine taşındı.[556]

İslamcı sürgünlerin -en azından başlangıçta asıl ülkelerdeki huzursuzluklarla mücadele etmenin amacı olmasa da- İslami yönetim geri dönene kadar ilk amacı, Müslüman toplumlarda ve güçlerde radikal görüşlerini yaymaktır. Topluluklarda da bu radikal görüşler kök salmıştır. Böylelikle El Kaide terör unsurları hedef bölgelerde eğitimden planlamaya pek çok alanda sistematik olarak yer almıştır.[557]

El Kaide'nin lideri Usame bin Ladin, 23 Şubat 1998'de Batı'ya karşı savaş ilan etmiştir. Örgütün ideologu Eymen el Zevahiri küresel cihat için bir strateji yayınlamıştır. Bin Ladin'in bildirisi ABD'ye ve Batı'nın egemen olduğu dünya düzenine karşı küresel bir savaşı açıklamıştır. Bin Ladin'i dini ve siyasi otorite olarak

---

[551] Osman Şen, *Din , Terörizm ve El Kaide,* s.57-58.
[552] Faik Bulut, *İslamcı Örgütler 3,* s.262.
[553] Jason Burke, *Al Qaeda: The True Story of Radical Islam,* Penguin Books, 2007, s.8.
[554] Christina Hellmich, *a.g.e.*, s.46.
[555] Christina Hellmich, *a.g.e.*, s.49.
[556] Christina Hellmich, *a.g.e.*, s.21.
[557] Martin Rudner, *a.g.m.*, s.956.

tanımlayan ve cihat çağrısı yapan fetvasının yayınlanmasıyla dünya çapında bir İslamcı militan cephesi oluşmuştur. Zevahiri'nin açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda iki aşamalı bir strateji belirlendiği görülmektedir. İlk aşamada, ABD'nin bölgeden çıkarılması, Batı'yı korkutacak eylemlerin yapılması ve Mısır'da bir halifelik kurulması hedeflenmektedir. İkinci aşamada, bu halifeliğin İslam dünyasını Batı'ya karşı savaşa yönlendirmesi planlamıştır. Böylelikle tarih ABD ve Yahudiler için farklı yazılacaktır ve Müslümanlar yeni bir dönüş yapmış olacaktır.[558]

Birçok görüşe göre bu halifelikte yeni halife El Kaide militanları tarafından sadakat yemini edilen Usame bin Ladin olacaktır. Bu bağlamda El Kaide'nin amacı uzun vadede İslam Halifeliği'ni tekrar meydana getirmektir.[559]

Fotoğraf 2: Eymen ez-Zevahiri[560]

1999'da Abdullah Azzam'ın öldürülmesi, Usame bin Ladin'i daha da ön plan çıkarmıştır. Azzam'ın güttüğü eski Müslüman topraklarını fethetme arzusu da yerini Usame bin Ladin'in amacından sapan ve olması gerektiği gibi olmayan Müslüman rejimlerini devirme arzusuna bırakmıştır.[561]

Usame bin Ladin 2 Mayıs 2011'de CIA'nın Pakistan'da gerçekleştirdiği bir operasyonla ele geçirilmiştir ve öldürülmüştür. Öldürüldükten sonra 24 saat içinde Arap Denizi'ndeki USS Carl Vinson'un güvertesinden denize bırakılmıştır. Alınan örnekle DNA testi yapılarak ve karısı tarafından da onaylanarak Usame bin Ladin olduğu doğrulanmıştır.[562] İslam dünyasında Bin Ladin'in İslam ve Müslümanlar için yaptıkları önemli görüldüğünden Bin Ladin'in öldürülmesi üzüntüyle

---

[558] David J. Kilcullen, "Countering Global Insurgency", *Journal of Strategic Studies,* 28:4, 2005, s.598.
[559] Richard Whelan, *a.g.e,* s.108.
[560] *https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13789286*, Erişim Tarihi:13.05.2019.
[561] Philippe Migaux, "El Kaide", s.392.
[562] https://edition.cnn.com/2013/09/09/world/death-of-osama-bin-laden-fast-facts/index.html, Erişim Tarihi: 29.05.2019.

karşılanmıştır.[563] Bin Ladin'in ölümünün ardından uzun süredir örgütün ideologu ve stratejik beyni olarak görülen Eymen ez-Zevahiri örgütün liderliğini üstlenmiştir.[564] Bin Ladin kadar tehlikeli görülmese de stratejik bakımdan yetkinliği hafife alınmayacak boyuttadır.[565]

El Kaide kuruluşu ve altyapı çalışmaları sonrasında kendisine strateji planı geliştirmiştir. Yirmi yıl için aşamaları düzenlenen stratejik plan gelişme ve eylem programı olarak El Kaide'nin hedeflerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda stratejik planın gerçekleşme ve hedefe ulaşma konusunda başarısı göreceli olsa da bu stratejik plan El Kaide'nin geleceği için yol haritasını oluşturmaktadır.

Tablo 7: El Kaide'nin yirmi yıllık stratejik planı[566]

Evre	Stratejik Amaç	Zaman	Taktiksel Amaç
1	Uyanış	11 Eylül	ABD'nin Müslümanlara saldırılarını kışkırtmak ve cihatçılığı canlandırmak.
2	Gözlerin açılması	2002-2006	Batı'yı savunmaya geçmeye zorlamak.
3	Yükselme ve ayakta kalma	2007-2010	Türkiye ve İsrail saldırıları.
4	Dinden dönen Müslüman rejimlerin çöküşü	2010-2013	Suudi Arabistan, Ürdün gibi petrol üreticisi ülkeler.
5	Halifelik bildirgesi	2013-2016	Müslüman kuvvetlerin seferberliği
6	Toplam yüzleşme	2016-2020	İnançsızlarla toplam savaş
7	Kesin zafer	2020	Küresel halifeliğin kurulması.

Stratejik planın ardışık her aşaması, belirtilen zaman dilimi içinde belirli hedefleri ve taktiksel arayışları tanımlamaktadır. El Kaide'nin stratejik planı 11 Eylül 2001'de ABD saldırılarıyla başlamaktadır. Uyanış aşamasının ardından, Gözlerin Açılması ve Yükselme ve Ayakta Kalma aşamaları planlanmıştır. Bu aşamalarda dinden uzaklaşan Müslüman rejimlerin çökmesi meydana gelmiştir. Bu rejim değişimleri ve çöküşleri hem Müslüman toplumlar arasında hem de Batı ile

563 https://www.dailymail.co.uk/news/article-1383203/Osama-Bin-Laden-dead-Mourners-streets-Pakistanis-weep-terrorist.html, Erişim Tarihi: 29.05.2019.
564 http://www.washingtonpost.com/wp-srv/world/specials/terror/zawahiri.html, Erişim Tarihi: 29.05.2019.
565 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110616_zawahiri_profile, Erişim Tarihi: 29.05.2019.
566 Martin Rudner, *a.g.m.*, s.959.

Müslüman toplumlar arasında toplam yüzleşmeye yol açan ve büyük bir seferberlik meydana getirecek olan Halifelik Bildirgesi için uygun ortamı hazırlayacaktır. Tüm bu plana göre 2020'de küresel bir halifelik kurularak Kesin Zafer aşamasıyla başarıya ulaşacaktır.[567]

El Kaide'nin stratejik planın oluşmasında belirlemiş olduğu hedefleri de söz konusudur. El Kaide'nin hedefleri;

1. ABD'nin Ortadoğu'daki ve Avrupa'daki geleneksel müttefiklerinden uzak tutulması,
2. ABD'nin başlattığı Irak'ta barışı koruma operasyonunun bozulması,
3. Ortadoğu Barış sürecindeki ilerlemenin önlenmesi,
4. ABD'nin Ortadoğu'da görevden alınması,
5. Arap ve diğer çoğunluk Müslüman ülkelerindeki laik hükümetlerin İslami rejimlerle yer değiştirmesi,
6. İsrail'in yıkılması şeklinde özetlenebilir.[568]

Amerikalıları ve onun müttefiklerini öldürmekten ayrı El Kaide'nin dört amacı daha vardı. Saf ve özgün İslam'a geri dönmek, İslam dışı olan rejimleri devirmek, Batılı ve özellikle Müslüman olmayanları Müslüman topraklarından kovmak ve benzer gruplarla beraber çalışarak bir İslam halifeliği kurmak bu amaçları oluşturmaktadır.[569]

El Kaide bugün her zamankinden daha karmaşık bir tehdittir. Kendisiyle aynı amaçta ve nitelikte olan örgütler arasında öne çıkan önemli bir örgüt olsa da aslında tüm bu örgütler ağının bir parçasıdır. El Kaide bu ağı kullanmada ve değişen güvenlik ortamlarına uyum sağlamada daha pratik, uyumlu ve yaratıcıdır.[570]

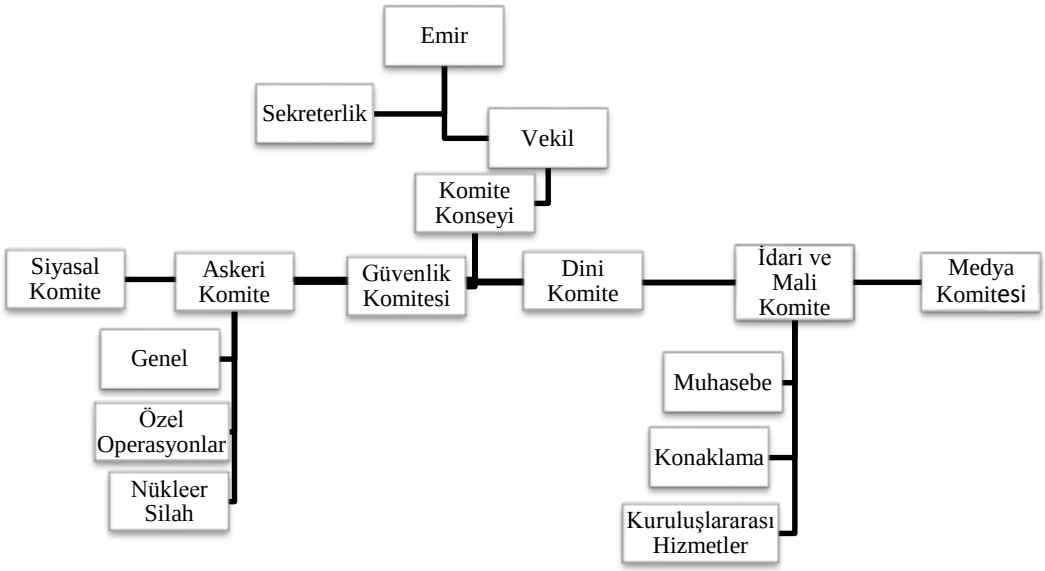
---

[567] Martin Rudner, *a.g.m.*, s.959.-960.
[568] Arben Qirezi, "Transformation of Al Qaeda's Strategy In Light Of The New Global War On Terrorism", *Turkish Policy Quarterly*, Summer 2004, s.5, http://turkishpolicy.com/images/stories/2004-02-globalsecurity/TPQ2004-2-qirezi.pdf, Erişim Tarihi:11.03.2019.
[569] Jeffrey Haynes, "Al Qaeda: Ideology and Action", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8:2, 2005, s.182.
[570] Martin Rudner, *a.g.m.*, s.969-970.

El Kaide'nin siyasi İslam'ın merkezinde olup olmadığı ve El Kaide'nin kesin karakterinin ne olduğu konusunda belirsizlikler vardır; ancak tam olarak siyasal İslam'dan uzak olduğu da söylenemez. Siyasal İslam'ın amaçlarının birincil savunucusu olarak öne çıkması ve bunun için küresel ölçekte ve uyumlu çalışan bir örgüt meydana getirmesi siyasal İslam'la ilişkili olduğunu açıklamaktadır.[571]

Uzun yıllar boyunca oluşum ve yapılanma konusunda altyapı çalışmaları içerisinde bulunan El Kaide, örgüt başarısında en çok da bu noktadaki düzenine bağlıdır. Pek çok komiteye ayrılan El Kaide, sorumlulukların bu komiteler arasında dağılmasıyla birlikte işleyen bir sistem oluşturmuştur. Bu bağlamda hem yerel hem de genel olarak El Kaide'nin örgüt yapılanmasının bir terör örgütü düzeninin üzerinde meydana getirildiği görülmektedir.

Grafik 11: El Kaide'nin yapısı[572]

Emir veya genel lider, El Kaide'nin tüm faaliyetlerinde doğrudan sorumluluk üstlenir. El Kaide'nin faaliyetleri hakkında dini, operasyonel ve lojistik otoriteye sahiptir. Yıllık çalışma planını, yıllık bütçeyi onaylar ve bunları yeni

[571]Arben Qirezi, *a.g.m.,* s.5, http://turkishpolicy.com/images/stories/2004-02-globalsecurity/TPQ2004-2-qirezi.pdf, Erişim Tarihi:11.03.2019.
[572] Rohan Gunaratna-Aviv Oreg, "Al Qaeda's Organizational Structure and Its Evolution", *Studies in Conflict & Terrorism,* 33:12, 2010, s.1055.

gelişmelere göre değiştirmekten sorumludur. Ayrıca kuruluşun iç işleyişinin idaresinden sorumludur ve kuruluştaki tüm üst düzey pozisyonlara aday gösterilmesi, personelin terfi edilmesi ve yönetilmesinden sorumludur. Vekillerin görevleri, Emir'in ona emanet ettiği konularla ilgilidir. Sekreter, emir tarafından atanır. Emir nereye giderse gitsin ona eşlik eder. Emirin atamaları, dış ilişkiler ve çalışma takvimi gibi sekreterlik görevlerini yerine getirmekle sorumludur. Komite Konseyi, El Kaide'nin en üst karar organıdır. Örgütün faaliyetlerinin tüm yönlerini planlar ve denetler. Karar verme sürecinde Emir'e danışmanlık yapar. Emir ve vekili hariç örgütteki en yüksek otorite olarak kabul edilir.[573]

Askeri Komite, örgütün operasyonel ve askeri faaliyetlerinden sorumludur. Bu sorumluluk mücahitlerin zihinsel ve fiziksel hazırlığını, savaş ve askeri eğitimlerini kapsar. Ayrıca, askeri komite, savaş ve askeri teknik becerilerinin geliştirilmesi ve Kur'an-ı Kerim okumalarına dayanarak disiplinli bir ordunun oluşturulması için programların ve prosedürlerin geliştirilmesinden sorumludur.[574]

Siyasi komite, örgütte politik farkındalığın yayılmasından sorumludur. Bilgi Komitesi olarak da bilinen Medya Komitesi, propaganda görevini yerine getirir. Faaliyetlerini Müslüman dünyasında benzer ideolojiye sahip gruplarla iş birliği içinde olarak Müslüman nüfusta cihat ideolojisini yayma üzerine yoğunlaştırmaktadır. İdari ve Mali Komite, örgütün tüm üyeleri ve üyelerin aileleri için farklı idari hizmetler üstlenir. Komite, örgütün mali politikasını oluşturmaktan ve bu politikaların uygulanmasından sorumludur. Güvenlik Komitesi, üst düzey liderlerine kişisel güvenlik sağlamaktadır ve örgütün saflarına sızmayı önlemek için karşı tarafa yönelik faaliyetlerde bulunmaktan sorumludur. Ayrıca örgüte katılmak isteyen her kişi ile ilgili bilgilerin denetlenmesinden, sınıflandırılmasından ve toplanmasından sorumludur. El Kaide'nin Dini Komitesi, İslam hukukunun gözden geçirilmesinden sorumludur ve belirli eylem biçimlerinin hukuka uygun olup olmadığına karar verir.[575]

---

[573] Rohan Gunaratna-Aviv Oreg, *a.g.m.*, s.1054-1056.
[574] Rohan Gunaratna-Aviv Oreg, *a.g.m.*, s.1058.
[575] Rohan Gunaratna-Aviv Oreg, *a.g.m.*, s.1062-1064.

Tarihsel olarak El Kaide terör örgütü değil, yabancıların Sovyetlere karşı savaşlarında mücahitlere katılmalarına ve birlikte savaşmalarına yardımcı olacak şekilde tasarlanmış bir ağdı.[576]

El Kaide'nin örgütsel ve operasyonel altyapısı, diğer gerilla ve terörist gruplardan belirgin bir şekilde farklıdır. Eşi görülmemiş bir ulus ötesi fenomen olan El Kaide'nin altyapısının tespit edilmesi ve El Kaide ile mücadele edilmesi çok zor olmuştur; çünkü kanun uygulayıcı kurumlar ortaya çıkan tehdide etkili bir şekilde cevap verme veya Müslüman topluluklar arasındaki etkisine karşı koyma deneyiminden yoksundu.[577] Belki de uluslararası toplumlar ve devletler yüzyıllardır süregelen arenada ilk kez böylesine yapılanmış bir örgütle karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle mücadele konusunda strateji geliştirmede etkin yollar izleyemediklerinden etkili sonuçlar elde etmede de gecikmişlerdir.

Bir ağ şeklinde var olsa da El Kaide'de hiyerarşik bir piramit oluşmamıştır. Bunun yanında Usame bin Ladin'in liderlik karizması, deneyimi, finansal ve sosyal gücü saygı duyulmasına ve vazgeçilmez olmasına olanak sağlamıştır.[578]

El Kaide operasyonlarını sistematik bir şekilde yürütmüştür. Üç tür etken kullanarak operasyonlarını gerçekleştirmiştir. İlki yerel militanlardır. Temel işleri yapan militanların planların ayrıntılarıyla ilgili bilgileri olmazdı. İkincisi uyuyanlardır. Bunlar operasyonlardan çok önce bölgeye gönderilerek burada yaşamaya ve çalışmaya başlarlardı. Sonuncusu ise operasyonun final aşamasında yer alan El Kaide uzmanları ve şehitlerdi. Görevlerini tamamlayıp hayatta kalanlar tekrar yeraltına inerlerdi.[579]

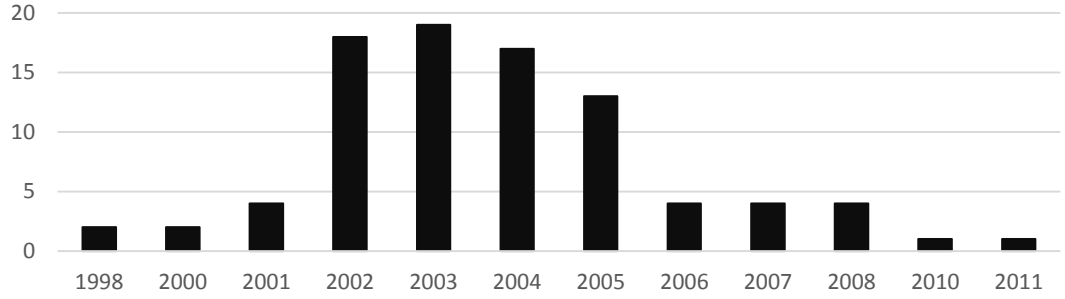
[576] Zachary Abuza, *Militant Islam in Southeast Asia,* Lyne Rienner, 2003, s.5.
[577] Rohan Gunaratna, *Inside Al Qaeda,* Columbia University Press, 2002, s.54.
[578] Philippe Migaux, "El Kaide", s.404.
[579] Stephen E. Atkins, *The 9/11 Encyclopedia,* Praeyer Security International, 2008, s.245.

Harita 5: El Kaide'nin yaklaşık olarak belirlenen terörist sayısı[580]

El Kaide'nin kurulduğu bölge başta olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmış olarak gelişen bir terör ağı bulunmaktadır. Kendi iç karışıklıkları olan ve dışarıdan müdahale edilen yerlerde sayısal olarak daha fazla El Kaide teröristi bulunmaktadır. Gerek siyasi rejimlere karşı gerekse de toplumsal konularla ilgili olarak karmaşa ve huzursuzluk yaşanmakta olan ülkeler bu tür terör örgütlerinin üyeleri için bir üs haline gelmektedir. Kontrol edilemiyor olmalarının yanında bulundukları yerlerde kendilerine toplumsal ya da idari olmak üzere taraftar bulmaları küresel çapta gelişmeleri ve harekete geçebilmeleri bakımından etkili sonuçlar doğurmaktadır.

Grafik 12: 1998-2011 yılları arasında El Kaide'nin gerçekleştirdiği saldırı sayısı[581]

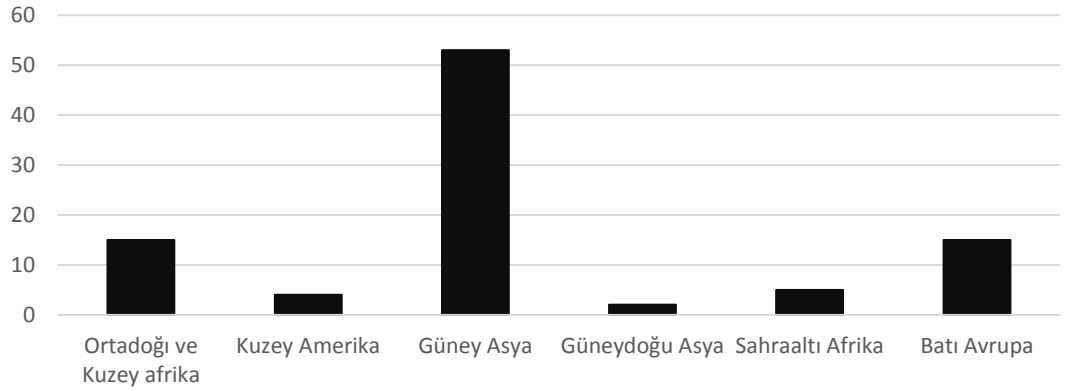

El Kaide'nin 1998-2001 arası dönemde saldırı sayısının az olması planlı bir örgüt olarak anlamamıza neden olmaktadır. Daha büyük ve kesintisiz saldırılar yapılabilmesi için bu dönem bir hazırlık dönemi olarak görülmektedir. 2001 ve

[580] https://www.cfr.org/expert-brief/al-qaedas-resurrection, Erişim Tarihi: 21.03.2019.
[581] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 21.03.2019)

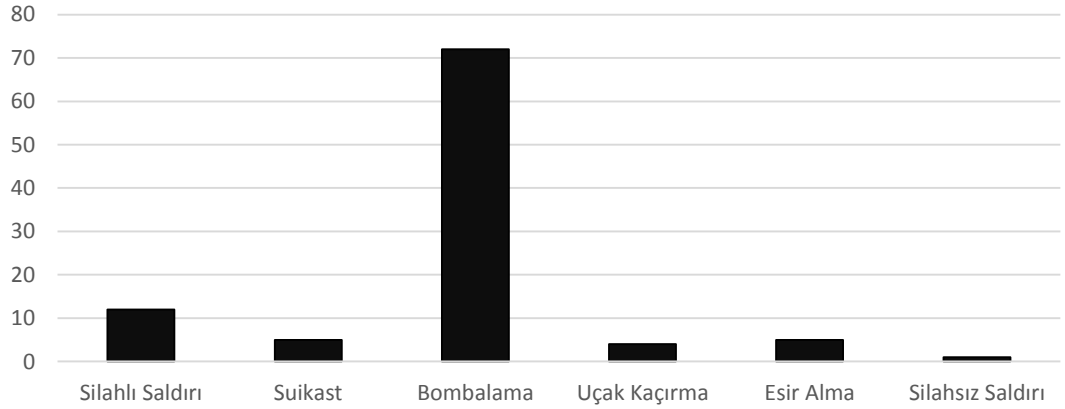
sonrası dönemde ABD, Türkiye, İspanya ve İngiltere gibi yerlerde gerçekleştirdiği bir dizi eylemle yoğun bir gündem oluşmasına neden olmuştur.

Grafik 13: El Kaide'nin saldırılarının bölgesel olarak dağılımı[582]

Güney Asya, Batı Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika saldırıların en yoğun olarak gerçekleştirildiği coğrafyalardır. Bu bağlamda örgütsel olarak yerleşimlerin de bu bölgelerde yoğun olduğu söylenebilir.

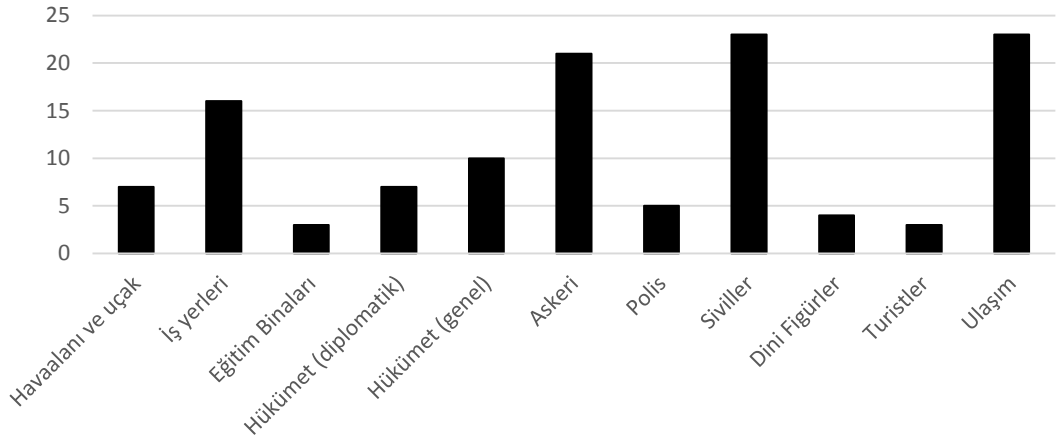
Grafik 14: 1998-2011 yılları arasında yaptıkları saldırılarda El Kaide'nin saldırı tipleri[583]

Eylemlerinde çoğunlukla bomba yöntemini kullanması eylemlerde yaralanan, ölen ve etkilenen sayısını arttırıcıdır. Sayısal ve maddi zararın yanı sıra psikolojik ve manevi zarar da yoğun hissedilmektedir. Bombalama kadar çok olmasa da silahlı ve silahsız saldırı, esir alma, uçak kaçırma ve suikast de kullanılan saldırı tiplerindendir.

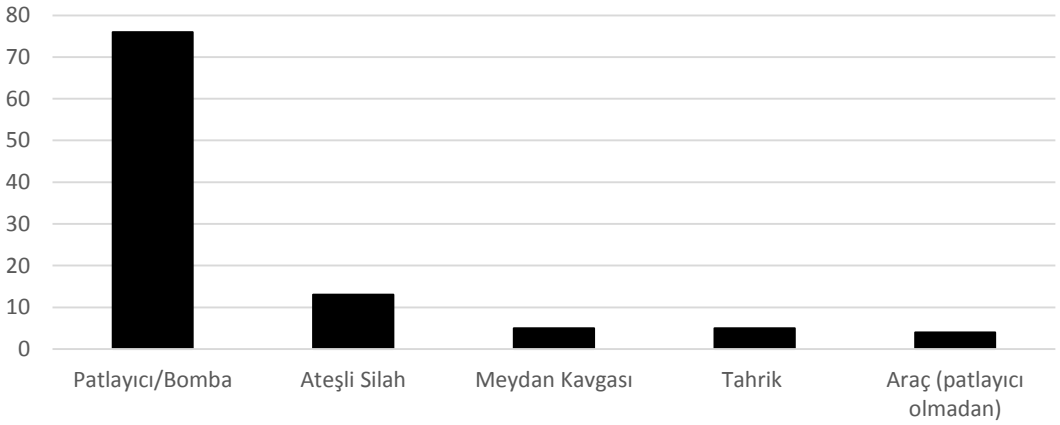
[582] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 21.03.2019)
[583] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 21.03.2019)

Grafik 15: 1998-2011 yılları arasında yaptıkları saldırılarda El Kaide'nin hedefleri[584]

Askeri noktalar, siviller, polisler ve ulaşım alanları saldırıların gerçekleştirilmesi için seçilen hedeflerin başında gelmektedir. Bu tür hedefler uluslararası kamuoyunda dikkat çekici özelliğinden dolayı seçilmektedir.

Grafik 16: 1998-2011 yılları arasında yaptıkları saldırılarda El Kaide'nin silah tipleri[585]

Saldırıların meydana getireceği tahribat ve saldırıda başarıya ulaşma arzusu El Kaide'yi saldırıda kullanacakları silah bakımından patlayıcılara yönlendirmiştir. Kitlesel etkisi daha fazla olan patlayıcıların yanında El Kaide ateşli silahları da kullanmıştır.

---

[584] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 21.03.2019)

[585] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 21.03.2019)

Afganistan'da Sovyet işgaline karşı meydana gelen direnişle birlikte Müslüman dünyasının ortak hareketi El Kaide'nin oluşumu için temel oluşturmuştur. Usame bin Ladin, bölgedeki karışıklıklar ve çatışmalar devam ederken bulduğu boşluktan yararlanmasını bilmiştir. Usame bin Ladin'in ön plana çıkması, El Kaide'nin çekirdek oluşumu ve altyapısı için ağlar kurması ve finansal olarak sponsorluk sağlaması örgütün gelişimi için önemli noktalardır. İdeolojik ve örgütsel olarak stratejik bir plan içinde örgütün gelişiminin sürmesi, uluslararası alanda örgüt ile mücadeleyi zorlaştıran bir durum haline gelmiştir. Bir terör örgütü olarak işleyen örgüt ancak yapılanması bakımından profesyonel bir kurum gibi görünmektedir. Terör örgütlerinin etkili olabilmesi bakımından öncelik iletişim ve finans kaynaklarının düzenli olmasıdır. Bu bağlamda El Kaide'nin işleyen finans ve haber ağları fonksiyonel bakımdan örgütü farklı bir niteliğe taşımaktadır. Gelişmiş haber ağları ve finans yapısı örgütün saldırılarını pek çok noktada gerçekleştirmelerine ve istenilen hedefe ulaşmalarına olanak tanımıştır. Bu nedenle El Kaide'nin haber ve finans kaynaklarının incelenmesi gerekmektedir.

3.2. El Kaide'nin Finansal Kaynakları

11 Eylül saldırılarına kadar terörizm, çeşitli işaretleri olsa da dünyayı değiştirecek bir tehdit olarak görülmemiştir. Ancak 11 Eylül saldırılarının ardından bu eğilim değişmeye başlamıştır. Sosyal bilimciler kısa sürede bilimsel verileri kullanarak terörizmin şiddetini ve etkilerini incelemeye başladılar. Bu konudaki önemli girişimler ekonomistlerden gelmiştir. Ekonomi ve terör arasındaki ilişkinin ortaya konulması, terör algısında farklı görüşleri doğurmuştur. Öncelikle ekonomik göstergeler, terörün İslam'dan kaynaklandığına dair kabul edilen görüşü ötelemiştir. Ayrıca ekonomik anlamda terörün ele alınması terör konusundaki ahlaki ve normatif tartışmaları boşa çıkarmıştır ve örgütlerin iç yapılarındaki gerçeklere eğilmeye yol açmıştır. [586] Devletlerin ve uluslararası örgütlerin terörün finansmanı ile ilgili çalışmaları ve mücadelesi yenidir; ancak bürokrasi ile sınırlandırıldığından yenilikçi

[586] Walter Laqueur-Christopher Wall, *The Future of Terrorism,* St. Martin's Press, 2018, s.206-207.

olamamıştır. Bu sınırlamalar El Kaide gibi örgütlerin mali yapılarının anlaşılmasını ve çözülmesini zorlaştırmıştır.[587]

11 Eylül saldırılarından sonra eğilimler gözden geçirilerek düzenlenmeye çalışılsa da El Kaide pek çok izini ortadan kaldırmıştır. 11 Eylül'ün ardından terörist fonlama mekanizmaları ve ağları belirsiz hale gelmiştir. Bu nedenle güvenilir ve etkili mücadele yolları belirlenememiştir. Bu durum çoğunlukla uluslararası toplumun harekete geçmedeki yetersizliğine dayandırılmaktadır.[588]

Terörün finansmanıyla mücadele konusunda gerekli düzenlemeler için iş birliğinde bulunulmuştur. Bunların ilki 1999'da BM Güvenlik Konseyi'nde alınan 1267 sayılı karardır.[589] Bu kararla Taliban'dan çeşitli suçlamalarla Usame bin Ladin'i geç kalmadan teslim etmesini ve üye ülkelerden ise El Kaide'nin ve Taliban'ın fonlarını dondurmalarını veya engellemelerini istemiştir. Bunun için bir Yaptırım Komitesi de oluşturulmuştur.[590]

1333 sayılı 2000 yılında alınan kararla 1267 sayılı karardaki talepler kabul edilerek bunun yanı sıra üye devletlere topraklarında bulunan tüm Taliban ve Afgan havayollarının ofislerini kapatmaları ve El Kaide ve Usame bin Ladin ile bağlantılı doğrudan ya da dolaylı kaynakların finansal varlıklarını önlemek adına gerekli çalışmaların yapılması tavsiye edilmiştir.[591]

Yasadışı kaynaklara ulusal ve uluslararası yasaların dışında olduğu için şartlar ne olursa olsun el konulabilecektir. Ancak yasal kaynaklara yalnızca terörü finanse etmeyi amaçlarsa el konulabilecektir veya engellenebilecektir.[592] Daha sonraki yıllarda BM Güvenlik Konseyi'nin pek çok kararında bu kararlar devam ettirilmiştir. Ancak bu önlemlerin uluslararası düzeyde etkinliği alınan kararların sayısı kadar çok olmamıştır.

---

[587] Loretta Napoleoni, "Terrorist Financing", *The RUSI Journal,* 151:1, 2006, s.60.
[588] Loretta Napeloni, *a.g.m.,* s.60-61.
[589] Şener Dalyan, "Combating The Financing of Terrorism: Rethinking Strategies for Success", *Defence Against Terrorism Review,* Vol:1 No:1, 2008, s.141.
[590] https://undocs.org/S/RES/1267(1999), Erişim Tarihi: 25.03.2019.
[591] https://undocs.org/S/RES/1333(2000), Erişim Tarihi:25.03.2019.
[592] Ilias Banketas, "The International Law of Terrorist Financing", *American Society of International Law,* Vol.97 No.2, 2003, s.316.

Genel olarak terör örgütlerinin finans mekanizmaları yasal ve yasadışı kaynaklarla işlemektedir. Bu durum El Kaide için de geçerlidir; ancak El Kaide'nin diğer yapılarında olduğu gibi finans yapısında da gelişmiş bir düzeyde olması söz konusudur.

El Kaide'nin finansal yapısı örgütsel yapısına benzemektedir. 11 Eylül saldırılarının ardından finans kaynakları baskı altında olsa da gerçekleştirdikleri eylemler çeşitli finans kaynaklarına hala ulaşabildiklerini ortaya koymaktadır. Zengin üyelerinin olması ve çeşitli alanlardan finansal kaynak sağlamaları uluslararası kuruluşların bu konuda yetersiz kaldığını da açıklamaktadır.[593]

El Kaide 11 Eylül saldırılarından önce fon oluşturarak finansal kaynak sağlamıştır. Herhangi bir iş gücü bulunmamaktadır. Kısıtlı olarak varlığını sürdürmüştür. Bir grup fon kaynağından gelir sağlamıştır. El Kaide'nin 11 Eylül saldırılarından önceki faaliyetlerini gerçekleştirmesi yıllık 30 milyon dolara mal olduğu ve bunun neredeyse tamamen bağışlarla sağlandığı tahmin edilmektedir.[594]

Terör örgütlerinin silah, patlayıcı madde ve araç gibi saldırılarda kullanacakları malzemelerin yanı sıra diğer ihtiyaçları da mali bakımdan gider oluşturmaktadır. Üyelerin kişisel ihtiyaçlarını karşılamak ve onların aileleri için geçim kaynağı oluşturmak, güvenilir iletişim kanallarının kullanılması için altyapı sağlamak, maliyeti yüksek -pilotaj ve uçak eğitimleri gibi- eğitim alanlarını hazırlamak, bir yerden bir yere giderken gerekli olan sahte belgeleri düzenlenmek ve buralardaki harcamaları karşılamak, internet ve sosyal medyayı etkin kullanabilecek donanımlı eleman ve gerekli ekipmanlara sahip olmak bu giderlerdendir.[595]

El Kaide hem örgüt için hem de saldırılarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları gelire yasal ve yasal olmayan yollarla finansal kaynak oluşturmaya çalışmıştır. Örgüt içi harcamaların yanı sıra her bir saldırıda da ayrı bir mali kaynak

---

[593] Juan Migel Del Cid Gomez, "A Financial Profile of The Terrorism of Al Qaeda and Its Affiliates", *Perspectives on Terrorism*, Volume:4, Issue:4, 2010, s.3.
[594] John Roth vd., "National Commission on Terrorist Attacks Upon The United States", *Monograph on Terrorist Financing*, Staff Report to The Commission, 2004, s.19.
[595] Juan Migel Del Cid Gomez, *a.g.m.*, s.4-5.

oluşturmak durumunda kalan El Kaide için saldırıların maliyeti de değişmekle beraber oldukça yüksektir.

Tablo 8: Çeşitli El Kaide saldırılarının yaklaşık olarak maliyetleri[596]

Saldırı	**Tarih**	**Yaklaşık Olarak Maliyeti**
Londra	7 Temmuz 2005	8.000 GBP
Madrid	11 Mart 2004	100.000 €
İstanbul	15 ve 20 Kasım 2003	40.000 **$**
New York	11 Eylül 2001	400.000-500.000 **$**[597]
USS Cole	12 Ekim 2000	10.000 **$**
ABD Afrika Elçilikleri	7 Ağustos 1998	50.000 **$**

El Kaide, 11 Eylül saldırılarından önce ve sonra tespit edilmesi kolay olmayan finansal kurumlar, havale, kurye gibi birçok farklı gelir elde etme yollarını kullanmıştır.[598]

Terörizm farklı kaynaklarla finanse edilebilmektedir. Geçmişte devletlerin mali kaynak sağlaması söz konusuyken Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ve devlet desteklerine karşı ekonomik yaptırımlar uygulanabilir hale gelmesiyle terörizmin finansal olarak devlet kaynaklı olması azalmıştır.[599]

Devletlerin teröre maddi destek sağlaması durumunun azalmasıyla terör örgütleri kendilerine farklı kaynaklar üretmek zorunda kalmıştır. Bu kaynakları yasal ve yasadışı kaynaklar olarak ikiye ayrılabilir.[600] Yasadışı kaynaklar, haraç, uyuşturucu ve silah ticareti, insan kaçakçılığı, sahtecilik ve dolandırıcılık gibi geleneksel suçlarla elde edilmektedir. Yasal kaynaklar ise daha farklı olarak bağışlardan, ticari işletmelerden ve yine devlet destekli fonlardan elde edilen

[596] Juan Migel Del Cid Gomez, *a.g.m.* s.4.
[597] John Roth vd, *a.g.m.,* s.13.
[598] John Roth vd., *a.g.m.,* s.17.
[599] Ünal Çağlar, "Terror and Economy", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1, 2014, s.73.
[600] Ilias Banketas, *a.g.m.,* s.316.

gelirlerden oluşmaktadır.[601] Terör örgütleri fonları taşımak için resmi bankacılık sistemlerini kullanmaktadırlar. Özellikle bankacılık üzerindeki denetimleri gevşek olan bölgelerin sistemleri üzerinde bu dolaşım daha kolay hale gelmektedir. Havale sisteminin yanı sıra nakit taşıyan kurye kullanımı da oldukça yaygındır.[602]

El Kaide'nin tam olarak anlaşılabilmesi için tarihsel süreçte gelişiminin ve örgütsel yapısının yanı sıra nasıl ve kimler tarafından finanse edildiği ve hangi kaynakları kullanarak örgüt içi devamlılığını ve eylemlerini sürdürebildiği de önemli bir konudur. Bu bağlamda çalışmanın bu aşamasında bu kaynakların neler olduğuna ve nasıl kullanıldığına yer verilecektir. Yasal ve yasal olmayan finansal kaynaklar olarak ele alınacak olan bu konunun analizi El Kaide gibi bir terör örgütünün tüm dünyanın ve uluslararası hukuk düzeninin önünde maddi kaynak sağlamasının anlaşılması bakımından önemlidir.

Terör örgütlerinde örgüt üyelerinden alınan aidatlar ve örgüte sempati duyanlardan toplanan bağışlar önemli bir finans kaynağıdır.[603] Bu durum El Kaide için de bazı zamanlarda gerçekleşmektedir. Üyelerden ve sempatizanlardan elde edilen gelirler önemli bir finans kaynağı sağlamaktadır.

Bir başka finans kaynağı ise hayır kurumlarıdır. Bu kurumlar 11 Eylül saldırılarının ardından çoğunlukla kapatılmış olsa da saldırıların öncesinde kontrol edilemezdir ve istikrarlı olmaları nedeniyle oldukça etkin bir fon kaynağı oluşturmaktadır. Birçok hayır kurumu El Kaide'yi Afgan-Sovyet mücadelesinden bu yana finansal anlamda desteklemektedir. Hayır kurumları El Kaide'ye fon oluşturmak için oluşturulmamışlardır; ancak El Kaide'nin amacına paralel olarak destek vermişlerdir. Müslüman Dünya Ligi(Muslim World League/MWL-MDL) ve

---

[601] Richard V. Rodriguez, "Economic Terror: Market Manifestations of Terror Attacks", *American University National Security Law Brief,* Vol.1, No.1, 2011, s.130.
[602] Ünal Çağlar, *a.g.m.,* s.73.
[603] Selahattin Gürel, "Terör ve Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2(4), 2015, s.23.

Uluslararası Hayırseverlik Kurumu(Benevolence International Foundation/BIF-UHK) bu örgütlerin en dikkat çekici olanlarıdır.[604]

1987'de zengin Suudi Adel Batterjee Cidde'de ve Peşaver'de muhtaç ve engellilere yardım etmek ve Ramazan aylarında yiyecek sağlamak amacıyla İslami Hayırseverlik Komitesi(the Islamic Benevolence Committee/IBC-İHK)'ni ve 1988'de Muhammed Cemal Halife, Usame bin Ladin'in kayınbiraderi, Filipinler'de Uluslararası Hayırseverlik Şirketi(the Benevolence International Corporation/BIC-UHŞ) adında ithalat-ihracat faaliyetleri yürüten bir şirket kurmuştur. Bu iki oluşum da Afganistan'daki direnişçileri desteklemek amacındaydı. 1992'de İHK ve UHŞ birleşerek Uluslararası Hayırseverlik Kurumu(the Benevolence International Foundation/BIF-UHK)'nu meydana getirmiştir. Kurumun amacı, doğal afetlerden etkilenenlere insani yardım sağlamak olarak görülse de gizli bir gündemi daha vardı. UHK yalnızca bir hayır kurumu değil aynı zamanda Batı ve Müslüman dünyasında İslam'ı yayan bir dava örgütlenmesiydi. Sovyet işgalinin bitmesiyle UHK, ABD'yi yönelmiştir. Merkezi Florida'ya taşınan UHK, ABD'li Müslümanlar arasında kâr amacı olmayan hayır kurumu niteliğindeydi.[605] İlerleyen yıllarda ve özellikle 11 Eylül saldırılarının sonrasında El Kaide ile bağlantılı olduğu ve El Kaide'ye finansal kaynak sağladığı tam olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda UHK'nin mal varlığı dondurulmuştur ve üyeleri ve yöneticileri hakkında hukuki süreç başlatılmıştır.[606]

Bir başka kurum olan MDL ise 1962 yılında Said Ramazan -Hasan el-Benna'nın torunu ve manevi mirasçısı- tarafından kurulmuştur ve 1970'lerde Suudi Arabistan'daki en güçlü kurumlardan biri haline gelmiştir. MDL İslam'ın ve imanın yayılması çalışmaları yürütmüştür. Afgan-Sovyet mücadelesine kadar daha az İslamcı hareketlerde bulunsa da bu savaşla yoğun olarak İslamcı doğrultuda eğilimler geliştirmiştir. MDL'nin yöneticilerinin özellikle Abdullah Azzam ile olan ilişkisi El

[604] Mark Basile, "Going to The Source: Why Al Qaeda's Financial Network Is Likely to Withstand the Current War on Terrorist Financing", *Studies in Conflict &Terrorism,* 27:3, 2004, s.173.
[605] J. Millard Burr-Robert O. Collins, *Alms For Jihad,* Cambridge University Press, 2006, s.45.
[606] Aydın Erdoğan, *El Kaide, IŞİD ve Boko Haram,* Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.63.

Kaide ile olan bağlantısını sağlamıştır ve finansal anlamda örgüte desteği başlamıştır.[607]

MDL'nin 1978'de kabul ettiği bir karar üzerine 1979'da kraliyet onayı ile Uluslararası İslami Yardım Örgütü (International Islamic Relief Organization/IIRO-UİYÖ) kurulmuştur. MDL bünyesinde kurulan örgüt, tüm dünyadaki zor ve muhtaç durumda olan kimselere yardım etme amacıyla oluşturulmuştur.[608] Faaliyetlerinin çoğu dini, eğitimsel, sosyal ve insani yardım programlarıyla sürdürülse de El Kaide'ye finans desteği sağladığı rapor edilmiştir.[609]

Yine MDL bünyesinde 1988'de Al Haramain İslam Vakfı(Al Haramain Islamic Foundation/AHIF-AHİV) kurulmuştur. Kuruluş amacı can, mal, özgürlük ve dini inançları konusunda felaketlerle karşı karşıya kalmış insanlara yardım etmek olarak belirtilen AHİV, İslam'ın yayılması için camiiler ve okullar yaptırmıştır. Ayrıca İslam eğitimi konusunda da etkin girişimlerde bulunmuştur.[610] AHİV için de El Kaide'yi finanse ettiği öne sürülmüştür.[611]

Hayır kurumlarının yanında kuruluşları yasal olan ancak El Kaide için farklı yöntemlerle mali kaynak sağlayan ticari işletmeler de söz konusudur. El Kaide'ye yakınlık duyanlar tarafından oluşturulan ticari işletmeler gelirlerini bir şekilde El Kaide'ye de yönlendirmektedirler.

Bu işletmelerden Yemen merkezli olarak kurulan El Nur Balcılık ve El Şifa Balcılık şirketleri öne çıkmaktadırlar. Bölgeye yayılmakla beraber El Kaide'ye yalnızca para aktarmakla kalmamış aynı zamanda silah kaçakçılığı konusunda da destek sağlamıştır. Özellikle gümrük işlemlerinde bal gibi ürünlerin yeteri kadar kontrol edilmemesinden yararlanan El Kaide yöneticileri bu şirketlerle maddi konuda ilişkilerini geliştirmiştir.[612]

---

[607] J. Millard Burr-Robert O. Collins, *a.g.e.*, s.33-34.
[608] https://themwl.org/index.php/en/International-Organization-for-Relief-Welfare-Development, Erişim Tarihi: 07.04.2019.
[609] Juan Migel Del Cid Gomez, *a.g.m.*, s.8-9.
[610] J. Millard Burr-Robert O. Collins, *a.g.e.*, s.39.
[611] Aydın Erdoğan, *a.g.e.*, s.64.
[612] Aydın Erdoğan, *a.g.e.*, s.184.

Bu ticari işletmelerden bir diğeri de El Bereket'tir. 1990'lı yılların başında Somali'deki toplumsal ve yönetsel çöküşler nedeniyle birçok Somalili ABD'ye göç etmiştir. Buradaki Somalililer yeni yaşamlarına adapte olup para kazanmaya başlamıştır ve geride bıraktıkları aile üyelerine para gönderebilmek için güvenli, hızlı ve etkili yollar aramıştır. Ancak bu konuda herhangi bir işlemin yapılmasında Somali'nin bankacılık sisteminin yetersiz olması var olan yollar dışında farklı bir yol bulunmasını gerekli kılmıştır. Ahmed Nur Cumali 1985'te Somalililerin bu ihtiyacını karşılamak için El Bereketi kurmuştur. Bu para gönderim sistemi bilinen havale sisteminden gönderenden alıcıya ulaşana kadar paranın nasıl kullanıldığı bakımından farklıdır.[613] Usame bin Ladin, El Bereket'e yatırım yaparak para transferi için kullanmaya başlamıştır. El Bereket, bir finans kaynağı haline gelmiştir ve Usame bin Ladin için nakit transferlerini organize etmiştir. Ayrıca El Bereket, El Kaide için fon sağlamıştır.[614]

El Kaide üyelerinin Tanzanya'da 1993'te elmas ticareti yapmak üzere Taheer şirketini kurdukları da bilinmektedir. Elmas ticaretinden kazanılan paralar, farklı şirketler üzerinden El Kaide'ye aktarılmıştır.[615]

Hayır kurumlarının ve ticari işletmelerin yanında El Kaide'nin geliştirdiği havale sistemi de finansal kaynak oluşturmak için kullanılan yollardan biridir. Kendine has bir işleyişi olan bu havale sistemi El Kaide için önemli bir kaynaktır.

Havale, para hareketi olmadan paranın transfer edilmesidir ve para aklamada etkin bir şekilde kullanılır. Daha ucuz olarak para transferi gerçekleştirilmesine olanak sağladığından kişiler bu yolu tercih etmektedirler.[616]

Havale ile ilgili paranın kaynağının ve amacının meşru olup olmadığı konusundaki ayrım önemlidir. Beyaz ve siyah havale olarak ayrımı yapılan havalede beyaz havale yasal olanı siyah olan ise yasal olmayanı ifade eder. Siyah havale yasal olmayan işlerden ya da yasal olmayan amaçlarla elde edilen paranın aklanmasında

---

[613] John Roth vd., *a.g.m.,* s.67-68.
[614] Juan Migel Del Cid Gomez, *a.g.m.,* s.11.
[615] Aydın Erdoğan, *a.g.e.,* s.67.
[616] Patrick M. Jost- Harjit Singh Sandhu, *The Hawala Alternative Remittance System and Its Role in Money Laundering,* Interpol, 2000, s.5-6.

kullanılır.[617] Havalenin etkili bir yöntem olması dolayısıyla Ortadoğu'da terörizmle savaşmak zor hale gelmiştir.[618]

Hayır kurumları, çeşitli ticari işletmeler ve kendine özgü yapısıyla havale sistemi El Kaide için finansal fon sağlayan önemli kaynaklardır. Bu kaynakların oluşturulması yasal sayılsa da kullanım amaçları bakımından bir suçu desteklemektedir. El Kaide yöneticileri kaynakların yasal sayılma ve kontrol edilememe durumunu kendi lehine kullanarak örgüt için gerekli olan bütçeye katkıda bulunmuştur.

El Kaide maddi kaynaklarını meşru kabul edilemez olan amaçları doğrultusunda kullanmıştır. El Kaide'nin biçim olarak yasal sayılan kaynaklarının yanı sıra biçimsel olarak yasal olmayan maddi kaynakları da söz konusudur. Bu maddi kaynaklar gelir bakımından büyük bir oranı sağlamaktadır. Yasal olmayan finans kaynaklarının başında uyuşturucu kaçakçılığı, dolandırıcılık ve silah kaçakçılığı gelmektedir.

El Kaide eylemlerini ve ideolojisini finanse edebilmek için birçok yol kullanmıştır. Bu yolların en etkili olanlarından biri uyuşturucu kaçakçılığıdır.[619] El Kaide'nin Afganistan'da afyon ve haşhaş üzerinden uyuşturucu ticaretine dahil olduğu düşünülmektedir.[620] Zincir şeklinde sınırları aşarak uyuşturucu üzerine genişleyen bir finans ağı oluşması sağlanmıştır.[621]

Uyuşturucu hem taşınmasının kolay olması hem de getirdiği yüksek kâr nedeniyle El Kaide tarafından geniş bir ağ oluşturularak kullanılan bir fon sağlama yoludur. Yalnızca kendi oluşturduğu bölgede değil kurduğu ağlarla da pek çok noktada etkin olmuştur ve finansal gelirini böylelikle arttırmıştır.

El Kaide kendisine fon sağlayan El Nur Balcılık ve El Şifa Balcılık gibi şirketleri kullanarak silah kaçakçılığı yapmıştır. Balın gümrükte detaylı kontrol

---

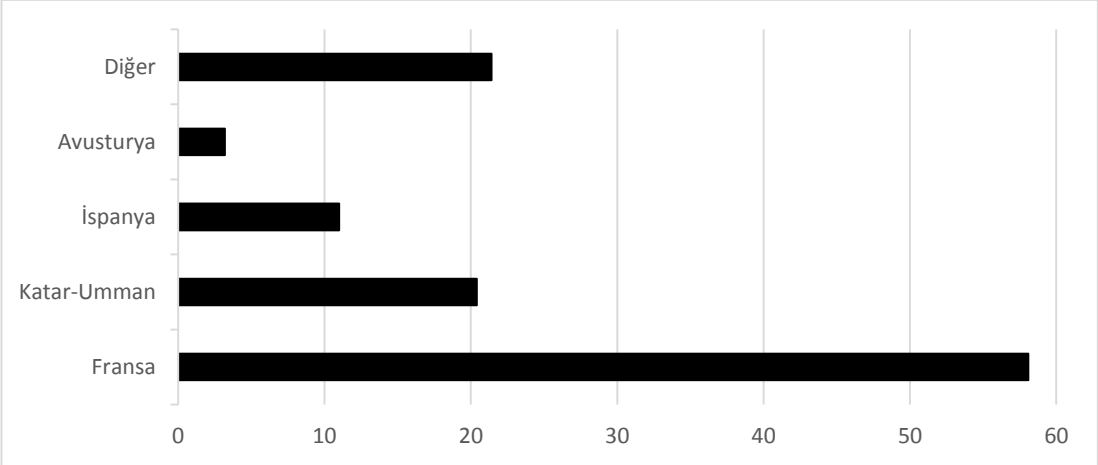
[617] Patrick M. Jost- Harjit Singh Sandhu, *a.g.e.*, s.12.
[618] Robert Looney, "Hawala: The Terrorist's Informal Financial Mechanism", *Middle East Policy*, Vol.X, No.1, 2003, s.166.
[619] Juan Migel Del Cid Gomez, *a.g.m.*, s.12.
[620] Angel Rabasa vd., *Beyond Al-Qaeda*, Part I, RAND, 2006, s.59.
[621] Juan Migel Del Cid Gomez, *a.g.m.*, s.13.

edilememesinden yararlanarak kolay bir şekilde faaliyetlerini yürütmüştür.[622] Silah kaçakçılığını hem finansal anlamda hem kendi ihtiyaçları olan silah teminini gerçekleştirmek için kullanmıştır. Uyuşturucu da olduğu gibi silah kaçakçılığında da yüksek kâr söz konusudur.[623]

Bir başka yöntem olarak ise kredi kartı kopyalama yoluyla fon oluşturulmaktadır. Kredi kartlarının kopyalanması ile uçak bileti ve telefon ödemeleri gerçekleştirilmiştir.[624] Bu şekilde işlenen siber dolandırıcılık suçlarıyla örgütün önemli bir gider kalemi olan uçak bileti ve telefon ödemeleri karşılanmıştır ve El Kaide böylelikle maddi yükünü azaltmıştır.

Sahte para basmak, sahte pasaport ve kimlik yapmak örgütlerin diğer yasal olmayan kaynaklarındandır. Kısa vadeli para kaynağı olarak görülen bu yöntem El Kaide tarafından da kullanılmıştır. El Kaide tarafından etkin olarak kullanılan başka bir yöntem ise fidye karşılığında adam kaçırma ve rehin almadır.[625]

Grafik 17: 2008-2014 yılları arasında El Kaide'ye ülkeler tarafından ödenen fidye(milyon dolar)[626]

2008-2014 yılları arasında aşağı yukarı yüz milyon dolar kadar kaynak yalnızca fidyelerden elde edilmiştir. Bu adam kaçırma ve rehin alma olayları

[622] Aydın Erdoğan, *a.g.e.,* s.71.
[623] Selahattin Gürel, *a.g.m.,* s.19.
[624] Juan Migel Del Cid Gomez, *a.g.m.,* s.14.
[625] Selahattin Gürel, *a.g.m.,* s.22.
[626] https://www.statista.com/statistics/387550/ransom-money-paid-to-al-qaeda-and-affiliates-by-country/, Erişim Tarihi:09.04.2019.

kamuoyuna yansıdığı zamanda daha büyük ses getirerek durumu kendi lehlerine kullanarak fidye ödemeyi karşı taraflara kabul ettirme imkânı yakalamıştır. Kişileri ya da grupları kaçırarak ya da rehin alarak karşılığında fidye isteyip büyük bir gelir sağlanmıştır.

El Kaide yasal olmayan finans kaynaklarıyla oldukça yüksek kâr elde ederek birçok ihtiyacını ve eylemleri için gerekli malzemeyi ve altyapıyı finanse etmiştir. Böylelikle El Kaide'nin milyon dolarlarla ifade edilen terör örgütü bütçesi oluşmuştur. Birçok konuda kendine özgü sistemini ve ağını oldukça geliştiren El Kaide maddi bakımdan da aynı şekilde gelişme göstermiştir.

3.3. El Kaide ve ABD İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin iki kutuplu olarak sürmesi dünyanın pek çok yerini iki süper güç olan ABD'nin ve SSCB'nin mücadele ve üstünlük alanı haline gelmiştir. Bu bölgelerden biri de Ortadoğu'dur. Radikal İslam'ın ve Arap milliyetçiliğinin yükselmesi bölgenin iç karışıklıklarını oluştururken dışardan da bir mücadele alanı olması bölgede zaten var olmayan istikrarı ve toplumsal düzeni derinden etkilemiştir. ABD'nin bölgeye ilgisi bölgenin zengin enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle gelişmiştir. Bununla beraber ABD için bölgeyi komünizm tehlikesinden korumak da önemli bir görev olarak belirlenmiştir. Komünist tehlikeye karşı Ortadoğu devletlerinin her zaman yanında olacağını açıklayan ABD, hem rakibini kontrol altında tutmaya çalışmıştır hem de ekonomik anlamda önemli gördüğü bölge devletleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Soğuk Savaş yıllarında bölgeye müdahale etmekten uzak duran ABD askeri ve ekonomik yardımların önünü her zaman açık bırakmıştır. Ancak 1979'da Sovyetlerin Afganistan'a saldırmasıyla da düşüncesi değişmiştir ve Sovyetlerin petrol kaynaklarına bu kadar yakın yer alması ABD'yi bu konuda düşündürtmüştür. Petrolün güvenliğini sağlamak ve herhangi bir tehlikeye karşı müdahale edebilmek için ABD hızlıca askeri güçlerini Ortadoğu'da görevlendirmek üzere harekete

geçirmiştir ve en önemlisi Ortadoğu'da barış ve huzur ortamının ve istikrarının sağlanması ABD için öncelikli bir hedef haline gelmiştir.[627]

Uzun zamandır devam eden iki kutuplu Soğuk Savaş düzeni ABD'nin galip çıkmasıyla sona ermiştir. Küresel olarak hissedilen Soğuk Savaş etkisi sonucu itibariyle küresel ABD üstünlüğüne dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşından itibaren Ortadoğu bölgesiyle ekonomi ve enerji bakımından ilgilenmiştir. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra özellikle Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle siyasi anlamda da bölgeye dahil olmuştur. Uluslararası sistemin yaşadığı değişimler bölgesel politika üzerinde etkili olmuştur. Sistemin bölgenin düzeninde etkili olmasının yanında bölgenin kendi sorunları da bölge üzerinde etkili olmuştur.[628]

Soğuk Savaşın sona ermesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Körfez Savaşı bölgedeki bazı sorunları da açığa çıkarmıştır. Irak ve Filistin için durum kötüleşirken İran, Irak'ın güç kaybetmesini avantaj, ABD'nin bölgede etkisini arttırmasını ise dezavantaj olarak görmüştür. Suriye Körfez Savaşı'nı Batılı güçlerin yanında yer alarak kullanmıştır. İsrail ise Arap devletlerinin güç kaybetmesini kendisi için olumlu bir durum olarak görmüştür. Arap-İsrail çatışmasının sona erdirilmesi bölgenin huzuru ve istikrarı bakımından ABD için önceliklidir. Bunun yanında iki kutuplu sistemde ABD, İran'ı ve Irak'ı birbirlerini dengelemeleri için kullanarak istikrar sağlamaya çalışırken tek güç olduğu yeni sistemde ikisini karşısına almayı tercih etmiştir. Ayrıca ABD kendi ideolojisini ve rejimini bu bölgelerde yaymak için ekonomik ve siyasi reformlara da önayak olmuştur. Ancak bu durumdan İslamcı kanatların faydalanması ABD'nin hesaplarını değiştirmiştir.[629]

---

[627] Zafer Akbaş, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", *History Studies-Uluslararası Siyasi Tarih Araştırmaları Dergisi,* ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s.2-3; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* Kronik Kitap, İstanbul 2018, s.578.

[628] Meliha Benli Altunışık, "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Ortadoğu Etütleri,* Cilt:1 Sayı:1, 2009, s.70.

[629] Meliha Benli Altunışık, *a.g.m,* s.71-73.

Bölgedeki ülkelerin ve toplumların ABD anlayışı ise ABD'nin, İslam dünyası üzerinde hakimiyet kurmak, bölgenin kaynaklarını kullanmak ve ABD'nin İslam'a karşı mücadele etmek istediği noktalarına odaklanmıştır.[630]

ABD'nin bölgesel hedefleri özellikle SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ve buradan çekilmesinden sonra bölgede İran'ın yükselmesini önlemek adına geliştirilmiştir. Bölgede kendisinden başka egemen ya da öne çıkan bir gücün olmaması ABD'nin bölgedeki enerji kaynaklarının kontrol edilmesi ve güvenliğini sağlaması hedefine ulaşması bakımından da önemlidir. Bu nedenle kendisinin doğrudan dahil olmadığı yine de bölge üzerinde hâkim olabileceği bir yöntem olarak kendi isteklerini ve politikalarını uygulayarak ve İran'ı dengeleyebilecek bir karşıt yönetim oluşturma yolunu tercih etmiştir. Bu bağlamda Afganistan'da Taliban yönetimini desteklemiştir.[631]

ABD Körfez Savaşı'nda Irak'ı etkisiz hale getirecek diğer devletlere de göz dağı vermiştir ve aynı zamanda Ortadoğu'da yeni bir düzen oluşturmak için kendisini egemen güç olarak görmüştür. Soğuk Savaşın ardından ABD, Ortadoğu'da barışın, huzurun ve istikrarın sağlanması için ABD'nin de içinde olduğu Ortadoğu ülkeleriyle beraber bir güvenlik sistemi oluşturulması, silahlanmanın önüne geçilmesi, bölgedeki özellikle Arap-İsrail çatışmaların sona erdirilmesi ve enerji kaynaklarının korunması ve kullanılması öncelikli hedeflerdir.[632]

ABD'nin yürüttüğü Ortadoğu politikası kendi çıkarları doğrultusunda realist bakış açısıyla oluşmuştur. Ekonomik anlamda önemli olan petrol ve doğal kaynaklar, bölgenin jeopolitik konumu ve siyasi güç dengesi ABD için bölgeyi her zaman gündemde tutmuştur.[633] Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra bölgede istikrarın sağlanması özellikle ilk on yıldaki küreselleşmenin ve onun dünya siyasetine ve toplumlarına eklediği demokratik kavramların ABD tarafından sisteme işlenmesi ve

---

[630] Ramazan Gözen, *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül,* Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.154.
[631] Damla Şahin, "*a.g.m.*, s.237-238.
[632] Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası", *Tarih Okulu Dergisi,* Yıl:7, Sayı:19, 2014, s.174.
[633] Ramazan Gözen, *a.g.e.,* s.151.

işleyişi sağlaması önemlidir.[634] ABD bu yapıyı oluşturacak küresel liderlik misyonunda da ileri çıkmıştır. Yalnızca askeri ve ekonomik güçle değil demokratik ve kültürel değerlerin aktarılmasıyla bu sistem kontrol altında tutulmuştur.[635]

Soğuk Savaşın sona ermesiyle bir diğer kutupta baskın güçlerin olmaması ABD'yi her alanda hegemonik politikalar izlemeye yöneltmiştir. ABD'nin her alanda üstünlüğünü devam ettirme arzusu zaman içinde yıpranmasına neden olmuştur. Zamanla Avrupa'daki gelişmelerle her alandaki üstünlüğünü kaybetmeye başlayan ABD diğer devletlerin kendisine karşı birlik olmasına ve tehdit oluşturmasına da engel olamamıştır.[636]

George W. Bush, Amerikan Başkanı olmasının ardından ABD'nin küresel liderlikte Clinton döneminde etkisiz olduğu vurgusundan hareketle temelleri daha önceden atılmış olan ABD'nin askeri gücünü kullanmasına yönelik politikalara eğilmiştir. 11 Eylül saldırılarına karşılık verirken bu tutumun savunucuları elini daha güçlendirerek ABD'nin askeri gücüne inanan Bush yönetimi önleyici savaş doktrini çerçevesinde Afganistan'a müdahale etmiştir. Bu müdahale hem ABD toplumunun hem de uluslararası kamuoyunun desteğini alarak ABD'nin küresel liderlik misyonunun yeniden aktif edilmesini ve ABD karşıtı ülkelerde olan direnişin ortadan kaldırılmasını kolaylaştıracak adımların başında gelmiştir. Bunun yanında Clinton döneminde Soğuk Savaş sonrası olmasının da etkisiyle Ortadoğu ile ilgili liberal politikalarla kontrol sağlamaya çalışılmıştır. Ancak Bush yönetimi bölgede demokratikleşmenin ve barış ortamı oluşturulmasının liberal politikalardan daha çok askeri güç ile gerçekleşeceği düşüncesiyle hareket emiştir. Bunun uygulamada ilk örneği ise Irak olmuştur.[637]

---

[634] Bülent Sarper Ağır, "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt:3, Sayı:12, 2006-2007, s.72.
[635] Bülent Sarper Ağır, *a.g.m.,* s.75.
[636] Bülent Sarper Ağır, *a.g.m.,* s.76-77.
[637] Meliha Benli Altunışık, *a.g.m.,* s.74-77.

ABD'nin küresel terörizm ile mücadele politikası çok yeni bir gündem olmamakla beraber kullanım amacı yani bölgedeki uygulamalarına dayanak oluşturması bakımından yeni bir strateji olarak görülmektedir.[638]

3.4. El Kaide'nin Eylemleri, Değerlendirilmesi ve Etkileri

7 Ağustos 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD elçiliklerine araçla bombalı saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırıda 220'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir.[639] ABD'nin bölgede askeri güçler bulundurması nedeniyle diplomatik hedeflere yönelik bir tepki olarak yapılmıştır.[640] Ayrıca El Kaide dünyanın her yerindeki ABD hedeflerini saldırı listesinde olduğunu da kanıtlamıştır.[641]

12 Ekim 2000'de El Kaide militanları başka bir saldırı gerçekleştirmiştir. ABD destroyeri USS Cole patlayıcı yüklü küçük bir botla büyük bir zarara uğratılmıştır.[642] Yaklaşık beş yüz kilo patlayıcının kullanıldığı saldırıda 17 denizci hayatını kaybetmiştir ve 35 kişi yaralanmıştır.[643] 2019'da ise ABD Başkanı Donald Trump yaptığı açıklamada USS Cole failinin-Cemal el Bedevi- öldürüldüğünü belirtmiştir.[644]

15 Kasım 2003'te İstanbul'da sinagoglara iki saldırı yapılmıştır ve yaklaşık 23 kişi bu saldırılarda hayatını kaybetmiştir.[645]El Kaide 15 Kasım'daki saldırılardan sonra saldırıları üstlenmiştir ve devamının geleceğini bir gazete aracılığıyla duyurmuştur.[646] 20 Kasım 2003'te ise İngiliz Konsolosluğu ve HSBC Bankası'na gerçekleştirilen saldırılarda 27 kişi hayatını kaybetmiştir.[647]

---

[638] Beril Dedeoğlu, *Değişen Dünyada Yeni Dengeler,* İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s.106.
[639] http://news.bbc.co.uk/2/hi/7546355.stm, Erişim Tarihi:09.04.2019.
[640] Osman Şen, *Din, Terörizm ve El Kaide,* s.87.
[641] Yoram Schweitzer-Shaul Shay, *The Globalization of Terror,* Transaction Publishers, 2003, s.132.
[642] Henry E. Mattox, *Chronology of World Terrorism, 1901-20001,* McFarland, 2004, s.152.
[643] Yoram Schweitzer-Shaul Shay, *a.g.e.,* s.134.
[644] https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-uss-cole-saldirisinin-lideri-olduruldu,8G-bD62BXE6PQFvSsXvvDQ, Erişim Tarihi:09.04.2019.
[645] http://news.bbc.co.uk/2/hi/7546355.stm, Erişim Tarihi:09.04.2019.
[646] https://terortakvimi.wordpress.com/2003/11/15/200315-20-kasim-istanbul-saldirilari/, Erişim Tarihi:10.04.2019.
[647] http://news.bbc.co.uk/2/hi/7546355.stm, Erişim Tarihi:09.04.2019.

11 Mart 2004 tarihinde trenin vagonlarına bırakılan on bombanın eş zamanlı olarak patlatıldığı Madrid'de bu saldırı büyük bir şoka neden olmuştur. Saldırılarda 191 kişi hayatını kaybetmiştir. Birçok yaralının da olduğu saldırıda maddi hasar da büyük olmuştur. İlk olarak ETA'dan şüphe edilse de daha sonra El Kaide saldırıyı gerçekleştirdiğini kabul etmiştir. Seçimlerden iki gün önce meydana gelen bu saldırı, halkın iktidar partisine öfkelenmesine neden olmuştur ve seçimi Irak'taki İspanyol askerleri çekeceğini açıklayan Sosyalist Parti kazanmıştır.[648]

İngiltere de El Kaide'nin hedefi olmuştur. 7 Temmuz 2005'te Londra metrosunda art arda üç bomba, ardından bir gezi otobüsünde bir bomba patlamıştır. Patlamaya hazır beşinci bomba ise bir aracın içinde bulunmuştur. İngiltere'nin 11 Eylül'ü olarak anılan bu saldırılarda 54 kişi hayatını kaybederken yaklaşık 700 kişi yaralanmıştır. El Kaide tarafından saldırının sorumluluğu üstlenirken İngiltere'nin ABD ile Irak'a ve Afganistan'a müdahalelerinden dolayı hedef olduğu açıklanmıştır.[649]

Kuruluş süreci göz önüne alındığında Batı ve onun emperyalist politikalarına bir tepki olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Kuruluş yılından itibaren gerçekleştirdiği eylemlerle yol açtığı kayıplar ve verdiği hasar bakımından El Kaide dünya kamuoyunda önemli bir tehdit ve tehlike olarak algılanmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırısının ardından tüm dünyada Müslümanlar ve İslamiyet terör ile eşit olarak nitelendirilmiştir. Büyük güçlerin kendi bölgelerindeki emperyalist politikalarından duydukları rahatsızlık saldırı dozunu arttıran en önemli etkenlerden biri olmuştur. İngiltere, İspanya, Türkiye, ABD ve diğer ülkelerdeki saldırılar dünyanın her yerinden hedefler seçilebileceğini ortaya koymaktadır.

3.4.1. 11 Eylül

El Kaide'nin gerçekleştirdiği en önemli saldırı 11 Eylül 2001 saldırısı olarak tarihe geçmiştir. Baş düşmanı olan ABD'nin kritik noktalarına büyük çapta zarar verdiği düşünüldüğünde yalnızca ABD için değil tüm dünya için tehlikenin

---

[648] https://terortakvimi.wordpress.com/2004/03/11/2004madrid-tren-bombalamalari/, Erişim Tarihi:10.04.2019.

[649] https://terortakvimi.wordpress.com/2005/07/07/200/, Erişim Tarihi: 10.04.2019.

büyüklüğü gözleri önüne serilmiştir. 11 Eylül'ün sabah saatlerinde United Airlines'a ve American Airlines'a ait 4 uçak 19 El Kaide militanı tarafından kaçırılmıştır.[650] Modern çağın en korkunç saldırısı olarak kabul edilen 11 Eylül saldırılarında 2800 kişi hayatını kaybetmiştir.[651]

American Airlines'a ait 11 sefer sayılı Boston-Los Angeles uçağı beş El Kaide militanı tarafından kaçırılarak 8:45'te Dünya Ticaret Merkezi'nin Kuzey Kulesi'ne çarpmıştır. United Airlines'a ait 175 sefer sayılı Boston-Los Angeles uçağı ise yine beş El Kaide militanı tarafından kaçırılmıştır ve ilk saldırının sekiz dakika ardından Güney Kule hedef alınmıştır. Yine American Airlines 77 sefer sayılı Washington-Los Angeles uçağı Pentagon'a saldırmıştır. Son uçak ise United Airlines'a ait 93 sefer sayılı hedefinin Beyaz Saray olduğu düşünülen uçak ise içindeki yolcuların engel olmasıyla Pensilvanya yakınlarında düşmüştür.[652]

11 Eylül saldırısına bakıldığında marjinal bir örgüt olan El Kaide ABD'nin güç sembolü olan noktalarına şans eseri olsa da saldırmayı başarmış olarak görülmektedir. Ancak bu saldırının planlanması halkının tamamen ABD nefretiyle dolu olan bir coğrafyada gerçekleşmiştir.[653] Yani dini bir saldırı olmaktan öte antiemperyalist bir başkaldırı olarak nitelendirilebilir.[654] Ortadoğu coğrafyasındaki toplumlar, geçmiş tecrübelerini göz önünde bulundurarak ABD'ye ve Batı devletlerine karşı tutumlar oluşturmuşlardır.

Usame bin Ladin, ABD'ye karşı Müslümanları kışkırtan fetvasıyla 1996'da adından söz ettirmeye başlamıştır. Bu fetvasında her Müslüman için nerede olurlarsa olsunlar ABD'yle ve müttefikleriyle savaşmayı bir görev olarak ilan etmiştir.[655]

Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, iki kutuplu Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ABD üstünlüğünü vurgulamıştır ve ayrıca tehlikelere karşı

---

650 http://www.milliyet.com.tr/11-eylul-saldirisi-nedir--11-eylul-saldirisini-kim-yapti--molatik-9280/, Erişim Tarihi:09.04.2019.
651 Henry E. Mattox, *a.g.e.,* s.155.
652 Henry E. Mattox, *a.g.e.,* s.157.
653 Perry Anderson, *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri,* Barış Baysal(çev.), NotaBene Yayınları, Ankara 2015, s.111.
654 Perry Anderson, *a.g.e.,* s.114.
655 Arnaud Blin, "Terörizm Karşısında ABD", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin (ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, s.517.

önleyici vuruş stratejisini kullanacaklarını açıklamıştır. Önleyici vuruş, herhangi bir savaş ya da tehlike durumunun belirtisinin olması gerekliliğini kabul eden uluslararası hukuku hiçe saymıştır. Buna karşılık Bush, gelişmiş silahların gizlenebileceği ve ani gelişebileceği iddiasını savunmuştur.[656]

ABD'nin ileri sürdüğü teröre karşı savaş aslına bakılırsa bir ideolojiye, bu ideoloji uğrunda ölmeye ve öldürmeye hazır militan gençlere ve onları finanse ederek destek veren finansal bakımdan güçlü Müslümanlara karşı ortaya konan bir savaştı. İslam'ın içindeki bu kolektif ve radikal kesim genele oranla ılımlı Müslümanların yanında azınlıktı. Bu bakımdan İslam'ın içinde de bir mücadele söz konusudur.[657]

Demokrasinin teşviki ABD'nin Donald Reagan döneminden beri gündeminde olan bir politikadır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle Bill Clinton döneminde tekrar vurgulanmıştır ve 11 Eylül'den sonra ise öncelikle Ortadoğu'da eşsiz yöntemlerle demokrasi geliştirilmeye çalışılmıştır.[658]

ABD'nin eşsiz yöntemleriyle demokrasinin yayılması güvenliğin- özellikle ABD'nin güvenliğinin- sağlanmasında önemli görülmüştür. Savaşsız ve güvenli bir ortam için demokrasinin ve ABD değerlerinin benimsenmesi önceliklidir. Bu bağlamda bu değerler paylaşıldıkça ve demokrasi geliştikçe Ortadoğu'nun iç çatışmaları da sona erecektir. Arap toplumları ABD'nin bu endişesini ikiyüzlülük olarak değerlendirmeye daha yakındır. ABD'nin demokrasiyi her derde deva olarak gören anlayışı pek çok yorumcu tarafından terörizmi önlemenin yanı sıra bölgedeki hegemonyasının genişlemesine yönelik olarak da yorumlanmıştır.[659]

11 Eylül sonrasında El Kaide'nin etkisinin sürmesi ABD'nin girdiği mücadelede Taliban'ın ve El Kaide'nin çekirdeğine inememiş olmasıyla ilgilidir. El Kaide ve ABD mücadelesinde, El Kaide taraftarlarının daha çabuk toparlanması ve

---

[656] Steven W. Hook-John Spanier, *a.g.e.,* s.288-289.
[657] Rohan Gunaratna, "El Kaide'nin Yeni Yüzü: 11 Eylül'den Sonra İslamcı Terörizm Tehdidi", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, s.542.
[658] Katerina Dalacoura, "US Democracy Promotion in The Arab Middle East Since 11 September 2001: A Critique", *International Affairs,* Vol.81, No.5, 2005, s.963.
[659] Katerina Dalacoura, *a.g.m.,* s.974.

ABD'nin ve onun müttefiklerinin tam olarak niye ve neyle mücadele ettiğini bilmemesi ve buna odaklanamaması mücadelede eşitliği bozmuştur. ABD'nin karşı terörizm kapsamının askeri ve mali boyuttan toplumsal ve siyasal boyuta derinleştirilmesi eşitlikteki dengeyi sağlayacak hamle olarak değerlendirilmektedir.[660]

ABD, 2001 saldırısına kadar olan saldırıların karşılığını vermek için teknolojik silahlarla uzaktan hareket etmiştir. 2001 saldırılarının ardından sahaya inmeyi ve müdahaleyi toplumsal boyutta genişletmeyi tercih etmiştir.[661]

El Kaide ve Usame bin Ladin ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesinin El Kaide'yi aştığını ve vardığı boyutta tüm İslam'ın meselesi haline geldiğini vurgulamıştır. Bu nedenle El Kaide'ye olan destek de yükselişe geçmiştir.[662]

El Kaide'nin hem kendi ağları hem de diğer küçük gruplarla yaptıkları stratejik ve taktiksel iş birliği El Kaide üzerindeki baskı ile etkisini kaybetse de az da olsa tehdit varlığını sürdürmeyi başarmıştır.[663]

4. Irak Şam İslam Devleti (IŞİD)

21. yüzyılın ilk yıllarında yaşanan olaylar gerçekten dengeleri değiştirecek farklı bir yüzyıl olduğunu ve yüzyılın ana temasının güvenlik üzerine kurulacağını göstermiştir. ABD gibi bir süper gücün El Kaide tarafından sarsıcı bir saldırıya uğraması yüzyılın ses getiren ilk olayı olmuştur. Ardından ABD merkez olmak üzere Avrupalı devletler ve terörün kaynağı sayılabilecek Ortadoğu'ya yakın ve Ortadoğulu bazı devletler karşı terörizm mücadelesine girişmişlerdir. Bu mücadelenin sahadaki yansıması Ortadoğu'da -Afganistan ve Irak başta olmak üzere- karmaşa ortamına neden olmuştur. Daha sonrasında bölgede başlayan Arap Baharı süreci ve IŞİD tehlikesi bu karmaşa ortamını daha da körüklemiştir. Terörün yanı sıra silahsız ve şiddetsiz olarak ülkelerin ve toplumların özellikle güvenlikleri bakımından tartışma konularından biri de göç olmuştur. Çeşitli nedenlerle, çeşitli

[660] Rohan Gunaratna, "El Kaide'nin Yeni…", s.543-545.
[661] Arnaud Blin, "Terörizm Karşısında ABD", s.517.
[662] Rohan Gunaratna, "El Kaide'nin Yeni…", s.547.
[663] Rohan Gunaratna, "El Kaide'nin Yeni…", s.541.

zamanlarda ve çeşitli yerlerde göç konusu gündemde yer almıştır. Özellikle giderek artan iç savaş ile terörün ve kaosun etkisinde kalan Suriye'den yoğun göçler son dönemlere damgasını vurmuştur. Zamanla bölgeden kitlesel göç de gerçekleşmiştir. Bu göçle bölgenin komşuları olan ülkeler ve uluslararası örgütler bakımından toplumsal, ekonomik ve siyasal dengeler değişmiştir. Bu göçler güvenlik bakımından göçmen kabul eden ülkeleri düşündürmektedir. Güvenliğin öncelikli bir konu haline geldiği bir başka konu ise iklim değişikliği olmuştur. 1990'lı yılların başından beri ele alınan iklim konusunda ciddi adımlar atılmaya çalışılsa da nihai ve kesin bir düzenleme yapılamamıştır. Bozulan ekolojik denge ve sistem yine kitlesel göçlere neden olacağı ve aynı zamanda büyük güç kabul edilen ülkeler arasında da yeni kaynakların paylaşımına dair sorunlara yol açacağı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda 21. yüzyılın öne çıkan gündem konuları bölgesel fitillenmeyle beraber tüm dünyayı kapsayan ve sarsan güvenlik temelli sorunlardan oluşmaktadır.

Özellikle Soğuk Savaşın ardından iki kutuplu olarak şekillenen uluslararası sistemde Avrupa kıtası kendisini yeniden inşa etmeye koyulmuştur. Çoğunlukla AB bünyesinde bir Avrupalı kimliği ve kültürü oluşturarak bir sistem kurmuşlardır. Bu sistemde zaman içinde muhafazakâr hükümetler yükselmiştir ve muhafazakâr politikalar üretip uygulamıştır. Bu bağlamda Avrupa uzun yıllardır temelini attığı demokratik değerlerin, kültürün ve hatta ekonomik anlamda refah düzeyinin devamlılığı için çabalamıştır. Bu çabanın zedelenmesinde ise göç büyük bir etken olarak kabul edilmektedir. Avrupa'da ulusal güvenliğin yani sınır güvenliğinin yanı sıra ekonomik, siyasal ve kültürel güvenlik de göç durumlarında tehdit altında kabul edilmektedir. Devletlerin ekonomik anlamda güvenliklerini korumak ve özellikle bireylerin günlük yaşamlarının bozulmasını önlemek adına göç önemli bir güvenlik tehdidi olarak algılandığından karşı korumaya ihtiyaç duyulan bir kavram olarak kabul edilmiştir. Toplumlara bu tehdidin yerleştirilmesinde özellikle kültür olgusu ve 11 Eylül saldırıları etkili olmuştur.

İnsanlık tarihi var olmaya başladığı ilk günden ve ilk yerden beri göç etmiştir. Kimi zaman savaştan kimi zaman da doğadan kaçarak kimi zaman fetihlerle kimi zaman da keşiflerle bir yerden bir yere taşınmıştır ve yerleşmiştir. Dünya

savaşlarının sona ermesinin ardından göçler daha çok sosyal ve ekonomik nedenlere dayalı olmuştur.

21. yüzyılda göçlerin ana nedenlerini; savaşlar, siyasal çatışmalar, doğal afetler ve ekonomik sorunlar oluşturmaktadır. Bunların yanında dini inançlar, siyasi nedenler, sosyal yaşam koşulların yetersizliği de göçlerin nedenlerindendir.[664] Göçler daha çok iktidarın kişilere ya da kitlelere zorla dayattığı yer değiştirme durumu olarak bilenen sürgün, doğal zorunluluk olarak bilinen doğal afetler sonucunda yaşam alanları yıkıma uğrayan kişilerin göçleri ve bulundukları yerdeki yaşam koşullarının -siyasal, sosyal ve ekonomik- yetersiz olması nedeniyle yapılan göçler olarak kategorize edilebilir.[665]

Tablo 9: Yıllara göre mülteci ve sığınmacı sayıları[666]

Yıllar	Mülteci Sayısı	Sığınmacı Sayısı
2000	12.129,570	947.926
2001	12.116,835	943.980
2002	10.594,055	1.093,824
2003	9.592,795	996.488
2004	9.573,397	885.249
2005	8.661,994	802.174
2006	9.877,703	741.291
2007	11.390,930	741.110
2008	10.489,812	825.043
2009	10.396,538	989.169
2010	10.549,681	837.445
2011	10.404,804	897.021
2012	10.497,957	942.797
2013	11.699,279	1.164,449
2014	14.385,316	1.804,465
2015	16.111,285	3.224,966
2016	17.187,488	2.826,508
2017	19.941,347	3.090,898
2018	20.360,562	3.503,284

Göçmen ve sığınmacı sayıları 2000 yılından 2018'e doğru büyük bir artış göstermektedir. 2019 yılının verilerine göre göçmen sayısındaki artış dünya nüfus

[664] Nurettin Özgen, "Çok Boyutlu Bir Serüven: Göç ve Yaşamsal Örüntüler", *Günümüz Dünya Sorunları,* Nurettin Özgen(ed.), Eğiten Kitap, Ankara 2012, s.416-417.
[665] Nurettin Özgen, *a.g.m.,* s.443-444.
[666] *UNHCR Statistical Online Population Database,* popstats.unhcr.org, Erişim Tarihi: 15.01.2020.

artışından daha hızlıdır. Bununla beraber göçmenler az sayıda ülkeye göç etmektedirler. Çoğunlukla aynı bölgenin ülkeleri arasında yer değiştirmektedirler. 2019'da en çok göç veren ülkelerden ilk beşi; Hindistan, Meksika, Çin, Rusya ve Suriye'dir.[667]

20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan yeni devletlerin bağımsızlığını pekiştirmek üzere etnik ve kültürel uyum sağlanmaya önem verilmiştir. Ancak yüzyılın sonlarına doğru bu uyumun sağlanması adına etnik ve kültürel asimile politikaları uluslararası siyasete ve hukuka uygun görülmemiştir. Bu durum devletlerin politikalarını değiştirmemiş; etnik ve kültürel olarak azınlık durumunda olan grupların göçlerine neden olmuştur. Bu tür zorunlu göçler çoğunlukla milliyetçi politikalar ve etnik ayrımlar nedeniyle ortaya çıkmıştır.[668]

Tablo 10: Kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı[669]

Türkiye	3.576,659
Lübnan	914.648
Ürdün	654.692
Irak	245.810
Mısır	129.426
Diğer(Kuzey Afrika)	35.713
Toplam	5.556,948

Son dönemde Arap Baharı süreciyle başlayan Suriye'deki iç savaş pek çok vatandaşın farklı ülkelere göç etmesine neden olmuştur. Ülkelerindeki iç savaş ve terör nedeniyle yaşamlarını sürdürmek için farklı ülkelere sığınan Suriyelilere kapılarını ardına kadar açan ve önemli payı ülkesinde barındıran ülke Türkiye olmuştur. Çoğunlukla bölge ülkelerini ve yakın ülkeleri tercih eden Suriyeliler bu ülkelerden özellikle Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmeyi amaçlamaktadır.

---

667 *International Migrant Stock 2019,* The Population Division of the United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/MigrationStock2019_Wallchart.pdf, Erişim Tarihi: 15.01.2020.

668 Dawn Chatty, *Modern Ortadoğu'da Zorunlu Göç ve Mülksüzleştirme,* Evren Demirci(çev.), Koyusiyah Yayınları, Ankara 2019, s.18-19.

669 https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.134692657.1154088068.1560932924-625986513.1560932924, Erişim Tarihi: 15.01.2020.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra vurgulanan demokratik değerlerle beraber göçmenler gittikleri ülkelerde büyük problem oluşturmaktadır. 2000'li yılların başında yaşanan gelişmeler ve özellikle Avrupa başta olmak üzere dünyanın pek çok siyasal rejiminin muhafazakâr ideolojilerle ve değerlerle göçmenler konusunda attığı adımlar daha katı olmuştur. Ekonomik, siyasal ve kültürel güvenlik endişelerini yoğun olarak yaşayan bu rejimler göçmen politikalarını sertleştirmiştir.[670]

Ekonomik anlamda göç sosyal refahın bozulması, sosyal güvenlik ve hizmetlerin kesintiye uğraması ve istihdamı zorlaştırması bakımından tehdit olarak görülmektedir.[671] Kültürel anlamda ise göç toplumsal değerlerin ve kimlik oluşturan öğelerin bozulması bakımından bir sorun kabul edilmektedir. Göçmenlerin kendi kültürlerini kaybetmek yerine geldikleri toplumun kültürünü zedeleyecekleri düşünülmektedir.[672] Kültürün ve değerlerin korunmasının yanında göç edenlerin toplumların günlük hayatlarını etkilemesi bakımından da tehdit olarak görülmüştür. Özellikle de 11 Eylül sonrasında terörle bağdaştırılan Ortadoğu coğrafyasından gelen göçmenler ülkelerdeki suçların sebepleri olarak nitelendirilmiştir.[673]

21. yüzyılın en önemli gündemlerinden diğer bir başlık ise iklim değişikliği ve bunun etkileridir. İklim değişikliklerinin bölgelerdeki toplum yaşamını sosyal ve ekonomik yönden etkileyerek dünyanın seyrini değiştireceği düşünülmektedir. İnsan sağlığı, tarımın ve doğanın devamlılığı bakımından iklim değişikliklerine karşı uluslararası koruma ve önleme çalışmalarının temelleri atılmıştır. Bu bağlamda uzun yıllardır hükümetler ve sivil örgütler düzeylerinde iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin sonuçları üzerine politikalar geliştirilmiştir.[674]

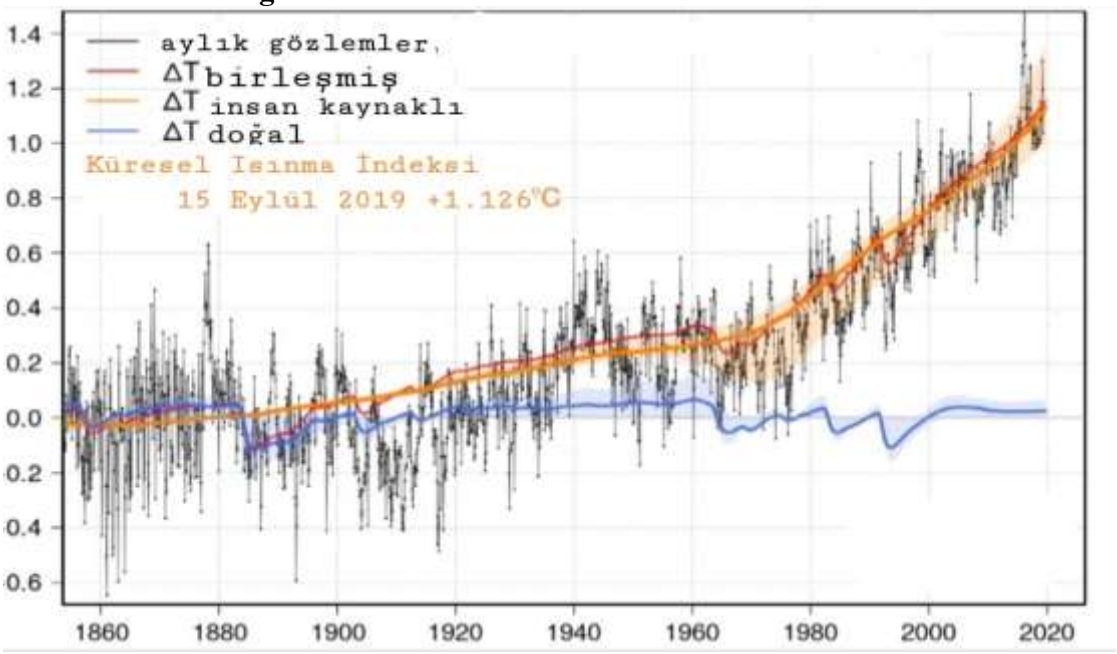
Küresel ısınma ve iklim değişikliği üzerinde özellikle AB ülkelerinin ekonomik ve sanayi bakımından gelişmiş olması büyük etkiye neden olmaktadır. Bu

---

[670] Carl-Ulrik Schierup vd., *Migration, Citizenship and The European Welfare State*, Oxford University Press, 2006, s.4.
[671] Nazif Mandacı-Gökay Özerim, "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusunda Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt:10, Sayı:39, 2013, s.116.
[672] Nazif Mandacı,Gökay Özerim, *a.g.m.*, s.119-120.
[673] Nazif Mandacı-Gökay Özerim, *a.g.m.*, s.123.
[674] Murat Türkeş, "Küresel İklim Değişikliği ve Çölleşme", *Günümüz Dünya Sorunları,* Nurettin Özgen(ed.), Eğiten Kitap, Ankara 2012, s.36-37.

durumun kabul ediliyor olması nedenleri azaltmada ve önlemler oluşturmada politikalar yürütmeyi sağlamaktadır. Ancak politikaların uygulanabilirliği ve etkililiği çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. 1980'li yıllara kadar AB üye ülkelerinin çevre ile ilgili konulara yaklaşımı uzlaşmacı ve ortak bir tavırdan uzak kalmıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru ise iklim değişikliği üzerinde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. 1990'ların başında Avrupa İklim Politikaları üzerine enerjinin verimli kullanılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımındaki oranın arttırılması üzerine programlar başlatmıştır. Bunlarla beraber karbondioksit ve sera gazlarının salınımı konusunda vergileme başlatılması görüşülmüştür.[675]

Grafik 18: Yıllara göre küresel ısınma[676]

İlk kez 1979'da düzenlenen Dünya İklim Konferansı, iklim değişikliklerinde insan etkisini açığa çıkarmıştır. 1988'de kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change/IPCC) bu etkileri ve değişikliklerin bilimsel şekilde açıklanmasıyla görevlendirilmiştir. Bu bağlamda 1990'da oluşturulan ilk raporla dünyanın iklim değişikliği tehdidini ortaya koymuştur. 1992'de yapılan Rio Zirvesi'nde devletlere 2000 yılındaki gaz salınımı

[675] Mehmet Özel-Selim Kılıç, "Avrupa Birliği İklim Politikaları ve Karar Almada Oyun Teorisi Yaklaşımı", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt:1, Sayı:2, 2008, s.52-54.

[676] http://www.globalwarmingindex.org/, Erişim Tarihi: 15.01.2020.

1990 yılındaki sera gazı salınımı oranına inmeleri görevi yüklenmiştir. Bağlayıcı nitelikte görülen Kyoto Protokolü ise 1997'de 2005'te yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiştir. 2008-2012 dönemi için 1990 yılındaki oranın %5 altına inme yükümlülüğü getirilmiştir. 2015 yılında ise ortalama sıcaklık artışının 1.5-2 derece arasında olmasını hedefleyen 2020'de yürürlüğe girecek olan Paris Antlaşması kabul edilmiştir. [677]

Küresel çapta hükümetlerarası düzenlenen bu anlaşmalar ve uygulamaya konulan politikalar yeteri kadar ve gerektiği gibi etkili olamamıştır. ABD Başkanı Donald Trump'un ekonomi ve istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini öne sürerek Paris Antlaşması'ndan çekilmek istemesi [678] ise bu politikaların nasıl uygulanamadığının ve dünyanın doğal kaynaklarının korunmasının ülkeler için hangi durumda olduğunun göstergesidir.

21. yüzyılın göç, güvenlik, çevre gibi belirgin konu başlıklarının arasında terörizm ilk sırayı alan sorun alanlarından biridir. 11 Eylül 2001 saldırılarıyla başlayan terörizme karşı savaş El Kaide'nin devamı niteliğindeki IŞİD'in varlığıyla devam etmiştir. ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Taliban ve El Kaide örgütlenmesinin buradaki yoğunluğuna dayandırılırken Irak'a yapılan müdahale terörizmin tamamen ortadan kaldırılmasına dayandırılmıştır. [679] Bu nedenle El Kaide'nin 11 Eylül 2001'de ABD'ye yaptığı saldırıların ardından ABD 1 Mart 2003'te Irak'a girmiştir. Bu durum bölgede küçük-büyük var olan gruplar tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu gruplardan biri de sonraki yıllarda adını Suriye iç savaşıyla daha çok duyuran IŞİD'tir.

ABD'nin Irak operasyonuyla El Kaide güçleri sindirilmiştir. Daha sonra ABD'nin Irak'tan çekilmesi ile bölgedeki gruplarda özellikle IŞİD'te bir toparlanma süreci başlamıştır. Ardından başlayan Arap Baharı süreci bölgedeki ülkelerde iç karışıklık ve kaos ortamlarına yol açtığından bu grupların oluşan otorite boşluğundan

---

[677] https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararas%C4%B1%20Kurulu%C5%9Flar/BM%C4%B0D%C3%87S%20TR.pdf, Erişim Tarihi: 15.01.2020.

[678] https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-paris-iklim-anlasmasindan-ayrilmak-icin-resmi-basvuruyu-yapti/1635665, Erişim Tarihi: 15.01.2020.

[679] Arnaud Blin, "Terörizm Karşısında ABD", s.522.

faydalanmalarına neden olmuştur. Özellikle IŞİD'in geliştiği Suriye bakımından küresel güçlerin ve bölgesel aktörlerin burada izlediği politikalar bu faydalanma sürecini destekler nitelikte olmuştur.

ABD önceki bölge tecrübelerinden dolayı sürece müdahale etme konusunda isteksiz bir tutum göstermiştir. Rusya ve İran ise Suriye'yi desteklemiştir. Önemli bir bölgesel aktör olan Türkiye ise bu durumları öngörememesinin yanında muhalefeti güçlü sayarak rejimi hafife almıştır.[680] Tüm bunlar Suriye'deki çıkmazı daha da etkileyerek IŞİD gibi örgütlerin oluşum ve gelişim kaynağı olmuştur. Hem Batı'da hem Türkiye'de devletlerin bu politikaları IŞİD'i destekleyen hatta onu kuran adımlar olarak nitelendirilip eleştirilmiştir.

IŞİD'in nasıl bir örgüt olduğu ve hangi amaçları izlediği konusunda farklı anlayışlar söz konusudur. Öncelikle IŞİD'in 2003'te ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra bölgede mezhepsel savaşlar, politik ve ekonomik çıkarlar, radikal İslamcılar ve çeşitli sosyal sorunlar üzerinden güçlerini yarıştıran ve menfaatlerini düşünen büyük ve emperyalist devletlerce ortaya çıkarıldığı düşünülmektedir.[681] Bunun yanında başka bir anlayış ise IŞİD'i ABD'nin Irak operasyonu sonrasıyla bağlantılandırıp Afgan cihatındaki ideolojik ve dini durumu öne sürmektedir.[682]

Bunların tek biri olmaktan çok bunların tamamı olduğunu söylemek IŞİD'in tanımlanması konusunu daha açık kılacaktır. Bu nedenle IŞİD'in kurulması ve gelişmesi konularında bu tartışmalı durumdan daha çok IŞİD'in neden olduğu olaylar ve gelişmeler önem arz etmektedir.

Öyle ki bölgedeki hesapları bakımından büyük devletlerin -gizli ya da açık- desteklediği IŞİD, gerek devlet olma gerekse de halifelik ilan etmesi ile bu aldığı desteği kendi lehine çevirmeyi -kullanılan durumundan kullanan durumuna- hedeflemiştir.[683] IŞİD'in varlığına ve eylemlerine bir şekilde engel olmayan devletler, bu durumdan en çok etkilenenler olmuştur. Sadece bölge ülkelerinin değil

[680] Faruk Sönmezoğlu, *Son On Yıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015,* Der Yayınları, İstanbul 2016, s.586.
[681] Seda Altuğ, "IŞİD ve Benzerlerine Dair", *Birikim Dergisi,* 2014, s.21.
[682] Can Acun, "Neo El Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)", *SETA Perspektif,* Sayı:53, 2014, s.1.
[683] Ömer Laçiner, "Zifiri Karanlığında IŞİD", *Birikim Dergisi,* 2014, s.4.

tüm dünyanın bir şekilde etkilendiği bu şiddetin sebebi olan IŞİD siyasal, toplumsal ve ekonomik anlamda topyekün savaşılması gereken bir örgüt halini almıştır. Bu nedenle IŞİD'in nasıl ortaya çıktığı ve nelere mâl olduğu analiz edilmelidir. Bu bağlamda bölgede IŞİD'i ortaya çıkaran unsurlara açıklık getirmek bölgeyi ve bölgedeki gelişmeleri anlamak açısından önem arz etmektedir.

4.1. ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Dayandığı Temeller

Soğuk Savaş dönemi boyunca Ortadoğu ABD için SSCB ile güç mücadelesinin bir alanı haline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın ardından ise süper güç olarak etkili olmaya çalışan ABD tek başına egemen ve üstün bir devlet olma yolunda politikalar geliştirmiştir. Körfez Savaşı'nda gösterdiği tutum, bölgede etkili bir güç olmanın yanında tüm dünyada da hegemonyasını kurmayı hedeflediğini göstermiştir. Ayrıca 2001'deki terör saldırısının ardından ABD, tüm nedenlerini meşru olarak kabul ettirerek bölgede askeri varlığını tamamen hissettirmiştir. Irak ve Afganistan müdahaleleriyle ABD, bölgede sert güç politikası örneklerini göstermiştir. Ardından gelen Obama yönetimi ise daha yumuşak uygulamalar ortaya koymuştur. Başlayan Arap Baharı süreci, önceki hatalar göz önünde bulundurularak Obama için temkinli yaklaşılması gereken bir konu olmuştur. Ortadoğu dünyasını oldukça etkileyen bu süreç Suriye'de varlığını hala sürdüren bir iç savaşa ve El Kaide'nin yeni sürümü olarak kabul edilebilecek bir terör örgütü olan IŞİD'in doğmasına neden olmuştur. İçinden çıkılmaz bir hal alan Ortadoğu üzerinde büyük devletler, çözümden çok kendi çıkarlarını ve bölgedeki varlıklarını devam ettirmek niyetinde olmuştur. ABD ile aralarındaki ayrılık sinyallerini çok daha önceden veren İngiltere ve Fransa, daima ABD'nin karşı kutbunda yer alan Rusya, ABD ile politikaları kimi zaman çakışan bölgenin yanı başındaki komşusu Türkiye ve her yerde ve her zaman hâkim güç olmanın peşinde olan ABD, Ortadoğu'nun kaos ortamını körüklemiştir. ABD'nin Ortadoğu üzerindeki kadim hakimiyet politikalarının amacı İsrail'in ve petrolün güvenliği olmuştur.

ABD Ortadoğu bölgesi ile ilgili enerji kaynaklarının özellikle petrolün kontrolünü ve güvenliğini sağlamak, bölgede herhangi bir başka gücün hâkim olmasını önlemek, bölgede toplumsal huzuru ve siyasi istikrarı sağlamak, nükleer ve

kitle imha silahlarının üretilmesinin ve yayılmasının önüne geçmek ve terörizmle mücadele etmek gibi temel hedefleri vardır.[684] İsrail ve enerji kaynaklarının güvenliği ABD için öncelikli konulardır.

4.1.1. İsrail'in Güvenliği

ABD'nin İsrail ile olan dostluk ilişkisi İsrail ile aynı kaderi paylaşmalarıyla açıklanmaktadır. Özellikle El Kaide ile mücadele için Ortadoğu'ya girildiğinde ABD kendisine pek çok düşman edinmiştir. Ancak El Kaide'nin ortaya çıkma sürecinde de Ortadoğu toplumlarında ABD düşmanlığı oluşmuştur. Aynı şekilde birçok nedenle İsrail'in de bölgede düşmanı oldukça fazladır. Bu nedenle kendisine müttefik olarak gördüğü ve ülkesinde de etkili bir Yahudi lobisi bulunan ABD ile İsrail paralel politikalar uygulamaktadır. ABD için İsrail'nin bölgedeki güvenliği oldukça önemlidir. Ancak ABD'nin ileri sürdüğü bu nedenler İsrail ile arasındaki kopmaz ve değişmez ilişkiyi açıklamada yetersiz görülmektedir.

ABD, Soğuk Savaş döneminin başlangıcında Rusya ile mücadelesinde bölgesel olarak tepki görmemek adına İsrail'e çok fazla destek göstermemiştir. Arap-İsrail mücadelesinden üstün çıkan İsrail bölgede güçlü bir devlet olduğunu kanıtlamıştır. ABD'nin SSCB ile olan üstünlük yarışında İsrail ABD tarafında rol almıştır. ABD de İsrail yanlısı politikalar uygulamaya başlamıştır. Ancak Soğuk Savaş yıllarında ABD-İsrail yakınlaşması Arap devletlerini diğer kutup olan Sovyetlere itmiştir. ABD'nin İsrail'i desteklemesinde ileri sürdüğü nedenlerin başında İsrail'in bölgede sevilmemesi ve diğer devletlerce düşman görülmesi vardır. Geçmişte yaşadıkları acıları, demokratik yönetimi ve muhaliflere göre daha ahlaki davranışlarının olduğu nedenleri de bu ilişkinin destekleyicisidir. Oysaki İsrail ekonomik, askeri ve hatta siyasi bakımdan oldukça güçlüdür. Demokrasi yönetiminden dolayı desteklemek ise geçmişinde Taliban'ı destekleyen ABD için çelişkili görülmektedir. Çektikleri acıların faturasının ise acı çektirenlere değil de başka devletlere çıkarılması, bu noktada desteklenmesini mantık çerçevesinden çıkarmaktadır. İsrail'in ahlaklı davranışlarının olduğu konusu ise bölgedeki

[684] Âdem Ayten, "Eski Düzen; Yeni Dönem: Uluslararası Sistemin Doğası İçinde Ortadoğu ve ABD Politikası", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 0(17), 2012, s.417.

varlığının en başından beri savaş üstüne savaşa neden olması bakımından gerçek dışıdır. ABD'nin İsrail'e olan desteğini bu nedenlerle açıklamasının yanında ABD'deki her alanda etkin çalışan ve önemli güç sahibi olan İsrail lobisi en etkili nedendir.[685]

4.1.2. Enerji Güvenliği

20. yüzyılın sonlarında başlayıp 21. yüzyılı etkisi altına alan enerji hâkimiyeti ABD'yi de etkilemiştir. Enerjiye sahip olmanın ötesinde enerjiye hâkim olmak ve enerjiyi kontrol etmek küresel hegemonya bakımından daha da anlamlıdır. ABD Soğuk Savaş ardından bunu gerçekleştirmeye yönelik politikalar uygulamayı yoğunlaştırmıştır. ABD öncelikle kendi enerji ihtiyacını karşılamayı ve giderek artan enerji ihtiyacını göz önünde bulundurarak enerji güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının olduğu bölgelerde oluşacak krizler ya da sorunlar kaynakların hem güvenliğini hem de ekonomik anlamda fiyatlarını etkileyeceğinden ABD, enerjiyi ve enerjinin güvenliğini kontrol altında tutmak istemektedir. Ayrıca bu kontrolü sağlarsa rakiplerine de önemli bir fark atmış olacaktır. Petrol ve doğal gaz akım ve taşıma yollarının da güvenliğinin sağlanması ve kontrol altında olması gereklidir.[686] ABD, diğer devletlerle -AB- karşılıklı bağımlılık oluşturmak istemektedir. Böylelikle dünya siyasetinde bir denge sağlanacağı da hâkim bir kanıdır.[687]

Enerji güvenliği yalnızca enerjiye erişmek değildir; enerji hatlarının korunması, ekonomik anlamda kontrol altında tutulması ve kaynak ülkelerde istikrarın sağlanması dâhil olmak üzere geniş bir çerçeveye sahiptir.[688] Olası durumlarda enerjiye olan erişimin sona ermesi göz önünde bulundurularak alternatif

---

[685] Mehmet Şahin, "ABD-İsrail İlişkileri: Böyle Dost Düşman Başına", *Ortadoğu Analiz,* Cilt:2, Sayı:21, 2010, s.40-44.
[686] Abdullah Ural, "ABD'nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", *Akademik Orta Doğu,* Cilt:3, Sayı:2, 2009, s.137-139.
[687] Abdullah Ural, *a.g.m.*, s.141.
[688] Mitat Çelikpala, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt:10, Sayı:40, 2014, s.82.

ve en önemlisi yenilenebilir enerji kaynaklarının sağlanması devletlerin çalışmalarının olduğu diğer bir konudur.[689]

4.2. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP): Ortadoğu'nun Parçalanması

ABD'nin Yeşil Kuşak Projesi Sovyetlere karşı kadim politikalarının farklı bir şeklidir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle Afganistan'da ortak bir bağlantı oluşturmak için ABD tarafından İslam kimliği güçlendirilmeye çalışılmıştır. Sovyetlerin komünizmine karşı güçlendirilen İslam, ABD'nin arzuladığı ılımlı İslam haliyle kalmamıştır. Köktendinci örgütler ve gruplar ABD'nin bu desteğini kullanmışlardır. 11 Eylül 2001 tarihinde ise ABD neredeyse kendi elleriyle oluşturduğu bu gruplar kendi kendisine doğrulttuğu bir silah olarak karşısına çıkmıştır. BOP, 11 Eylül'den sonra gündeme gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Marshall Yardımı olarak bilinen politikanın Ortadoğu şekli olarak nitelendirilebilecek BOP, 1990'ların ortasında başlayan terörle mücadele stratejilerinin en kapsamlı ve etkili halidir. BOP, terörün yerine terörün kaynağına yönelik mücadelenin temelini oluşturmuştur.[690]

BOP'a göre Müslümanları demokratik değerleri ve Batı kültürünü reddeden köktendinciler, kapalı bir toplum isteyen gelenekçiler, İslam'ın küresel modernliğin parçası olmasını isteyen modernistler ve dini yalnızca özel alan çerçevesinde kabul eden laikler olarak dört grupta ele alınmıştır. Bu grupların bireysel ve siyasal özgürlük, eğitim, kadınların statüsü, insan hakları, Batıya karşı olan tutumları değerlendirilmiştir. Köktendinciler, Batı ve modernlik düşmanı olarak açıklanırken geçici taktik ve stratejiler dışında desteklenmelerinin bir seçenek olmadığı vurgulanmıştır. Gelenekçiler ise köktendincilere daha yakındır. Bu şüpheli yapının Batı değerleri ve modernlikle hareket etmesi çok samimi bir tutum olarak kabul edilmez. Modernistler yani ılımlı İslamcılar ve laikler ise Batı ve modernlik ile en uyumlu yapıyı sunarlar; ancak oldukları toplumda çok fazla taraftarı yoktur. Bu

[689] Mitat Çelikpala, *a.g.m.*, s.86.
[690] Altuğ Günal, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Ege Akademik Bakış Dergisi,* 4(1), 2004, s.1457.

şekilde analiz edilen İslam dünyasının ABD'nin ve Batı'nın arzuladığı dönüşümü yaşayarak uluslararası dünya düzenine uyumlu hale gelmesi için çeşitli stratejiler ileri sürülmüştür. Bu kadar çeşitli grup söz konusuyken ABD İslam'ı kontrol altına alabilmesi için bir strateji belirlemesi gerekmektedir. Özellikle modernistlerin eğitim, medya, siyasal süreçler bakımından desteklenmesi gerekli görülmüştür. Modernistlerin köktendincilere karşı desteklenmesi de önem taşımaktaydı. Köktendincilerin şiddet eylemlerinin sonuçlarının halka duyurulması ve yaptıkları yanlışların gösterilmesi yoluyla toplumlarda olumlu gelişmelerin meydana gelmesi için zemin hazırlanması önemlidir. Farklı noktalar üzerinden birlik kurmalarından öte köktendinciliğe karşı olacak şekilde laiklerin desteklenmesi stratejinin önemli bir aşamasıdır.[691]

Kuzey Afrika ülkelerinin de eklenmeleriyle 2004'teki G8 Zirvesi'nde Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile İlerleme ve Ortak Gelecek için Ortaklık Bildirgesiyle bölgeye ekonomik kalkınma, siyasal düzen ve eğitimin gelişmesi için destek verileceği açıklanmıştır. Genişletilmiş Ortadoğu Projesi olarak ele alınan projeyle ise daha fazla ülkede ekonomik ve siyasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi belirlenmiştir.[692]

Ralph Peters, 2006 yılında kaleme aldığı Blood Borders adlı makalesinde Ortadoğu'da sınırların etnik ve dini olarak yeniden düzenlenmesi, büyük bir Kürt devletinin kurulması ve devletlerin Şii-Sunni olarak ayrılmasını vurgulamıştır.[693]Makalesine göre bir harita ortaya çıkmıştır. Makalede kaybedenler ve kazananlar olarak iki grup yer almaktadır. Toprak kaybedenler Afganistan, Türkiye, Suriye, Kuveyt, İsrail, Katar, Suudi Arabistan, İran ve Pakistan olurken toprak kazananlar ise Ürdün, Lübnan, Azerbaycan, Yemen ve Ermenistan olmuştur. Stratejik noktalarda ise Kürdistan ve Belucistan adlı iki yeni devlet yer almaktadır. Irak'ta Sünni bir devlet bulunurken güney kısmı ise Arap Şii devletine dahil olmuştur. Ayrıca Müslümanların kutsal şehirlerinin içinde olduğu kutsal bir bölge

---

[691] Cherly Benard, *Civil Democratic Islam:Partners, Resources and Strategies,* RAND, 2003, s.x-xii.
[692] Filiz Çulha Zaba, "Sömürge Tipi 'Demokrasi' ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi", *Mülkiye,* 29(246), 2014, s.232-234.
[693] Ralph Peters, "Blood Borders*",* http://armedforcesjournal.com/blood-borders/, Erişim Tarihi: 23.01.2020.

oluşturulmuştur. ABD için Kürdistan ve Belucistan petrol hatları ve önemli kontrol noktaları olarak değerlendirildiğinde kritik alanları oluşturmaktadır.[694]

Harita 6: Büyük Ortadoğu Projesi'ne göre Ortadoğu haritası[695]

Sınırları ve toplumları üzerinde tarih boyunca bölge dışındaki neredeyse tüm devletlerin bir fikri ve arzusu olan Ortadoğu bölgesi karmaşık toplumsal yapısı, mezhepsel ayrılıkları, ekonomik eşitsizlikler ve yönetimsel bozukluklar nedeniyle çoğu zaman devletlerin çıkarları doğrultusunda kaos ve savaş ortamı oluşturmaya uygun olmuştur.

4.3. ABD'nin Irak'ı İşgali

ABD ve Irak arasındaki sorun 11 Eylül 2001 saldırılarıyla ya da 2003'te ABD'nin Irak'a girmesiyle değil 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği süreçle başlamıştır. Ancak bunun da ötesinde Irak'ın siyasal tarihi de sorunun kökenlerini oluşturmaktadır.[696]

1968'de Saddam Hüseyin ve Ahmed Hasan El Bekr yaptıkları darbeyle yönetimi ele geçirmiştir. Yeni kurulan yönetimde El Bekr cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin ise cumhurbaşkanı yardımcısı olduysa da Saddam'ın daha sonra uyguladığı

---

[694] Ralph Peters, "Blood Borders*", http://armedforcesjournal.com/blood-borders/*, Erişim Tarihi: 23.01.2020.

[695] https://www.globalresearch.ca/articlePictures/The%20Project%20for%20the%20New%20Middle%20East.jpg, Erişim Tarihi: 23.01.2020.

[696] Kemal İnat, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İş Birliği' ile Gelen Yıkım", *Dünya Çatışmaları,* Cilt:1, Kemal İnat vd., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s.11.

politikalar ve oluşturduğu korku ortamı sonucunda El Bekr istifa etmiş -daha sonra ölü bulunmuştur- ve yerine Saddam Hüseyin geçmiştir. Suriye'ye ve Mısır'a karşı üstün gelerek Ortadoğu'nun ve Arapların lideri olmayı hedefleyen Saddam Hüseyin, şiddetli ve kanlı yöntemleriyle öne çıkmıştır.[697]

Irak, Osmanlı Devleti döneminden başlayarak Basra'nın parçası olan Kuveyt üzerinde hak sahibi olduğu politikasını izlemiştir. Ancak 1963'te Kuveyt'in bağımsızlığını tanımış olsa da 1973'ten sonra yeniden toprak taleplerini gündeme getirmiştir. Bu bağlamda zengin petrol kaynaklarının silahlanma için kullanılarak saldırgan tutumlarla harcanması söz konusu olmuştur. Saldırgan tutumlar ve aşırı silahlanma, küresel güçler ve bölgesel aktörler tarafından hoş karşılanmadığı gibi aşırı harcamalar da toplumsal refahı kötü etkilemiştir.[698]

Irak'ın bu politikalarını ABD ve onun müttefikleri çıkarları doğrultusunda dolaylı ya da doğrudan desteklemişlerdir. Küresel güçler ve bölgesel aktörler bölgede tehdit olarak gördükleri devletlere ve durumlara ödeme kapasitesi yüksek olan Irak'a sattıkları silahlarla ve teknolojilerle karşı durmaya çalışmışlardır. Irak'ı silah bakımından kendi elleri ile güçlendiren ABD ve müttefikleri petrol ve petrol gelirleri paylaşımı konu olduğunda Irak'ı sorun olarak görmüştür. ABD ve Avrupa'nın büyüyen ekonomileri için en büyük ikinci petrol rezervlerine sahip olan ülkenin denetim altında olması önemli bir noktaydı. Özellikle Soğuk Savaş'tan muzaffer çıkan ABD, uyumlu ve ılımlı politikalar yerine şiddetli politikalarla gücünü kullanmıştır. Liderlik pozisyonunu tüm dünyada elde etmeyi istemiştir. Ortadoğu'da bu hedefine ulaşmak için Irak önemli bir sorundu.[699] Ayrıca ABD, Suudi Arabistan'da sonra bölgede petrol rezervleri bakımından ikinci sırada yer alan Irak'ı kontrolü altında tutmak istemiştir.[700]

1980-1988 savaşıyla İran'ın Irak için tehlike olmaktan çıkması Irak'ın Kuveyt'i hedefine almasına neden olmuştur. Irak silahlanmaya devam etmekle

---

[697] Hüsnü Mahalli, *Ortadoğu'da Diktatörler,* Destek Yayınları, İstanbul 2017, s.184-185.
[698] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.11.
[699] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.11-13.
[700] Faruk Sönmezoğlu, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Politikası", *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış,* Faruk Sönmezoğlu-Özgün Erler Bayır (der.), Der Yayınları, İstanbul 2014, s.197.

beraber petrol gelirleri bakımından zengin olan komşu ülkesi ve tarihsel bağları olan Kuveyt üzerinde hak iddia etmiştir. Kuveyt'in tüm uluslararası çabalarına ve Irak'a yapılan tüm uyarılara rağmen 2 Ağustos 1990'da Irak Kuveyt'e girmiştir.[701] Irak'ın Kuveyt'e girmesi, ABD'nin müdahalesine geçerli nedeni sunmuştur.

ABD genel savunma amacıyla 37 ülkeden yaklaşık 780.000 askerle bir ordu oluşturmuştur. Çöl Kalkanı Operasyonu adı verilen bu birlikle uluslararası rıza ve meşruluk sağlanmıştır. ABD, Irak'a karşı kullanmayı planladığı askeri birliği oluşturduğu sırada Irak, 8 Ağustos 1990'da Kuveyt'i kendisine dahil ettiğini duyurmuştur. Saddam Hüseyin, ABD'den ve onun müttefiklerinden korkmadığını ve saldırgan tutumlarına devam edeceğini ortaya koymuştur. Arap ülkelerinin ve tüm uluslararası organların yaptıkları çağrıyı umursamayan Irak için BM Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararı ile ABD'ye Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için tüm yöntemleri kullanabileceği yetki verilmiştir. Böylelikle ABD Irak'a saldırı için meşru nedenleri sağlamıştır.[702]

Bölgede ekonomik anlamda meydana gelen bu değişiklik aslında tüm dünyanın çıkarlarını etkilemiştir. Siyasi, ekonomik ve askeri bakımdan pek çok uyarı yapılmış ve tedbir alınmıştır. Pek çok ulustan oluşan askeri güç Irak'la savaşmak üzere hazırlanmıştır.[703]

Tüm bu yaptırımlara rağmen Irak, geri adım atmayarak 28 Ağustos 1990'da Kuveyt'i 19. il olarak Irak'a dahil ettiğini ilan etmiştir. 17 Ocak 1991'de Çöl Fırtınası Operasyonu başlamıştır. ABD tarafından ağır saldırılara maruz kalan Irak, Şubat 1991'de Kuveyt'ten çekilme şartlarını belirtmişse de ABD ve onun müttefikleri bunu kabul etmemiştir. Oluşturulan uluslararası güç 17 Ocak 1991'de hava ve 24 Şubat 1991'de kara harekâtına başlamıştır. Bu gücün amacı Kuveyt'in kurtarılması ve hem bölge hem de ABD için ortaya çıkan tehditlerin yok edilmesidir.[704]

---

[701] Rifat Uçarol, *a.g.e.,* s.1203.
[702] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.17-19.
[703] Rifat Uçarol, *a.g.e.,* s.1203-1204.
[704]Kemal İnat, *a.g.m.,* s.19-20; Rifat Uçarol, *a.g.e.,* 1204-1205.

ABD şiddetli bir şekilde gücünü kullanmaya devam ederek barışçıl çözüm yollarını umursamamıştır. Irak'tan istediği geri çekilmeyi göremeyen ABD, 24 Şubat'ta kara operasyonunu başlatmıştır. 27 Şubat'ta Kuveyt ele geçirilince askeri operasyon sona ermiştir. Askeri operasyon bittiğinde ABD ve onun müttefikleri Kuveyt'i temizlemenin yanında Irak'ın güneyinin de bir kısmını ele geçirmiştir. Ancak Irak hükümeti devrilmemiştir ya da işgal daha da ilerletilmemiştir. Bunun nedenleri olarak ise müttefiklerin Kuveyt'in temizlenmesini yeterli görmesi, ABD'nin operasyonunun ilerlemesinin maddi-manevi kayıpları arttıracağını düşünülmesi ve bölgeden Saddam Hüseyin gibi bir aktörün çıkmasının düzeni bozacağının öngörülmesi harekatın durdurulmasının nedenleri olarak görülür. Ancak bu durumun en önemli kazananı ABD olmuştur. Saddam Hüseyin'in iktidarda kalması bölgede onu tehdit olarak gören devletlerin ABD'ye daha da yakınlaşmasına ve Irak'ın saldırganlığı da ABD'nin bölgedeki askeri varlığını devam ettirmesine neden olmuştur.[705]

ABD hedeflerine ulaşabilmek için Körfez Savaşı'ndan sonra da saldırılarına devam etmiştir. Rejime karşı olan muhalefeti arttırmak, silah denetimini sağlamak ve Irak'ı kontrol altında tutmak için Çöl Fırtınası, Çöl Tilkisi Operasyonlarının yanı sıra 1993 ve 1999-2000 yıllarında Irak'ın uzlaşmaz tavırlarından dolayı koalisyon güçlerince Irak vurulmuştur.[706]

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD 7 Ekim 2001'de "Sınırsız Özgürlük" adıyla Afganistan'a karşı saldırıda bulunmuştur. [707] Afganistan'a girilmesinin ardından yapılan eleştirilen sonucunda ABD'nin Irak'a girmede önemli nedenlerinin olması gerekli görülmüştür. İlk neden Irak'ın belirli olmayan ve uluslararası anlaşmalara yanaşmadığı silah düzeyi konusu üzerinden bir güvenlik tehdidi olduğu vurgulanmıştır. İkinci olarak ise Saddam'ın sert politikalarının insan haklarını zedelemesi dolayısıyla müdahale edilmesi gerektiği öne sürülmüştür.[708]

---

[705] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.21.
[706] Daniel Byman, "After The Storm: U.S. Policy Toward Iraq Since 1991", *Political Science Quarterly,* Vol.115, No.4, 2000-2001, s.508-510.
[707] Rifat Uçarol, *a.g.e.,* s.1209.
[708] Perry Anderson, *a.g.e.,* s.115.

Ayrıca Afganistan operasyonundan aldığı güçle, Bush Irak'a girebilmek için gerekçeler sunmaya başlamıştır. Irak'ın El Kaide ile bağlantısının olduğu, Irak'ın elinde biyolojik ve kimyasal kitle imha silahlarının olduğu, Irak hükümetinin yönetimsel adaletsizlikleri ve Irak halkının barış ve güven ortamına duydukları ihtiyaç bu operasyonun haklı gerekçeleri olarak öne sürülmüştür.[709]

George W. Bush 2000 yılında ABD Başkanı olduğunda babasının Irak'ta 1990'larda yarım bıraktığı işi tamamlama niyetinde olmasa da çevresinin etkisiyle bu doğrultuda hareket etmiştir. Öncelikle ABD toplumunun Irak müdahalesinin gerekliliğine ikna edilmesi önemliydi ki 11 Eylül saldırılarından sonra güvenlik söylemleri üzerinden bunu sağlamak çok zor olmamıştır. Bunun yanında ABD uluslararası düzeyde BM kanalıyla operasyon yapmak için destek aradıysa da bulamamıştır. Kendisiyle aynı yönde hareket edecek olan birkaç müttefikiyle BM'nin ve uluslararası toplumların desteğini ve onayını almadan harekete geçmiştir.[710]

Afganistan saldırısı devam ederken ABD, Irak'tan kitle imha silahlarını denetime açmasını istemiştir.[711] Silahlar üzerindeki yaptırımlar Körfez Savaşı'nın sonlandırılması için bir baskı aracı olarak kullanılmaya başlamışken sonrasında Saddam'ın iktidarını zorlamak için devam edilmiştir.[712]

Irak BM'nin bu kararı üzerine BM ile iş birliği içinde hareket ederek UNMOVIC ve Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü denetçilerinin Irak'ta çalışma yürütmelerine müsaade etmiştir. ABD, Irak'ın 7 Aralık'ta verdiği silah listelerini tam ve doğru olmadığını öne sürerek 13 Aralık'ta Irak'ı BM'nin 1441 sayılı kararına uymamakla suçlamıştır. Ocak 2003'te ise araştırma örgütlerinin denetçileri Irak'ta kitle imha silahı olmadığını belirtmiştir. 27 Ocak'ta ve 14 Şubat 2003'te sunulan her iki raporda da Irak'ta kitle imha silahlarına rastlanmadığı vurgulanmıştır. Yalnızca menzil bakımından silah denetimi dışında kalan füzelerin varlığı raporlanmıştır ve

[709] Ramazan Gözen, *a.g.e.,* s.186.
[710] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.31.
[711] Rifat Uçarol, *a.g.e.,* s.1210.
[712] Daniel Byman, "After The Storm…", s.500.

Irak yönetimi saldırı gerekçesi oluşturmamak için bu füzeleri imha etmeye başlamıştır.[713]

Irak konusunda uygulanan ekonomik yaptırımlar silah denetimlerine göre daha fazla siyasal etki oluşturmuştur.[714]ABD'nin uyguladığı ekonomik yaptırımlarla Irak'ın petrol gelirleri azalmıştır ve kitle imha silahlarını üretme ve geliştirme kapasiteleri kısıtlanmıştır. Bu noktada önemli olan kitle imha silahlarının ne kadar kısıtlandığıdır. UNSCOM raporlarına bakılırsa bu kısıtlanma çok fazla değildir.[715] Bunun yanında Saddam ekonomik yaptırımların zararını halka yansıtmıştır. Uzun bir süre Oil For Food (Gıda için Petrol) programını kabul etmemiştir.[716]

ABD için Irak'taki muhalefet önemlidir. Muhalefetin güçlü olması Saddam Hüseyin'i kontrol edecek ve kısıtlayacak bir aktör olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca insan hakları konusunda Saddam Hüseyin'in sert ve şiddet yanlısı tutumları düşünüldüğünde muhalefetin desteklenmesi önemlidir. Güçlü bir muhalefet Irak'ta şartları değiştirmeyi kolaylaştırabilecek ve etkili olabilecektir.[717]

ABD muhalefeti güçlendirerek ve Iraklılar arasındaki birleşmeyi engelleyerek toplumsal ayrışma ile Irak rejimini devirmeyi hedeflemiştir. [718] Muhalefetin yanı sıra ABD Irak'ı yeniden şekillendirmek için darbe, Şii yönetimi ve Irak'ın dağılması yollarını olasılık dahilinde görmüştür. Darbe olasılığı ABD'nin lehine görülse de gelecek yönetimin niteliği bakımından şüphe de içermekteydi. Irak nüfusunun çoğunluğunun Şii olması da Şiiler tarafından yönetimi ele geçirmenin ihtimalini ortaya koymaktadır. Yönetimin, çoğunluğun desteğiyle Şiilere geçmesi olası görülmektedir. Irak'ın dağılması olasılığı ise din ve aşiret ayrılıklarının kolayca oluşabilmesinden dolayı sağlanabileceği düşünülmektedir. Milli birlik olgusunun

---

[713] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.33-34.
[714] Stephen Zunes, "Foreign Policy By Catharsis: The Failure of U.S. Policy Toward Iraq", *Arab Studies Quarterly,* Vol.23, No.4, 2001, s.79.
[715] F. Gregory Gause III, "Getting Backward on Iraq", *Foreign Affairs,* Vol.78, No.3, 1999, s.56-57.
[716] F. Gregory Gause, *a.g.m.,* s.58-59.
[717] Daniel Byman, "Proceed with Caution: U.S. Support For The Iraqi Opposition", *The Washington Quarterly,* 22:3, 1999, s.25.
[718] Daniel Byman, "After The Storm….", s.512.

Irak'ta tam olarak etkili olmamasından dolayı dini ve etnik ayrılıklar ortaya çıkarılabilme bakımından daha önceliklidir.[719]

ABD, Çöl Tilkisi Operasyonu'na Irak'ın BM Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararını ihlâl ettiğini öne sürerek dayanak oluşturmaya çalışmıştır. Ateşkes için öne sürülen anlaşma 687'yi kapsamakla beraber kimyasal, nükleer ve biyolojik tüm silahların yok edilmesini ve 100 mil menzilli füzelerin imhasını içermekteydi. Ayrıca bunların denetimi ve imhası için serbest erişim izni sağlamaktaydı.[720] BM genel Sekreteri Kofi Annan ABD'nin gerçekleştireceği bu saldırıların makul bir davranış olmadığını belirtirken Almanya ve Fransa da Güvenlik Konseyi kararı olmadan operasyonu desteklemeyeceklerini açıklamıştır.[721]

ABD'nin ve İngiltere'nin Irak'a karşı başlattığı operasyonu Almanya, Çin, Fransa, Rusya ve Türkiye desteklemezken Avustralya, Danimarka ve İspanya desteklemiştir. ABD ve İngiltere tüm itirazlara ve uluslararası hukuka aykırılığa rağmen Irak'a yaptıkları operasyonla en önemli petrol kaynaklarına ulaşmıştır ve bu kaynaklara hâkim olarak bölgedeki çıkarları bakımından stratejik bir avantaj elde etmiştir.[722] ABD, BM'yi doğal sınırları dışında ilk kez Irak'ta kullanmıştır.[723]

Ayrıca Irak'ın silah denetimi konusunda ortak hareket etmekten uzak durması ABD'ye Irak'ın elinde kitle imha silahlarının olabileceğini düşündürtmüştür. Afganistan'dan sonra Irak'a operasyon başlatan ABD silahlar konusundaki uzlaşmazlıktan dolayı Irak'ı El Kaide'yi desteklemekle de suçlamıştır. Afganistan'a düzenlediği operasyondaki gibi Irak için destek sağlayamaması ABD için engel olmamıştır. ABD, Irak'a girerek Saddam yönetimini devirmiştir.[724]

---

[719] Daniel Byman, "Proceed with Caution…", s.33-34.
[720] Stephen Zunes, *a.g.m.,* s.77.
[721] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.31.
[722] Rifat Uçarol, *a.g.e.,* s.1213-1214.
[723] Karen Brutens, *a.g.m.,* s.50.
[724] Faruk Sönmezoğlu, *a.g.m.,* s.197.

Başkan Bush 18 Mart'ta 48 saat süre verip Saddam Hüseyin'den ve oğullarından Irak'ı terk etmelerini istemiştir. 20 Mart'ta ise sabaha karşı ABD ve İngiltere savaş uçakları Bağdat'ı bombalamaya başlamıştır.[725]

IŞİD'in oluşturan temelleri anlayabilmek için selefi olan El Kaide'nin dünya politikasına bıraktığı mirası incelemek gereklidir. Bu bağlamda -sonrasında önemli ülkelerin önemli şehirlerin yaptıkları saldırılarla seslerini duyurmaya devam etmiş olsalar da- 11 Eylül 2001'de ABD'ye yaptıkları saldırı kırılma noktası oluşturmuştur. ABD'nin ve müttefiki sayılabilecek ülkelerde meydana gelen saldırılar terörizmin küresel boyutta olduğunu ve her ne kadar ABD kadar güçlü bir ülke de olsa bundan zarar görebileceğini ortaya koymuştur. Bu nedenle -ABD'de başkan olarak seçilen George W. Bush'un da etkisiyle- ABD'nin güvenlik politikaları katı tutumlarıyla değiştirilmiştir. Savunma ve silah harcamaları artmıştır, insan hakları ve sivil özgürlükler kısıtlanarak Afganistan ve Irak müdahaleleri gerçekleştirilmiştir. Bu katı tutumlar ABD politikalarında kutuplaşma durumunu da ortaya çıkarmıştır. Özellikle ABD ile paralel politikalara sahip olmayanları terör destekleyicisi olarak açıklaması bunun başlangıcı olmuştur.[726]

ABD'nin Kuveyt işgali sonrası Irak'la savaşması yalnızca Irak'ın kontrol altına alınması bakımından değil Soğuk Savaş sonrası diğer ülkelere de bir güç gösterisi olarak da önemlidir. Ayrıca NATO'nun devamı için kendisine karşı bir kutup oluşturmak gerekliliğinden Irak yerinde bir aday ülkeydi.[727] ABD'nin Soğuk Savaş sonrası hegemonik politikasına hizmet eden önemli bir bölge Irak'tır. Irak'a olan müdahalelerini evrensel insanlık hizmeti olarak sunmuştur.[728]

4.4. Arap Baharı: Suriye'nin Parçalanması ve Güç Dengesi

Arap Baharı süreci ilk olarak 17 Aralık 2010'da bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin polisler tarafından işine el konulmasından dolayı

[725] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.35-36.
[726] İlhan Uzgel, *a.g.m.* , s.249-251.
[727] Kemal İnat, *a.g.m.,* s.17.
[728] Karen Brutens, *a.g.m.,* s.45.

Buazizi'nin kendisini yakarak intihar etmesiyle Tunus'ta başlamıştır.[729]Arap Baharı süreci Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da çoğunluğu diktatör yöneticilerle yönetilen ülkelerde toplumsal sıkıntılardan ve eşitsizliklerden bıkan halklar tarafından gerçekleştirilmeye devam etmiştir.

Bölgede etkili olan bu ayaklanmaların nedenleri çoğunlukla öfke, hayal kırklığı, otoriter ve baskıcı rejimlere karşı duyulan düşmanlıktır. Ayaklanmaların talepleri de -özgürlük, demokrasi ve eşitlik- ayaklanma nedenlerinde olduğu gibi aynıydı.[730]

Bu ülkelerden biri olan Suriye'de de Mart 2011'de siyasi tutukluların serbest bırakılmasını talep eden Şeref Günü eylemleriyle başlamıştır. [731] Bunun öncesinde Arap baharının Suriye'de nasıl etki alanı bulabildiği analiz edilmelidir.

Beşar Esad 2000 yılında devlet başkanı seçilmiştir. Yaptığı ilk konuşmada 1970-2000 selefi olan babası Hafız el Esad'ı eleştirmiştir. Konuşmanın geneli modern, reformist ve demokratik bir Suriye imajı çizdiğinden halk tarafından olumlu karşılanmıştır. Beşar Esad'ın ilk 7-8 aylık sürecinde her şey yolundaydı ve bu dönem Şam Baharı olarak anılmıştır. Ancak zamanla vaat edilen çizgiden uzaklaşılmıştır. On yıl sonrasında ise halk Arap Baharından etkilenerek ayaklanmıştır.[732] Suriye'deki ayaklanmaların yalnızca siyasi nedenlerinin olduğunu söylemek eksik olacaktır. Esad'ın yönetime gelmesiyle birlikte neo-liberal uygulamaları ve özelleştirmeleri toplum üzerinde ekonomik sıkıntılar doğurmuştur ve yoksulluk toplumsal huzursuzluğa neden olmuştur.[733]

---

729 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110225_mideast_step_by_step, Erişim Tarihi:10.06.2019.

730 Moshe Ma'oz, "The Arab Spring in Syria: Domestic and Regional Developments", *Dynamics of Asymmetric Conflict: Pathways Toward Terrorism and Genocide,* 7:1, 2014, s.49.

731 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110225_mideast_step_by_step, Erişim Tarihi:10.06.2019.

732 David W. Lesch, "The Arab Spring -and winter- In Syria", *Global Change, Peace & Security,* 23:3, 2011, s.421-422.

733 Mete Çubukçu, "Arap Baharı'nın Başlangıç ve Kırılma Noktaları: Mısır ve Suriye", *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm,* Y. Doğan Çetinkaya(der.), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.214.

Suriye'deki eylemler ve gösteriler önceleri Arap Baharı etkisiyle meydana gelmişse de Beşar Esad'ın ve Baas Partisi'nin yönetimden çekilmesi talepleriyle bir iç savaş haline dönüştürmüştür.[734]

Suriye'de siyasi kültürün ve siyasi tarihin yol açtığı diğer ülkelerden farklı bir toplumsal algı söz konusuydu. Suriye'de süregelen siyasal bakımdan çalkantılı süreçler Suriye toplumu ve kurumları için siyasal istikrarı en öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Bu nedenle özgürce hareket etmek ya da yönetimin işleyişini etkilemek korkutucu görülmektedir.[735]

Suriye'de politik sınıf yoktu ve muhalefet görece bağlı bir grup değildi. Karşısında da iktidarda kalmak için ülkeyi yok edecek çok güçlü kolektivist bir sistem vardı.[736]

Devrim ile toplumdaki korkuların ortadan kalktığı sanılsa da yerini başka korkulara bırakmıştır. Tarihsel süreçte pek çok dinin beraber yaşadığı hoşgörü bakımından hassas bir toplumda birçok umutla başlayan devrim İslamcı örgütlerin eline kalmıştır. Birleşerek düzenli bir sistem kurabilecek hiçbir yapı söz konusu değildi.[737]

Suriye'de 2011'de reform özgürlük ve adalet ile ilgili talepler ortaya konulmuş ve bunun boyutu gösterilerle kalmamıştır. Altı ay sonra ve 6000 Suriyelinin ölmesinden sonra silahlı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Esad üç buçuk yıl boyunca bu ayaklanmaya çok ağır baskılar uygulamıştır. 200000 kişi hayatını kaybetmiştir. 50000 kişi kaybolmuştur. 1 milyon kişi sakat kalmış ve 7 milyon sivil mülteci ortaya çıkmıştır. Bu rakamlar İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en ağır sonuçları sunmaktadır. Esad tüm bu olanları uluslararası bir terör meselesi olarak

---

[734] Coşkun Topal, "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı:9, 2015, s.118.
[735] David W. Lesch, *a.g.m.,* s.423.
[736] Michael Sakbani, The Spring That Has Not Flowered: What Went Wrong with The Arab Spring", *Contemporary Arab Affairs,* 8:2, 2015, s.241.
[737] Michael Sakbani, *a.g.m.,* s.247.

görerek hiçbir uzlaşmaya yanaşmamıştır. Ayrıca yapılan seçimleri tekrar kazanarak görevine devam etmiştir.[738]

Gösterilerin Mart 2011'de başladığı Suriye'de rejim çok hızlı bir şekilde şiddet ve baskı ile sindirme yollarına başvurmuştur. Bu durum rejim karşıtı grupların silahlı militanlara dönüşmesine yol açmıştır. Böylelikle hükümet daha baskıcı hale gelmiştir, iç savaşın boyutu büyümüştür, devlet kontrolü azalmıştır ve uluslararası müdahalenin yolu açılmıştır.[739]

2011-2012 yıllarında Suriye'de başlayan ayaklanma mezhepsel bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu dönemde bazı baskı altında olan askerler muhalefet güçlerine katılmıştır.[740]

Suriye'deki iç savaş bir iç mesele olarak kalmamıştır. Uluslararası örgütler, aktörler ve küresel güçler tarafından da müdahalede bulunulan uluslararası bir sorun haline gelmiştir.[741]

BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'deki muhalefetin desteklenmesi ve Beşar Esad'ın Suriye'deki insan hakları ihlallerine son vermesi gerektiği tartışılmıştır. Bu konuyu ekonomik, stratejik ve askeri çıkarları bakımından Rusya ve Çin'in veto etmesiyle uluslararası kararla müdahale gerçekleşememiştir.[742]

Suriye'deki muhalefet genel olarak kabul görmüş değildi ve bölünmüş yapıdaydı. Bu durum Suriye rejiminin işini kolaylaştırmaktaydı. Suriye'deki muhalif gruplardan uluslararası olarak desteklenecek bir birlik oluşturulması gerekliydi. Bu konuda gelişmeler kaydedilse de rejimi tehdit edecek kadar güçlü değildi.[743]

Suriye iç savaşında Batı muhalefeti yalnızca ilke olarak desteklemiştir. Kimi destekleyeceğini belirlemediği için iç savaş üç buçuk yıl boyunca oldukça şiddetlenmiştir. Uluslararası pasif tutum Suriye'deki çıkmazı uzattığı gibi toplumsal

[738] Michael Sakbani, *a.g.m.,* s.240.
[739] Adam Roberts, "The Fate of The Arab Spring: Ten Propositions", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies,* 12:3, 2018, s.7.
[740] Adam Roberts, *a.g.m.,* s.11.
[741] Coşkun Topal, *a.g.m.,* s.118.
[742] Coşkun Topal, *a.g.m.,* s.119-121.
[743] David W. Lesch, *a.g.m.,* s.423.

yıkım ve çekilen acıyı da arttırmıştır. İslamcı gruplar Suriye'deki boşluğu doldurmuştur. Eğer Suriye devrimi kısa sürede sonlanabilmiş olsaydı bugün IŞİD'ten söz edilmiyor olabilirdi.[744]Dış müdahale olduğunda da çözüm için adım atılmamış ve bu durum İslamcı grupları güçlendirerek muhalefetin parçalanmasına yol açmıştır.[745]

İslami militan gruplarının ortaya çıkması bu ayaklanmaları oldukça etkilemiştir. Bu gruplar kendi taleplerini ilan etmede ve hedeflerine ulaşmada neredeyse aile içi sorunları bile kullanırken geniş çapta toplumsal bir ayaklanma tam da istedikleri koşulları sağlamaktaydı. İslami bir halifelik kurma ve şer'i yasaları empoze etmek bu şiddet yanlısı İslami grupların ana amacıydı.[746]

Özgür Suriye Ordusu (Free Syrian Army FSA/ÖSO), Nusra Cephesi, İslam Cephesi ve IŞİD gibi isyancı gruplar yalnızca Sünni-Şii ayrımını güçlendirmemişlerdir. İronik bir şekilde Beşar Esad'ın pozisyonunu korumasına da yardım etmişlerdir. Bölgedeki -Avrupalı, Arap, Amerikalı ve İsrailli- toplumlar Esad yönetiminin yerine kendilerinin yönlendirebileceği ve Rusya tehdidinden uzak bir İslam hükümeti fikrini benimsemiştir.[747]

Suriye'de ÖSO'nun da dahil olduğu Suriye Devrimci Ulusal Koalisyonu ve Muhalif Kuvvetleri (National Coalition For Syrian Revolutionary and Opposition Forces/NCSROF) adında birlik oluşturulmuştur. Bu grubun ağır silahları olmamakla beraber bölünmüş bir yapılanması da söz konusudur. Bu grupların en öne çıkanları Nusra Cephesi ve IŞİD'tir.[748]

Bölgedeki kaos ortamı ve küresel güçlerin ve bölgesel aktörlerin bu konudaki pasif davranışları geri dönüşü olmayan yollara girilmesine neden olmuştur. Bu yolda IŞİD ve benzerleri gibi radikal İslamcı gruplar kendilerine yer bulmuşlardır ve bölgede önemli aktörler haline gelmişlerdir. IŞİD'in yükselmesinden sonra bile

[744] Michael Sakbani, *a.g.m.,* s.245.
[745] Michael Sakbani, *a.g.m.,* s.248.
[746] Moshe Ma'oz, *a.g.m.,* s.50.
[747] Moshe Ma'oz, *a.g.m.,* s.51.
[748] Moshe Ma'oz, *a.g.m.,* s.53.

ABD ve Batı, Esad rejiminin müdahalesiyle IŞİD'in yükselmesi arasındaki nedensel bağı görememiştir.[749]

Stratejik anlamda var olan çıkarlarını korumaları bölge üzerinden rekabete girişmeleri, El Kaide'nin ardından IŞİD gibi bir örgütün yükselişe geçmesiyle uluslararası hale gelen terörizmle mücadele etmeleri ve bölgeye yakın ülkelerin sınır güvenliklerini sağlamak ve bu tehlikenin yayılmasını önlemek istemeleri Suriye iç savaşına dışarıdan katılanların en önemli nedenlerindendir.[750]

ABD'nin Suriye üzerindeki öncelikli amacı Esad yönetiminin devrilmesidir. Obama dönemindeki politikalar dolayısıyla Suriye'deki muhalifler söylemler bazında desteklenirken ilerleyen zamanlarda silah desteği de sağlanmıştır. Muhaliflerin etkisiz kalışı IŞİD'i güçlendirmiştir ve ABD, muhaliflerden desteğini azaltarak çekmiştir. IŞİD'le mücadele kapsamında PKK'nın Suriye kolu sayılan YPG'yi ve PYD'yi desteklemeye başlamıştır. Bir terör örgütüyle mücadele ederken diğerini destekleme konusundaki eleştirileri ardında bırakmak isteyen ABD, YPG'yle iç içe ve temeli olan Suriye Devlet Güçleri(SDG)'nin kurulmasını sağlamıştır. IŞİD ile mücadele üzerinden oluşturduğu Suriye politikası, IŞİD'in eskisi kadar etkili olmaması ile ABD'nin konjonktürel sebepleri ile kısıtlanmıştır. Ancak ABD, SDG'nin varlığını devam ettirmek, Suriye'deki Rus etkisini ortadan kaldırmak ve İran'ın etki sahasını kısıtlamak Suriye'den çekilme yönünde karar alsa da daimî politikaları olarak kalmıştır.[751]

Rusya, Ortadoğu'nun geneli ile her zaman ilgili olmuştur. Özellikle 11 Eylül'den ve ABD'nin Irak'a girmesinden sonra ABD'nin bölge üzerinde etkin olması Rusya'yı endişelendirmiştir.[752]

Rusya'nın Ortadoğu politikası öncelikle Ortadoğu'nun Rusya'nın Akdeniz'e ulaşmasındaki önemli bir nokta olmasıyla şekillenmiştir. Bu jeopolitik avantaj

---

[749] Michael Sakbani, *a.g.m.,* s.245.
[750] İnci Bilgin, *a.g.m.,* s.9-11.
[751] Hamza Haşıl, "ABD ve Rusya'nın Öncelikleri Işığında Suriye'nin Geleceği", *Ortadoğu Analiz,* Cilt:10, Sayı:85, 2019, s.22-24.
[752] Andrey Kreutz, *Russia in the Middle East:Friend or Foe?,* Praeger Security International, 2007, s.11.

Rusya'yı buradaki devletlerin bazılarıyla iyi ilişkiler kurmaya bazılarına karşı ise önlem almaya yöneltmiştir. Jeopolitik olarak önemli olmanın yanında ekonomik çıkarları da yoğundur. İkinci olarak tarih boyunca bölgenin coğrafi konumu ve enerji kaynakları göz önünde bulundurulduğunda hakimiyet mücadelelerine sahne olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Rusya için bölgenin önemi artmıştır. Ortadoğu'nun çeşitli unsurları barındıran nüfus yapısı Rusya'nın da ilgisini çekmiştir ve özellikle dini ve mezhepsel durumlar göz önünde bulundurularak Rusya politikasını oluşturmuştur. Son olarak Ortadoğu Rusya için önemli bir ekonomi kaynağı olduğundan Rus dış politikasında önemli bir hale gelmiştir. Bölge devletlerinin Rusya için büyük bir enerji kaynağı olmasının yanında Rusya silah ihracının önemli bir payı Ortadoğu devletlerine aittir. Bu nedenle ekonomik ilişkiler Rusya'nın Ortadoğu politikasında kritik bir konudur.[753]

Rusya-Suriye dostluğu Suriye'deki iç savaşın üzerinden dört yıl geçmişken Rusya Suriye tarafından yapılan daveti geri çevirmeyerek 2015'te Rusya'nın rejim yanında savaşa dahil olmasıyla sağlamlığını kanıtlamıştır. Rusya bunu yalnızca dostluk adına değil; Doğu Akdeniz'deki enerji çıkarlarını düşünerek yapmıştır. Ayrıca silah ihraç ederek ekonomik anlamda önemli bir kaynağını oluşturan Suriye'yi kaybetmek istememiştir. Tüm bu nedenlerle Esad rejiminin varlığı Rusya için gereklidir. Bu bakımdan Rusya bölgede çeşitli ittifaklar kurmaya çalışmıştır. ABD karşıtlığı dolayısıyla İran'la ilişkiler iyileştirilmiştir.[754]

Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, ardından gelen Gorbaçov dönemi ve SSCB'nin dağılması süreçleri Rusya'nın Ortadoğu politikasını ve Ortadoğu'daki imajını geriletmiştir. Ancak 1990'ların sonlarına doğru diplomatik adımlarla Ortadoğu devletleriyle ilişkileri canlanmaya başlamıştır.[755]

2000'li yılların başında Putin'in Rusya devlet başkanı olmasıyla Rusya Ortadoğu'da daha aktif hamleler yapmıştır. Özellikle ABD'nin 2003'teki Irak

---

[753] Emre Erşen, "Rus Dış Politikasında Ortadoğu: Arap Baharı ve Sonrası", *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası,* Tarık Oğuzlu-Ceyhun Çiçekçi(ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2019, s.55-57.
[754] Hamza Haşıl, *a.g.m.,* s.24.
[755] Emre Erşen, *a.g.m.,* s.60-62.

müdahalesi Rusya'nın Ortadoğu politikasının önemli bir noktası olmuştur. ABD'nin karşısında yer alan Rusya, diplomatik anlamda Ortadoğu'daki devletlerle ilişkilerini geliştirmiştir. İzleyen yıllarda Rusya ve Ortadoğu ülkeleri arasında ekonomik ilişkiler de gelişme göstermiştir. Ortadoğu'nun çeşitli siyasi konuları üzerinde de belli politikalar uygulayarak dâhil olmuştur. Filistin-İsrail çatışmasında Filistin'den yana politikalar uyguladığı hatta Batı'nın çoğunluğunun yaklaşımına rağmen Hamas'ı terör örgütü olarak değerlendirmemesi, İran ve Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi gibi durumlar Rusya'nın Ortadoğu'da çok kutupluluk politikasından yana görülmesiyle beraber Batı ve özellikle ABD ile Ortadoğu'da bir hâkimiyet mücadelesinin devam ettiğini de ortaya koymaktadır.[756]

Rusya'nın Suriye ile ekonomik ilişkileri ve ülkede yer alan askeri üsleri Rusya'nın bölgede başlayan Arap Baharı sürecine karşı temkinli olarak ilerleyen tutumlarını daha aktif olarak değiştirmesine neden olmuştur. Suriye, Rusya için bölgede önemli bir müttefiktir.[757]

ABD'nin çekingen politikalarına karşı Rusya'nın etkin politikaları Rusya'ya bölgede güç kazandırmıştır. Suriye ile olan ilişkileri, köktendinci grupların yükselişinden rahatsız olması ve bölgedeki karışıklıkların Batı ve ABD tarafından Rusya'yı zayıflatmak için yapıldığı varsayımı Rusya'nın bölgedeki karışıklıkları ülke içi sorun olarak kabul etmesine neden olmuştur. Rusya 2015'te Suriye muhalif gruplarının yer aldığı bölgeleri bombalamıştır. Suriye rejiminin yanında olan Rusya, IŞİD'in hızlı yükselişinin karşısında Esad rejimine destek vermiştir.[758]

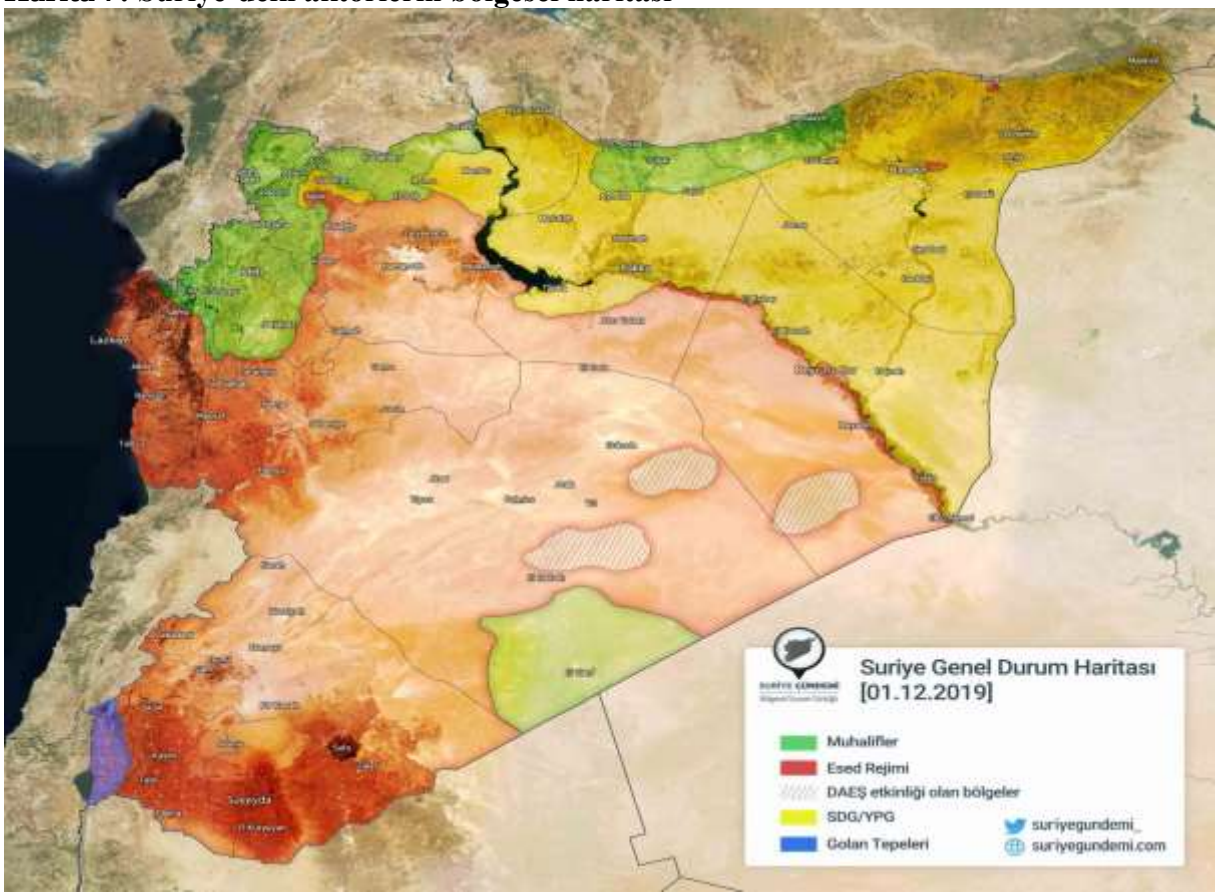
ABD'nin ve Rusya'nın ortak noktaları IŞİD'le mücadeledir. IŞİD'le mücadele edilirken hem Rusya'nın hem ABD'nin önemli bir müttefiki olan Türkiye'nin tüm baskılarına rağmen YPG'yi meşru kılmaları ya da en azından terör örgütü olarak görmezden gelmeleri de bir başka ortak noktalarıdır. Aynı zamanda federal yapı konusunda da ortak görüşte oldukları da görülmektedir. Ancak yine de

[756] Emre Erşen, *a.g.m.,* s.63-67.
[757] Emre Erşen, *a.g.m.,* s.69.
[758] Emre Erşen, *a.g.m.,* s.71-75.

ekonomik, siyasal ve askeri olarak bir vekalet savaşı düzeni kurularak Suriye'nin defacto olarak parçalanmış olmasına neden olmaktadır.[759]

Suriye'de taraflar rejim karşıtları ve rejim taraftarları olarak ayrılabilir. Özgür Suriye Ordusu, Ahrar uş-Şam, El Nusra Cephesi, YPG/PYD, IŞİD gibi silahlı örgütler, sivil toplum kuruluşları, ABD, Ürdün, Fransa, Türkiye ve Suudi Arabistan rejim karşıtlarının başında gelir. Rejim taraftarları ise Suriye yönetimi, Suriye silahlı kuvvetleri, sosyal-ekonomik olarak toplumun önde gelenleri ve dini bakımdan azınlık durumda olanlar, Hizbullah gibi silahlı gruplar ve Rusya, İran gibi devletlerden oluşmaktadır.[760]

Harita 7: Suriye'deki aktörlerin bölgesel haritası[761]

[759] Hamza Haşıl, *a.g.m.*, s.25.
[760] İnci Bilgin, "Suriye İç Savaşı'nda Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kesişen Müdahaleleri: Nedenler, Yöntemler ve Zamanlama", *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi,* Cilt:2, Sayı:1, 2019, s.8-9.
[761] http://www.suriyegundemi.com/2019/12/01/suriye-genel-durum-haritasi-01-12-2019/, Erişim Tarihi: 23.01.2020.

4.5. IŞİD ve ABD İlişkileri

ABD'nin El Kaide ile mücadelede ortaya koyduğu politikaların bölgedeki toplumlar tarafından hoş karşılanmadığını belirtmek çok yanlış olmayacaktır. Önce Afganistan'a ardından Irak'a giren ABD, bölgedeki toplumlarda her zaman var olan emperyalist politikalarla ve onları uygulayanlarla mücadele etme arzusunu körüklemiştir. Bu mücadele etme arzusu karşılığını bölgedeki silahlı gruplarda bulmuştur. Afganistan ve Irak müdahaleleriyle bu devletlerin savaşabilme yeteneklerini büyük ölçüde kaybetmeleri silahlı grupların büyümesine ve gelişmesine neden olmuştur. Bu silahlı grupların yerel sorunlarla ve iç savaşlarla taraftar toplaması ve tanınır hale gelmesi grupların gelişmesini ve örgütlenmesini sağlamıştır. Özellikle ABD'nin uyguladığı yetersiz politikalarla bu süreç hızlanmıştır. Böyle bir ortamda IŞİD'in doğması kaçınılmaz olmuştur.

Amerikan askerleri 2011'de Irak'tan çekilirken Irak'ta Nuri El Maliki toplumu ayrıştırıcı ve güvenliği tehdit eden politikalarla ülkeyi yönetiyordu. ABD ise buna rağmen ülkeden çekilmeye devam etmiştir ve hatta Maliki yönetimini de destekleyen bir tutum içine girmiştir.[762] ABD'nin Irak'tan çekilmesinin ardından Irak'ta yönetime gelen Maliki, Sünni gruplara güvenmemiştir, Şiilerin Sünnilere karşı yaptığı saldırı ve eylemlere göz yummuştur, aktif politikada Sünni temsilcilere yer vermemiştir, sivil Sünnilerin protestolarını şiddetle bastırması ve toplumsal olarak Sünnilerin eşit olmayan bir düzende yaşaması Irak'ta Sünnilerin silahlı eylemlere ve gruplara yönelmesine neden olmuştur.[763]

IŞİD'in takip ettiği stratejik savunma, stratejik denge ve stratejik taarruz aşamalarının ilki 2014 yılında IŞİD'in belirli bir alanda hakimiyet kurana ve belli bir güç elde edene kadar sürmüştür. Stratejik denge aşaması tam olarak tamamlanmadan

---

[762] Ferhat Pirinçci vd., "ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye'ye Olan Yansımaları", *ORSAM,* Rapor No:191, 2014, s.9.

[763] Şemşettin Erdoğan-Ergün Deligöz, "Irak Şam İslam Devleti(IŞİD): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi,* Cilt:14, Sayı:1, 2015., s.23.

Irak'ta Musul'u Suriye'de Rakka'yı ele geçirdiği stratejik taarruz aşamasına geçmiştir.[764]

Örgüt 2012'de Duvarları Yıkma harekatıyla oldukça güçlenmiştir. Bombalı saldırılar düzenlemeye ve hapishane baskınlarıyla mahkumları kaçırmaya dayanan bu harekât planı yaklaşık iki ay içinde IŞİD'in adını dünyaya duyurmuştur.[765] IŞİD, Rakka, Deyrizor ve Haseke'den sonra 2014'te Kobani'yi kuşatmıştır. Ancak ABD'nin hava saldırıları sonucunda geri çekilmiştir.[766] ABD'nin Irak'ın kuzeyindeki IŞİD hedeflerini vurması, IŞİD'in öncelikli olan bölgesel hedeflerini ABD'ye yöneltmiştir.[767]

Irak'ta ve Suriye'de yayılmalarıyla IŞİD'in Musul'u ele geçirerek Kürtlerle de savaşa girip yayılma politikasını sürdürmesi söz konusudur.[768]IŞİD'in Musul'u işgal etmesinin ve internet üzerinden yayınladığı infaz videolarının etkisiyle ABD harekete geçmiştir. 2014'te Irak yönetiminin değişebilmesi için gereken ortamın sağlanmasını desteklemiştir. Irak'a askeri destek göndermiştir ve IŞİD hedeflerini havadan vurmuştur.[769]

IŞİD tehdidinin küresel boyuta ulaşması yabancı savaşçıların varlığıyla daha tehlikeli boyuta ulaşmaktadır. Yabancı savaşçıların ülkesine dönerek terör saldırıları yapacağı düşünülmektedir.[770]

Obama Ağustos 2014'te IŞİD ile mücadele konusunda bir stratejilerinin olmadığını açıklamıştır ve bu açıklamasıyla hem ABD hem de uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Bunun üzerine eğer tam anlamıyla müdahil olunmazsa Irak'ta işlerin geri dönülemez boyutta kötüye gideceği can kayıplarını önleme düşüncesi Obama'yı bir strateji oluşturmaya yöneltmiştir. Bu dört ayaktan

---

[764] Bilge Adamlar Kurulu, *Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği,* BİLGESAM, Rapor No:67, 2015, s.32.
[765] Sarkan Salman Abubaker, "Hilafetten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş", *Lectio Socialis,* 3(2), 2019, s.147-148.
[766] Bilge Adamlar Kurulu, *a.g.e.,* s.25-26.
[767] Osman Ali, "IŞİD'le Savaşın Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimindeki Yansımaları", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No:10, 2014, s.9.
[768] Osman Ali, *a.g.e.,* s.3.
[769] Ferhat Pirinçci vd., *a.g.e.,* s.11-12.
[770] Şemşettin Erdoğan-Ergün Deligöz, *a.g.m.*, s.7.

oluşan statejide ilk ayağı IŞİD hedeflerine hava saldırısı düzenlenmesi oluşturmaktadır. İkinci olarak IŞİD'le mücadele edenlere destek verilmesi, üçüncü olarak terörle mücadele bazında IŞİD saldırılarının önlenmeye çalışılması ve son olarak IŞİD saldırılarından zarar görenlere insani yardımlar sunulması gelmektedir.[771]

ABD Başkanı Obama'nın kendisinden önceki dönemden miras kalan ABD'nin Ortadoğu'daki imajının düzeltilmesi, askerlerin geri çekilmesi, Ortadoğu'da Amerikan karşıtlığı, İran'ın nükleer silahları ve Irak'ta düzenin ve huzurun sağlanamaması sorunlarına sahip olması Arap Baharı sürecinde ve IŞİD'e karşı politikalarda geriden liderlik misyonunu sürdürerek cevap vermesi etkili olmamıştır. Hatta özellikle Arap Baharı ile hızla yayılan iç karışıklıkların ve IŞİD'in ilerlemesine ABD tarafından etkili bir politika uygulanmaması bölgedeki tansiyonu arttırmıştır. Obama için kimyasal silah kullanılması askeri müdahale olasılığının kesinleştiricisiydi. 2013'te böyle bir saldırı olmasına rağmen -Guta saldırısı- Suriye'nin kimyasal silahlarını teslim etmesi ve Kimyasal Silah Sözleşmesi'ne katılması koşulu ile ABD askeri müdahaleden vazgeçmiştir. 2000'lerin başında Ortadoğu'da radikal örgütlerin yükselmesinde Irak'ta Sünni Arapların toplumdan dışlanması ve Suriye'de Esad rejiminin devrilmesi için yabancı savaşçı sayılarının artması ana faktörlerdir. [772]Bu iki durumun önlenebilmesi söz konusudur. Ancak ABD'nin yanlış politikalar uygulaması ya da hiç politika uygulamaması Irak ve Suriye merkezli radikal İslam örgütlerinin gelişmesine ve etkili olmasına neden olmuştur.

Suriye ile kimyasal silahların 2014 yılının başına kadar yok edilmesine yönelik anlaşma sağlanmıştır. Bu durum uluslararası kamuoyunun ve Suriye muhalefetinin tepkisini çekmiştir. Silahlar konusunda caydırıcı bir yaptırım olmaması ve Suriye rejiminin yaptığının herhangi bir cezaya uğramaması durumun

[771] Ferhat Pirinçci vd., *a.g.e.*, s.12.
[772] Ferhat Pirinçci vd., *a.g.e.*, s.9-10.

ciddiyeti bakımından adaletsiz olarak yorumlanmıştır. Obama ise bu sürecin silahsız ve güç kullanılmadan yönetilmesini başarı olarak kabul etmiştir.[773]

Irak ordusunun ve yerel grupların IŞİD'le mücadele için eğitilmesi ve silahlandırılması gerçekleşmesi olasılık dahilinde ancak uzun bir süreçtir. Bu durumun Suriye'de nasıl işleyeceği ise bir bilinmezdir. Suriye'de süren iç savaş bu şekilde bir örgütlenmenin önünü kapamaktadır.[774]

IŞİD'le mücadelenin askeri boyutlarının politik süreçlerle de tamamlanması önemlidir. Bölgesel iktidar boşlukları IŞİD üyelerinin başka örgütler altında toplanabilmesinin yolunu oluşturmaktadır. Bu nedenle politik çözümler olmazsa olmazdır.[775]

ABD'de Donald Trump'un başkan seçilmesiyle IŞİD konusunda daha aktif ve etkili politikalar izleneceği tahmin edilmiştir.[776] Eski Başkan Obama'yı elde edilen kazanımları koruyamadığı yönünde eleştiren yeni Başkan Trump sahada IŞİD'i kalıcı yenilgiye uğratmaktan sorumludur. Önceki dönemlerde uygulanan politikalar ve sonuçları göz önüne alınarak hareket edilmesi ve IŞİD'ten sonra Irak'ta nasıl bir yolla istikrar sağlanacağı önemli bir noktadır. Bunun için Başkan Trump'un altı adımı takip etmesi gereklidir. Öncelikle ABD ülkeye girmesi yasaklanan IŞİD'le savaşan Iraklılara saygı duyulmalıdır ve Irak hükümetine güvence vermeye devam edilmelidir. İkinci olarak devam edecek askeri harekatların planları tamamlanmalıdır. Üçüncü olarak desantralizasyon ve Sünni Arap topluluklarını güçlendiren diğer konular üzerinde uzlaşma desteklenmelidir. Dördüncü olarak İran'ın bölge ve Irak üzerindeki etkisini azaltmak için gereken reformların yapılması konusunda baskı yapmalıdır. Beşinci olarak ise uluslararası koalisyonun ve NATO'nun rolü

[773] Kılıç Buğra Kanat, "Obama'nın İkinci Döneminde Amerikan Dış Politikası", *SETA*, Analiz No:93, 2014, s.24.
[774] Şemşettin Erdoğan-Ergün Deligöz, *a.g.m.*, s.23.
[775] Şemşettin Erdoğan-Ergün Deligöz, *a.g.m.*, s.24.
[776] https://www.setav.org/trumpli-abdnin-yeni-rolu/, Erişim Tarihi:02.02.2020.

genişletilmelidir. Son olarak ise Musul ve Irak genelinde IŞİD sonrası sorunlar yönetilmelidir.[777] Ancak Trump'un bu adımları uygulaması pek mümkün olmamıştır.

Trump'un genel olarak dış politikada dostlarını desteklemeyi ve düşmanlarının karşısında olmayı başaramaması ABD'yi ve politika yapıcılarını zor duruma sokmuştur. Bu zor durumlar IŞİD'le mücadelede de kendisini göstermiştir.[778]

ABD Başkanı Trump'un Yüzyılın Anlaşması olarak Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğu planı açıklamasının ardından IŞİD'in sözcüsü Ebu Hamza El Kureyşi videolu bir ses kaydı ile İsrail'e saldırı emri vermiştir.[779]

ABD'nin Ortadoğu'ya özgürlük ve demokrasi getirme planı yaşanılan tecrübelerden de görüldüğü gibi başarı sağlayamamıştır. Hatta pek çoğunda yine kendisine dönen bir silah gibi baskıcı devlet adamları ve yönetimler ortaya çıkmıştır.[780]

4.6. IŞİD ve Batı İlişkileri

IŞİD önemli bir güç kaybetmiş olsa da köklerinin temizlenmesi gerçekleşmedikçe Ortadoğu'dan bölgeyi ve uluslararası toplumları tehdit eden bir tehlike çıkma riski her zaman var olacaktır. Toplumda ve siyasette farklı mezheplerin husumetleri, sosyal anlamda kısıtlamaların yoğunlaşması, bölgesel ve uluslararası

---

[777] Andrew Kim (vd.), "6 Steps the Trump Administration Should Take in Iraq", https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2017/02/13/414957/6-steps-the-trump-*administration-should-take-in-iraq/*, Erişim Tarihi:02.02.2020.

[778] Kim Sengupta, "Trump'un Gerici Dış Politikası, Suriye'nin Kapılarını IŞİD'e Yeniden Açacak", Sena Çenkoğlu(çev.), h*ttps://www.independentturkish.com/node/80561/yazarlar/trump%E2%80%99%C4%B1n-gerici-d%C4%B1%C5%9F-politikas%C4%B1-suriye%E2%80%99nin-kap%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1-i%C5%9Fide-yeniden-a%C3%A7acak*, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

[779] https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/isidden-trumpa-gozdagi-yeni-saldiri-hedeflerini-acikladilar-5593493/, Erişim Tarihi: 02.02.2020; https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/son-dakika-donald-trump-yuzyilin-anlasmasini-acikliyor-5593500/?utm_source=szc&utm_medium=free&utm_campaign=ilgilihaber, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

[780] Hasan B. Yalçın, "Amerika 'Error' Veriyor! Özgürlük, Demokrasi, İnsan Hakları Artık Umrunda Değil", *https://www.setav.org/amerika-error-veriyor-ozgurluk-demokrasi-insan-haklari-artik-umrunda-degil/*, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

aktörlerin çıkarlarının düzeni bozması, ekonomik anlamda toplumsal adaletsizliklerin olması temizlenmesi gereken sorunlardır.[781]

10 Eylül 2014'te Obama IŞİD'le mücadele etmek ve onu yok etmek için küresel bir koalisyon kurulduğunu açıklamıştır. Altmıştan fazla ülke bu koalisyona askeri, kaynak sağlama ya da her iki durumla da katılacağını kabul etmiştir. Brüksel'de Aralık 2014'te yapılan toplantıda her birinin başında iki ülke olan 5 'çaba hattı' belirlenmiştir:

1. ABD ve Irak liderliğinde askeri operasyonları, kapasite geliştirmeyi ve eğitimi desteklemek,
2. Hollanda ve Türkiye liderliğinde yabancı savaşçı akışını durdurmak,
3. İtalya, Suudi Arabistan ve ABD liderliğinde IŞİD'in fonlara ve finansmana erişimini kesmek,
4. Almanya ve Birleşik Arap Emirlikleri liderliğinde insani yardımları ve krizleri ele almak,
5. Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere ve ABD liderliğinde IŞİD'in gerçek doğasını ortaya çıkarmak

konularında askeri ya da askeri olmayan yardımlar ve katkılar sağlamayı kabul eden devletler yasal dayanak için BM Güvenlik Konseyi'nin çoğunlukla ekonomik tedbirler ve insani yardımlar konusunda olan 2170-2178 ve 2199 sayılı kararlarını göz önünde bulundurmuştur. Askeri dayanak ise IŞİD'in tehlike arz etmesiyle ileri sürülmüştür.[782]

ABD ve IŞİD karşıtı koalisyon, IŞİD'in ekonomik gücüne yönelik harekatlar gerçekleştirmeyi planlamıştır. Bunun yanında hava saldırıları da IŞİD ile mücadelede önemli bir aşamayı oluşturmuştur. Uluslararası güçlerin yerel birlikler ile hareket etmesi bu harekatların etkililiğini arttırmaktadır. IŞİD'in önemli kayıplar vermesi örgütü oldukça zayıflatmıştır.[783]

---

[781] Fehim Taştekin, *a.g.e.,* s.377.
[782] Kathleen J. McInnis, "Coalition Contributions to Countering The Islamic State", *Congressional Research Service,* 2016, s.1-2.
[783] Şemşettin Erdoğan-Ergün Deligöz, *a.g.m.,* s.19-20.

Üyelerinin çoğu koalisyon üyesi olan NATO ise 2016'da Varşova Zirvesi'nde terörle mücadelede koalisyonu desteklediğini yeniden teyit etmiştir.[784]Koalisyon güçlerinin Ağustos 2014-Şubat 2019 tarihleri arasında IŞİD'e karşı yaklaşık otuz dört bin hava harekâtı düzenlemiş olduğu rapor edilmiştir.[785]

IŞİD'ten geri alınan bölgelerin elde tutulabilmesi için SDG'ye eğitim veren koalisyon güçleri Suriye'de çok az bir alanın ve çok az sayıda IŞİD'linin kaldığını belirtmiştir.[786] ABD IŞİD'in yenildiğini açıklayarak askerlerini geri çekeceğini açıklamıştır. Ancak bu durumun bölgede kurulmaya çalışılan dengeyi ve düzeni olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir.[787]

ABD, SDG tarafından gözaltında tutulan sayıları yaklaşık olarak 850'yi bulan yabancı savaşçıların ülkeleri tarafından geri alınıp yargılanmaları çağrısı yapmıştır. Kalan unsurları Türkiye'nin temizleyeceği vurgulanırken bu açıklama üzerine ABD Savunma Bakanı istifa etmiştir.[788]

4.7. IŞİD'in İdeolojisi ve Kuruluşu

IŞİD'i ortaya çıkaran olaylar -ABD'nin Irak işgali ve Arap Baharı- detaylı olarak ele alındığında bölgede grupların örgütlenmesini kolaylaştıran ortamın oluştuğu görülmektedir. Bu grupların kendi içinde ve kendi aralarında yaşadıkları gerilimler bölgedeki politikaları üzerinde de etkili olmuştur. Bu gerilimden en etkili grup olarak ortaya çıkan IŞİD, El Kaide'nin mirası üzerinden şekillenerek ideolojik ve stratejik olarak varlık göstermiştir.

---

[784] Kathleen J. McInnis, *a.g.e.*, s.4.

[785] https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fide-kar%C5%9F%C4%B1-uluslararas%C4%B1-koalisyon-binden-fazla-sivil-%C3%B6ld%C3%BC/a-48109224, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

[786] https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201807241034437862-isid-karsiti-koalisyondan-sdg-aciklamasi/, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

[787] https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fidle-m%C3%BCcadele-koalisyonu-suriyeyi-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fecek/a-47376380, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

[788] https://www.dw.com/tr/abdden-i%C5%9Fid-%C3%BCyesi-vatanda%C5%9Flar%C4%B1n%C4%B1z%C4%B1-geri-al%C4%B1n-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1/a-47360458, Erişim Tarihi: 02.02.2020.

4.7.1. IŞİD'in İdeoloji Kaynakları

El Kaide'nin ideolojik kalıntılarından beslenen IŞİD, El Kaide'den daha katı tutumlarla şekillenmiştir. Kimi zaman El Kaide'yi de kendisine göre ılımlı kalan tutumlarından dolayı eleştirmiştir.

İslam'ın ilk zamanlarındaki yaşayıştan ilham alan IŞİD, bölgedeki ve komşu Müslüman ülkeleri Batı ile olan iş birliklerinden dolayı düşman da ilan etmiştir. IŞİD'in bu politikalarının altında Selefilik ve Vahhabilik akımları yatmaktadır.

4.7.1.1. Selefilik

İlim bağlamında öncelleri tanımlayan Selefiyye kelimesi, kökünü bir işte veya durumda mevcuttan önce bulunan veya öncel anlamına gelen selef kelimesinden almaktadır.[789]

Selefilik'te belirlenen ilk dönem Peygamberden başlar ve onun çevresindekilerden ve onlarla iletişim kuranlarla devam eder. Selefilik mezhep olarak değil de bir yaşam ve anlayış biçimi olarak kabul edilmelidir. İlk kuşağın yaşayışları İslam'ın özünden köklerini aldıklarından onların uygulamaları ve izledikleri yol önemlidir.[790]

Selefi düşüncede Allah'ın gönderdiği din oldukça açık ve anlaşılırdır ve bunun hikmeti de buradadır. O nedenle herhangi bir akıl yürütme ve yorum yapılmasına gerek yoktur.[791] Dine sonradan eklenen uygulamaların reddedilmesi ve ilk İslam hakikatlerinin uygulanması bakımından Selefi anlayışın kendisini hakikat olarak sunmasına olanak vermiştir.[792] Selefilikte ana kaynak Kur'an-ı Kerim ve

[789] M. Sait Özervarlı, "Selefiyye", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt:36, İstanbul 2009, s.399; http://www.sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 14.06.2019.
[790] Enver Arpa, *a.g.e.*, s.20.
[791] Mehmet Evkuran, "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Selefilik", *İlahiyat Akademi Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1-2, 2015, s.74.
[792] Muhammet Raşit Akpınar, "Osmanlı Toplumunda Selefi Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeliler", *İlahiyat Akademisi Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1-2, 2015, s.308.

peygamber hadisleridir. Onların yorumlanması kabul edilemezdir. Her şey ilk anlamlarıyla uygulanmalıdır.[793]

Selefilik'in temel ilkeleri tevhidi pratikte de uygulamak, Selefi uygulamalarına dönüş, taklitten uzaklaşmak ve taklidi reddetmek ve dini sonradan eklenen uygulamalardan ve yorumlardan arındırmak olarak açıklanabilir.[794]

Selefilik katı bir şekilde Şii karşıtıdır. İbn Teymiyye bu durumun oluşmasında şüphesiz en etkili isimdir. Selefilerin katı tutumları yalnızca Şiilerle sınırlı değildir; pek çok politik konuda uzlaşmaz olmalarına neden olmaktadır.[795]

Selefilik ilk Müslüman toplumunu kutsallaştırması bakımından ona karşı duracak mezheplerin ve ekollerin inkârcı havasında olmalarına yol açacağından tehlikelidir. Aynı zamanda tüm diğer mezheplere ve ekollere psiko-teolojik bir üstünlük kuran Selefilik kendisini İslam'ın özü olarak tanımlamaktadır.[796]

İbn Teymiyye'ye göre Selefilik'te din ile ilgili her şey emirlere ve yasaklara dayanmalıdır. Bunlar üzerine yorum yapmak gereksizdir; çünkü emirler ve yasaklar yeterince açıktır ve anlaşılırdır ve Selefiler tarafından uygulandığı gibi uygulanmalıdır.[797]

Selefilik Hanbeli mezhebinin mensupları tarafından ileri sürülmüştür.[798] Selefilik bir diriltme ve canlandırma hareketidir. Ancak bu diriltme yeni uygulamalarla ya da güncellemelerde değil eski öğretilere dönüşle olmaktadır.[799]

Modern Selefilik, 19. yüzyılın yarısından sonra İslam dininin hâkim olduğu coğrafyalarda Batı'nın işgallerini ve müdahalelerini İslam'daki bozulmaların sonucu olarak gördüğünden öne çıkmıştır.[800]

---

[793] Yusuf Ziya Yörükân, "Vahhabilik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2(1), 1953, s.51.
[794] Mustafa Selim Yılmaz, "İslami Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Selefilik Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* Cilt:3, Sayı:3, 2014, s.542.
[795] Mehmet Evkuran, *a.g.m.*, s.72.
[796] Mehmet Evkuran, *a.g.m.*, s.76-77.
[797] Enver Arpa, *a.g.e.*, s.22-23.
[798] Vecihi Sönmez, "Selefi Düşüncesinin Tarihi Arka Planı ve Selefilik", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi,* 2010, s.77.
[799] Mustafa Selim Yılmaz, *a.g.m.*, s.540.

1970'lerin başından itibaren Müslüman alimler tarafından Seyyid Kutb'un İslamcılığını hatırlatan toplayıcı bir sistem olarak Selefilik'i şekillendirerek bir ideoloji oluşturma süreci gerçekleşmiştir.[801]

Selefilik yalnızca bir mezhep ya da dini ekol olarak kısıtlı bir çerçevede düşünülmemelidir. Selefilik uygulamaları de öğretileriyle bir yaşam biçimine de dönüşmüştür.[802]

Selefilik her yerde bir ideoloji haline gelmiştir. Bu durum İslam'ı yalnızca dua, ibadet ya da bir inanç olarak görmenin doğru olmadığını politik, ekonomik ve sosyal davranışlar bakımından bir rehber olduğunu anlamayı sağlamıştır.[803]

4.7.1.2. Vahhabilik

Vahhabilik kökenini İmam Ahmed bin Hanbel'den alan Sünni bir mezheptir. Hanbelilik'in İbn Teymiyye yorumu üzerine temellenen Vahhabilik, bu isimle anılmaya başlamadan önce 14. yüzyılın sonlarında Necid bölgesinde yayılmıştır. Bir mezhep olarak şekil alması ve Vahhabilik ismiyle bilinmesi Muhammed bin Abdülvahhab ile olmuştur.[804]

Muhammed bin Abdülvahhab, ailesinin bağlılığından dolayı Hanbeli ekolünün içine doğmuştur. Bu ekoldeki hocalardan dersler almıştır. Aldığı derslerdeki ideal yaşam öğretisi ve var olan yaşam arasındaki farklar Abdülvahhab'ın bu konuda katı tutumlarının ve tepkilerinin başlangıcı olmuştur. Abdülvahhab İslam öncesinin cahiliye kabul edildiği gibi Vahhabilik öncesini de bir cahiliye dönemi olarak kabul etmektedir.[805]

Hedefi ilk İslamiyet'e dönmek olan Vahhabilik'in milli unsurları içeren yanı da vardır. Arap yarımadasında Osmanlı Devleti yabancı güç olarak hakimdi.

---

[800] M. Sait Özervarlı, *a.g.m.*, s.401.
[801] Henri Lauziére, *The Making of Salafism*, Columbia University Press, 2016, 201.
[802] Vecihi Sönmez, *a.g.m.*, s.175.
[803] Henri Lauziére, *a.g.e.*, s.216.
[804] Neşet Çağatay-İbrahim Agâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.223-224.
[805] H. Ezber Bodur, "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:2, 2003, s.10.

Vahhabilik Osmanlı'nın yönetim biçiminden daha çok onun İslam'a uygun olmayan yönlerini ve ahlaki bozukluklarını istememiştir. Bu nedenle İslam'ın yalnızca Araplar tarafından en doğru ve olması gerektiği şekli ile yaşanabileceğini öne sürmüştür.[806]

Muhammed bin Abdülvahhab İslamiyet'te canlanma sağlayabilmek için siyasi destekler de sağlamıştır. Yerel bir aşiretin lideri olan Muhammed bin Suud-Suudi Arabistan hanedanlığı- ile iş birliği yapmıştır.[807]

Arabistan'da Vahhabilik'in yükselmesi değişen koşullara bir cevap verebilmek bakımından önemlidir. Bu yükselişin temelde İslam'ın geri kalması ve Hıristiyan dünyasının ilerlemesi olarak iki nedeni vardır.[808]

İslam'daki gerilemeyi ve düşüşü durdurmak için Suudi Arabistan'da başlayan Vahhabilik, kurucusu Muhammed bin Abdülvahhab'ın çatışan Arap toplulukları arasında uzlaşma sağlaması Vahhabi devletinin temelini atmıştır. Muhafazakâr yorumları oldukça fazla olan Vahhabilik Suudi Arabistan kurulduğunda devletin hâkim dini olmuştur.[809]

Muhammed bin Abdülvahhab tüm gerçek inananların İslam'ı dini yeniliklerden, batıl inançlardan ve sapkınlıklardan arındırmak için çaba harcaması gerekliliğini vurgular.[810]Abdülvahhab'ın yalnızca kendi fikirlerini tek doğru olarak kabul etmesi dini konularda fikir hoşgörüsünü de ortadan kaldırmıştır. Vahhabilik toplumlardaki tüm yenilikleri ve gelişmeleri geçersiz saydığı için toplumlararası oluşan hoşgörü ortamını da yaşatmamıştır.[811] Yorum kabul etmez tutumlarıyla Vahhabilik kendinden önceki İslam alimlerinden ayrılırlar. Özellikle kişisel yaşam kısıtlamaları ve kan dökme konusundaki hevesleri bu ayrılığın kesin noktalarıdır.[812]

---

[806] Gülden Çamurcuoğlu, *a.g.e.*, s.262.
[807] John L. Esposito, *a.g.e.*, s.20.
[808] Bernard Lewis, *Crisis of Islam*, s.122-123.
[809] Richard Whelan, *a.g.e.*, s.60.
[810] Zeyyat Bandeoğlu, "Who Is The Real Threat? Daesh(ISIL) or Wahhabism As Its Ideology?", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Mart 2016, s.322.
[811] H. Ezber Bodur, "Vahhabi Hareketi ve…", s.11-12.
[812] Yusuf Ziya Yörükân, *a.g.m.*, s.51.

Yüzyıllar sonrasında Vahhabizm'e geri dönüş İslam adına cihat için itici bir güç olmuştur. Batı'nın özellikle ABD'nin Arap coğrafyasında siyasal, kültürel ve teknolojik etkilerinin reddedilmesi bakımından Vahhabilik öne çıkmıştır.[813] IŞİD, Vahhabi kökenlerine dönüşü temsil etmektedir.[814]

Vahhabilik de olduğu gibi IŞİD'te de öğretilere aykırılık ve düşmanlarla savaşması kendi içinde bir cihat nedenidir.[815] IŞİD'in uluslararası savaşçıları ve uluslararası hedefleri söz konusuyken Vahhabilik daha yerel düzeyde kalmıştır. Yerel ve uluslararası düzeyde olması dönemlerin şartlarına bağlı olarak açıklanabilir. Ancak bunun yanında uluslararası düzeyde bir etki alanı oluşturan IŞİD halifelik kavramını kullanmıştır.[816]

4.7.2. IŞİD'in Kuruluşu

IŞİD, El Kaide'nin halefi olarak kurulduğu coğrafyanın yanında dünyada da bilinir olmuştur. El Kaide'ye göre kuruluş süreci biraz daha gerilimli ve uygulama yöntemleri biraz daha şiddetli olsa da ideolojik bakımdan paralel örgütlerdi. Bölgedeki olayların ve ortamın yanı sıra kendi içinde IŞİD'in kuruluş süreci örgütün anlaşılması bakımından analiz edilmesi önemli bir konudur.

IŞİD kurulduğu 1999 yılından günümüze kadar olan süreçte farklı isimler kullanmıştır. Bu farklı isimlerin kullanılmasını mevcut duruma uygun yapılan tercihler olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 11: Kuruluşundan günümüze IŞİD'in kullandığı isimler[817]

Örgüt İsmi	**Dönem**
Tevhid ve Cihad Örgütü(TCÖ)	1999-2004
İki Nehir Arası El Kaide /Irak El Kaidesi (IEK)	2004-2006
Mücahidler Şurası	2006

[813] Zeyyat Bandeoğlu, *a.g.m.,* s.331.
[814] Zeyyat Bandeoğlu, *a.g.m.,* s.336.
[815] Zeyyat Bandeoğlu, *a.g.m.,* s.338.
[816] Zeyyat Bandeoğlu, *a.g.m.,* s.339.
[817] Aaron Y. Zelin, *a.g.m.,* s.1; www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state, Erişim Tarihi:17.06.2019.

Irak İslam Devleti(IİD)	2006-2013
Irak ve Şam İslam Devleti(IŞİD)	2013-2014
İslam Devleti(İD)	2013-günümüz

Tevhid ve Cihad Örgütü adıyla kurulması, örgütün finans ve insan kaynağı oluşturabilme stratejisine paralel olarak gelişmiştir. Ancak bunda başarılı olamamıştır ve El Kaide'den destek sağlayabilmek adına isim değiştirerek ve bağlılığını açıklayarak İki Nehir Arası El Kaide/Irak El Kaidesi olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Sınırlarının genişlemesinin ardından da Irak ve Şam İslam Devleti adını almıştır.[818] Hilafet ilanının ardından ise sınırları ortadan kaldırarak İslam Devleti ismini kullanmaya başlamıştır.

Fotoğraf 3: Ebu Musab Ez-Zerkavi[819]

TCÖ 1999 yılında Ebu Musab ez-Zerkavi tarafından kurulmuştur. Ebu Musab'ın lakabı olan Zerkavi'nin ise 1966'da doğduğu kent olan Zerka'dan geldiği düşünülmektedir. Zerkavi'nin asıl adı Ahmet Fadil Nezzal El Haleylah'tır.[820]

1980 yılında çeşitli suçlardan hapse giren Zerkavi 1988'de genel af ilan edilmesiyle serbest kalmıştır. Hapishanede radikal İslam düşünceleriyle tanışması Sovyet-Afgan savaşına dahil olmak için Ürdün'den Pakistan'a gitmesine neden olmuştur. Afganistan'da çeşitli bölgelerde çatışmalara katılan Zerkavi, Selefi düşüncelerinden etkilendiği Şeyh Ebu Muhammed El Makdisi ile tanışmıştır ve Makdisi Zerkavi'nin akıl hocası olmuştur. Sovyet işgalinin sona ermesinin ardından 1993'te Makdisi ile Ürdün'e dönen Zerkavi, etkilendiği El Kaide ideolojisinin ateşiyle Ürdün'de monarşiyi devirme hareketlerine girişmiştir. Bu faaliyetleri sonucunda Ürdün'de Makdisi ile 1994'te hapse yeniden girmiştir ve yine genel afla 1999'da serbest kalmıştır. Radikal İslam konusunda kendi eserlerini de oluşturan ve hatta internet üzerinden yayınlayan Zerkavi, Bin Ladin'in de ilgisini çekmiştir. Önceleri şüpheyle

[818] Aydın Erdoğan, *a.g.e.*, s.72-73.
[819] *https://www.islahhaber.net/zerkavi--molla-omer-ve-taliban-hakkinda-ne-demisti--42493.html*, *Erişim Tarihi:13.05.2019.*
[820] Fuad Hüseyin, *Zerkavi,* Defne Bayrak(çev.), Küresel Kitap, İstanbul 2014, s.10.

yaklaşmasına rağmen Bin Ladin Zerkavi'ye finansal destek vermiştir. Aldığı bu destekle Zerkavi, 1999'da kurduğu kampla TCÖ'nün başlangıcını yapılandırmıştır.[821]

TCÖ, ABD ve onun işbirlikçilerini hedef olarak belirlemiştir. Bunun yanında bu hedef Zerkavi'nin diğer hedeflerini de belirlemiştir. Diğer hedefler; geleneksel düşmanı Ürdün, uluslararası toplum ve Sünnilerin baş tehdidi olarak gördüğü Şiirlerdi. Bu doğrultuda işgal güçlerini ortadan kaldırarak ve mezhepsel bir çatışma oluşturarak Şiileri yok etmeyi hedeflemekteydi. Zerkavi oluşturduğu bu kaos ortamının İslam Devleti kurmasında yardımcı olacağı düşüncesindeydi.[822]

2003'te ABD'nin Irak'a yaptığı saldırıda ABD askerlerine karşı yaptığı saldırılarla bilinir hale gelen Zerkavi'nin hain olarak nitelediği Şiilere karşı olan nefreti, Saddam'ın devrilmesiyle daha da büyümüştür.[823] Irak El Kaidesi'nin şiddetli ve vahşi eylemleri ve Şii sivilleri hedef olarak görmesi Zerkavi ile El Kaide arasındaki ilişkinin gerilimini yükseltmiştir. Bu noktada Zerkavi ve El Kaide strateji bakımından ayrılmıştır. El Kaide daha sakin ve sabırlı hareket etmekten yana iken IEK şiddeti ve savaşmanın getireceği savaşları arzulamaktaydı. Bununla beraber Zerkavi'nin 2005'teki mektubu Irak'ta kurmayı planladığı İslam Devleti'nin işaretini de vermiştir.[824] Zerkavi'nin Bin Ladin'e gönderdiği mektubunda belirttiğine göre dört grup düşmanları vardı. Savaştıkları Amerikalılar, şimdilik olmasa da zamanla bir sorun olacaklarını düşündükleri Kürtler, işgalcilerin gözü kulağı olarak gördükleri askerler, polisler ve ajanlar ve içine çekilecekleri bir savaşla nasıl bir düşman olduklarını gösterecek olan Şiilerdir.[825]

Şiilerle ilgili olan durum her ne kadar El Kaide ile aralarında sorun olsa da 2004'te Zerkavi, El Kaide'ye olan bağlılığını açıklayarak örgütün ismini IEK ile değiştirmiştir. İsim değişikliğiyle beraber cihata katılım bağlamında pek çok yabancı savaşçıyı kendisine dahil eden IEK, El Kaide'den aldığı desteği de akıllıca

---

[821]Gülsüm Boz, *IŞİD Terör Örgütü ve Evrim Süreci: Irak El Kaidesi'nden Irak-Şam İslam Devleti'ne*, Ankara Strateji Enstitüsü, Analiz No:2014-3, 2014, s.7-8.
[822] Charles Lister, "Profiling the Islamic State", *Brookings Doha Center Analysis Paper*, Number:13, 2014, s.7.
[823] Aydın Erdoğan, *a.g.e.*, s.73; https://www.theguardian.com/news/2006/jun/09/guardianobituaries.alqaida, Erişim Tarihi:17.06.2019.
[824] Charles Lister, *a.g.m.*, s.8.
[825] https://2001-2009.state.gov/p/nea/rls/31694.htm, Erişim Tarihi: 17.06.2019.

kullanmıştır. Böylelikle örgüt taktik ve teknik anlamda oldukça gelişmiştir ve profesyonel bir yapı oluşmuştur. Bu gelişmişlik ve profesyonellik ABD ile savaşta örgütü önemli kılmıştır ve örgüt pek çok saldırı gerçekleştirmiştir. Önceleri Iraklı olmadığı yönünde eleştiriler almış alsa da sonraları benimsenen IEK, ABD'nin Irak'a girmesinin ardından devlet kurumlarından ve güvenlik güçlerinden çıkarılan kişilerin kendisine katılmasıyla daha da güçlenmiştir.[826]

2006 yılının başlarında Zerkavi, birkaç Iraklı isyancı grubu ile IEK'i en üstte olmak üzere birleştirmiştir ve Mücahitler Şura Konseyi'ni oluşturmuştur.[827] 2006'da bir hava saldırısında Zerkavi'nin öldürülmesi örgüt için önemli bir dönüm noktası olmuştur.[828] Zerkavi'nin ölümünün ardından yerine Şura Konseyi tarafından atanan Mısır uyruklu Ebu Eyyub El Masri ya da bilinen adıyla Ebu Hamza El Muhacir geçmiştir. El Muhacir Şura Konseyi'nde önemli görevlere Irak kökenli kişileri getirmiştir ve Iraklılaşma üzerinde durarak örgütü devam ettirirken 2006'da birleşen Mücahitler Şura Konseyi'nin ismini Irak İslam Devleti(IİD) olarak değiştirmiştir. Daha sonra ise Şura Konseyi tarafından IİD'nin başına Ebu Ömer El Bağdadi geçirilmiştir.[829]

IİD'nin şiddeti artan faaliyetlerinin önüne geçebilmek için ABD asker sayısını arttırmak ve IİD'ye bağlılığını göstermeyen Sünni aşiretlerden bir birlik oluşturmak şeklinde iki yol belirlemiştir. Bu yollarla IİD'nin faaliyetleri büyük oranda yavaşlatılmıştır.[830] 2007'nin başlarında kurulan Sahva Birlikleri IİD ile mücadeleye başlamıştır. ABD'nin ve yerel güvenlik güçlerinin desteklediği Sahva Birlikleri giderek etkili olmuştur. Bu değişim IİD'yi diğer rakip Sünni gruplarına ve Sünnilerin etkilerinden kurtulmak isteyen azınlık gruplarına karşı kışkırtmıştır.[831] 2007-2009 yıllarında ABD'nin Irak'taki stratejisiyle birçok Sünni grup silah

---

[826] Can Acun, *a.g.m.,* s. 2; Aydın Erdoğan, *a.g.e.,* s.74.
[827] Aaron Y. Zelin, *a.g.m.,* s.3.
[828] Can Acun, *a.g.m.,* s.2.
[829] Ufuk Ulutaş-Halid Hoca, "Suriye Devrim mi? Bölünme mi?", *SETA Analiz,* Sayı:95, 2014, s.20; Michael Weiss-Hassan Hassan, *IŞİD:Terör Ordusunun İç Yüzü*, Emine Arzu Kayhan(çev.), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2016, s.72; Muhammed Cihad Ebrari, *(IŞ)İD Çerçeve Metni*, Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi(SAMER), s.16.
[830] Fehim Taştekin, *Karanlık Çöktüğünde,* Doğan Kitap, İstanbul 2016, s.96; Aydın Erdoğan, *a.g.e.,* s.74.
[831] Charles Lister, *a.g.m.,* s.9.

bırakmıştır ve örgüt büyük güç kaybı yaşamıştır. Bu durumda örgütün kendisine bağlı kalınması konusunda grupları ve halkı zorlaması da etkili olmuştur.[832]

Fotoğraf 4: Ebu Bekir El Bağdadi[833]

IİD, Şiiler ve kendisine direnen Sünniler tarafından zayıflatılırken 2010 yılında Ebu Ömer El Bağdadi öldürülmüştür ve yerine Ebu Bekir El Bağdadi geçmiştir.[834] Ebu Bekir El Bağdadi ile ilgili 2013'te yayınlanan biyografiye göre asıl adı İmam Avad el Bedri'dir. Daha önceleri Ahmed bin Hanbel Camii'nde vaizlik yapan el Bağdadi Bağdat İslam Üniversitesi'nde İslam Kültürü ve Tarihi ve Şeriat üzerine doktorası olan eğitimli bir kişidir.[835]

Ebu Bekir El Bağdadi, Irak İslam Devleti'nin başına tam olarak El Kaide'den onay alınmadan geçmiştir. IİD Ebu Bekir El Bağdadi hakkında olumlu rapor vermiştir ve El Kaide isterse değişiklik yapılabileceğini açıklamıştır. Ancak yerel kurulların bu konularda karar vermesinden memnun olmasa da El Kaide Ebu Bekir El Bağdadi'yi kabul etmiştir.[836]

Ebu Bekir El Bağdadi, ilk yazılı açıklamasını Bin Ladin'in öldürülmesinin ardından Mayıs 2011'de yapmıştır. Temmuz 2012'de İslam Devleti'nin gelecekteki zaferlerini öngördüğü ilk sesli mesajı duyurulmuştur. Temmuz 2013'te Bahreynli ideolog Bağdadi ile ilgili bir biyografi yayınlamıştır. Bağdadi'nin halifelik için gerekli Peygamber soyundan gelme niteliğini -Kureyş kabilesinden geldiği- taşıdığını iddia etmiştir.[837]

ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle Sahva Birlikleri güç kaybına uğramıştır. Böylelikle IİD hızlı bir güç ve savaşçı kazanma sürecine girerek eski durumuna

---

[832] Can Acun, *a.g.m.*, s.2.
[833] *https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/deas-teror-orgutu-lideri-ebubekir-el-bagdadi-oldu-el-bagdadi-kimdir*, Erişim Tarihi:13.05.2019.
[834] Fawaz A. Gerges, *IŞİD Tarihi,* P. Turhan Özer(çev.), Doruk Yayımcılık, İstanbul 2019, s.121.
[835] Muhammed Cihad Ebrari, *a.g.m.*, s.17.
[836] Can Acun, *a.g.m.*, s.3.
[837] https://www.bbc.com/news/world-middle-east-28560449, Erişim Tarihi: 13.05.2019.

kavuşmaya başlamıştır. Ayrıca Suriye'de iç savaşın başlaması IİD'yi bu bölgeye kaydırmıştır. 2009'un sonlarında başlayan toparlanma süreci burada devam etmiştir. [838] Suriye'deki iç karışıklığa yönelerek burada bir grup kurulması hedeflenmiştir. El Kaide bağlantısı açıklanmadan Nusra Cephesi oluşturulmuştur ve başına da Fatih Ebu Muhammed El Cevlani geçirilmiştir. Nusra Cephesi'nin Suriye konusundaki amaçları, Eymen el Zevahiri'nin emirlerine göre Esad yönetimini ve Hizbullah'ı ortadan kaldırmaktır ve Müslümanlar için bir İslam yönetimi oluşturmaktır. El Cevlani ve Nusra Cephesi Suriye'de oldukça etkili hale gelmiştir. Finansman ve savaşçı kaynağının olması ve bölgedeki diğer gruplara göre daha örgütlü olması Nusra Cephesi'ni muhalefetin güçlü bir aktörü haline getirmiştir. Bu durumdan IİD rahatsız olmuştur.[839]

IİD ve El Kaide arasındaki açık düşmanlık IİD lideri Ebu Bekir El Bağdadi'nin Irak'taki İslam Devleti'ni Suriye'ye genişlettiğini ve grubun adını Irak ve Şam İslam Devleti olarak değiştirdiğini açıklamasıyla tam olarak patlak vermiştir. Bu durum Nusra Cephesi ile de uyuşmamıştır. Buna karşılık Zevahiri, Bağdadi'ye Irak cephesine dönmesini ve Suriye cephesini Nusra Cephesi'ne bırakmasını söyleyerek iktidar için yaptığı bu hamleleri etkisiz hale getirmek istemiştir. Ancak başarılı sonuç elde edememiştir. Bağdadi, Suriye'de kalacağını ve ayrıca Sykes-Picot anlaşmasına dayanan bölünmeye uymayacağını açıkladığı bir sesli mesaj yayınlamıştır.[840]

Bu gelişmeye El Kaide ve Eymen El Zevahiri farklı bir yaklaşımla öneri sunmuştur. IİD'nin Irak'ta, Nusra Cephesi'nin Suriye'de faaliyetlerine devam edeceği; liderleri bir yıl grupların başında olacağı ve devamına ise Şura'nın karar vereceği ve aralarında meydana gelen uyuşmazlıkların çözümünde Ebu Mus'ab Es-Suri'nin hakem olarak atandığı bu öneriyi Nusra Cephesi kabul etmiştir; ancak IŞİD kabul etmemiştir. El Kaide'nin ve Suriye'nin önde gelen isimleri ve Suriye'deki bazı gruplar IİD'yi bundan vazgeçirmek için çaba gösterse de başarılı olamamıştır. IİD

[838] Charles Lister, *a.g.m.,* s.10-11
[839] Can Acun, *a.g.m.,* s.3; http://www.aljazeera.com.tr/haber/nusra-cephesi-lideri-al-jazeeraye-konustu, Erişim Tarihi:13.05.2019.
[840] Aaron Y. Zelin, *a.g.m.,* s.4-5.

Nusra Cephesi'nin varlıklarına el koyarken bölgedeki bazı gruplar da İİD'ye katılmıştır.[841]

Bağdadi birleşmeyi istiyordu ve bu nedenle Cevlani ile görüşme taleplerinde bulunmuştur. Cevlani bu görüşmelerde güvenlik sebeplerinden dolayı katılmamıştır. Bağdadi, Cevlani'den Nusra Cephesi'ne son vererek İİD'ye biat ettiğini açıklamasını istemiştir; ancak Cevlani bunun yanlış olacağını düşünerek gerçekleştirmemiştir. Bunun üzerine Hacı Bekir, Bağdadi'ye Nusra Cephesi'ni feshettiğini ve Cevlani'ye İİD'nin kapılarının açık olduğunu açıklayan bir duyuruda bulunmasını önermiştir. Nusra Cephesi, Bağdadi taraftarları, Cevlani taraftarları ve tarafsız olanlar olmak üzere üçe ayrılmıştır. Cevlani kendisini ortadan kaldırma fikirlerini öğrenmesi ile Zevahiri'yi duruma dahil etmiştir. Zevahiri'nin arabuluculuk tekliflerine sıcak yaklaşmayan Bağdadi, Zevahiri tarafından El Kaide'nin isyancı askeri olarak nitelendirilmiştir.[842]

İİD yöneticileri El Cevlani'den İİD'ye bağlılığını açıklayarak Nusra Cephesi'nin faaliyetlerine son vermesini istemiştir. El Cevlani'nin bunu reddetmesi üzerine El Bağdadi Suriye'ye gelmiştir ve IŞİD'i kurmuştur.[843]

IŞİD büyük bir direnişle karşı karşıya kalmadan Iraklı askerlerden Musul'u almıştır. Musul'un işgaliyle 2014'te yapılan açıklamada Bağdadi, bundan sonra hilafetle yönetim olacağını bildirerek kendisini de halife ilan etmiştir.[844] Bağdadi, halifelik ilanı için Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğini iddia etmiştir. Böyle bir soy bağlantısının olması yalnızca halifelik ilanı bakımından değil IŞİD'in taraftar toplaması adına da önemlidir.[845]

28 Haziran 2014'te -Ramazan ayının ilk günü- IŞİD lideri Ebu Bekir El Bağdadi, Halife İbrahim sıfatıyla halifeliğini ilan etmesinden birkaç gün sonra El

---

[841] Can Acun, *a.g.m.,* s.3-4.
[842] Nevzat Çiçek, "Dünden Bugüne Irak Şam İslam Devleti(IŞİD)", https://www.timeturk.com/tr/2014/06/11/dunden-bugune-irak-sam-islam-devleti-isid.html, Erişim Tarihi: 13.05.2019.
[843] Can Acun, *a.g.m.,* s.3.
[844] https://tr.euronews.com/2016/10/17/isid-in-musul-u-isgalinin-kronolojisi, Erişim Tarihi: 20.06.2019.
[845] Michael Weiss-Hassan Hassan, *a.g.e.,* s.217.

Nuri el Kebir Camii'nde yaptığı konuşmasında Müslümanları halifelik topraklarına davet etmiştir.[846] Ayrıca dünyanın Müslümanlar ve inananlar, Müslüman olmayanlar ve inkârcılar olarak iki kampa ayrıldığını özellikle vurgulamıştır.[847] Böylelikle toplumlara ne için savaştıklarını ve hicretin neden önemli olduğunu açıklamıştır.

Ebu Bekir El Bağdadi, 26 Ekim 2019 günü ABD tarafından düzenlenen operasyonda İdlib şehrinin kırsalında bir evde öldürülmüştür. ABD Başkanı Trump bu operasyonu Beyaz Saray'dan canlı olarak duyurmuştur ve uzun zamandır Bağdadi'nin peşinde olduklarını ve Türkiye, Suriye, Irak ve Rusya'ya yardımlarından dolayı teşekkür ettiklerini vurgulamıştır.[848]

Bağdadi'nin ölümünün ardından yerine Ebu Hasan El Muhacir'in geçmesi beklenirken El Muhacir'in de öldürülmesi IŞİD'in yeni liderinin kim olacağı konusundaki spekülasyonları yoğunlaştırmıştır. IŞİD'in yönetici kadrosunda bulunan Ebu Osman El Tunisi ve Ebu Hasan El Cüzrevi ön plana çıkmaktadır. Örgütün aşırı güç kaybettiği zamanların üstüne liderlerinin de öldürülmesi örgütün genelinde yeni lidere itaat etmeme gibi bir durumun olabileceğini düşündürtmüştür. Ancak merkezi idaresi güçlü IŞİD gibi bir örgüt için bu çözülmenin ve dağılmanın olmayacağı fikri ağır basmaktadır.[849]

IŞİD'in yeni lideri olarak Ebu İbrahim El Haşimi El Kureyşi 31 Ekim 2019'da halife ilan edilmiştir. El Haşimi El Kureyşi hakkında bilinen pek bir şey olmamakla beraber IŞİD tarafından yapılan açıklamada yeni halifenin Peygamber soyundan geldiği, önemli bir ilim insanı olduğu ve tecrübeli ve yetenekli bir savaşçı olduğu vurgulanmıştır. Bu isimle bilinen herhangi bir IŞİD üyesi olmadığı ve bu ismin güvenlik gerekçesiyle stratejik olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bağdadi'nin ölümünün ardından çok kısa bir süre içerisinde yeni halifenin ilan edilmesinin örgüt içinde dağılmanın ve çözülmenin engellenmesi amacıyla yapıldığı

---

[846] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40415590, Erişim Tarihi: 18.06.2019.
[847] https://www.ieproject.org/projects/dabiq1.pdf, Erişim Tarihi:18.06.2019.
[848] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50199342, Erişim Tarihi:31.01.2020; https://www.aa.com.tr/tr/dunya/deasin-oldurulen-lideri-bagdadinin-yardimcisi-kerkukte-yakalandi/1663034, Erişim Tarihi: 31.01.2020.
[849] https://www.dw.com/tr/el-ba%C4%9Fdadinin-halefi-kim-olacak/a-51039364, Erişim Tarihi:31.01.2020.

varsayılmaktadır. IŞİD tarafından yayınlanan mesajın ardından pek çok IŞİD taraftarı itaat ettiklerini açıklamıştır. Bunun yanında bölgede varlığını sürdüren Heyet Tahrir El Şam(HTŞ)'yi destekleyenler ve IŞİD'i eleştirenler ise her şeyin çok gizli olmasını ve halifenin tanınmıyor olmasını makul bulmamaktadırlar.[850]

Harita 8: IŞİD haritası[851]

Oldukça geniş bir bölgeyi kontrolü altında tutan Bağdadi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Sykes-Picot Anlaşması ile çizilen sınırları kabul etmeyerek IŞİD adını coğrafi sınırlardan arındırarak İslam Devleti'ne dönüştürmüştür.[852](Çalışmada örgütün adı IŞİD olarak anılmaya devam edilecektir.)[853]

Fotoğraf 5: IŞİD bayrağı[854]

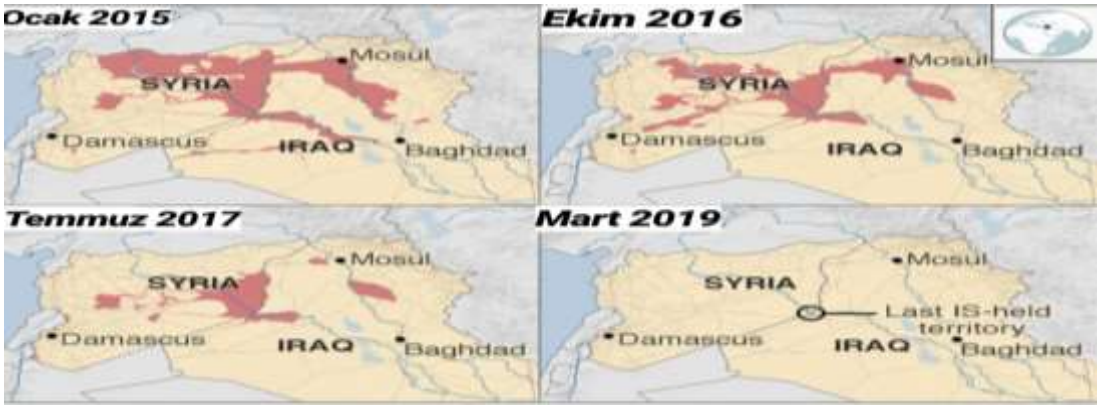

Örgütün halifeliği meşrulaştırmasının ardından devlet olma boyutunu da meşrulaştırması söz konusu olmuştur. Öncelikle bir bayrak yapılmıştır. Devlet olmasının bir simgesi olan bayrakta İslami öge olarak peygamber mührü

[850] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50267190, Erişim Tarihi:31.01.2020.
[851] http://www.aljazeera.com.tr/haber/isid-hilafet-ilan-etti, Erişim Tarihi: 18.06.2019.
[852] Fehim Taştekin, *a.g.e.*, s.206-207.
[853] www.hurriyet.com.tr/neden-islam-devleti-demiyoruz-27334634, Erişim Tarihi:18.06.2019.
[854] https://dogrula.org/wp-content/uploads/2018/04/i%C5%9Fid-flag.jpg, Erişim Tarihi: 18.06.2019.

kullanılmıştır. Siyah zemin üzerine tasarlanan bayrakta kutsal yazıların bulunması herhangi bir saygısızlık yapılmasının önünü de almıştır. Bir devletin önemli başka bir simgesi ise kendisine ait parasının olmasıydı. Bu konuda olan girişimler yerel para ve dolar kullanımının devam etmesiyle simgesel olarak kalmıştır. Bununla beraber belirli sayıda aslında hiçbir geçerliliği olmayan pasaportlar da basılmıştır. Ayrıca isim konusunda da dikkatli olan IŞİD, benzer sözcüklerin küçümseyici anlamlarından dolayı DAEŞ ya da DAİŞ kullanımını kesinlikle yasaklamıştır.[855]

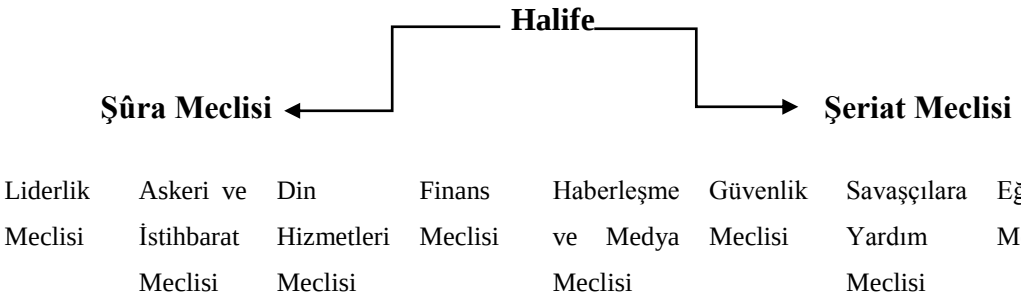
Harita 9: IŞİD'in toprak kaybı[856]

IŞİD bölgedeki şiddetli ve acımasız politikalarını sahip olduğu finansal güçle birleştirince küresel güçler ve bölge aktörleri tarafından oluşturulan - Avustralya, Bahreyn, Fransa, Ürdün, Hollanda, Suudi Arabistan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve İngiltere- ABD'nin liderlik ettiği bir koalisyon tarafından IŞİD ile mücadele yoğun olarak başlamıştır. Ağustos 2014- Ocak 2019 arasında Suriye'ye 19,288 ve Irak'ta 13,582 hava saldırısı yapılmıştır.[857] Bu saldırılar IŞİD'in güç kaybetmesine ve giderek küçülmesine neden olmuştur. Ancak bölgede varlığının devam etmesi IŞİD'i hala bir tehdit olarak kabul edilmesine yol açmaktadır.

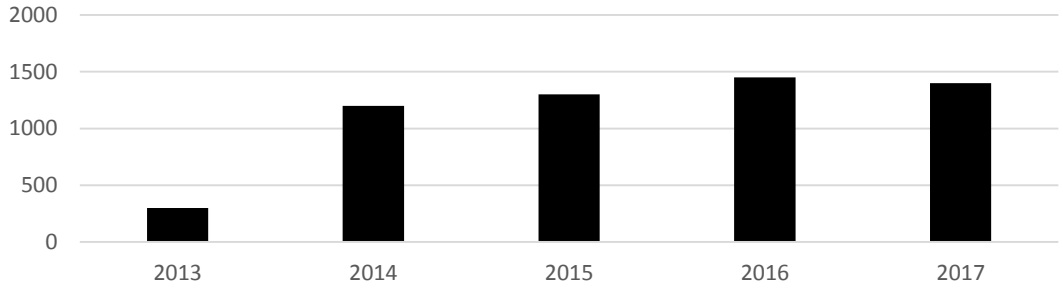
[855] Fehim Taştekin, *a.g.e.,* s.207-208.
[856] https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45547595, Erişim Tarihi: 18.06.2019.
[857] https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45547595, Erişim Tarihi: 18.06.2019.

Grafik 19: IŞİD'in yapısı[858]

IŞİD'in en üst görevlisi halifedir. Hilafet makamını temsil eden halife, kendisine bağlı konseyleri ve meclisleri denetlemek, atamaları yapmak ve askeri emirler vermek gibi önemli görevlere sahiptir. Hilafet makamının hemen ardından sistemin şeriat hükümlerine uygunluğunu denetlemenin yanında halifeyi görevden almak veya yeni halife atamak yetkisine sahip olan Şûra Meclisi gelmektedir. Halifeye danışmanlık yapma görevi için kurulan bu meclisin kararları tavsiye niteliğindedir ve üye sayısı 9-11 arasında olmaktadır. Şeriat Meclisi de Şûra Meclisi gibi halifenin başkanlığını yaptığı bakanlıkların şeriata uygunluklarını denetleyen bir yapıdır. Halifenin görevden alınması ya da görev yapamaz hale gelmesi sonrasında Şûra Meclisi'ne halife adaylarını göstermekle görevlidir. Kabine yapısı askeri, finans, emniyet, güvenlik, eğitim, medya gibi genel idare konularını kapsarken kontrol altında tutulan bölgelerin yönetimi ise vilayet sistemi ile yapılmaktadır.[859]

Grafik 20: 2013-2017 yılları arasında IŞİD'in gerçekleştirdiği saldırı sayısı[860]

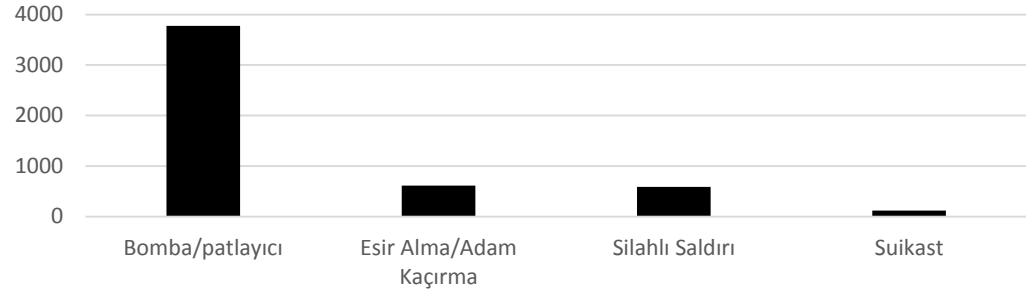

[858] Richard Barret, *The Islamic State,* The Sofuan Group, 2014, s.23; https://edition.cnn.com/2014/09/18/world/meast/isis-syria-iraq-hierarchy/index.html, Erişim Tarihi: 18.06.2019.
[859] Fehim Taştekin, *a.g.e.,* s.223-226.
[860] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 18.06.2019)

IŞİD'in gerçekleştirdiği eylem sayısına bakarak düşmanını yakında görmesinin sonucu olarak fazla sayıda saldırı gerçekleştirdiği yorumuna ulaşılabilir. Bu bağlamda IŞİD, bölgesel etkililiğini bu saldırılarla arttırmıştır ve en başından oluşturmaya çalıştığı korku psikolojisini sağlamıştır.

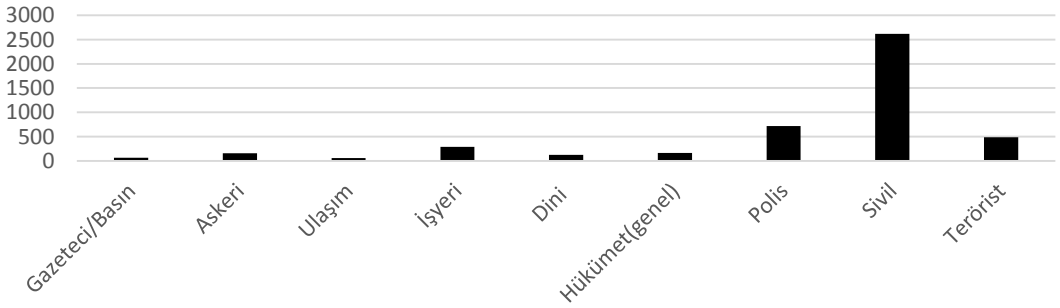
Bölgesel olarak incelendiğinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaklaşık 5600 saldırı gerçekleştiği görülmektedir. Güneydoğu Asya ve Batı Avrupa bölgeleri ile arasındaki farka bakılarak yine IŞİD'in çatışma bölgesinin etkisi ve düşman algısı öne çıkmaktadır.

Grafik 21: 2013-2017 yılları arasında yaptıkları saldırılarda IŞİD'in saldırı tipleri[861]

Saldırı tiplerinde ise çoğunlukla bomba ve patlayıcı ile yapılan saldırılar hem daha büyük alanda hem de daha fazla kişide etki edeceğinden tercih edilmiştir. Esir alma ve adam kaçırma ise karşılığında alınacak fidyelerle finansal destek olarak görüldüğünden kullanılmıştır.

Grafik 22: 2013-2017 yılları arasında yaptıkları saldırılarda IŞİD'in saldırı hedefleri[862]

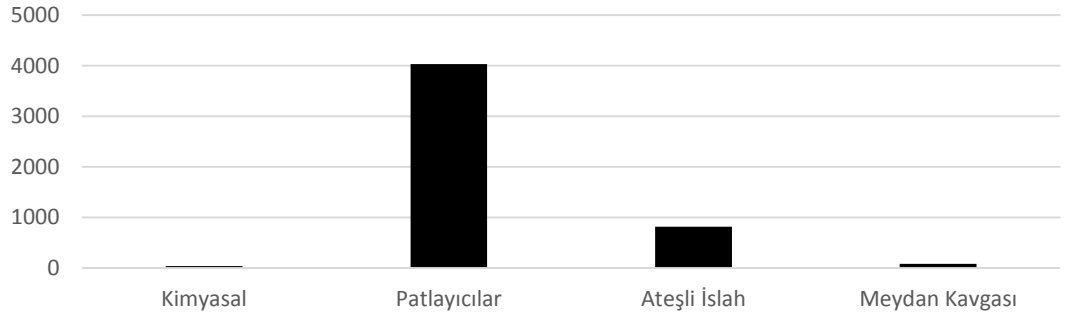

[861] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 18.06.2019)

[862] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 18.06.2019)

IŞİD'in saldırı hedeflerinin çeşitliliğinin sivil saldırıların yoğunluğundan kaynaklandığı yorumu yapılabilir. Sivil halk arasında her türlü hedefin bulunabilir olması örgüt korkusunun tabana yayılmasını sağlamıştır.

Grafik 23: 2013-2017 yılları arasında yaptıkları saldırılarda IŞİD'in silah tipleri[863]

Saldırı tipleriyle doğru orantılı olarak en çok kullanılan silah tipi patlayıcılardır. Ateşli silahların kullanıldığı saldırılara da rastlanmakla beraber meydan kavgası gibi durumların olması ise toplumsal kargaşanın desteklenmesi olarak yorumlanabilir.

IŞİD genel hatlarıyla El Kaide'nin devamı gibi görülmüş olsa da aralarında temel farklılıklar vardır. Öncelikle IŞİD, El Kaide'ye göre daha şiddetli ve acımasız yöntemler kullanarak sesini duyurmuştur. Örgütlenme bakımından IŞİD'in daha devlet yapısına benzer bir durumu olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle El Kaide'ye göre IŞİD yapısal olarak hiyerarşiktir. IŞİD'in düşman algısı ise El Kaide'ye göre farklılık göstermektedir. El Kaide uzak düşmanı hedef olarak alırken IŞİD ise yakın düşmanı hedef olarak almıştır. IŞİD devlet kurma konusunda ilerleme kaydetmiştir; ancak El Kaide bu doğrultuda herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Hem IŞİD hem de El Kaide finans, güvenlik, dini, eğitim gibi konularda başarılı bir örgütlenme sağlamıştır. Ancak IŞİD bu örgütlenme yapılarında haberleşme ve medya bakımından El Kaide'den üst bir noktadadır. Özellikle internet ve sosyal medya üzerinden kullandığı kaynaklar ve çıkardığı dergiler önemli bir propaganda yöntemidir. El Kaide ve IŞİD için çıkış noktası dindir. İdeolojik olarak aynı kökten

[863] Grafik *Global Terrorism Database* verilerinin derlenmesi sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 18.06.2019)

gelmektedirler ancak uygulama ve strateji bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

4.8. IŞİD'in Finansal Kaynakları

IŞİD oldukça büyük bir bütçeye sahiptir. Finans kaynakları, devlete benzer yapısıyla paraleldir. Kontrol altına aldığı yerlerden vergi toplamak, bölgelerin doğal gaz, petrol gibi zenginliklerini kullanmak örgütü finanse etmenin yollarındandır. Bununla beraber IŞİD'in finans kaynakları vergiler ve ödemeler, petrol, adam kaçırma, tarihi eserler, yabancı bağışlar ve yağma kaynaklarından elde ettiği gelirler olarak altı ana kategoriye ayrılabilir.[864] Çalışmada IŞİD'in finans kaynaklarını incelerken yapılacak olan ayrım ise yasal ve yasal olmayan başlıklarıyla belirlenmiştir.

Bir terör örgütünün sağladığı herhangi bir finans kaynağının yasal olarak değerlendirilmesi yalnızca kullanılan yolun yasal olduğunu açıklamaktadır. Bu bağlamda bölgedeki bazı devletlerin, kişilerin ya da kurumsal yapıların IŞİD'e yasal yollarla finansal destekte bulundukları söylenebilir. Özellikle Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt bu ülkelerin başında gelmektedir. Bu ülkelerin amacı Sünnilerin Şiilere karşı üstün duruma gelmelerini sağlamaktır. IŞİD'in bu yöndeki söylemleri de bu yardımlar için teşvik edicidir.[865] Ülkelerin finansal destekleri çoğunlukla doğrudan olmasa da dolaylı yollarla farklı ülkeler üzerinden de gerçekleştirilmektedir.[866]

Kişilerin finansal desteği ise farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Sanal paralarla internet ve sosyal medya üzerinden yapılan cihat kampanyalarıyla IŞİD için finans desteği sağlanmaktadır.[867]

Kişisel bağışlar vergi ve petrol gelirlerinin yanında küçük bir oranı oluşturmaktadır. Ancak diğer kaynakların azalması ya da kaybedilmesi ihtimalleri düşünüldüğünde IŞİD için önemi vardır. Özellikle Filipinler merkezli Abu Sayyaf

---

[864] Stefan Heißner vd., *Caliphate in Decline: An Estimate of Islamic State's Financial Fortunes,* The International Centre For The Study of Radicalisation (ICSR), 2017, s.7.
[865] Aydın Erdoğan, *a.g.e.*, s.79-80.
[866] https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140901_isid_nasil_ayakta, Erişim Tarihi: 19.06.2019.
[867] https://www.fortuneturkey.com/teror-orgutleri-bitcoine-yoneldi-27378, Erişim Tarihi: 19.06.2019.

Grup ve Mısır merkezli Ansar Bayt el-Makdis uluslararası finansal sistemi kullanarak IŞİD'e finansal destek vermektedir.[868]

IŞİD için başka bir yasal finans kaynağı ise kendisine katılan yabancı terörist savaşçıların kendi çevrelerini ve iletişim ağlarını kullanarak örgüt için topladıkları bağışlardır. [869] Bu bağışlar kişilerin banka hesapları üzerinden gerçekleştirildiği için hem nereye iletildiği gizlenmekte hem de uluslararası finans sistemi üzerinden yapıldığından yasal olarak değerlendirilmektedir.

IŞİD'in sahip olduğu topraklarda bölgenin önemli tarım arazileri de bulunmaktadır. Tarım ürünlerini satarak önemli bir gelir -yıllık yaklaşık 200 milyon dolar- elde ettiği tahmin edilmektedir. Sadece ürün satarak değil ürün satışlarıyla ilgili pazarı da kontrol altında tutarak gelir sağlamaya yönelmiştir.[870]

Ayrıca IŞİD bölgesinde yaşayanlara ve bölgeden yapılan mal ticaretlerine vergi uygulayarak önemli bir gelir kaynağı elde etmiştir. 2014-2016 yılları arasında 900-1600 milyon dolar arasında vergi geliri sağladığı düşünülmektedir.[871]

IŞİD'in yasal olmayan finans kaynakları olarak fidye, tarihi eser kaçakçılığı ve petrol gelirleri başta gelmektedir. Örgütün tüm kaynakları arasında en fazla gelir sağlayan petrol hem siyasal hem de maddi bakımdan bölgede dengeleri de değiştiren bir unsurdur. IŞİD ele geçirdiği yerlerdeki petrol sahalarını ve rafinelerini kullanarak bir güç ve gelir kaynağı sağlamıştır. Buradaki petrolü bazen kendi ihtiyaçları için kullanmıştır bazen ise petrol kaçakçılarına satmıştır. 2014-2016 yılları arasında petrol gelirlerinden 785-1250 milyon dolar finansal kaynak oluşturduğu tahmin edilmektedir.[872]

---

[868] FATF, *Financing of The Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and The Levant(ISIL*), 2015, s.19.
[869] FATF, *a.g.e.,* s.20.
[870] Gülsüm Boz-Nezih Onur Kuru, "IŞİD'in Finansmanı", *Ankara Strateji Enstitüsü*, Analiz No:2015-6, 2015, s.12.
[871] FATF, *a.g.e.,* s.17; Stefan Heißner vd., *a.g.e.,* s.9.
[872] Gülsüm Boz-Nezih Onur Kuru, *a.g.m., s.8;* Stefan Heißner vd., *a.g.e.,* s.9.

IŞİD'in önemli başka bir kaynağı ise fidyelerdir. Bazen politik bazen ise maddi amaçlarla adam kaçırma karşılığında fidye isteyen IŞİD, yaptığı sayısız adam kaçırma eyleminden yaklaşık olarak 20-45 milyon dolar gelir sağlamıştır.[873]

IŞİD'in tarihi eserler üzerinden yaptığı ticaret ile ilgili görüşler ve raporlar tarihi eserlerin karaborsada satıldığıyla sınırlıdır. Ancak IŞİD hem bu eserleri satarak hem de bu ticaretten vergi alarak gelir sağlamıştır. Bu kaynaktan ne kadar gelir kazanmış olduğu alışverişlerin yapılması için seçilen bölgelerin çatışma altında olmasından dolayı bilinememektedir.[874]

IŞİD'in yasal ve yasal olmayan çeşitli finansal kaynakları onu bölgede ve hedeflerine ulaşmada hem örgütsel hem de maddi bakımdan güçlü ve etkili kılmıştır. Sağladığı gelirlerle pek çok ülkeden daha fazla maddi kaynak oluşturmuştur.

4.9. IŞİD'in Eylemleri, Değerlendirilmesi ve Etkileri

IŞİD başta Türkiye olmak üzere uzak yakın tüm düşmanlarına zarar vermek üzere eylemler gerçekleştirmiştir. 2013 yılından beri Türkiye'de birçok acımasız ve şiddetli eylem yapan IŞİD'in en öne çıkan eylemleri Sultanahmet, Ankara, Diyarbakır, Suruç, Musul Konsolosluğu ve Süleyman Şah Türbesi'ne yaptıklarıdır. Bu saldırılarda yaklaşık 150 kişi hayatını kaybetmiştir ve 1000'den fazla kişi yaralanmıştır.[875]

IŞİD belli bir bölgeyi hakimiyeti altında tutmasından dolayı çok sık eylem gerçekleştirmiştir. Özellikle yakın bölgesindekileri düşman olarak gördüğünden ve silah ve insan bakımından kaynağının fazla oluşundan dolayı bu saldırıları gerçekleştirmek için çok fazla maliyetin altına da girmemiştir. Yemen, Mısır, Lübnan, Libya, Belçika, Fransa, Tunus, ABD, Kanada eylemlerini gerçekleştirdiği başlıca ülkelerdir.

Silahlı ve patlayıcılarla gerçekleştirdiği eylemlerin dışında rehin almalar da söz konusu olmuştur. Rehin aldığı kişilerin asker, gazeteci ya da sivil olması fark

[873] Gülsüm Boz-Nezih Onur Kuru, *a.g.m.,* s.13.
[874] TATF, *a.g.e.,* s.16-17.
[875] Aydın Erdoğan, *a.g.e.* s.186-189.

etmeksizin infazlarını acımasız yöntemlerle gerçekleştirmesi ve bunlardan bazılarının videolarla dünya kamuoyuna sunulması IŞİD'in bu konudaki vahşiliğini gözler önüne sermiştir.

IŞİD'in bu eylemleri tüm dünyada İslam ve Müslüman algısını kötü etkilemiştir. Özellikle rehinelere karşı yaptıkları İslam'ın nefret ve kin dolu bir din Müslümanların da acımasız ve vahşi kişiler olarak görülmesine sebep olmuştur.

SONUÇ

Terörizm yüzyıllarca üstesinden gelinemeyen her daim farklı bir şekilde farklı bir coğrafyada kendisini gösteren bir sorun haline gelmiştir. Aktörleri, zamanı, mekânı ve konusu değişse de her toplumda kök salabilecek psikolojik, dini, tarihsel, ekonomik, siyasal ve toplumsal unsurları bulabilmiştir. Farklı tanımları yapılsa da ana teması şiddet, adaletsizlik, korku ve dehşet üzerine kurulmuştur. Yaşanan gelişmeler nedeniyle yaşanılan yüzyılda terörizm en çok incelenen ve konuşulan hali din eksenli terörizm olmuştur.

Uluslararası sistemde Soğuk Savaş düzeni hakimken iki kutbun ideolojilerinden hareketle terör eylemlerinin yapıldığı terörizm hareketleri yoğun olarak görülmüştür. Özellikle Avrupa'da görülen sol kanat ideolojisine sahip örgütler varlığını ortaya koymuştur. Bu dönemde özellikle Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edilmesi terörizme farklı bir boyut kazandırarak küresel cihat kapsamında din eksenli terörizmin temellerini atmıştır. Afgan cihatçıların farklı yerlerden gelerek bu direnişe katılmaları ve sonrasında ülkelerine dönüp bununla övünmeleri küresel cihat ideolojisini geniş alanlara yaymıştır. Soğuk Savaş düzeninin sona ermesiyle ise sistemde tek egemen güç olarak kalan ABD, Medeniyetler Çatışması tezinin işaret ettiği gibi komünizmin ardından Ortadoğu coğrafyasını kendisine ve hâkim olduğu sisteme bir öteki edinmiştir.

Ortadoğu coğrafyası pek çok açıdan gergin bir ortamdır. Mezhepsel ayrılıklar, ekonomik adaletsizlikler, sosyo-kültürel çatışmalar, otoriter siyasi rejimlerin toplumlar üzerindeki baskıları ve bölge dışından aktörlerin bölge üzerindeki çıkarları Ortadoğu'nun altında ne zaman nerede patlayacağı belli olmayan bir dinamit gibi yer almaktadır. Tüm bu unsurlar ele alındığında toplumlarda bir isyancı grup oluşumunun önünü açmaktadır. Bireylerin bu oluşumlara dâhil olması ise çok kolay olmaktadır. Gruplara katılarak isyanlarına daha büyük anlamlar katmak istemişlerdir. Bu bağlamda bakıldığında 1979 Afganistan işgalinde bir direnişçi grubun oluşması önemli bir örnektir. Çünkü tarihsel süreç içinde bu direnişçi grup yıllarca sürecek olarak terörizmin temellerini atmıştır.

Temelleri Afganistan'da atılan ve Usame bin Ladin tarafından örgüt haline getirilen El Kaide 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı yaptığı terör saldırılarıyla bilinmektedir. Ancak öncesine bakıldığında köklerinin Afgan direnişine dayandığı görülmektedir. 11 Eylül 2001'de El Kaide'nin ABD'ye yaptığı terör saldırıları dünya çapında ses getirmiştir. El Kaide ideolojik olarak emperyal Batı'dan arınmayı ve İslamiyet'i saf ve ilk haliyle yaşamayı arzu etse de kullandığı yöntemler bakımından tam bir terör örgütüdür. İslamiyet'i ve onun emirlerini kastedilenden farklı yorumlayıp farklı uygulamaları sonucunda yüzbinlerce masum insanın canını almıştır ki bunu İslamiyet'in emretmiş olması Müslümanların çoğunluğunun kesinlikle kabul etmediği bir durumdur.

Usame bin Ladin El Kaide'nin lideri olarak öne çıkmıştır. Zengin bir aileden gelen Usame bin Ladin örgüt için de önemli finans kaynakları sağlamayı başarabilmiştir. Önemli bir finans gücü olan El Kaide başta 11 Eylül olmak üzere dünyanın pek çok yerinde eylemlerini finanse edebilmiştir.

11 Eylül saldırılarından önce uluslararası sistemde devletlerin kendilerine göre bir terörizm tanımı varken 11 Eylül'den sonra ABD gibi bir süper gücün saldırıya uğraması dünya çapında bir terörizm kabulünü sağlamıştır ve bunun El Kaide olduğu ilan edilmiştir. Bunun neticesinde ise İslamiyet ve terörizm eş değer görülmeye başlanmıştır. ABD'nin bölgesel politikaları ve Afganistan'a ve Irak'a askeri müdahaleleri sonucunda bölgede El Kaide ile mücadele başlamıştır. Usame bin Ladin'in öldürülmesinin ardından El Kaide önemli bir güç kaybına uğramıştır.

ABD'nin Irak'tan çekilmesi Irak başta olmak üzere Sünni-Şii ayrılığını ortaya koymuştur. Bunun yanında toplumsal eşitsizlikler ve adaletsizler üzerinden başlayan Arap Baharı bölgenin tüm dengesini alt üst etmiştir. Kaos ve isyan ortamında kendisine geniş yer bulan ve El Kaide'nin halefi denilen IŞİD ortaya çıkmıştır. Örgütsel gelişimi çok daha öncesinde başlamış olsa da IŞİD de kendisini Arap Baharı süreci içinde Irak'ta ve Suriye'de yaptığı eylemlerle tanınır olmuştur. Irak'ta önemli enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçiren Suriye'de ise rejimle savaşan IŞİD, kanlı ve acımasız infazlarıyla dünya kamuoyundan oldukça tepki çekmiştir. El Kaide'ye göre oldukça vahşi yöntemleri olan IŞİD bunun yanında El

Kaide'den farklı olarak bir İslam Devleti kurma arzusunu da taşımaktadır. Bu bağlamda 2014 yılında Hilafet ilan ederek tüm Müslümanları kendilerine katılmaya davet edecek kadar ileri gitmiştir.

Dünya çapında bir mücadele gerektiren IŞİD ile mücadelede devletler tam tersi pek de aktif olmamıştır. Özellikle ABD, 11 Eylül sonrası bölgeye gerçekleştirdiği müdahalelerden edindiği tecrübelerle IŞİD'e müdahale etme konusunda acele etmemiştir ve lider pozisyonunda davranmamıştır. ABD ve diğer devletler tarafından bölgedeki bu karışıklığa müdahalede geç kalınması bölgeyi içinden çıkılması güç bir hale getirmiştir. IŞİD'in hızlı ilerlemesi, yayılması ve bölgeye oldukça fazla zarar vermesi uluslararası örgütleri ve devletleri harekete geçirmiştir. IŞİD karşıtı koalisyon ve ABD birlikler hem havadan hem de karadan olmak üzere harekete geçmiştir. Gerçekleştirilen etkili operasyonlarla IŞİD büyük oranda güç kaybına uğramıştır.

Askeri operasyonlarla IŞİD'in fiziki anlamda tam olarak ortadan kaldırılması gerçekleşmiş olsa bile asıl önemli olan nokta El Kaide ve IŞİD gibi örgütlerin var olmasını sağlayan nedenlerin sona erdirilmesidir. Toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunların çözülmesi, toplumlarda isyana yönelmeye neden olan durumların ortadan kaldırılması ve devletlerin demokratik yönetimlerle yönetilmesi bölgede düzeni sağlayacaktır ve yeniden bir terör örgütünün doğmasına engel olacaktır. Tüm bunların olabilmesi için bölgenin komşuları olan ya da bölge dışında olan devletlerin realizm kapsamında bölge üzerindeki tüm çıkarlarından vazgeçmesi de gerekmektedir.

Bölgenin şu anda içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulların bölgenin huzura, barışa ve istikrara kavuşabileceğine yönelik emareleri taşımadığı sonucuna varılmaktadır. Bölge üzerinde hem iç karışıklıkların devam etmesi hem de küresel devletlerin ve uluslararası örgütlerin bu karışıklıklarını önlemede gerçekçi, samimi ve yeterli politikaları uygulamamaları bölgeyi yıllardır sonu gelmeyen bir kaos ortamına sürüklemiştir. Devam eden bu ortam terör örgütlerinin varlığını sürdürmeleri bakımından oldukça elverişli görülmektedir. Bu nedenle dün El Kaide bugün IŞİD sonlanmış veya sonlanacak olsa

da yarın başka bir örgütün burada ortaya çıkmayacağının bu veriler ışığında herhangi bir garantisi yoktur. Bu coğrafyada bu koşullar altında sadece isim değiştiren örgütler görmeye tüm dünya devam edecektir. Bölgesel koşullar - küresel büyük devletlerce çıkarları doğrultusunda kullanılabildiği de unutulmadan- ve uluslararası tutumlar ve mücadele politikaları etkinleşmedikçe ve değişmedikçe Ortadoğu'da kan ve gözyaşı her zaman olacaktır.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan Yeni Dünya düzeninde kimlikler bir önceki dönemin aksine sosyo-ekonmik durumlar üzerinden değil, siyasal olan aidiyetler üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır. Yeni düzenin bu özelliği, Ortadoğu gibi etnik-dini ve mezhepsel olarak çeşitlilik gösteren bir coğrafya için çatışma ve atomize olmanın kaynağını oluşturmaktadır. Bölgenin bu iç dinamiklerine, kurumsallaşmış bir devlet yapısına karşı aşiret temelli toplum yapısının güçlü oluşu; yoksulluk, azgelişmişlik , itaate dayalı yaşam tarzının hâkim olduğu bir anlayış da eklenince terörizm gibi olguların bölgede varlık göstermesinin önüne geçmek mümkün görünmemektedir. Coğrafyanın bu özelliklerine kaynaklarının kullanımı konusunda başat aktörler arasındaki rekabet de eklenin bölgeden çatışmanın uzak kalmayacağını öngörmek sorunların çözümüne başlamak için gerçekçi bir duruş olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abuza, Zachary, *Militant Islam in Southeast Asia*, Lyne Rienner, 2003.

Acar, Ünal, *A'dan Z'ye Terörizm*, Kripto, Ankara 2012.

Al- 'Arifi, Muhammad, *The Essential Pearls and Gems of Ibn Taymiyyah*, Darussalam, 2013.

Alexander, Yonah -Hoenig, Milton, *The New Iranian Leadership*, Praeger Security International, 2008.

Alkan, Necati, *El Kaide'den IŞİD'e Din, Şiddet ve Terörizm,* Karınca Yayınevi, Ankara 2016.

Akdemir, Bayram, *Kıbrıs -Acılardan Cumhuriyete-*, Güloğlu Yayıncılık, İstanbul 2013.

Altuğ, Yılmaz, *Terörün Anatomisi*, Altın Kitaplar, İstanbul 1995.

Altuntaş, Ekin Oyan, *Terörizme Karşı Savaş Stratejisi,* İmge Kitabevi, Ankara 2009.

AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, Cilt:20, İstanbul 1992.

Anderson, Perry, *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri,* Barış Baysal(çev.), NotaBene Yayınları, Ankara 2015.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* Kronik Kitap, İstanbul 2018.

Arpa, Enver, *Siyasi Selefilik & Küresel Cihad,* Eski Yeni Yayınları, Ankara 2018.

Atkins, Stephen E., *Terrorism A Reference Handbook*, ABC-CLIO, California 1992.

Atkins, Stephen E., *The 9/11 Encyclopedia*, Praeyer Security International, 2008.

Barret, Richard, *The Islamic State*, The Sofuan Group, 2014.

Benard, Cherly, *Civil Democratic Islam:Partners, Resources and Strategies*, RAND, 2003.

Bisley, Nick, *The End of The Cold War and The Causes of Soviet Collapse*, Palgrave Macmillan, 2004.

Bozarslan, Hamit, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi,* Ali Berktay(çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Brzezinski, Zbigniew, *The Grand Chessboard*, Basic Books, 1997.

Bulut, Faik, *El Kaide'nin Sırları,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2008.

Bulut, Faik, *İslamcı Örgütler 3,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2009.

Burke, Jason, *El Kaide: Terörün Gölgesi,* Ebru Kılıç (çev.), Everest Yayınları, İstanbul 2004.

Burke, Jason, *Al Qaeda: The True Story of Radical Islam*, Penguin Books, 2007.

Burr, J. Millard - Collins, Robert O., *Alms For Jihad*, Cambridge University Press, 2006.

Calvert, John, *Sayyid Qutb and The Origins of Radical Islamism*, Oxford University Press, 2010.

Caşın, Mesut Hakkı, *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2008.

Chalk, Peter, *West European Terrorism and Counter-Terrorism,* Macmillan, 1996.

Chatty, Dawn, *Modern Ortadoğu'da Zorunlu Göç ve Mülksüzleştirme,* Evren Demirci(çev.), Koyusiyah Yayınları, Ankara 2019.

Chirol, Valentine, The Middle Eastern Question or Some Political Problem of Indian Defence, John Murray, London 1903.

Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi,* Mehmet Harmancı (çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

Combs, Cindy C. – Slann, Martin W. (ed.), *Encyclopedia of Terrorism*, , Fact On File, New York 2007.

Copeaux, Etienne - Mauss-Copeaux, Claire, *Taksim! Bölünmüş Kıbrıs,* İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Crenshaw, Martha, *Explaining Terrorism*, Routledge, New York 2011.

Çağatay, Neşet - Çubukçu, İbrahim Agâh, *İslam Mezhepleri Tarihi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985.

Çamurcuoğlu, Gülden, *Ortadoğu'da Otoriter Siyasal Rejimler,* Astana Yayınları, Ankara 2018.

Çandar, Cengiz, *Ortadoğu Çıkmazı,* Hil Yayın, İstanbul 1983.

Çimen, Ali, *Kısa Ortadoğu Tarihi,* Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Çitlioğlu, Ercan, *İnsanı, Dünyayı ve Terörizmi Anlamak*, Destek Yayınları, İstanbul 2011.

Davutoğlu, Ahmet *Stratejik Derinlik,* Küre Yayınları, İstanbul 2013.

Dedeoğlu, Beril, *Değişen Dünyada Yeni Dengeler,* İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Demirel, Emin, *Hizbullah,* IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.

Demirel, Emin, *Ölüm Arabaları,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Demirtaş, Erdem, *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar,* Metis Yayınları, İstanbul 2014.

Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Djalili, Mohammad-Reza- Kellner, Thierry, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi,* Reşat Uzmen(çev.), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.

Erdoğan, Aydın, *El Kaide, IŞİD ve Boko Haram,* Berikan Yayınevi, Ankara 2018.

Esposito, John L., *Kutsal Olmayan Savaş,* Nuray Yılmaz-Ertan Yılmaz(çev.), Oğlak Yayınları, İstanbul 2002.

Gaddis, John Lewis, *Soğuk Savaş-Pazarlıklar, Casuslar, Yalanlar, Gerçek,* Dilek Cenkçiler(çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.

Gerges, Fawaz A. *IŞİD Tarihi,* P. Turhan Özer(çev.), Doruk Yayımcılık, İstanbul 2019.

Goldschmidt Jr., Arthur – Davidson, Lawrence (ed.), A Concise History of The Middle East, Westview Press, 2006.

Gözen, Ramazan, *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11Eylül,* Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

Griffiths, Martin (ed.), *Encyclopedia of International Relations and Global Politics*, Routledge, New York 2005.

Gunaratna, Rohan, *Inside Al Qaeda,* Columbia University Press, 2002.

Guzzini, Stefano, *Realism in International Relations and International Political Economy*, Routledge, New York 1998.

Güvenlik Terimleri Sözlüğü, T.C. İçişleri Bakanlığı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Birinci Baskı, Ankara 2017.

Habeck, Mary R. *Knowing The Enemy: Jihadist Ideology and The War on Terror,* Yale University Press, 2006.

Heißner, Stefan vd., *Caliphate in Decline: An Estimate of Islamic State's Financial Fortunes,* The International Centre For The Study of Radicalisation (ICSR), 2017.

Hellmich, Christina, *Al Qaeda: From Global Network To Local Franchise,* Fernwood, 2011.

Herbst, Philip, *Talking Terrorism: A Dictionary of The Loaded Language of Political Violence,* Greenwood Press, London 2003

Hobsbawm, Eric, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, Osman Akınhay(çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

Hoffman, Bruce, *Inside Terrorism,* Columbia University Press, New York 2006.

Hook, Steven W.- Spanier, John, *Amerikan Dış Politikası*, Özge Zihnioğlu(çev.), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2016.

Hüseyin, Fuad, *Zerkavi,* Defne Bayrak(çev.), Küresel Kitap, İstanbul 2014.

İlhan, Suat, *Jeopolitik Duyarlılık,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

İlhan, Suat, *Terör, Neden Türkiye?*, Golden Print, Ankara 1998.

İşyar, Ömer Göksel, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar,* Dora, Bursa 2013.

İyiat, Bora, *Çatışan Ortadoğu,* Kripto Kitaplar, Ankara 2018.

Jost, Patrick M. - Sandhu, Harjit Singh, *The Hawala Alternative Remittance System and Its Role in Money Laundering*, Interpol, 2000.

Juergensmeyer, Mark, *Terror In The Mind Of God,* University of California Press, 2000.

Karlsson, Ingmar, *Din, Terör ve Hoşgörü,* Turhan Kayaoğlu(çev.), Homer Kitabevi, İstanbul 2005.

Karaaslan, Tufan, *Ortadoğu'nun Coğrafyası,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006.

Kennedy, Paul, *The Rise and The Fall of The Great Powers,* Random House, 1988.

Keohane, Daniel, *The EU and Counter-Terrorism,* Centre For European Reform, 2005.

Kur'an-ı Kerim Meali, Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin(haz.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

Kutup, Seyyid, *Yoldaki İşaretler,* Mustafa Özel(çev.), Özgün Yayıncılık, İstanbul 1998.

Lauziére, Henri, *The Making of Salafism*, Columbia University Press, 2016.

Laqueur, Walter(ed.), *A Dictionary of Politics*, Pan Reference Books, London 1971.

Laqueur, Walter, *The New Terrorism*, Oxford University Press, 1999.

Laqueur, Walter - Wall, Christopher, *The Future of Terrorism,* St. Martin's Press, 2018.

Lenin: Collected Works, Volume.21, Progress Publishers, 1974.

Lenin: Collected Works, Volume.38, Progress Publishers, 1976.

Lewis, Bernard, *The Multiple Identities of The Middle East,* Shocken Books, 1999.

Lewis, Bernard, *The Crisis of Islam,* The Modern Library, 2003.

Lewis, Bernard, *İslam'ın Siyasal Söylemi,* Ünsal Oskay(çev.), Phoenix Yayınevi, Ankara 2011.

Lewis, Bernard, *Haşhaşiler,* Kemal Sarısözen(çev.), Kapı Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2016.

Liebman, Marcel, *Rus Devrimi*, Samih Tiryakioğlu(çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.

Lutz, James M.- Lutz, Brenda J., *Terrorism: Origins and Evolution,* Macmillan, 2005.

Lutz, James- Lutz, Brenda, *Terrorism: The Basics*, Routledge, New York 2011.

Mahalli, Hüsnü, *Ortadoğu'da Diktatörler,* Destek Yayınları, İstanbul 2017.

Martin, Gus, *Terörizm: Kavramlar ve Kuramlar,* İhsan Çapcıoğlu-Bahadır Metin(çev.), Adres Yayınları, Ankara 2017.

Marshall, Tim, *Coğrafya Mahkumları,* Mert Doğruer(çev.), Epsilon Yayınevi, İstanbul 2018.

Mattox, Henry E., *Chronology of World Terrorism, 1901-20001,* McFarland, 2004.

McMahon, Robert J. *Soğuk Savaş,* Sinem Gül(çev.), Dost Kitabevi, Ankara 2013.

Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations*, Third Edition, Knopf, 1960.

Onay, Yaşar, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya,* Yeniyüzyıl Yayınları, İstanbul 2008.

Örgün, Faruk, *Küresel Terör*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001.

Özey, Ramazan, *İslam Dünyası'nın Jeopolitiği,* Pegem Akademi, Ankara 2018.

Rabasa, Angel vd., *Beyond Al-Qaeda*, Part I, RAND, 2006.

Rabinovitch, Gérard, *Terörizm mi? Direniş mi?,* Işık Ergüden(çev.), Sel Yayıncılık, İstanbul 2017.

Riasanovsky, Nicholas V.– Steinberg, Mark D., *Rusya Tarihi*, Figen Dereli(çev.), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016.

Rocker, Rudolf, *Anarcho-Syndicalism*, Pluto Press, London 1989.

Roy, Oliver, *The Failure of Political Islam*, Harvard University Press, 1994.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara 2010.

Sander, Oral, *Siyasi Tarihi İlkçağlardan 1918'e,* İmge Kitabevi, Ankara 2011.

Sarıca, Murat, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul 1977.

Sarıkaya, Yalçın, *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik,* Ötüken Yayınları, Ankara 2008.

Schierup, Carl-Ulrik vd., *Migration, Citizenship and The European Welfare State* Oxford University Press, 2006.

Schmid, Alex P.- Jongman, Albert J., *Political Terrorism: A New Guide To Actors, Authors, Concepts, Data, Bases*, Routledge, New York 2005.

Schweitzer, Yoram - Shay, Shaul, *The Globalization of Terror*, Transaction Publishers, 2003.

Sleeman, W. H., History *of The Thugs or Phansigars of India*, Carey &Hart, Philadelphia 1839.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2005.

Sönmezoğlu, Faruk, *Son On Yıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015,* Der Yayınları, İstanbul 2016.

Steiner, Anne- Debray, Loïc, *Kızıl Ordu Fraksiyonu,* Metis Yayınları, Ruşen Çakır (çev.), İstanbul 2017.

Steel, Miranda(ed.), *Oxford Wordpower Dictionary*, Oxford University Press, Oxford 2000.

Şen, Osman, *Din, Terörizm ve El-Kaide*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011.

Şen, Osman, *21. Yüzyılın Başlangıcında Terörizmle Stratejik Mücadele,* Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

Şeptulin, Aleksandr P., *Marksist-Leninist Felsefe,* G. Doğan Güngör-Fatma Pınar Arslan(çev.), Yazılama Yayınevi, İstanbul 2017.

Şeriati, Ali, *Dinler Tarihi I,* Ejder Okumuş(çev.), Fecr Yayınları, Ankara 2015.

Taplamacıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

Taslaman, Caner, *Terörün ve Cihad'ın Retoriği*, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2016.

Taştekin, Fehim, *Karanlık Çöktüğünde,* Doğan Kitap, İstanbul 2016.

Taylor, Robert, *History of Terrorism,* Lucent Books, 2002.

Teymiyye, İbn, *Siyaset,* Abdurrahim Aytaç(çev.), Beka Yayıncılık, İstanbul 2019.

Thackard, John Richard, *Dictionary of Terrorism,* Routledge, 2004.

Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye ve Terörizm Raporu,* Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2006.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih 1789-2014,* Der Yayınları, İstanbul 2015.

Wagner, Kim A., *Thuggee,* Palgrave, New York 2007.

Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics,* Adison-Wesley, 1979.

Ward, Colin, *Anarchy in Action,* Freedom Press, London 1996.

Wardlaw, Grant, *Political Terrorism,* Second Edition, Cambridge University Press, 1989.

Weiss, Michael -Hassan, Hassan, *IŞİD:Terör Ordusunun İç Yüzü*, Emine Arzu Kayhan(çev.), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2016.

Whelan, Richard, *El Kaidecilik: İslam'a Tehdit, Dünya'ya Tehdit,* Hüseyin Bağcı vd.(çev.) Platin Yayınları, Ankara 2006.

Yaman, Ali, *Aleviilik ve Kızılbaşlık Tarihi,* Nokta Kitap, İstanbul 2012.

Yıldızgil, Bayram, *El Kaide ve Küresel Uzantıları,* AZ Kitap, İstanbul 2017.

Makaleler

Abubaker, Sarkan Salman, "Hilafetten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş", *Lectio Socialis,* 3(2), 2019, ss.139-158.

Acun, Can, "Neo El Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)", *SETA Perspektif*, Sayı:53, 2014, ss.1-6.

Afat, Ebru, "Kolombiya: Latin Amerika'nın En Uzun Savaşı", *Dünya Çatışmaları,* Cilt:1, Kemal İnat vd.(ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, ss.823-847.

Ağır, Bülent Sarper, "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?", *Uluslararası İlişkiler,* 2006-2007, ss.71-100.

Akbaş, Zafer, "ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi", *History Studies-Uluslararası Siyasi Tarih Araştırmaları Dergisi,* ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, ss.1-18.

Akgün, Birol, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Küresel Sistemde İslam, Terör ve Şiddet Tartışmaları", *Din ve Şiddet,* Faruk Sancar(ed.), Recep Tayyip Üniversitesi Yayınları, Rize 2015, ss.31-45.

Akpınar, Muhammet Raşit, "Osmanlı Toplumunda Selefi Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeliler", *İlahiyat Akademisi Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1-2, 2015, ss.303-315.

Aksakal, Cihangir B., "Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler", *Akademik Hassasiyetler Dergisi,* Cilt: 2 Sayı:3, 2015, ss.65-81.

Ali, Sheikh R.- Bowe, Jess J., "Terrorism in The Middle East", *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice.* 12:1-2, 1988, ss.119-129.

Altuğ, Seda, "IŞİD ve Benzerlerine Dair", *Birikim Dergisi,* 2014, ss.9-23.

Arıkoğlu Ündücü, Cemile, "Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi,* Cilt:2 Sayı:1, 2011, ss.1-20.

Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı:1, Bahar 2004, ss.33-60.

Aydınalp, Halil, "Sosyal Çatışma ve Din", *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:19, Sayı:2, 2010, ss.187-215.

Ayten, Adem "Eski Düzen; Yeni Dönem: Uluslararası Sistemin Doğası İçinde Ortadoğu ve ABD Politikası", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 0(17), 2012, ss.411-419.

Azani, Eitan, "The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah As A Case Study", *Studies in Conflict & Terrorism,* 36:11, 2013, ss.899-916.

Bal, İhsan, "Terör Nedir? Neden Terörist Olunur?", *Terörizm*, İhsan Bal(der.), USAK Yayınları, Ankara 2006, ss.7-25.

Balcı, Ali, "Realizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kuram ve Konular*, Ali Balcı-Şaban Kardaş(ed.), Küre Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2015, ss.119-147.

Bandeoğlu, Zeyyat, "Who Is The Real Threat? Daesh(ISIL) or Wahhabism As Its Ideology?", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Mart 2016, ss.320-343.

Banketas, Ilias, "The International Law of Terrorist Financing", *American Society of International Law,* Vol.97 No.2, 2003, ss.315-333.

Bankoff, Greg "Risk Bölgeleri: Batı'nın Terör Üzerine Görüşleri ve İslam'ın Yeri", Şahin Gürsoy-Hakkı Karaşahin (çev.), *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, ss.377-386.

Basile, Mark, "Going to The Source: Why Al Qaeda's Financial Network Is Likely to Withstand the Current War on Terrorist Financing", *Studies in Conflict &Terrorism,* 27:3, 2004, ss.169-185.

Bassett, Donna, "Hamas (Islamic Resistance Movement)", *Encyclopedia of Terrorism*, Peter Chalk(ed.), ABC-CLIO, 2013, ss.270-274.

Benli Altunışık, Meliha, "Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken", *Ortadoğu Etütleri,* Cilt:1 Sayı:1, 2009, ss.69-81.

Benlisoy, Foti, "Anarşizm", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla: Modern Siyasal İdeolojiler*, H. Birsen Örs(ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, ss.351-413.

Bergen, Peter -Cruickshank, Paul, "Revisiting The Early Al Qaeda: An Updated Account of Its Formative Years", *Studies in Conflict&Terrorism,* 35:1, 2012, ss.1-36.

Bilgin, İnci "Suriye İç Savaşı'nda Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kesişen Müdahaleleri: Nedenler, Yöntemler ve Zamanlama", *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi,* Cilt:2 Sayı:1, 2019, ss.1-19.

Blackbourn, Jessie, "The Evolving Definition of Terrorism in UK Law", *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, Vol.3, No.2, 2011, ss.131-149.

Blin, Arnaud, "Terörizm Karşısında ABD", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e*, Gérard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, ss.498-525.

Bodur, H. Ezber, "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:2, 2003, ss.7-20.

Bodur, H. Ezber, "Dini Motifli Terör Fenomeni ve İslam'ın Siyasal İstismarı", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5, 2005, ss.65-88.

Bowden, Brett, "The Terror(s) of Our Time(s)", *Social Indentities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, 13:4, 2207, ss.541-554.

Bozdağlıoğlu, Yücel, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler*, Haydar Çakmak(ed.), Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, ss.117-121.

Bruce, Steve, "Defining Religion: A Pratical Response", *International Review of Sociology,* 21:1, 2011, ss.107-120.

Brutens, Karen, "In Pursuit of Pax Americana(I)", *Russian Social Science Review,* 41:3, 2000, ss.37-66.

Byman, Daniel, "Proceed with Caution: U.S. Support For The Iraqi Opposition", *The Washington Quarterly,* 22:3, 1999, ss.23-37.

Byman, Daniel, "After The Storm: U.S. Policy Toward Iraq Since 1991", *Political Science Quarterly,* Vol.115, No.4, 2000-2001, ss.493-516.

Callaghan, John, "The Cold War and The March of Capitalism, Socialism and Democracy", *Contemporary British History*, 15:3, 2001, ss.1-25.

Calvert, John, "The Striving Shaykh: Abdullah Azzam and The Revival of Jihad", *The Contact of Religion and Violence,* Ronald A. Simkins(ed.), 2007, ss.83-102.

Canikli, İlyas, "Dini Terör Senaryoları", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, ss.235-248.

Chaliand, Gerard- Blin, Arnaud, "Giriş", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e*, Gérard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, ss.11-25.

Chaliand, Gerard –Blin, Arnaud, "Stalin ve Devlet Terörizmi", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, ss.241-256.

Chaliand, Gerard- Blin, Arnaud, "Terörizmin 'Belle Epoque'u", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, ss.213-241.

Chaliand, Gerard- Blin, Arnaud, "Terörün Çağlar Boyunca Tezahürleri", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, ss.96-113.

Chalk, Peter, "Political Terrorism in South-Asia", *Terrorism and Political Violence,* 10:2 1998, ss.118-134.

Chalk, Peter, "Brigate Rosse", *Encyclopedia of Terrorism,* Peter Chalk(ed.), ABC-CLIO, 2013, ss.145-146.

Chalk, Peter, "Rote Armee Fraktion", *Encyclopedia of Terrorism,* Peter Chalk(ed.), ABC-CLIO, 2013, ss.633-635.

Chomsky, Noam, "Uluslararası Terörizm: Görünüş ile Gerçek", *Terörizm Efsanesi,* Noam Chomsky-Edward S. Herman vd., Bahadır Sina Şener(çev.), Ayraç Yayınevi, Ankara 1999, ss.7-49.

Cilliers, Jakkie, "Terrorism and Africa", *African Security Review,* 12:4, 2003, ss.91-103.

Cortright, David- Väyrynen, Raimo, "Chapter Four: Lessons From The End Of Cold War", *The Adelphi Papers,* 49:410, 2009, ss.71-82.

Cronin, Audrey Kurth, "Behind The Curve: Globalization and International Terrorism", *International Security,* Vol.27, No.3, Winter 2002-2003, ss.30-58.

Çağlar, Ali, "Terör ve Terörizm: Kavramsal Analiz", *Terör ve Türkiye,* Ali Çağlar(ed.), Gazi Kitabevi, Ankara 2009, ss.5-37.

Çağlar, Ünal, "Terror and Economy", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 1 Sayı:1, 2014, ss.67-80.

Çakmak, Haydar, "Tarihi Açıdan Terör", *Terörizm,* Haydar Çakmak(ed.), Platin Yayınları, Ankara 2008, ss.17-29.

Çakmak, Haydar, "Kavramsal Olarak Terör", *Terörizm,* Haydar Çakmak(ed.), Platin Yayınları, Ankara 2008, ss.29-41.

Çelikpala, Mitat, "Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt:10 Sayı:40, 2014, ss.75-99.

Çınar, Sertan-Günlü, Ramazan, "Kolombiya'da Barış Anlaşması ve Askerileşme", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(2), 2019, ss.289-301.

Çubukçu, Mete, "Arap Baharı'nın Başlangıç ve Kırılma Noktaları: Mısır ve Suriye", *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm,* Y. Doğan Çetinkaya(der.), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, ss.199-218.

Çulha Zaba, Filiz "Sömürge Tipi 'Demokrasi' ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi", *Mülkiye,* 29(246), 2014, ss.227-278.

Dalacoura, Katerina, "US Democracy Promotion in The Arab Middle East Since 11 September 2001: A Critique", *International Affairs,* Vol.81 No.5, 2005, ss.963-979.

Dalyan, Şener, "Combating The Financing of Terrorism: Rethinking Strategies for Success", *Defence Against Terrorism Review,* Vol:1 No:1, 2008, ss137-153.

Del Cid Gomez, Juan Migel, "A Financial Profile of The Terrorism of Al Qaeda and Its Affiliates", Perspectives on Terrorism, Volume:4 Issue:4, 2010, ss.3-27.

Deniz, Yıldırım, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri", *Tesam Akademi Dergisi,* 3(1), 2016, ss.129-149.

Donnelly, Jack, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Scott Burchill vd.(ed.), Muhammed Ağcan-Ali Aslan(çev.), Küre Yayınları, İstanbul 2015, ss.53-85.

Ekşi, Muharrem, "Ak Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Ekseni: İslami Kimlik", *Gazi Akademik Bakış,* Cilt:9 Sayı:19, 2016, ss.59-77

El Husseini, Rola, "Hezbollah and The Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria", *Third World Quarterly,* 31:5, 2010, ss.803-815.

Eralp, Atilla, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Devlet, *Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İhsan H. Dağı vd., İletişim Yayınları, 13.Baskı, İstanbul 2011, ss.57-89.

Erdem, Demirhan Fahri- Erdem, Çiğdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumları'nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme", *Akademik Ortadoğu Dergisi,* 2, 2013, ss.213-238.

Erdem, Mustafa, "Din ve Terör Üzerine", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, ss.9-12.

Erdoğan, Şemşettin -Deligöz, Ergün, "Irak Şam İslam Devleti(IŞİD): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi,* Cilt:14 Sayı:1, 2015, ss.5-37.

Ergil, Doğu, "Uluslararası Terörizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:47, Sayı:3, Ankara 1992, ss.139-143.

Erşen, Emre, "Rus Dış Politikasında Ortadoğu: Arap Baharı ve Sonrası", *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası,* Tarık Oğuzlu-Ceyhun Çiçekçi(ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2019, ss.55-81.

Erten, Yavuz -Ardalı, Cahit, "Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", *Cogito*, Sayı:6-7 (Şiddet Özel Sayısı), İstanbul 1996, ss.143-163.

Esposito, John L., "Islam and Political Violence", *Religions,* 6(3), 2015, ss.1067-1081.

Evkuran, Mehmet, "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Selefilik", *İlahiyat Akademi Dergisi,* Cilt:1, Sayı:1-2, 2015, ss.71-90.

Andreas E. Feldmann, "Revolutionary Terror in The Colombian Civil War", *Studies in Conflict & Terrorism,* 2017, ss.825-846.

Fukuyama, Francis, "The End of History", *The National History,* 1989, ss.1-18.

Gabrielsen, Iver, "The Evolution of Hezbollah's Strategy and Military Performance, 1982-2006", *Small War & Insurgencies,* Vol.25, No.2, 2014, ss.257-283.

Ganor, Boaz, "Terrorist Organization Typologies and The Probability of A Boomerang Effect", *Studies in Conflicts & Terrorism,* 31:4, 2008, ss.269-283.

Ganor, Boaz, "Defining Terrorism", *Media Asia,* 29:3, 2016, ss.123-133.

Garrison, Arthur, "Terrorism: The Nature of Its History", *Criminal Justice Studies,* 16:1, 2003, ss.39-52.

Gause III, F. Gregory, "Getting Backward on Iraq", *Foreign Affairs,* Vol.78, No.3, 1999, ss.54-65.

Gilpin, Robert, "No One Loves A Political Realist", *Security Studies,* 5:3, 1996, ss.3-26.

Goodwin, Jeff, "A Theory of Categorical Terrorism", *Social Forces,* Volume:84, Number:4, 2006, ss.2027-2046.

Gordon, Stewart N., "Scarf and Sword: Thugs, Marauders, and State-formation in 18th Century Malwa", *Indian Economic Social History Review,* 6:48, 1969, ss.403-429.

Gunaratna, Rohan - Oreg, Aviv, "Al Qaeda's Organizational Structure and Its Evolution", *Studies in Conflict & Terrorism,* 33:12, 2010, ss.1043-1078.

Gunaratna, Rohan, "El Kaide'nin Yeni Yüzü: 11 Eylül'den Sonra İslamcı Terörizm Tehdidi", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Kitap, İstanbul 2016, ss.526-548.

Günal, Altuğ, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Ege Akademik Bakış Dergisi,* 4(1), 2004, ss.156-164.

Güney, Zehra B., "Hasan el-Benna ve Seyyid Kutup'ta Siyasi İslam Düşüncesi", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi,* Sayı:6, 2018, ss.290-315.

Gürel, Selahattin, "Terör ve Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2(4), 2015, ss.15-27.

Güven, Mustafa, "Kültürün Bir Unsuru Olarak Din", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi,* 1(1), 2012, ss.933-948.

Halhalli, Bekir, "Humeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989)", *Birey ve Toplum Dergisi,* Cilt:4, Sayı:8, Güz 2014, ss.75-96.

Harman, Ömer Faruk, "Yahudilik-Mezhepler ve Dini Gruplar", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:43, İstanbul 2013, ss.212-218.

Hasanov, Bahram, "Dini Fundamentalizmi Ayakta Tutan Temel Faktörler", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:16, Sayı:3, 2016, ss.241-258.

Haşıl, Hamza, "ABD ve Rusya'nın Öncelikleri Işığında Suriye'nin Geleceği", *Ortadoğu Analiz,* Cilt:10 Sayı:85, 2019, ss.22-25.

Haynes, Jeffrey, "Al Qaeda: Ideology and Action", *Critical Review of International Social and Political Philosophy,* 8:2, 2005, ss.177-191.

Hoffman, Bruce, "Old Madness New Methods", *Rand Review,* Vol.22, No.2, Winter 1998-99, ss.12-17.

Horowitz, David A., "The Normality of Extermism: The Ku Klux Klan Revisited" *Society,* September/October 1998, ss.71-77.

Huntington, Samul P., "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs,* Vol.72, No.3, 1993, ss.22-49.

Idinopulos, Thomas A.- Yeşilyurt, Temel, "Din Nedir?", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:5, Sayı:5, 1999, ss.151-166.

İnat, Kemal, "Irak: ABD ve Saddam Hüseyin 'İş birliği' ile Gelen Yıkım", *Dünya Çatışmaları,* Cilt:1, Kemal İnat vd., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, ss.9-99.

Jackson, Richard "Religion, Politics and Terrorism: A Critical Analysis of Narratives of Islamic Terrorism", *Centre for International Politics Working Paper,* No.21, 2006, ss.1-22.

Jongman, A. J., "Trends In International and Domestic Terrorism In Western Europe, 1968-1988", *Terrorism and Political Violence,* 4:4, 1992, ss.26-76.

Kadayıfçı-Orellana, Ayşe, "Religion, Violence and The Islamic Tradition of Nonviolence", *Turkish Yearbook of International Relations,* 34, 2003, ss.23-62.

Kalpakian, Jack, "Terrorism and Guerilla Warfare Theory and Practice: Al Qaeda and Sudan's SPLA", *South Afriican Journal of International Affairs,* 10:2, 2003, ss.41-61.

Kâmil, İbrahim, "Soğuk Savaş Sırasında Balkan Devletleri (1945-1990)", *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015),* İbrahim Kâmil(ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2017, ss.3-107.

Kanat, Selim, "Terörizmin Dünü, Bugünü, Yarını: Siyasal Gerçekçi Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C.19, S.3, 2014, ss.195-210.

Karyotis, Georigos, "Securitization of Greek Terrorism and Arrest of The 'Revolutionary Organization November 17'", *Cooperation and Conflict,* Vol.42(3), 2007, ss.271-293.

Kassimeris, G., "Eurpoe's Last Red Terrorists: The Revolutionary Organization 17 November,1975-2000", *Terrorism and Political Violence,* 13:2, 2001, ss.67-84.

Kavuncu, Sibel- Dilan, Hasan B., "21.Yüzyıl Eşiğinde Yeni Çelişkiler/Yeni Krizler Ortamında Uluslararası Siyasal Sistemin Çok Kutupluluğa Doğru Evrilmesi", *38.ICANAS Bildirileri Uluslararası İlişkiler,* Cilt: II, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2011, ss.945-953.

Keskin, Funda, "Soğuk Savaş Kavramı ve Kronolojisi" Kutusu, *Türk Dış Politikası,* Cilt: I (1919-1980), Baskın Oran(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, ss.536.

Kıroğlu, Gülay, "Şiddet, Terör ve Toplum", *Terör, Şiddet ve Toplum*, Firdevs Gümüşoğlu (yay. haz.), Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, ss.19-27.

Kilcullen, David J., "Countering Global Insurgency", *Journal of Strategic Studies,* 28:4, 2005, ss.597-617.

Kirby, Dianne, "Anglo-American Relations and The Religious Cold War", *Journal of Transatlantic Studies,* 10:2, 2012, ss.167-181.

Kirman, M. Ali, "Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, ss.315-332.

Knapp, Michael G., "The Concept and Practice of Jihad in Islam", *Parameters: U.S. Army War,* Vol.23, Issue 1, Spring 2003, ss.82-94.

Kreutz, Andrey, *Russia in the Middle East:Friend or Foe?,* Praeger Security International, 2007.

Kurt, Abdurrahman, "Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu", *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:17, Sayı:2, 2008, ss.73-93.

Kurt, Selim, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası", *Tarih Okulu Dergisi,* Yıl:7 Sayı:19, 2014, ss.167-196.

Laçiner, Ömer, "Zifiri Karanlığında IŞİD", *Birikim Dergisi,* 2014, ss.3-8.

Lister, Charles, Profiling the Islamic State, *Brookings Doha Center Analysis Paper,* Number:13, 2014.

Looney, Robert, "Hawala: The Terrorist's Informal Financial Mechanism", *Middle East Policy,* Vol.X No.1, 2003, ss164-167.

Laçiner, Sedat "Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:3, Sayı:10, 2007, ss.153-155.

Lain, Sarah, "Strategies For Countering Terrorism and Extremism in Central Asia", *Asian Affairs,* 47:3, 2016, ss.386-405.

Lebow, Richard Ned, "Classical Realism", *International Relations Theories,* Tim Dunne vd.(ed.), Oxford University Press, 2013, ss.59-77.

Lesch, David W., "The Arab Spring -and winter- In Syria", *Global Change, Peace & Security,* 23:3, 2011, ss.421-426.

Mahan, Alfred Thayer "The Persian Gulf and International Relations", Retrospect and Prospect: Studies in International Naval and Political, Alfred Thayer Mahan(ed.), Little, Brown and Company, Boston 1902, ss.209-251.

Mandacı, Nazif - Özerim, Gökay, "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusunda Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", *Uluslararası İlişkiler,* Cilt:10 Sayı:39, 2013, ss.105-130.

Ma'oz, Moshe, "The Arab Spring in Syria:Domestic and Regional Developments", *Dynamics of Asymmetric Conflict: PathwaysToward Terrorism and Genocide,* 7:1, 2014, ss.49-57.

Marks, Thomas A., "FARC, 1982-2002: Criminal Foundation For Insurgent Defeat", *Small Wars & Insurgenies,* 28:3, 2017, ss.488-523.

Marsden, Sarah V.-Schmid, Alex P., "Typologies of Terrorism and Political Violence", *The Routledge Handbook of Terrorism Research,* Alex P. Schmid(ed.), Routledge, 2011, ss.158-201.

McGregor, Andrew, "Jihad and The Rifle Alone: Abdullah Azzam and The Islamist Revolution", *The Journal of Conflict Studies,* 2003, ss.92-113.

Mearshimer, John J., "Back To The Future: Instability In Europe After The Cold War", *International Security,* Vol.15, No.1, 1990, ss.5-56.

Mendelsohn, Barak, "The Future of Al-Qaeda: Lessons From The Muslim Brotherhood", *Survival,* 60:2, 2018, ss.151-178.

Merari, Ariel, "Ayaklanma Stratejisi Olarak Terörizm", *Terörizmin Tarihi: Antikçağdan IŞİD'e*, Gérard Chaliand- Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, ss.25-63.

Migaux, Philippe, "Radikal İslamcılığın Kökleri", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, ss.317-390.

Migaux, Philippe, "El Kaide", *Terörizmin Tarihi: Antikçağ'dan IŞİD'e,* Gerard Chaliand-Arnaud Blin(ed.), Bülent Tanatar(çev.), Nora Yayınevi, İstanbul 2016, ss.390-436.

Mills, Greg- Herbst, Jeffrey, "Africa, Terrorism and AFRICOM", *The RUSI Journal,* 152:2, 2007, ss.40-44.

Mokhtari, Fariborz, "Countering Terrorism: Could Hezbollad and Hamas Show The Way?", *Contemporary Security Policy,* 27:3, 2006, ss.376-396.

Napoleoni, Loretta, "Terrorist Financing", *The RUSI Journal,* 151:1, 2006, ss.60-65.

Nesser, Petter, "Ideologies of Jihad in Europe", *Terrorism and Political Violence,* 23:2, 2011, ss.173-200.

Nomikos, John M., "Terrorism, Media and Intelligence in Greece: Caoturing the 17 November Group", *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 20:1, 2007, ss.65-78.

Ogbonnaya, Ufiem Maurice, "Terrorism, Agenda 2063 and The Challenge of Development in Africa", *South African Journal of International Affairs*, 23:2, 2016, ss.185-199.

Omar, A. Rashied, "İslam ve Şiddet", *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, ss.355-360.

Omelicheva, Mariya Y., "Combating Terrorism in Central Asia: Explaining Differences in States' Responses to Terror", *Terrorism and Political Violence,* 19:3, 2007, ss.369-393.

Oran, Baskın, "Tarihin Sonu" Kutusu, *Türk Dış Politikası*, Cilt: II (1980-2001), Baskın Oran(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, ss.211.

Öz, Mustafa, "Daî", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:8, İstanbul 1995, ss.420-421.

Öz, Mustafa, "Nizariyye", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:33, İstanbul 2007, ss.200-201.

Özaydın, Abdülkerim, "Hasan Sabbah", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:16, İstanbul 1997, ss.1090-1124.

Özel, Mehmet -Kılıç, Selim, "Avrupa Birliği İklim Politikaları ve Karar Almada Oyun Teorisi Yaklaşımı", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Cilt:1 Sayı:2, 2008, ss.49-69.

Özervarlı, M. Sait, "Selefiyye", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt:36, İstanbul 2009, s.399, ss.399-402.

Öztürk, Mustafa, "Ortadoğu (Kavram-Jeopolitik ve Sosyo-Ekonomik Durum)", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi,* Cilt:1 Sayı:1, 2003, ss.253-266.

Pınar, Fatma, "Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:5, 2015, ss.133-153.

Pisano, Vittorfranco S., "A Survey of Terrorism of The Left in Italy:1970-78", *Terrorism,* 2:3-4, 1979, ss.171-212.

Pluchinsky, Dennis A., "Middle Eastern Terrorism in Europe: Trends and Prosoects", *Terrorism,* 14:2, 1991, ss.67-76.

Pluchinsky, Dennis A., "Academic Research on European Terrorist Developments: Pleas From A Government Terrorism Analyst", *Studies in Conflict & Terrorism,* 15:1, 1992, ss.13-23.

Pluchinsky, Dennis A., "Germany's Red Army Fraction: An Obituary", *Studies in Conflict & Terrorism,* 16:2, 1993, ss.135-157.

Ramsay, Gilbert, "Why Terrorism Can, But Should Not Be Defined", *Critical Studies on Terrorism,* 2015, ss.1-18.

Rapoport, David C., "Introduction", *The Morality of Terrorism, Religious and Secular Justifications,* David C. Rapoport-Yonah Alexander(ed.), Pergamon Press, New York 1982, ss. ix-xx.

Rapoport, David C., "Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions", *American Political Science Association,* 1983, ss.658-667.

Rapoport, David C. "The Four Waves of Modern Terrorism", *Attacjing Terrorism: Elements of A Grand Strategy,* Audrey Kurth Cronin- James M. Ludes, Georgetown University Press, Washington 2004, ss.46-73.

Rasler, Karen- Thompson, William R., "Looking For Waves Of Terrorism", *Terrorism and Political Violence,* 21:1, 2009, ss.28-41.

Rathmell, Andrew, "Terrorism in The Middle East: Defeated or Resurgent?", *The RUSI Journal,* 135:5, 1992, ss.66-70.

Roberts, Adam, "The Fate of The Arab Spring: Ten Propositions", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies,* 12:3, 2018, ss.1-17.

Rodriguez, Richard V., "Economic Terror: Market Manifestations of Terror Attacks", *American University National Security Law Brief,* Vol.1 No.1, 2011, ss.129-136.

Rudner, Martin, "Al Qaeda's Twenty-Year Strategic Plan: The Current Phase of Global Terror", *Studies in Conflict & Terrorism,* 36:12, 2013, ss.953-980.

Sakbani, Michael, The Spring That Has Not Flowered: What Went Wrong with The Arab Spring", *Contemporary Arab Affairs,* 8:2, 2015, ss.239-251.

Sakin, Serdar- Deveci, Can "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies Relationships of the USA and the Great Middle East Special Issue,* 2011, ss.281-293.

Sambur, Bilal, "Din Şiddet Üretir Mi?", *Din ve Şiddet,* Faruk Sancar(ed.), Recep Tayyip Üniversitesi Yayınları, Rize 2015, ss.99-108.

Schaefer, Richard T. "The Ku Klux Klan: Continuity and Change", *Phylon,* Vol.32, No.2, 1971, ss.143-157.

Schnelle, Sebastian, "Abdullah Azzam, Ideologue of Jihad: Freedom Fighter or Terrorist?", *Journal of Church and State,* Vol:54 No:4, 2012, ss.625-647.

Schmid, Alex P., "The Response Problem As A Definition Problem", *Terrorism and Political Violence,* 4:4, 1992, ss.7-13.

Schmid, Alex P., "The Definition of Terrorism", *The Routledge Handbook of Terrorism Research,* Alex P. Schmid(ed.), Routledge, New York 2011, ss.39-59.

Schweller, Randall L., "The Progressiveness of Neoclassical Realism", *Progress in International Relaitons Theory*, Colin Elman-Miriam Fendius Elman(ed.), MIT Press, 2003, ss.311-349.

Soage, Ana Belén, "Hasan al-Benna or The Politicisation of Islam", *Totalitarian Movements and Political Religions,* 9:1, 2008, ss.21-42.

Sönmez, Vecihi, Selefi Düşüncesinin Tarihi Arka Planı ve Selefilik", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi,* 2010, ss.169-185.

Sönmezoğlu, Faruk, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Politikası", *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış,* Faruk Sönmezoğlu-Özgün Erler Bayır (der.), Der Yayınları, İstanbul 2014, ss.147-213.

Springer, Simon "Radikal Bir Coğrafya Neden Anarşist Olmak Zorundadır?" Cogito (Mekân ve Siyaset), Yapıkredi Yayınları, Sayı:84, Güz 2016, ss.69-111.

Stevenson, Nick, "Post-citizenship The New Left and The Democratic Commons", *Citizenship Studies,* 2015, ss.1-14.

Sullivan, Mark P., "Latin America: Terrorism Issues and Implications for US Policy." *Congressional Research Service*, Library of Congress, 2001, ss.1-6.

Sundquist, Major Victor H., "Political Terrorism: An Historical Case Study of The Italian Red Brigades", *Henley-Putnam University Journal of Strategic Security,* Vol. 3, No.3, 2010, ss.53-68.

Şahin, Damla, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2016, ss.226-245.

Şahin, Mehmet, "ABD-İsrail İlişkileri: Böyle Dost Düşman Başına", *Ortadoğu Analiz,* Cilt:2 Sayı:21, 2010, ss.39-45.

Tan, Andrew T. H., "Evaluating Counter-Terrorism Strategies in Asia", *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism,* 13:2, 2018, ss.155-169.

Tarock, Adam, "The Struggle For Reform In Iran", *New Political Science,* 24:3, 2002, ss.449-468.

Tokat, Latif, "Şiddetin Panoramasında Dinin Yeri Olabilir mi?", *Din ve Şiddet,* Faruk Sancar(ed.), Recep Tayyip Üniversitesi Yayınları, Rize 2015, ss.25-31.

Topal, Coşkun, "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı:9, 2015, ss.117-122.

Töre Sivrioğlu, U., "İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* Sayı:20, 2013, ss.88-104.

Tuğtan, Mehmet Ali, "Güç, Anarşi ve Realizm", *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler,* Evren Balta(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, ss.111-133.

Tümer, Günay, "Çeşitli Yönleriyle Din", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt: XXVIII, 1986, ss.213-267.

Tümer, Günay, "Genel Olarak Din", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:9, İstanbul 1994, ss.312-320.

Türkeş, Murat, "Küresel İklim Değişikliği ve Çölleşme", *Günümüz Dünya Sorunları,* Nurettin Özgen(ed.), Eğiten Kitap, Ankara 2012, ss.1-46.

Ulutaş, Ufuk - Hoca, Halid, "Suriye Devrim mi? Bölünme mi?", *SETA Analiz,* Sayı:95, 2014.

Ural, Abdullah, "ABD'nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", *Akademik Orta Doğu,* Cilt:3 Sayı:2, 2009, ss.131-147.

Uzgel, İlhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası,* Cilt: II (1980-2001), Baskın Oran(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, ss.243-325.

Walker, R. B. J., "Realism, Change and International Political Theory", *International Studies Quarterly,* Vol.31, No.1, 1987, ss.65-86.

Warnes, Richard, "Revolutionäre Zellen (RZ)", *Encyclopedia of Terrorism,* Peter Chalk (ed.), ABC-CLIO, 2013, ss.621-622.

Weimann, Gabriel, "Terrorists of Freedom Fighters? Labeling Terrorism in the Israeli Press", *Political Communication,* 2:4, 1985, ss.433-445.

Weimann, Gabriel, "The Theater of Terror: The Psychology of Terrorism and the Mass Media", *Journal of Agression, Maltreatment and Trauma,* 9:3-4, 2005, ss.379-390.

Weinberg, Leonard- Richardson, Louise, "Conflict Theory and The Trajectory of Terrorist Campaigns in Western Europe", *Research on Terrorism,* Andrew Silke(ed.), Frank Cass, 2004, ss.138-161.

Wellman, Carl, "On Terrorism Itself", *The Journal of Value Inquiry*, 13:4, 1979, ss.250-258.

Wellman, James K.- Tokuno, JR. Kyoto, "Dinsel Şiddet Kaçınılmaz Mıdır?", İhsan Çapçıoğlu (çev.), *Dini Araştırmalar Dergisi,* Cilt:7, Sayı:20, 2004, ss.361-368.

Wilkinson, Paul, *Terrorism and The Liberal State*, Macmillian Press, London 1977.

Wood, Ellen Meiksins, "A Chronology of The New Left and Its Successors, or: Who's Old-Fashioned Now?", *Socialist Register,* 31:31, 1995, ss.22-49.

Wright, Joanne, "The Importance of Europe in The Global Campaign Against Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 18:2, 2006, ss.281-299.

Yılmaz, Sait, "Ortadoğu'ya Demokrasiyi Getirmek", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* Yıl:3 Sayı:5, 2010, ss.63-81.

Yılmaz, Mustafa Selim, "İslami Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Selefilik Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* Cilt:3, Sayı:3, 2014, ss.532-553.

Young, Elizabeth-Wayland, "Marxism-Leninism and Arms Control", *Arms Control,* 1:1, 1980, ss.3-29.

Yörükân, Yusuf Ziya, "Vahhabilik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2(1), 1953, ss.51-67.

Zelin, Aaron Y. "The War Between ISIS and Al-Qaeda for Supremacy of The Global Jihadist Movement", *The Washington Instıtute For Near East Policy,* Research Notes 20, 2014.

Zimmerman, John C., "Sayyid Qutb's Influence on The 11 September Attacks" *Terrorism and Political Violnece,* 16:2, 2004, ss.222-252.

Zohgeib, Yara, "Hezbollah (Party of God)", *Encyclopedia of Terrorism,* Peter Chalk (ed.), ABC-CLIO, 2013, ss.300-304.

Zubok, V., "Gorbachev and The End Of The Cold War: Perspectives on History and Personality", *Cold War History, 2*:2, 2002, ss.61-100.

Zunes, Stephen, "Foreign Policy By Catharsis: The Failure of U.S. Policy Toward Iraq", *Arab Studies Quarterly,* Vol.23, No.4, 2001, ss.69-86.

Raporlar, Projeler ve Analizler

Ali, Osman, "IŞİD'le Savaşın Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimindeki Yansımaları", *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi,* No:10, 2014.

Bilge Adamlar Kurulu, *Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği,* BİLGESAM, Rapor No:67, 2015.

Boz, Gülsüm, *IŞİD Terör Örgütü ve Evrim Süreci: Irak El Kaidesi'nden Irak-Şam İslam Devleti'ne,* Ankara Strateji Enstitüsü, Analiz No:2014-3, 2014.

Boz, Gülsüm - Kuru, Nezih Onur, "IŞİD'in Finansmanı", *Ankara Strateji Enstitüsü*, Analiz No:2015-6, 2015.

Ebrari, Muhammed Cihad, *(IŞ)İD Çerçeve Metni*, Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi(SAMER).

FATF, *Financing of The Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and The Levant(ISIL*), 2015.

Human Development Indices and Indicates 2018 Statistical Update, United Nations Human Development Programme (UNDP).

Kanat, Kılıç Buğra, "Obama'nın İkinci Döneminde Amerikan Dış Politikası", *SETA,* Analiz No:93, 2014.

McInnis, Kathleen J., "Coalition Contributions to Countering The Islamic State", *Congressional Research Service,* 2016.

Murr, Virginia, "The Power of Ideas: Sayyid Qutb and Islamisim", *Rockford Collge Summer Research Project 1*, 2004, ss.1-24.

Pirinçci, Ferhat vd., "ABD'nin IŞİD Stratejisi ve Irak ile Suriye'ye Olan Yansımaları", *ORSAM,* Rapor No:191, 2014.

Roth, John vd., "National Commission on Terrorist Attacks Upon The United States", *Monograph on Terrorist Financing,* Staff Report to The Commission, 2004.

The Muslim Brotherhood's Ties To ISIS and Al-Qaeda, Counter Extremism Project, 2017.

Terrorism in The Horn of Africa, United States Instıtute of Peace, Special Report 113, 2004.

İnternet Kaynakları

A Secure Europe In A Better World, European Security Strategy, 12 December 2003, https://europa.eu/globalstrategy/en/file/10/download?token=ubYn8qBQ.

Charter of United Nations, http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html.

Çiçek, Nevzat, "Dünden Bugüne Irak Şam İslam Devleti(IŞİD)", https://www.timeturk.com/tr/2014/06/11/dunden-bugune-irak-sam-islam-devleti-isid.html.

European Council Conclusions, 6 Aralık 1986, https://www.consilium.europa.eu/media/20630/1986_december__london__eng_.pdf.

International Migrant Stock 2019, The Population Division of the United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/MigrationStock2019_Wallchart.pdf.

Kim, Andrew (vd.), "6 Steps the Trump Administration Should Take in Iraq", https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2017/02/13/414957/6-steps-the-trump-administration-should-take-in-iraq/.

Overview The Enemy, National Commision on Terrorist Attacks, Staff Statement No:15, www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/shoulders/commissionstatement15.pdf.

Peters, Ralph ,"Blood Borders*", http://armedforcesjournal.com/blood-borders/*.

Qirezi, Arben, "Transformation of Al Qaeda's Strategy In Light Of The New Global War On Terrorism", *Turkish Policy Quarterly,* Summer 2004,

http://turkishpolicy.com/images/stories/2004-02-globalsecurity/TPQ2004-2-qirezi.pdf.

Standford Encyclopedia of Philosophy, https://plato.standford.edu/entries/terrorism/#ReiTer.

Sengupta, Kim, "Trump'un Gerici Dış Politikası, Suriye'nin Kapılarını IŞİD'e Yeniden Açacak", Sena Çenkoğlu(çev.), https://www.independentturkish.com/node/80561/yazarlar/trump%E2%80%99%C4%B1n-gerici-d%C4%B1%C5%9F-politikas%C4%B1-suriye%E2%80%99nin-kap%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1-i%C5%9Fide-yeniden-a%C3%A7acak.

Terrorism Act 2000, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/part/I.

UNHCR Statistical Online Population Database, popstats.unhcr.org

U.S. Code: Title 22- Foreign Relations and Intercourse, https://www.law.cornell.edu/uscode/text/22/2656f.

U.S. Code: Title 18- Crimes and Criminal Procedure, https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2331.

Yalçın, Hasan B., "Amerika 'Error' Veriyor! Özgürlük, Demokrasi, İnsan Hakları Artık Umrunda Değil", https://www.setav.org/amerika-error-veriyor-ozgurluk-demokrasi-insan-haklari-artik-umrunda-degil/.

3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.doc.

https://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-159e.htm.

https://www.start.umd.edu/gtd/.

https://tr.euronews.com/2017/06/23/kolombiya-devlet-baskani-farc-tamamen-silah-birakti.

https://www.sonhaberler.com/guney-amerika/farc-neden-silahlandi-nicin-silah-birakti-ne-kazandi-h387881.html.

https://www.evrensel.net/haber/385730/farc-silahli-mucadeleye-donus-aciklamasi-yapti.

https://cosmolearning.org/images/middle-east-1914-areas-of-british-ottoman-and-russian-control-and-influence-795/.

http://cmes.uchicago.edu/sites/cmes.uchicago.edu/files/uploads/Maps/Map%20-%20Sykes-Picot%20Agreement.pdf.

https://www.turkcebilgi.com/orta_doğu/harita.

www.enerjiatlasi.com/rezerv/dünya-petrol-rezervi.html.

https://tr.sputniknews.com/infografi/201812031036447006-opec-gaz-petrol-venezuella-suud-arabistan-iran-rusya-abd/.

https://tr.tradingeconomics.com/countries.

http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/satnalma-gucu-paritesi-nedir.html.

https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_541334/lang--tr/index.html.

www.worldometers.info/world-population/population-by-country.

www.muslimpopulation.com/World/.

www.pbs.org/wgbh/globalconnections/mideast/maps/demotext.html.

http://cmes.uchicago.edu/sites/cmes.uchicago.edu/files/uploads/Maps/Map%20-%20Middle%20East%20Religions.pdf.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=din&hngget=md.

https://www.theguardian.com/news/datablog/2014/nov/18/religious-extremism-main-cause-of-terrorism-according-to-report.

http://www.milliyet.com.tr/haberler/usame-bin-ladin.

https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13789286.

https://edition.cnn.com/2013/09/09/world/death-of-osama-bin-laden-fast-facts/index.html.

https://www.dailymail.co.uk/news/article-1383203/Osama-Bin-Laden-dead-Mourners-streets-Pakistanis-weep-terrorist.html.

http://www.washingtonpost.com/wp-srv/world/specials/terror/zawahiri.html.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110616_zawahiri_profile.

https://www.cfr.org/expert-brief/al-qaedas-resurrection.

https://undocs.org/S/RES/1267(1999).

https://undocs.org/S/RES/1333(2000).

https://themwl.org/index.php/en/International-Organization-for-Relief-Welfare-Development.

https://www.statista.com/statistics/387550/ransom-money-paid-to-al-qaeda-and-affiliates-by-country/.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/7546355.stm.

https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-uss-cole-saldirisinin-lideri-olduruldu,8G-bD62BXE6PQFvSsXvvDQ.

https://terortakvimi.wordpress.com/2003/11/15/200315-20-kasim-istanbul-saldirilari.

https://terortakvimi.wordpress.com/2004/03/11/2004madrid-tren-bombalamalari.

https://terortakvimi.wordpress.com/2005/07/07/200/.

http://www.milliyet.com.tr/11-eylul-saldirisi-nedir--11-eylul-saldirisini-kim-yapti--molatik-9280/.

https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.134692657.1154088068.1560932924-625986513.1560932924.

http://www.globalwarmingindex.org.

https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararas%C4%B1%20Kurulu%C5%9Flar/BM%C4%B0D%C3%87S%20TR.pdf.

https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-paris-iklim-anlasmasindan-ayrilmak-icin-resmi-basvuruyu-yapti/1635665.

https://www.globalresearch.ca/articlePictures/The%20Project%20for%20the%20New%20Middle%20East.jpg.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110225_mideast_step_by_step.

http://www.suriyegundemi.com/2019/12/01/suriye-genel-durum-haritasi-01-12-2019/.

http://www.sozluk.gov.tr/.

www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state.

https://www.islahhaber.net/zerkavi--molla-omer-ve-taliban-hakkinda-ne-demisti--42493.html.

https://www.theguardian.com/news/2006/jun/09/guardianobituaries.alqaida.

https://2001-2009.state.gov/p/nea/rls/31694.html.

https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/deas-teror-orgutu-lideri-ebubekir-el-bagdadi-oldu-el-bagdadi-kimdir.

https://www.bbc.com/news/world-middle-east-28560449.

http://www.aljazeera.com.tr/haber/nusra-cephesi-lideri-al-jazeeraye-konustu.

https://tr.euronews.com/2016/10/17/isid-in-musul-u-isgalinin-kronolojisi.

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40415590.

https://www.ieproject.org/projects/dabiq1.pdf.

http://www.aljazeera.com.tr/haber/isid-hilafet-ilan-etti.

https://dogrula.org/wp-content/uploads/2018/04/i%C5%9Fid-flag.jpg.

www.hurriyet.com.tr/neden-islam-devleti-demiyoruz-27334634.

https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45547595.

https://edition.cnn.com/2014/09/18/world/meast/isis-syria-iraq-hierarchy/index.html.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140901_isid_nasil_ayakta.

https://www.fortuneturkey.com/teror-orgutleri-bitcoine-yoneldi-27378.

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50199342.

https://www.dw.com/tr/el-ba%C4%9Fdadinin-halefi-kim-olacak/a-51039364.

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50267190.

https://www.aa.com.tr/tr/dunya/deasin-oldurulen-lideri-bagdadinin-yardimcisi-kerkukte-yakalandi/1663034.

https://www.setav.org/trumpli-abdnin-yeni-rolu/.

https://www.setav.org/amerika-error-veriyor-ozgurluk-demokrasi-insan-haklari-artik-umrunda-degil/.

https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/isidden-trumpa-gozdagi-yeni-saldiri-hedeflerini-acikladilar-5593493/.

https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/son-dakika-donald-trump-yuzyilin-anlasmasini-acikliyor-5593500/?utm_source=szc&utm_medium=free&utm_campaign=ilgilihaber.

https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fide-kar%C5%9F%C4%B1-uluslararas%C4%B1-koalisyon-binden-fazla-sivil-%C3%B6ld%C3%BC/a-48109224.

https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fidle-m%C3%BCcadele-koalisyonu-suriyeyi-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fecek/a-47376380.

https://www.dw.com/tr/abdden-i%C5%9Fid-%C3%BCyesi-vatanda%C5%9Flar%C4%B1n%C4%B1z%C4%B1-geri-al%C4%B1n-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1/a-47360458.

https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201807241034437862-isid-karsiti-koalisyondan-sdg-aciklamasi/.